

Держава та регіони

Серія:
Економіка та підприємництво
2018 р., № 3 (102)

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: **О. В. Покатаєва**,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук,
професор

Головний редактор:
О. І. Трохимець, доктор економічних наук, доцент

Редакційна колегія:

О. І. Амоша, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік НАН України
В. М. Бородюк, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Ю. Г. Лисенко, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Б. М. Андрушків, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
В. Г. Бодров, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Ю. С. Петруня, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
В. В. Вітлінський, доктор економічних наук, професор
О. Л. Гальцова, доктор економічних наук, професор
Л. С. Головокова, доктор економічних наук, професор
В. М. Даніч, доктор економічних наук, професор
М. М. Іванов, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
Т. С. Клебанова, доктор економічних наук, професор
В. Л. Корінсь, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
Г. Ю. Кучерова, доктор економічних наук, доцент
В. І. Ляшенко, доктор економічних наук, професор
М. Г. Пивоваров, доктор економічних наук, професор
О. В. Покатаєва, доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор
В. М. Порожня, доктор економічних наук, професор
М. М. Радсва, доктор економічних наук, професор
В. Л. Осецький, доктор економічних наук, професор
К. С. Салига, доктор економічних наук, професор
А. Г. Семенов, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
Л. Н. Сергєєва, доктор економічних наук, професор
А. А. Ткач, доктор економічних наук, професор, академік АЕН України
В. В. Томарєва-Патлахова, доктор економічних наук, доцент
А. М. Турило, доктор економічних наук, професор
О. І. Черняк, доктор економічних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії

В. Курзєєв, доктор технічних наук, професор (Російська Федерація)
Ю. Осипов, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки Російської Федерації (Російська Федерація)
С. Пелих, доктор економічних наук, професор (Республіка Білорусь)
Ю. Сокол, доктор хабілітований, професор (Республіка Литва)
В. Фатєєв, доктор економічних наук, професор (Республіка Білорусь)

Технічний редактор: **М. В. Блохіна**
Дизайнер обкладинки: **Я. В. Зоська**

Журнал включено
до переліку фахових видань
згідно з наказом МОН
від 06.11.2014 р. № 1279

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
Серія KB № 14178-3149 ПР від 24.04.2008 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
26.09.2018 р., протокол № 1

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні посилання на журнал
"Держава та регіони. Серія: Економіка
та підприємництво" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: +38 (099) 273 83 99
Електронна пошта:
editor@econom.stateandregions.zp.ua
Офіційний сайт: www.econom.stateandregions.zp.ua

Підписано до друку 28.09.2018.
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 р.
Замовлення № 1018/148.

Виготовлено на поліграфічній базі
Класичного приватного університету

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

<i>Багорка М.О.</i> ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	4
---	---

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Бережнюк І.Г., Петрова А.Є., Колпіна А.Г.</i> ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА ІЗРАЇЛЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	12
<i>Калюжна Н.Г., Яковченко В.С.</i> РОЛЬ СИСТЕМИ НОТИФІКАЦІЙ СОТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ.....	19

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Гудзовата О.О.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО СЕКТОРУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	25
<i>Клименко Л.В., Длугоборська Л.В.</i> МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ІМПОРТОЗАМІННОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНІЙ СФЕРІ....	32
<i>Оніщук А.В.</i> ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ФІКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	40
<i>Свидрук І.І.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНЕ СТРУКТУРУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МАКРОРІВНІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	47

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Бабій І.В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЗЕД ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	53
<i>Близнюк Т.П.</i> ЦІНІСНИЙ ПРОФІЛЬ ПОКОЛІННЯ БЕБІ-БУМЕРІВ, ПОКОЛІНЬ Х ТА Y В УКРАЇНІ.....	59
<i>Бошота Н.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	66
<i>Ведерніков М.Д., Базалійська Н.П.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	72
<i>Доценко І.О., Мельничук О.П.</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА....	79
<i>Камінська Б.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ РІШЕНЬ В АНТИСИПАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	85
<i>Кузуб А.В.</i> МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВАГОНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	90
<i>Куцик П.О., Гереза О.В.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	99

<i>Мищук Є.В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ВИДУ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ.....	105
<i>Морозов Є.Ю.</i> АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	114
<i>Резніков Р.Б.</i> СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	120
<i>Сокол Н.А.</i> СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	129

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Мица В.В.</i> МІСЦЕ І РОЛЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	137
<i>Герасимчук З.В., Свида І.В.</i> ТИПОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	142

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

<i>Крисак А.І., Крисак М.Ф.</i> ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ІМПЕРАТИВИ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	150
---	-----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

<i>Лапшин І.М.</i> СЕРЕДНЯ ОЧІКУВАНА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	158
--	-----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Герасимюк П.В.</i> ЕФЕКТ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	163
<i>Гордей О.Д., Марченко А.В., Страховська Ю.О.</i> ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ.....	171
<i>Gryshchuk N. V.</i> INNOVATIVE APPROACHES TO THE FINANCIAL PROVISION OF COMPETITIVENESS OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STRUCTURAL SUBDIVISIONS.....	178
<i>Коваль В.В., Балицька А.Р., Шевченко А.П.</i> ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ФІСКАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	184

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

<i>Єремян О.М.</i> ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	191
--	-----

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.2:631.1

Багорка М.О.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри маркетингу

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено роль держави та стратегічні напрями державної політики на шляху переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтований розвиток. Запропоновано економічний механізм стимулювання екологізації аграрного виробництва підприємств, який включає принципи поєднання економічного стимулювання та штрафних санкцій; стимулювання за кінцевими результатами та незалежно від форм власності й господарювання; критерії раціонального використання й охорони земельних, водних, лісових ресурсів, використання технологій органічного землеробства; інструменти компенсації рентного доходу, цінкових субсидій, податкових та кредитних пільг виробникам органічної продукції; прискорену амортизацію їх необоротних активів; джерела фінансування, зокрема власні кошти, кошти фондів грантових програм, місцевих бюджетів, кредити.

Ключові слова: екологізація, аграрні підприємства, державна політика, економічне стимулювання, принципи, критерії, інструменти, джерела фінансування, методи стимулювання.

В статье определены роль государства и стратегические направления государственной политики на пути перехода аграрных предприятий на экологически ориентированное развитие. Предложен экономический механизм стимулирования экологизации аграрного производства предприятий, который включает принципы сочетания экономического стимулирования и штрафных санкций; стимулирования по конечным результатам и независимо от форм собственности и хозяйствования; критерии рационального использования и охраны земельных, водных, лесных ресурсов, использования технологий органического земледелия; инструменты компенсации рентного дохода, ценовых субсидий, налоговых и кредитных льгот производителям органической продукции; ускоренную амортизацию их внеоборотных активов; источники финансирования, в частности собственные средства, средства фондов грантовых программ, местных бюджетов, кредиты.

Ключевые слова: экологизация, аграрные предприятия, государственная политика, экономическое стимулирование, принципы, критерии, инструменты, источники финансирования, методы стимулирования.

The article defines the role of the state and the strategic directions of the state policy on the way of transition of agrarian enterprises to environmentally-oriented development. The proposed economic mechanism of stimulation of ecologization of agrarian production of enterprises, which includes: the principles of combining economic incentives and penalties; stimulation of end results and irrespective of ownership and management; criteria of rational use and protection of land, water, forest resources, the use of organic farming technologies; instruments of compensation of rental income, price subsidies, tax and credit privileges for organic producers; accelerated depreciation of their non-current assets; sources of funding: own funds and funds of grant programs, local budgets, loans and others.

Keywords: ecologization, agrarian enterprises, state policy, economic stimulation, principles, criteria, tools, sources of funding, incentive methods.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших стратегічних завдань аграрної політики України є поступовий перехід аграрного виробництва на екологобезпечний розвиток, забезпечення конкурентоздатності галузі. Основні стратегічні напрями організації виробничих відносин в аграрній галузі мають базуватись на раціональному використанні природних ресурсів і формуванні системи управління відносинами у виробництві. При цьому вихідним моментом вибору еколого-економічного напрямку управління інноваційною діяльністю залишається перехід України на моделі інноваційного та екологічно збалансованого розвитку [1, с. 162].

Здебільшого під час здійснення виробничого процесу суб'єкти господарювання аграрної галузі керуються меркантильними інтересами і не зважають на негативні наслідки, які призводять до деградації стану природного середовища, значна питома вага яких припадає на цю галузь. Сьогодні важливо створити дієві механізми регулювання та стимулювання екологізації як на державному рівні, так і на рівні підприємства. Це дасть змогу стабілізувати екологічну ситуацію через зміну орієнтації соціально-економічного розвитку, формування нових цінностей, перегляд структури потреб, цілей, пріоритетів і способів діяльності людини. Для цього необхідно розробити комплекс радикальних політичних, законодавчих, соціальних, економічних, технологічних та організаційних заходів.

Саме тому проблема екологізації виробництва аграрних підприємств складна й повинна вирішуватися з урахуванням основних складових, а саме державної економічної та екологічної політики, нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню основних положень екологічного розвитку аграрних підприємств останніми десятиліттями приділялось надзвичайно багато уваги як на політичному, так і на науково-практичному рівнях.

Наукові дослідження, спрямовані на розвиток екологізації аграрного виробництва, останнім часом проводили І. Воронецька, А. Малиновський, Л. Мельник, О. Прокопенко, О. Прутська, О. Попова, А. Сохнич, А. Третяк, Л. Хромушина, О. Шкуратов та інші вчені.

Дослідженням проблем еколого-економічної безпеки сільськогосподарського землекористування займалися В. Будзяк, Д. Добряк, Л. Грановська, Ш. Ібатулін, Л. Купінець, М. Ступень,

А. Третяк, О. Фурдичко, О. Шкуратов та інші науковці.

Питанням державного регулювання аграрного сектору економіки приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед українських авторів слід виділити Г. Андрусенка, Л. Анічина, М. Корецького, М. Кропивка, М. Латиніна, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, О. Мордвінова, П. Саблука. Серед зарубіжних науковців варто назвати І. Алтухова, Ю. Баландіна, М. Бакетта, Д. Ваніна, І. Крячкова, О. Чаянова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас значна частина питань, пов'язаних з переходом аграрних підприємств до екологічно орієнтованого розвитку, потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження ролі держави та стратегічних напрямів державної політики на шляху переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтований розвиток, визначення основних складових економічного механізму стимулювання екологізації виробництва аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі формування й розвитку ринкових відносин у сільському господарстві відбулися зміни, які надали аграрним підприємствам більшої самостійності у виробничій діяльності, право розпоряджатися виробленою продукцією та доходами на свій розсуд, можливість створення власної організаційної структури залежно від форм власності [2, с. 17].

Стан аграрних товаровиробників ускладняється тим, що сьогодні в Україні відсутні системність і комплексність аграрної політики, практично не застосовуються економічні методи управління та стимулювання екологізації виробництва аграрних підприємств [3, с. 60].

Перехід аграрних підприємств на екологічно орієнтоване виробництво має відбуватись на основі економічної зацікавленості у виробництві якісної, екологічно безпечної продукції, яка буде користуватись попитом як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Важлива роль у цьому процесі відведена сучасній, виваженій, прогресивно орієнтованій державній політиці регулювання розвитку аграрної економіки за екологічними критеріями, що буде сприяти виходу господарювання аграрних підприємств на новий екологічний рівень з одночасним забезпеченням економічної стабільності.

Державна політика щодо екологізації національної економіки має бути спрямована на вирішення не тільки глобальних екологічних проблем, але й поточних проблем стосовно переходу агропромислового комплексу держави до виробництва екологічно чистої продукції [4, с. 33]. Аграрні підприємства у своїй діяльності мають запровадити організаційно-технологічні зміни виробничих процесів за екологічно спрямованої, послідовної державної підтримки.

Держава повинна виконувати важливі функції економічного та правового стимулювання екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва та соціального захисту населення, підвищення якості життя. При цьому пріоритетна роль державного регулювання сільського господарства ні в якому разі не знижує значення ринкового саморегулювання. Механізми державної дії мають орієнтуватись на підтримку приватних ініціатив, спрямованих на освоєння нових технологій, що стимулюють інноваційну активність, зокрема у формі обов'язкової організаційної, технічної, технологічної відповідності виробництва сільськогосподарської продукції сучасним екологічним нормам та принципам [5, с. 144].

Суттєва роль держави полягає у встановленні різних нормативів, стандартів у сфері охорони довкілля, а особливо щодо шкідливих для природи та здоров'я людей речовин. Державі належить провідна роль у здійсненні альтернативних варіантів вирішення екологічних

проблем в сільському господарстві, структурної перебудови виробництва аграрних підприємств з урахуванням досвіду розвинутих країн світу.

Необхідно на державному та регіональному рівнях вживати заходів екологічної політики (рис. 1).

Представлені заходи дадуть змогу, на нашу думку, змінити формат відносин між виробництвом та навколишнім природним середовищем у бік раціонального використання, відтворення агросистем. Головною метою цих заходів залишаються усунення негативних явищ, які зумовлюють виснаження природних ресурсів, і негативний вплив на економіку природокористування в галузях аграрного виробництва. Отже, проблема еколого-економічного управління набуває вагомості в екологічному, економічному і соціальному аспектах.

Ефективність державного регулювання сільського господарства в умовах ринку залежить від критеріїв, що формувались протягом тривалого часу, які можна розподілити за їх пріоритетністю (табл. 1).

Основними впливовими заходами з боку держави щодо переходу аграрних підприємств на екологічно орієнтоване господарювання є:

- екологічне стратегічне планування;
- розроблення та реалізація державної екологічної політики;
- використання державних екологічних програм та національних проектів;
- екологічне державне регулювання;

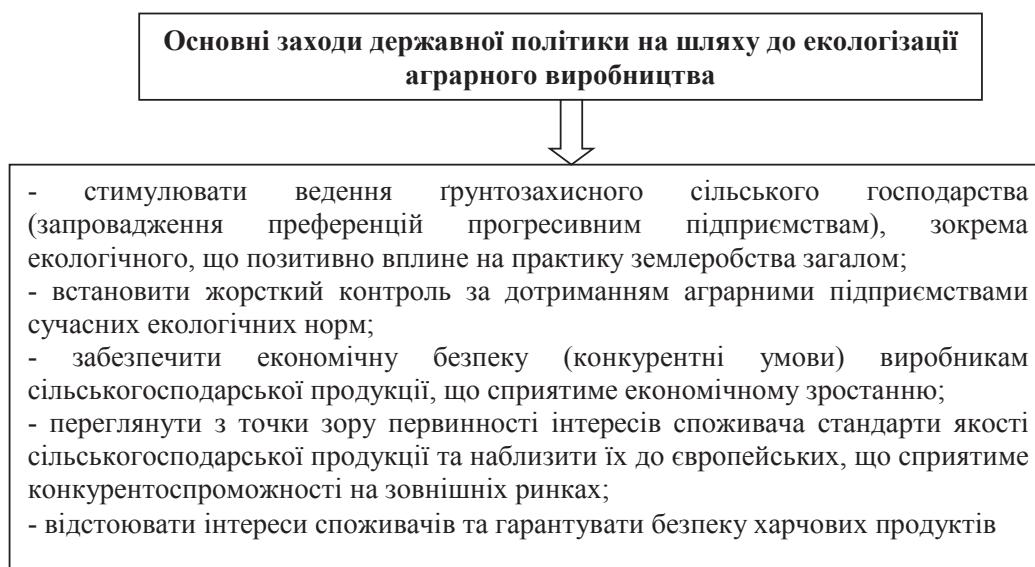

Рис. 1. Основні заходи державної політики на шляху до екологізації аграрного виробництва

Джерело: власна розробка

- екологічне державне стимулювання;
- екологічна державна підтримка;
- формування екологічної складової державних, регіональних та місцевих бюджетів.

Важливим завданням з боку держави залишається стимулювання аграрного бізнесу, водночас з цими завданнями паралельного розгляду потребують питання підвищення інвестиційної конкурентоспроможності економіки вітчизняного аграрного сектору.

Статтею 205 Земельного кодексу України визначено зміст економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель, закріплено систему економічних стимулів, спрямованих на підвищення зацікавленості власників землі та землекористувачів у раціональному використанні земель, поліпшенні їх екологічних характеристик, запобіганні деструктивному впливу господарської діяльності на кількісний та якісний стан сільськогосподарських угідь [7]. До згаданих стимулів законодавчо віднесено:

1) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які вживають за власні кошти заходів, які передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання й охорони земель;

2) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їхньої вини;

3) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогоспо-

дарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

4) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їхньої вини.

Тут слід вказати на наявні розбіжності щодо інструментів економічного стимулювання, які закріплені Земельним кодексом України та Законом України «Про оцінку земель» [7; 8]. Зокрема, в останньому відсутній такий стимул, як виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їхньої вини. Водночас Законом пропонуються шляхи стимулювання, які не відображені в Земельному кодексі України, зокрема це стосується застосування прискореної амортизації основних фондів природоохоронного призначення. У зв'язку з цим виникає необхідність внесення відповідних змін до земельного законодавства з метою усунення згаданих невідповідностей. При цьому, на нашу думку, заходи економічного стимулювання доцільно розподілити на дві групи:

1) заходи із захисту земель від деструктивного природного й антропогенного впливу (превентивні);

2) заходи з усунення негативного природного й антропогенного впливу на екологічний стан довкілля.

Таблиця 1

Критерії ефективного державного регулювання аграрного виробництва

Види критеріїв державного регулювання	Сутність та ознаки ефективності
Самозабезпеченість продуктами харчування	Коефіцієнт самозабезпеченості визначається як відношення сукупних обсягів внутрішнього виробництва продовольства до обсягів його внутрішнього споживання. Держава з метою підтримки суверенітету має знижувати залежність від імпорту продуктів харчування, а особливо це стосується тих продуктів, які можна виробити на її території.
Тенденції, пов'язані з рівнем доходів населення	Критерій враховує тенденцію зниження темпів зростання доходів аграрних підприємств відносно інших секторів економіки. Він є одним з критеріїв на користь підтримки сільськогосподарського виробництва з боку держави. Державне регулювання тут спрямоване на підтримку наявного рівня цін.
Розвиток соціальної сфери	Враховує тенденцію зниження частки аграрного сектору в національних економіках розвинутих країн, зокрема України. Це виявляється у зникненні цілих сільських ландшафтів. Він є одним з критеріїв, що вказує на необхідність державної підтримки українського села, адже це дає змогу зберегти сільський уклад життя.
Екологічні критерії	Найважливіший критерій на користь державного втручання у розвиток аграрного виробництва. Фактори негативного впливу стають все більш помітними чинниками погіршення екологічної ситуації. Вони не тільки забруднюють навколишнє природне середовище, але й скорочують ареали поширення дикої флори і фауни. Ці негативні зовнішні ефекти має регулювати держава.

Джерело: розроблено автором на основі джерела [6]

У зв'язку з цим під економічним стимулюванням аграрних підприємств слід розуміти компенсацію власникам вартості робіт, виконаних ними власними коштами, спрямованих на попередження негативних екологічних проявів та поліпшення екологічного стану й охорони довкілля, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, що проводяться відповідно до загальнодержавних, регіональних та місцевих програм соціально-економічного розвитку аграрної сфери, стало розвитку сільських територій.

У досліджуваному аспекті економічна сутність процесу стимулювання полягає в узгодженні дій суб'єктів господарювання шляхом збалансування їхніх інтересів з інтересами місцевої громади й суспільства та забезпе-

чення комплементарної взаємодії людини й природи.

З метою забезпечення цілісності взаємодії усіх елементів економічного механізму екологізації аграрного виробництва визначено його принципи, критерії, інструменти, джерела фінансування та методи стимулювання (рис. 2).

До принципів економічного механізму стимулювання віднесено принцип поєднання економічного стимулювання й штрафних санкцій; принцип стимулювання за кінцевими результатами вжитих заходів; принцип незалежності від форм господарювання й власності.

На основі проведених досліджень критерії згруповано у такі три блоки, як превентивні заходи; заходи з раціонального використання

Рис. 2. Економічний механізм стимулювання екологізації аграрного виробництва

Джерело: побудовано автором

охорони земель; заходи з використання екологобезпечних технологій.

До критеріїв стимулювання запобіжних заходів у сфері екологізації аграрного виробництва слід віднести виконання робіт із створення захисних насаджень та полезахисних лісосмуг; запобігання підкисленню ґрунтового розчину шляхом систематичного проведення робіт з вапнування кислих ґрунтів, а особливо в умовах радіоактивного забруднення; будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд; обмеження інтенсивного використання екологічно вразливих земель; запровадження технологій сільськогосподарського виробництва, які не передбачають використання хімічно синтезованих мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин.

До критеріїв стимулювання заходів з раціонального використання й охорони земель умовно можна віднести оптимізацію структури земельних угідь на основі природно-сільськогосподарського районування; оптимізацію площ сільськогосподарських угідь та зменшення їх розораності; консервацію малопродуктивних та деградованих земель; дотримання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь і передбачають вжиття заходів з охорони земель; належне утримання захисних лісових смуг, своєчасне здійснення ремонту протиерозійних споруд та проведення рубок догляду в лісосмугах; поліпшення культуртехнічного стану земель; зменшення забруднення земель агрохімікатами, відходами виробництва, радіоактивними речовинами.

Критеріями економічного стимулювання власників використання за екологобезпечних технологій є впровадження ґрунтозахисної системи землеробства, підвищення вмісту гумусу та інших поживних речовин у ґрунтах, проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення.

Для забезпечення функціонування економічного механізму стимулювання виникає потреба в джерелах його фінансування [9]. За результатами проведених досліджень встановлено, що джерелами фінансування можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, зокрема фондів охорони навколишнього природного середовища усіх рівнів; кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва; гранти вітчизняних та міжнародних організацій; кредити державних і комерційних банків.

За нинішніх умов фінансової та економічної кризи, коли відчувається значний дефіцит державного та місцевих бюджетів, досить складно забезпечити фінансування природоохоронних заходів за рахунок бюджетних коштів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває застосування методів стимулювання, які не потребують прямих бюджетних виплат, зокрема запровадження пільгового оподаткування органічного виробництва.

Серед сучасних механізмів державного регулювання природокористування та охорони навколишнього середовища важливе місце відводиться ефективним системам контролю (моніторингу) за якістю навколишнього середовища, в яких міститься достовірна інформація про зміни у довкіллі, що відбуваються під дією антропогенних факторів. Для цього необхідно постійно відслідковувати та враховувати зміну факторів навколишнього середовища і якості продукції в процесі функціонування агропідприємств.

При цьому необхідно провести аналіз таких складових:

- ступінь урахування та здатності агровиробників вирішувати еколого-економічні проблеми;
- ступінь екологічності сировини, що використовується;
- ступінь екодеструктивного впливу на довкілля самого підприємства (виробничий процес);
- цільові установки керівництва, спрямовані на вирішення екологічних проблем;
- імідж підприємств з точки зору споживачів і широкого кола громадськості.

Формування основних стратегічних напрямів розвитку агровиробників має відбуватися з урахуванням перелічених факторів.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Державі належить провідна роль у реалізації альтернативних варіантів вирішення екологічних проблем у сільському господарстві, структурної перебудови виробництва аграрних підприємств з урахуванням досвіду розвинутих країн світу. Особливо важливим із боку держави залишається економічне стимулювання аграрного бізнесу до екологічно орієнтованого господарювання. Економічне стимулювання екологізації аграрного виробництва безпосередньо пов'язане з охороною та використанням земель, збереженням, відтворенням і підвищенням родючості ґрунтів, а також охороною навколишнього природного середовища загалом.

Пропонується економічне стимулювання розділити на заходи із захисту земель від деструктивного природного й антропогенного впливу (превентивні заходи) та заходи з усунення негативного природного й антропогенного впливу на економічний стан довкілля. Обидві складові економічного стимулювання екологізації аграрного виробництва реалізуються через дію відповідного механізму, який визначає принципи, критерії, інструменти, джерела фінансування та методи його здійснення.

Бібліографічний список:

1. Чухліб Ю. Розробка стратегії екологізації сільськогосподарського виробництва. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2012. № 4. С. 160–164.
2. Волошин М., Корніцька О. Елементи соціально-економічної моделі виробника органічної продукції. Агроекологічний журнал. 2009. № 1. С. 16–19.
3. Борисова В. Фінансові аспекти управління екологічним розвитком сільськогосподарських підприємств. Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер.: Фінанси і кредит. 2009. № 1. С. 59–66.
4. Застрожнікова І. Обґрунтування пріоритетів державної аграрної політики. Економіка та держава. 2010. № 6. С. 33–34.
5. Жихарєва А. Розвиток екологізації державного управління в Україні: монографія. Київ: АМУ, 2017. 196 с.
6. Кипоренко В. Удосконалення еколого-економічного механізму розвитку органічного сільського господарства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
7. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
8. Про оцінку земель: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
9. Incentive and market-based mechanisms to promote sustainable land management: framework and tool to assess applicability. Rome, Italy, 2012. 77 p.

References:

1. Chukhlib Yu. (2012) Development of the strategy of ecologization of agricultural production, Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii, vol. 4, pp. 160–164.
2. Voloshyn M. and Kornitska O. (2009) Elements of the socio-economic model of organic produce, Ahroekolohichnyi zhurnal, vol. 1, pp. 16–19.
3. Borisova V. (2009) Financial aspects of management of ecological development of agricultural enterprises, Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu, vol. 1, pp. 59–66.
4. Zastrozhnikova I. (2010) Justification of the priorities of the state agrarian policy, Ekonomika ta derzhava, vol. 6, pp. 33–34.
5. Zhykharieva A. (2017) Development of ecologization of public administration in Ukraine [monograph], AMU, Kiev, Ukraine.
6. Kyporenko V. Improvement of ecological and economic mechanism of organic agriculture development, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
7. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
8. Zakon Ukrainy "Pro otsinku zemel", URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
9. Incentive and market-based mechanisms to promote sustainable land management: framework and tool to assess applicability, Rome, Italy, 2012, 77 p.

Bagorka M.A.

Candidate of Agricultural Sciences,
Senior Lecturer at Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University

THE MARKETING STRATEGY OF ECOLOGIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION AS THE MAIN DIRECTION OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

In connection with the environmental problems in agrarian production, the greening of the innovative direction of the industry's development should become the basis of the marketing strategy. It is an ecologically constituent of agrarian production that should be inherent in the management system of most agrarian enterprises and be the main means to overcome both the environmental and economic crisis.

The actual problem of the present is a rethinking of the whole system of management in agroindustrial formations and the development of new strategies for innovative development of the industry.

The purpose of the paper is to study the main factors that necessitate the formation of marketing strategies for agrarian enterprises and justify the necessity of implementing the marketing strategy of ecologization as an innovative strategy for the development of agrarian production.

For the functioning of the agrarian sector, the marketing strategy should be the most important functional strategy since it can provide the rationale for the goals and objectives in each individual market (market segment) and for each product, taking into account the specific features of competition and consumer demand. At the same time, the marketing strategy should take into account the following: the situation, environment, organization.

In our opinion, the marketing strategy should have an innovative component. The strategic approach to agrarian production today transforms innovation into an activity and a public factor of special importance.

The innovative model of agricultural development is aimed at increasing the competitiveness of agrarian enterprises in the production and marketing sectors through the introduction of the latest technologies, types of products, and management methods.

In our opinion, the main innovative direction of marketing strategy in agrarian production is environmentalization of agrarian production, which will form the basis of marketing strategy.

The marketing strategy of ecologization of agrarian production can significantly help in solving the set tasks because it is aimed at creating a strong competitiveness of the domestic agro-industrial sector capable of ensuring the growth of production volumes of high-quality products and ensuring the food security of the population of the country without negative impact on the natural environment.

We refer to the marketing strategy of ecologization of agrarian production as an innovative type of long-term development strategies, which at the present stage has already gone beyond the purely theoretical scientific concepts and is the main driving force for achieving competitive advantages both in the national and world agrarian markets.

The introduction of a marketing strategy for the environmentalization of agrarian production should become an element of the operation of enterprises of the agrarian sector of the economy, which are directly related to the use of natural resources potential of the industry, as well as to promote environmental safety and ensure sustainable development of agrarian production. Ecologization should become the main element of the marketing strategy of agrarian enterprises and help in solving many problems related to providing the population with high-quality products, preservation and improvement of the quality of land resources and rational nature use.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9.3161

Бережнюк І.Г.

доктор економічних наук, професор
Університету митної справи та фінансів

Петрова А.Є.

кандидат економічних наук, доцент
Університету митної справи та фінансів

Колпіна А.Г.

студентка
Університету митної справи та фінансів

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА ІЗРАЇЛЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В рамках статті розглянуто сучасний стан торговельно-економічного співробітництва між Україною та Ізраїлем. Показано динаміку товарообігу зовнішньої торгівлі товарами та послугами, обсяг взаємних інвестицій та інші аспекти економічної взаємодії двох країн. Проаналізовано, що укладання Угоди про зону вільної торгівлі з Ізраїлем сприятиме розвитку промисловості в Україні завдяки співпраці українських та ізраїльських підприємств. Також наведено характеристику основних напрямів розвитку українсько-ізраїльського торгово-економічного співробітництва. Результати дослідження можуть бути використані для подальших розробок в галузі розвитку економічного співробітництва між Україною та Ізраїлем.

Ключові слова: торговельно-економічне співробітництво, динаміка зовнішньої торгівлі, зона вільної торгівлі, структура експортно-імпортних потоків, обсяг взаємних інвестицій.

В рамках статьи рассмотрено современное состояние торгово-экономического сотрудничества между Украиной и Израилем. Показаны динамика товарооборота внешней торговли товарами и услугами, объем взаимных инвестиций и другие аспекты экономического взаимодействия двух стран. Проанализировано, что заключение Соглашения о зоне свободной торговли с Израилем будет способствовать развитию промышленности в Украине благодаря сотрудничеству украинских и израильских предприятий. Также приведена характеристика основных направлений развития украинско-израильского торгово-экономического сотрудничества. Результаты исследования могут быть использованы для дальнейших разработок в области развития экономического сотрудничества между Украиной и Израилем.

Ключевые слова: торгово-экономическое сотрудничество, динамика внешней торговли, зона свободной торговли, структура экспортно-импортных потоков, объем взаимных инвестиций.

In the article it was considered the current state of trade and economic cooperation between Ukraine and Israel. The dynamics of foreign trade in goods and services, the volume of mutual investment and other aspects of economic cooperation between the two countries are also given in the article. It is analyzed that the agreement on free trade zone with Israel will facilitate the development of industry in Ukraine due to the cooperation of Ukrainian and Israeli companies. The main ways of

improving Ukrainian-Israeli trade and economic relations are also characterized in the article. The results of the research can be used for the further development of the economic cooperation between Ukraine and Israel.

Keywords: *trade and economic cooperation, dynamics of foreign trade, free trade zone, structure of export and import flows, volume of mutual investment.*

Постановка проблеми. Економічні зв'язки Ізраїлю та України мають великий потенціал розвитку завдяки географічній близькості двох країн, розвиненій мережі повітряних перевезень, а також великій кількості вихідців з України, які проживають в Ізраїлі та стимулюють розвиток контактів між національними ринками. Розвиток торговельно-економічного співробітництва України з Ізраїлем, що відіграє значну роль на Близькому Сході, є дуже важливим напрямом української зовнішньої політики у цьому регіоні. З 2015 року уряди двох країн ведуть переговори про укладення Угоди про зону вільної торгівлі, минулого року проведено 11 раундів переговорів. Зацікавленість України у співробітництві з Ізраїлем обумовлена кількома чинниками. Ізраїль є економічно розвинутою країною, добре інтегрованою у світову економіку. Варто зазначити, що динаміка двосторонніх відносин України з Ізраїлем є вищою, ніж з усіма іншими країнами Близького Сходу, Африки та навіть деякими країнами-членами ЄС. Для Ізраїлю Україна становить інтерес як держава зі значною промисловою базою та сільськогосподарським потенціалом. Це відкриває широкі можливості щодо розвитку інвестиційного співробітництва між країнами. Таким чином, виходячи із взаємної зацікавленості України та Ізраїлю в подальшому розвитку торговельно-економічних відносин, а також нових можливостей і перспектив, які будуть досягнуті під час укладення Угоди про зону вільної торгівлі, можемо сказати, що це дослідження є більш ніж актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід констатувати, що досліджень з цієї теми не дуже багато. Досить широко питання українсько-ізраїльських відносин висвітлені в роботах таких науковців, як О. Балюк [1], О. Балера [2], В. Рябих [3], К. Зарембо [4], Н. Тарасенко [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак з огляду на швидкоплинність світових економічних процесів ця тематика потребує постійного уточнення та наукового опрацювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні позицій Ізраїлю в торговельно-економічних відно-

синах з Україною та шляхів посилення співпраці на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток партнерських і взаємовигідних відносин з Ізраїлем, що відіграє ключову роль в регіональних і світових політичних процесах і входить в двадцятку найбільш розвинених в промисловому відношенні країн світу, є одним з пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності України.

Потенціал українсько-ізраїльських відносин визначається широкими можливостями співпраці в галузях економіки, торгівлі, науки, культури, туризму, а також географічною близькістю, зручністю морського та повітряного повідомлень. При цьому серед зазначених вище факторів домінують не тільки економічні та політичні міркування, але й визнана обома країнами ментальна близькість, важливі історичні зв'язки, а також той факт, що громадянами Ізраїлю є 500 тис. євреїв, що є вихідцями з України [1].

Торговельно-економічні відносини між Україною та Ізраїлем розвиваються на основі Угоди між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про торгівлю та економічне співробітництво від 11 липня 1995 року. Ізраїль і Україна підписали цілу низку двосторонніх угод (з торгівлі, уникнення подвійного оподаткування, митниці, авіап перевезень, туризму, охорони здоров'я, стандартизації). У 2015 році сторони в особі президента України і прем'єр-міністра Ізраїлю домовилися якнайшвидше створити зону вільної торгівлі (ЗВТ). У 2017 році відбулось 11 раундів переговорів щодо цього. Поточні питання економічних зв'язків обговорюються в рамках спільної економічної комісії. Комісія служить платформою як для зміцнення міждержавного співробітництва, так і для зміцнення контактів між представниками приватного бізнесу обох країн [6].

Ізраїль є одним з найбільш ефективних зовнішньоторговельних партнерів України з точки зору позитивного торгового сальдо. Тоді як баланс експорту та імпорту України загалом був переважно негативним останнім часом, сальдо торгівлі з Ізраїлем було стабільно позитивним у 2011–2017 роках і коливалось за під-

Рис. 1. Зовнішньоторговельне сальдо України та сальдо торгівлі з Ізраїлем за 2011–2017 роки
Джерело: складено авторами за даними джерела [7]

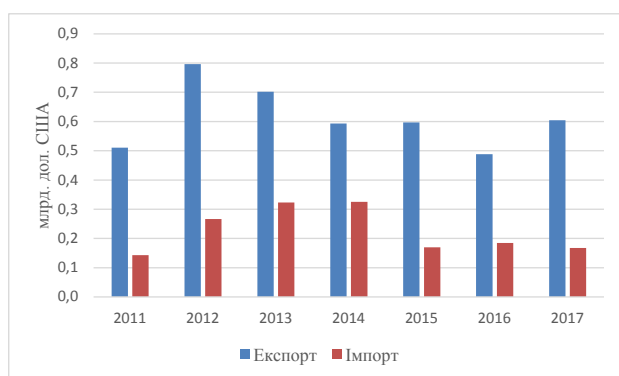

Рис. 2. Зовнішня торгівля України з Ізраїлем за 2011–2017 роки
Джерело: складено авторами за даними джерела [7]

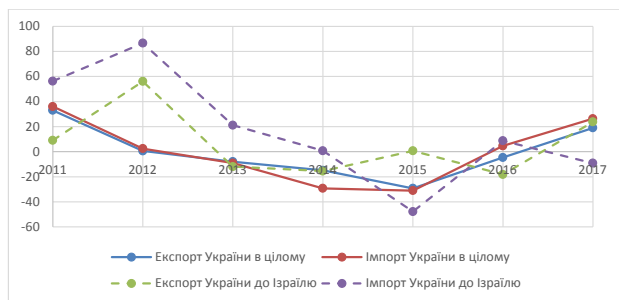

Рис. 3. Темпи росту експорту та імпорту України загалом та в торгівлі з Ізраїлем у 2011–2017 роках
Джерело: складено автором за даними джерела [7]

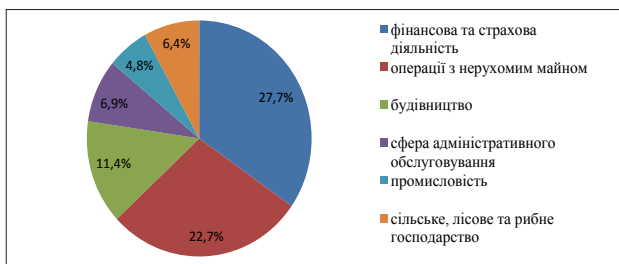

Рис. 4. ПІІ з Ізраїлю в економіку України у 2017 році за видами економічної діяльності
Джерело: складено авторами за даними джерела [10]

сумками року від \$270 до \$530 млн. Більш того, у 2014 році позитивне сальдо в торгівлі з Ізраїлем (\$267 млн.) складало трохи більше половини від розміру загального негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами України, а саме \$527 млн., а у 2015 році обидва сальдо майже збіглися за розміром (рис. 1).

Таким чином, торгівля з Ізраїлем є фактично постійним «компенсатором» негативного балансу зовнішньої торгівлі України.

Економіка Ізраїлю глибоко інтегрована в міжнародний поділ праці та історично орієнтована на країни ЄС, США, Китай, Туреччину. Економіка України перебуває в процесі болючої переорієнтації зі Сходу на Захід та із зусиллями «намацує» нові можливості й ринки.

Обсяг товарообігу між двома країнами поки що не відповідає потенціалам їх економік. Так, в останні сім років він становив в середньому близько \$1 млрд. на рік. Згідно з даними Держслужби статистики України експорт, досягнувши максимуму в \$796 млн. у 2012 році, у вартісному вираженні зберігся у 2017 році на рівні 2014 року (\$604 млн. і \$593 млн. відповідно). Імпорт з Ізраїлю виріс у 2011–2014 роках до \$325 млн., а потім просів до \$170 і \$185 млн. у 2015 і 2016 роках відповідно (рис. 2).

На тлі динаміки зовнішньої торгівлі України загалом (рис. 3) більш рельєфно виглядають темпи зростання/зниження торгівлі з Ізраїлем. Вражаючи «ножиці» між зростанням експорту України до Ізраїлю та її імпортом можна побачити у 2017 році.

Товарна структура торгівлі України з Ізраїлем відображає реальний стан української економіки в міжнародному поділі праці. Основними товарами українського експорту до Ізраїлю є зернові культури (46,5% від загального обсягу у 2017 році) й чорні метали (25,9%). Істотне місце в експорті посідають насіння і плоди олійних культур, залишки і відходи харчової промисловості (7,9% і 4,8% у 2017 році відповідно). Разом з продукцією борошномельно-круп'яної промисловості та деревини і виробами з деревини в сукупності вищезазначені категорії товарів становили 90,2% у 2015 році, 86,0% у 2016 році, 88,1% у 2017 році від загального обсягу експорту (табл. 1).

Щодо імпорту з Ізраїлю, то тут представлені переважно такі товарні категорії, як хімічна продукція (39,8% від усього імпорту з Ізраїлю у 2017 році), мінеральне паливо, нафта та продукти її перегонки (9,2%), пластмаси, полімерні

матеріали (8,6%), електричні машини (5,0%). Разом з фармацевтичною продукцією та ядерними реакторами в сукупності частка зазначених товарів становила 74,4% у 2015 році, 75,3% у 2016 році, 73,2% у 2017 році від загального обсягу імпорту (табл. 2).

Порівнюючи товарні групи, які домінують в експорті та імпорті, бачимо, що вітчизняний експорт – це сировинний експорт. Ізраїль експортує в Україну більш різноманітну номенклатуру продукції з більш високим ступенем технологічної обробки та більшою доданою вартістю. Україна зацікавлена не тільки продавати Ізраїлю сільгосппродукцію, але й запозичувати ізраїльські технології, що належать до найефективніших у світі: тоді як ізраїльський фермер в середньому виробляє продукцію, достатню для харчування 95 осіб, в Україні цей показник становить 15, тобто вшестеро менше [9].

В принципі це відображає різні рівні продуктивності праці в двох країнах. Якщо про останню судити за часткою ВВП на душу населення, то розрив в продуктивності праці виходить більш ніж суттєвим. Так, згідно з даними Міжнародного валютного фонду, ВВП на душу населення у 2017 році становив в Ізраїлі \$36 250, а в Україні – \$8 656 [8]. В міжнародному економічному обміні велику вигоду отримують країни з високою продуктивністю та сучасними установами промисловості. Не дарма всі розвинені кра-

їни захищають свої економіки від міжнародної конкуренції та дотримуються певного рівня відкритості.

Зацікавленість українського бізнесу до ізраїльського ринку з кожним роком стрімко зростає. Адже це країна, яка відома своїми інноваційними технологіями та досягненнями, а також великим досвідом розбудови економіки. Взагалі специфіка економік двох країн перш за все дає змогу орієнтуватись на сільськогосподарський сектор як пріоритетний для двосторонніх відносин, а особливо в харчовій промисловості. Але є й багато інших галузей, співпраця у яких сприятиме збільшенню товарообігу між країнами. Поєднання ізраїльських високих технологій, фінансового капіталу й маркетингу із сучасною виробничою базою, сировинними ресурсами та кваліфікованою робочою силою України могло би бути тільки вигідним обом країнам. Але викликає певну стурбованість низький рівень інвестиційної співпраці між ними.

Обсяг прямих ізраїльських інвестицій в економіку України за 2011–2017 роки коливається від \$ 59,8 млн. до \$ 42,7 млн., що складає близько 0,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених в українську економіку. Основні ПІІ з Ізраїлю в економіку України за видами економічної діяльності були такими (рис. 4).

Військовий конфлікт, політична криза, економічна ситуація, зростаюче нерозуміння з боку

Таблиця 1

Частка товарів у загальному обсязі експорту України до Ізраїлю, %

Товарна позиція	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
10. Зернові культури	36,3	50,7	46,0	43,9	44,1	36,0	46,5
72. Чорні метали	31,1	17,6	24,5	27,6	26,4	30,5	25,9
23. Залишки і відходи харчової промисловості	8,4	6,2	8,1	9,8	9,8	9,3	4,8
12. Насіння і плоди олійних рослин	3,3	3,5	4,0	3,5	6,9	6,6	7,9
44. Деревина і вироби з деревини	0,5	0,3	0,6	1,2	1,4	1,9	1,7
11. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	0,6	0,5	1,4	2,2	1,7	1,7	1,2

Джерело: складено авторами за даними джерела [7]

Таблиця 2

Частка товарів у загальному обсязі імпорту України з Ізраїлю, %

Товарна позиція	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
27. Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	0,2	41,6	51,7	60,7	41,4	27,3	9,2
38. Різноманітна хімічна продукція	13,8	8,8	5,5	7,6	17,4	24,6	39,8
39. Пластмаси, полімерні матеріали	13,7	6,7	5,0	5,6	7,1	6,5	8,6
85. Електричні машини	9,2	5,4	3,4	2,3	1,7	7,1	5,0
30. Фармацевтична продукція	6,7	4,4	2,4	2,4	4,1	5,0	4,4
84. Реактори ядерні, котли, машини	7,1	4,0	3,2	1,3	2,7	4,8	6,2

Джерело: складено автором за даними джерела [7]

сусідніх країн, начебто лояльних раніше, – все це є факторами часу, гірше за який немає для інвестицій в країну, з усіх боків оточену ворогами. Інвестиції згортаються, інвестори йдуть, індекси довіри падає, прогнози є негативними тощо. В Україні це розвивається четвертий рік, в Ізраїлі така ситуація триває вже понад півстоліття. Інвестиції тривають, провідні галузі фінансуються, та так, що відразу в декількох сферах Ізраїль посідає провідне місце у світі. Це означає, що значення мають не зовнішні обставини, а те, чи збудований інвестиційний клімат всередині країни системою цієї країни. В Ізраїлі він збудований. Це означає, що ніщо не заважає повторити цей досвід в Україні, тому що схожого між цими двома країнами стає все більше.

Це означає, що в Україні настане час, коли політичні новини не будуть лякати українського інвестора, а він буде настільки ж холоднокровним, як інвестор ізраїльський. Прийде розуміння, що інформація з новин – це не головне, що впливає на інвестиції. Стратегічне бачення стане переважати над тактичним, а прогноз буде будуватися на цифрах довгострокового розрахунку, а не на емоціях після перегляду новин [2].

Саме тоді мільярди гривень, вийняті українцями з банків, що лежать сьогодні під подушкою в очікуванні квартирних злодіїв або плавно проїдаються в поголовних злиднях, дочекаються свого зоряного часу й будуть вкладені в найбільш стійку і стресостійку галузь України, а саме ІТ, стартапи та інноваційні технології.

Переговори між Україною та Ізраїлем щодо створення ЗВТ ведуться вже кілька років. Цей договір планувалося укласти ще в першій половині 2016 року, але з невідомих причин цього не сталося. 28 березня 2018 року Україна та Ізраїль завершили переговори щодо створення ЗВТ. Створення зони вільної торгівлі з Ізраїлем відкриває можливості збільшити експорт і захопити фактично переважно виробників агропродукції. Серед високотехнологічної продукції в експорті України найбільш помітно представлені поки що товари за групами № 84 «Реактори ядерні, котли, машини» і № 85 «Електричні машини», за якими частки експорту плавають на рівні 1% від усього його обсягу, тобто близько \$5 млн. щорічно.

У цій продукції є невисокі перспективи швидко розширити свою присутність на ізраїльському ринку. Жорстка конкуренція, нетарифні бар'єри та витрати з освоєння ринку розвиненої

країни на тривалий період будуть стримувати вітчизняних промисловців від завоювання ринку Ізраїлю.

Водночас зниження або скасування імпорتنих квот і мит в рамках ЗВТ сприятиме зростанню ізраїльського експорту технологічної продукції та більш ефективному аутсорсингу їм сировини для своєї промисловості.

Зона вільної торгівлі з будь-якою країною корисна для України, оскільки це розширює ринок збуту, а чим більше ми експортуємо, тим вище ВВП, тим краще життя простих українців. ЗВТ з Ізраїлем не є винятком. Для України цей союз загалом відкриє ще одні двері для експорту своєї продукції. Обидві країни є стратегічними партнерами один для одного. Товарообіг між нами досить високий, і наявність зони вільної торгівлі тільки полегшить подальшу співпрацю. ЗВТ послужить хорошим сигналом для України, оскільки у нас з'явиться можливість відкрити досить капіталомісткий ринок для наших продуктів.

Відомо, що українські товари харчової промисловості користуються популярністю в Європі. Завдяки якості та доступності наші продукти харчування зайняли хорошу нішу. Тому після створення зони вільної торгівлі ми зможемо не тільки зайти на ізраїльський ринок, але й вкоренитися на ньому. Після підписання ЗВТ Україна має шанс стати для Ізраїлю постачальником особливої продукції. У цьому питанні потрібно враховувати традиції єврейського народу. Ринок Росії для Ізраїлю поки що закритий, а наш ринок має хороші перспективи розвитку, коли йдеться про кошерну продукцію.

Крім того, Україна має вдале географічне розташування, завдяки чому можна відправляти продукцію морем. Від запуску ЗВТ з Ізраїлем Україна очікує лібералізації доступу на ізраїльський ринок продукції сільського господарства, перш за все зернових, молочної продукції, риби, м'яса, меду, масла, овочів і промислової продукції [5].

З огляду на практично дворазове падіння торгового обігу між країнами порівняно з 2012 роком зараз є очевидною наявність значного потенціалу для зростання ділової активності. Найперспективнішими напрямками ділової співпраці для України та Ізраїлю є:

- модернізація вітчизняних об'єктів сільськогосподарства;
- переробка продуктів харчування;
- туризм;

- кооперація наукових та навчальних закладів;
- розробка програмних продуктів;
- формування логістичних мереж;
- фармацевтика;
- створення в Україні страхової медицини;
- кооперація підприємств для виходу на треті ринки;
- енергозбереження;
- суднобудування та геологорозвідка;
- космічні програми.

Висновки. Проаналізувавши торговельно-економічне співробітництво двох країн, можемо зробити висновок, що динаміка розвитку зовнішньої торгівлі між Україною та Ізраїлем протягом останніх років характеризувалась переважно постійним падінням обсягів товарообігу. Основними факторами та причинами, що обумовили зменшення двостороннього загального товарообігу, зростання експорту українських товарів і послуг в Ізраїль, зменшення ізраїльського імпорту, були, з одного боку, уповільнення темпів зростання економіки України, а з іншого боку, продовження похвального ізраїльської економіки. Однак в Україні з Ізраїлем роками зберігається позитивне сальдо торгового балансу, оскільки Ізраїль забезпечує до 50% своїх потреб у зернових, олії, молочних продуктах, кормах для тварин завдяки закупівлям в Україні. Основними здобутками відносин в економічній сфері є збереження тенденції до зростання двосторонньої торгівлі, підтримка взаємно визначеного курсу на створення зони вільної торгівлі.

Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Ізраїлем покликана відкрити ринок для української готової продукції, оскільки сьогодні український експорт до Ізраїлю є більшою мірою сировинним. Україні можна сподіватися на кількаетапну вигоду від створення ЗВТ. На першому етапі варто очікувати збільшення українського експорту (насамперед, аграрного), а вже згодом – створення нових спільних виробничих ліній. Однак, окрім цього, є ще деякі стримувальні фактори, що заважають сьогодні ізраїльському бізнесу інвестувати в українські проекти. Так, бізнесмени Ізраїлю вважають, що в Україні, на превеликий жаль, досі править корупція та не працює судова система. Ще одним фактором, що заважає приваблювати великі інвестиції в Україну, є чинна бюрократія. Проте, незважаючи на це, Ізраїль розглядає Україну як серйозного торгового партнера та прагне

розширити сфери взаємної співпраці. Зокрема, за рахунок підписання угоди про зону вільної торгівлі.

Бібліографічний список:

1. Балун О. Становлення та розвиток політичних і економічних відносин між Україною та державою Ізраїль в 90-х роках XX століття: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. URL: <http://avtoreferat.net/content/view/4733/51>.
2. Балера О. Основні напрями українсько-ізраїльського економічного співробітництва в XXI ст. Збірник наукових праць ХДПУ. Серія: Історія та географія. Вип. 5. URL: <http://www.lib.ua-ru.net>.
3. Заблоцький В., Рябих В. Україна – Ізраїль: від загальної спадщини до спільного бачення. URL: <https://defence-ua.com/index.php/statti-ukrayina-izrayil-vid-zahalnoyi-spadshchyny-do-spilnoho-bachennya>.
4. Зарембо К. Складнощі, нерозуміння та перспективи: аудит українсько-ізраїльських відносин. Європейська правда. URL: <http://www.eurointegration.com.ua>.
5. Тарасенко Н. Українсько-ізраїльські відносини: перспективи потепління у 2017 році. Україна: події, факти, коментарі. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr4.pdf>.
6. Сайт Посольства України в Державі Ізраїль. URL: <http://israel.mfa.gov.ua>.
7. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>.
9. Central Bureau of Statistics. URL: <http://www.cbs.gov.il>.
10. Ministry of Economy and Industry of Israel. URL: economy.gov.il.

References:

1. Balun A. (2002) Becoming and development of political and economy relation Ukraine and Israel Official web-site. Available at: <http://avtoreferat.net/content/view/4733/51>.
2. Balera A. The main directions of Ukrainian-Israeli economic cooperation at XXI century Official web-site. Available at: <http://www.lib.ua-ru.net>.
3. Zablotskiy V., Piabykh V. Ukraine and Israel: from general inheritance to common view. Available at: <https://defence-ua.com/index.php/statti-ukrayina-izrayil-vid-zahalnoyi-spadshchyny-do-spilnoho-bachennya>.
4. Zarembo K. Difficulty, misunderstand and perspective: audit of Ukraine and Israel relation. Available at: <http://www.eurointegration.com.ua>.

5. Tharassenko N. Ukraine and Israel relations: perspective warming at 2017. Available at: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr4.pdf>.
6. Ambassador of Ukraine in State Israel. Official web-site. Available at: <http://israel.mfa.gov.ua>.
7. State statistic servise. Official web-site. Available at: <http://www.govstat.ua>.
8. International monetary fund. Official web-site. Available at <http://www.imf.org>.
9. Central Bureau of Statistics Official web-site. Available at <http://www.cbs.gov.il>.
10. Ministry of Economy and Industry of Israel. Official web-site. Available at <http://www.economy.gov.il>.

Berezhniuk I.H.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
University of Customs and Finance

Petrova A.Ye.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
University of Customs and Finance

Kolpina A.H.

Student,
University of Customs and Finance

TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND ISRAEL AT THE MODERN STAGE

In the article, the modern condition of trade and economic cooperation between Ukraine and Israel was given. The dynamic of foreign good's trade turnover, the volume of investments, and other aspects of economic cooperation between two states were given. The Agreement of Free Trade Area, which will contribute to Ukrainian industry's development, was analysed. Characteristic of development of the main direction of Ukraine and Israel trade cooperation was given. The result of this research can be used for the development of economic cooperation between Ukraine and Israel.

The main purpose of this research is studying the position of Israel in the foreign trade of Ukraine and ways to increase cooperation at the modern stage. The dynamic of foreign trade development is characterised by a decrease in turnover volume. The main reasons for falling general turnover, increasing export of Ukrainian goods and services, falling import from Israel were a slowdown in Ukraine's economic growth and continuing revival of Israel's economy.

In Ukrainian foreign trade, there is a positive balance due to Israel's import of cereals, oil, milk, food for animals from Ukraine. The aim of the Free Trade Area Agreement between Ukraine and Israel is to open a new market for Ukrainian production. Modern Ukrainian export to Israel is mostly raw materials. Ukraine can hope for the profit of the Free Trade Area Agreement between Ukraine and Israel. At the first stage, an increase in Ukrainian exports is expected, and then – the creation of new joint production lines. There are several factors, which hinder foreign cooperation between Israel and Ukraine, namely: corruption, judiciary, bureaucracy. Nevertheless, Israel considers Ukraine as a serious foreign trade partner and wants to expand the scope of mutual cooperation.

УДК 339.544

Калюжна Н.Г.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

Яковченко В.С.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

РОЛЬ СИСТЕМИ НОТИФІКАЦІЙ СОТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ¹

У статті розглянуто сутність системи нотифікацій СОТ як інструмента регулювання глобальних правил торгівлі. З метою оцінювання впливу системи нотифікацій СОТ на ефективність торговельно-економічного співробітництва держав визначено критерій її результативності як щорічне збільшення кількості поданих нотифікацій. Доведено висхідну динаміку у щорічному збільшенні кількості нотифікацій, що свідчить про ефективне використання країнами-членами СОТ системи нотифікацій з метою забезпечення результативності торговельно-економічного співробітництва.

Ключові слова: глобальні правила торгівлі, система нотифікацій, торговельно-економічне співробітництво, критерій результативності.

В статье рассмотрена сущность системы нотификаций ВТО как инструмента урегулирования глобальных правил торговли. С целью оценивания влияния системы нотификаций ВТО на эффективность торгово-экономического сотрудничества стран определен критерий ее результативности как ежегодное увеличение количества поданных нотификаций. Подтверждена восходящая динамика ежегодного увеличения количества нотификаций, что свидетельствует об эффективном использовании странами-членами ВТО системы нотификаций с целью обеспечения результативности торгово-экономического сотрудничества.

Ключевые слова: глобальные правила торговли, система нотификаций, торгово-экономическое сотрудничество, критерий результативности.

The essence of the WTO notifications system as an instrument for the regulation of global trade rules is considered. In order to assess the impact of the WTO notifications system on the efficiency of interstate trade and economic cooperation, the criterion of its effectiveness has been determined as an annual increase in the number of notifications submitted. The upward dynamics in the annual increase in the number of notifications is proved, which testifies to the effective use of notifications system by WTO member countries in order to ensure the effectiveness of trade and economic cooperation.

Keywords: global rules of trade, notifications system, trade and economic cooperation, performance criterion.

Постановка проблеми. Ключову роль у забезпеченні результативності торговельно-економічного співробітництва держав відіграє діяльність Світової організації торгівлі (СОТ), в рамках якої запроваджено та ефективно використовується інструментарій регулювання

глобальних правил торгівлі. Одним з інструментів СОТ є система нотифікацій. Система нотифікацій дає країнам СОТ можливість висловити коментарі щодо проектів законів чи інших нормативних актів, запланованих країнами-членами, перш ніж вони будуть ухвалені, або започат-

¹ Статтю виконано в рамках науково-дослідної роботи «Торговельно-економічні війни: національний та міжнародний вимір» (номер державної реєстрації 0118U000130)

кувати обговорення з повноважними органами відповідних країн можливості внесення в них поправок та змін. Транспарентність процесу нотифікації дає змогу розглядати його як підґрунтя забезпечення результативності торговельно-економічного співробітництва держав за рахунок сприяння прозорості, відкритості та прогнозованості процедур міжнародної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню сутності та особливостей застосування інструментів глобальної торгівлі СОТ (зокрема, системи нотифікацій) приділяли увагу такі вітчизняні науковці, як М. Баранова [1], І. Бураковський [2], М. Нікітіна [3], С. Осика [4], О. Покрещук [5], Т. Циганкова [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Надаючи докладну характеристику та визнаючи важливість інструментів СОТ (зокрема, системи нотифікацій) для регулювання міжнародної торгівлі, дослідники переважно залишають поза увагою питання оцінювання результативності їх впливу на торговельно-економічне співробітництво держав.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в розгляді системи нотифікацій СОТ та оцінюванні результативності її впливу на торговельно-економічне співробітництво держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з визначенням СОТ нотифікація – це офіційне повідомлення країн СОТ щодо фактичних та запланованих змін у їхніх торговельних режимах, а також у нормативно-правовому регулюванні в таких сферах, як стандарти, технічні регламенти, процедури оцінювання відповідності, застосування санітарних та фітосанітарних заходів, митні процедури, ліцензування імпорту, антидемпінгове регулювання, застосування захисних заходів, торговельні аспекти забезпечення прав інтелектуальної власності [7]. Згідно з вимогами кожна країна-член СОТ повідомляє через Секретаріат СОТ інших членів організації про зміни у своєму законодавстві через затверджену форму інформування, а саме нотифікацію (повідомлення). Повідомлення, надіслані усіма країнами-членами СОТ, оприлюднюються на офіційному сайті організації, за рахунок чого забезпечується гласність процесу подання нотифікацій.

Більшість нотифікацій стосується Угоди про технічні бар'єри у торгівлі (ТБТ) та Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи (СФЗ). Угода СФЗ сприяє контролю якості та безпеки това-

рів у кожній країні-учасниці СОТ. Під час імпорту сільськогосподарських продуктів ця Угода визначає правила застосування санітарних та фітосанітарних норм, які мають на меті захист життя й здоров'я людей, тварин та рослин шляхом забезпечення безпеки харчових продуктів, запобігання проникненню на територію країн-членів СОТ хворіб тваринного та рослинного походження [4, с. 313]. Угода ТБТ стосується переважно питань національної безпеки, попередження недобросовісної практики та захисту довкілля [6, с. 25].

Згідно з Угодою СФЗ та ТБТ кожна країна-учасниця СОТ зобов'язується інформувати (нотифікувати) Організацію та інших країн-членів СОТ щодо своїх санітарних та фітосанітарних заходів чи будь-яких змін відповідно до зазначених Угод, виконуючи правила прозорості СОТ. Окрім того, з метою реалізації цих вимог уряди країн-членів СОТ мають забезпечити існування одного центру обробки запитів (Enquiry Point), який був би відповідальним за дотримання правил СОТ [4, с. 320]. У разі створення країною-членом СОТ з правових або адміністративних міркувань більше одного центру обробки запитів вона повинна надати іншим країнам-членам СОТ повну та недвозначну інформацію щодо кола обов'язків кожного з цих центрів та забезпечити оперативну передачу запитів до відповідного центру тоді, коли запит подано не до належного центру їх обробки [4, с. 305]. Секретаріат СОТ повинен бути поінформований у разі зміни центру обробки запитів чи інформаційного центру. На веб-сторінці СОТ регулярно оновлюється список усіх центрів обробки запитів та інформаційних центрів. Цей список можна знайти у серії документів G/SPS/NNA Світової організації торгівлі [8].

Публікація заходів у рамках системи нотифікацій СОТ може розглядатися як підґрунтя забезпечення транспарентності зовнішньоторговельної політики держав. Усі угоди СОТ включають вимоги, висунуті до її членів, робити свої правила торгівлі зрозумілими та прозорими, зокрема повідомляти про свою політику та практичні заходи через процедуру нотифікації СОТ. Також угоди СОТ містять положення щодо процедури нотифікації через створення відповідної установи, яка буде опрацьовувати запити членів СОТ та усіх зацікавлених сторін. Система нотифікації заходів до СОТ дає можливість зацікавленим виробникам та експортерам дізнаватися про зміни в законодавстві, зокрема

у сфері ТБТ та СФЗ, на інших ринках на основі нотифікацій країн СОТ [9, с. 37].

Згідно з даними WTO Documents Online [10] за роки існування Світової організації торгівлі було опрацьовано 24 550 нотифікацій у рамках ТБТ/СФЗ. Загальну кількість нотифікацій країн-членів СОТ у рамках ТБТ/СФЗ протягом 1995–2018 рр. подано на рис. 1. Показово, що кількість нотифікацій, поданих за групами країн, різниться як за кількістю, так і за динамікою. Так, з 1995 р. по перше півріччя 2018 р. включно розвинутими країнами подано 7 486 нотифікацій, країнами, що розвиваються, – 15 690, а найменш розвинутими країнами – 1 504. Динаміку нотифікацій, поданих країнами-членами СОТ, відповідно до їх належності до певної групи країн подано на рис. 2.

Як видно з рис. 2, найбільшу кількість нотифікацій протягом аналізованого періоду було подано країнами, що розвиваються, а їх кількість має тенденцію до щорічного збільшення. Різке зменшення кількості нотифікацій у 2018 р. пояснюється тим, що аналізуються дані лише за 5 місяців звітного періоду; насправді ж за умови збереження тенденції першого півріччя кількість нотифікацій, поданих у поточному році країнами, що розвиваються, перевищить значення 2017 р. Такий результат можна пояснити активним залученням країн, що розвиваються, до міжнародної торгівлі, що потребує системного використання інструментів СОТ, спрямованих на відкриття національних ринків та забезпечення прозорості торговельних процедур.

Кількість нотифікацій, поданих найменш розвиненими країнами, до 2009 р. (за певними винятками) дорівнювала нулю, а лише в останні 9 років вона демонструє різку висхідну динаміку. На наш погляд, це свідчить про поступову інтеграцію найменш розвинених країн до світо-

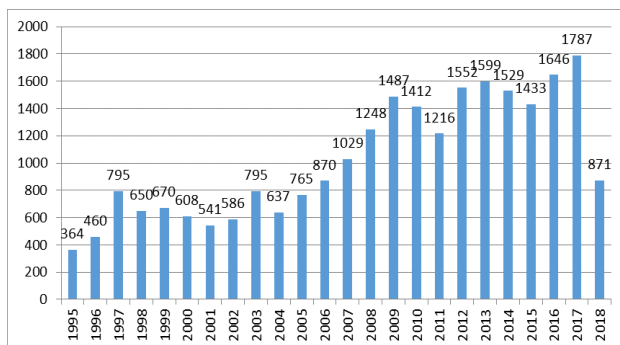

Рис. 1. Нотифікації країн-членів СОТ у рамках ТБТ/СФЗ з 1 січня 1995 р. по 31 червня 2018 р.

Джерело: складено на підставі джерела [10]

вого господарства, розвиток їх зовнішньоторговельних відносин та залучення до процедур регулювання глобальної торгівлі СОТ. Нарешті, динаміка кількості нотифікацій, поданих розвинутими країнами, не має явно вираженого висхідного або низхідного характеру, що може свідчити, на наш погляд, про достатню прозорість зовнішньоторговельної політики та певною мірою про самодостатність розвинутих країн як економічних агентів світової господарської системи, які (об'єктивно або через певні геополітичні обставини) не потребують залучення механізмів СОТ для вирішення торговельних конфліктів. У цьому контексті показовими є регулярні медійні повідомлення щодо можливості виходу США із СОТ з метою захисту національних інтересів, попри ефективність участі держави у цій Організації. Так, США з 1995 р. виграли 85,7% позовів до СОТ за середньосвітового показнику 84,4% (для Китаю цей показник складає 66,7%) [11].

З метою оцінювання впливу системи нотифікацій СОТ на торговельно-економічне співробітництво держав визначимо критерій її результативності. На наш погляд, про ефективне використання переваг системи свідчатиме щорічна висхідна динаміка поданих нотифікацій. Це позначатиме системне збільшення обізнаності членів СОТ щодо правил та регламентів реалізації продукції на світовому та національних ринках, поступове підвищення транспарентності зовнішньоторговельної політики держав шляхом опублікування законів, нормативних актів, рішень, постанов та міжнародних угод, які стосуються змін у її реалізації. Теоретично критерієм може вважатися вимога

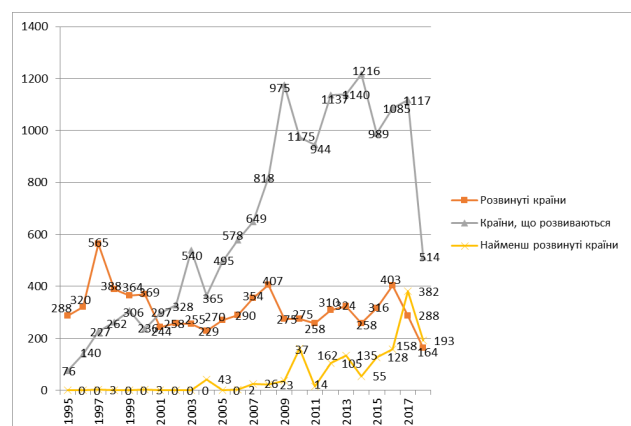

Рис. 2. Динаміка подання нотифікацій за групами країн-членів СОТ у рамках ТБТ/СФЗ з 1 січня 1995 р. по 31 червня 2018 р.

Джерело: складено на підставі джерела [10]

Результати апроксимації часового ряду щорічної кількості нотифікацій в рамках СОТ у 1995–2017 рр.

Тип апроксимації	Рівняння лінії тренду	Коефіцієнт детермінації (R^2)
Експонентна	$y = 435,48e^{0,0629x}$	0,8739
Лінійна	$y = 61,642x + 288,68$	0,8994
Логарифмічна	$y = 466,37 \ln(x) - 5,3763$	0,704
Поліном другого ступеня	$y = 0,9353x^2 + 38,26x + 390$	0,8816
Статична	$y = 2999,81x^{0,5082}$	0,7858

Джерело: складено авторами

щорічної мінімізації кількості нотифікацій та її тяжіння до нуля, що свідчило б про відсутність змін у зовнішньоторговельній політиці держав та необхідність взаємних повідомлень щодо їх верифікації. Але зрозуміло, що така ситуація на практиці є недосяжною, тоді як запропонований критерій щорічного збільшення кількості нотифікацій, навпаки, свідчитиме про активне використання країнами механізмів СОТ та їх бажання зробити прозорими і відкритими будь-які зміни у своїй зовнішньоторговельній політиці.

Отже, критерій результативності системи нотифікацій СОТ може бути визначений як щорічне збільшення кількості поданих нотифікацій:

$$\Delta k = k_i - k_{i-1} > 0, \quad (1)$$

де Δk – щорічний приріст кількості нотифікацій у системі СОТ;

k_i – кількість нотифікацій, які було подано країнами-членами СОТ в i -у році;

k_{i-1} – кількість нотифікацій, які було подано країнами-членами СОТ в $(i-1)$ -у році.

Вимогам системного щорічного зростання кількості нотифікацій в рамках СОТ відповідатиме можливість апроксимації відповідного часового ряду лінійною функцією. Результати апроксимації різними функціями часового ряду, який відповідає щорічній кількості нотифікацій у рамках СОТ у 1995–2017 рр. (рис. 1), подано в табл. 1. Дані щодо кількості нотифікацій, поданих за перше півріччя 2018 р., не враховано з метою запобігання викривленню річних результатів. Але слід зазначити, що за умови збереження тенденції першого півріччя року остаточною кількістю нотифікацій за підсумками 2018 р. перевищить відповідну кількість 2017 р.

Як видно з табл. 1, найкращим чином часовий ряд щорічної кількості нотифікацій в рамках СОТ апроксимується лінійною функцією, про що говорить максимальне значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,8994$). Це дає змогу зробити висновок про наявність висхідної лінійної

динаміки у щорічному збільшенні кількості нотифікацій, що свідчить про ефективне використання країнами-членами СОТ цього механізму з метою забезпечення результативності торговельно-економічного співробітництва.

Рекомендаціями щодо підтримки висхідної динаміки кількості нотифікацій СОТ можна вважати:

- активне залучення найменш розвинених країн до процесу обміну нотифікаціями шляхом надання технічної та консультативної підтримки;
- подальший розвиток взаємодії країн-членів СОТ (як на урядовому рівні, так і на рівні бізнес-спільноти) в рамках системи онлайн-оповіщення e-ring [12];

– сприяння вдосконаленню організаційної структури управління поданням нотифікацій в країнах-членах СОТ.

Висновки. З метою оцінювання впливу системи нотифікацій СОТ на ефективність торговельно-економічного співробітництва держав визначено критерій її результативності як щорічне збільшення кількості поданих нотифікацій. Висхідна динаміка кількості поданих нотифікацій свідчитиме про системне збільшення обізнаності членів СОТ щодо правил та регламентів реалізації продукції на світовому та національних ринках, поступове підвищення транспарентності зовнішньоторговельної політики країн шляхом опублікування законів, нормативних актів, рішень і постанов та міжнародних угод, які стосуються змін у її реалізації. Результати апроксимації різними функціями часового ряду, який відповідає щорічній кількості нотифікацій в рамках СОТ у 1995–2017 рр., показали, що найкращим чином часовий ряд щорічної кількості нотифікацій в рамках СОТ апроксимується лінійною функцією, про що свідчить максимальне значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,8994$). Це дає змогу зробити висновок про наявність висхідної лінійної динаміки у щорічному збіль-

шенні кількості нотифікацій та свідчить про ефективне використання країнами-членами СОТ цього механізму з метою забезпечення транспарентності своєї зовнішньоторговельної політики та ефективності торговельно-економічного співробітництва.

Бібліографічний список:

1. Баранова М. Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашений ГАТТ/ВТО. Торговая политика. 2017. № 1/9. С. 9–22.
2. Бураковський І., Мовчан В., Кравчук К. та ін. Членство України в СОТ: інституційні та економічні ефекти // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2012. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/News/2012/28.11.2012_presentations/Report_for_presentation_26-11-2012_final.pdf.
3. Никитина М., Кузнецов М. Развитие внешне-торговой политики государства в рамках реализации принципа транспарентности. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2014. Вип. 8. С. 107–112.
4. Осики С., Пятницький В. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: К.І.С., 2005. 514 с.
5. Покрещук О. Правове регулювання міжнародної торгівлі у контексті норм і правил ГАТТ/СОТ: монографія. Київ: Зовнішня торгівля, 2003. 512 с.
6. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія / кер. авт. кол. Т. Циганкова. Київ: КНЕУ, 2003. 660 с.
7. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
8. Understanding the WTO: Agreements. Trade policy reviews: ensuring transparency // WTO Secretariat. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm.
9. Членство України у СОТ: нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій. Школа професійної освіти для бізнес-асоціацій. Модуль G: бізнес-асоціації та СОТ / за заг. ред. Д. Ляпіна. Київ: Ін-т власності і свободи; LAT&K, 2010. 104 с.
10. Світова організація торгівлі: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.wto.org>.
11. Трамп хоче виходу США з СОТ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/29/7083792>.
12. ePing-SPS & TBT notification alert system. URL: <http://www.epingalert.org/en>.

References:

1. Baranova M. (2017), "Ensuring Transparency of International Regulation of Trade in Goods and Services under the GATT / WTO Agreements", Trade Policy, no. 1/9, pp. 9–22.
2. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2012), "Ukraine's Membership in the WTO: Institutional and economic effects", available at: http://www.ier.com.ua/files/publications/News/2012/28.11.2012_presentations/Report_for_presentation_26-11-2012_final.pdf.
3. Nikitina M. and Kuznecov M. (2014), "Development of the state foreign trade policy in the framework of the transparency principle implementation", Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economics, no. 8, pp. 107–112.
4. Osyka S. and Pyatnyckyj V. (2005), Svitova organizaciya torgivli [World Trade Organization], K.I.C., Kyiv, Ukraine.
5. Pokreshchuk O. (2003), Pravove reguluvannya mizhnarodnoyi torgivli u konteksti norm i pravyl' GATT/SOT [Legal regulation of international trade in the context of GATT / WTO rules and regulations], Zovnishnya torgivlya, Kyiv, Ukraine.
6. Tsyhankova T. and others (2003) Global'na torgova systema: rozvytok instytutiv, pravyl, instrumentiv SOT [The global trading system: the development of institutes, rules, instruments of the WTO], KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Official site of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
8. Official site of World Trade Organization (2018), "Understanding the WTO: Agreements. Trade policy reviews: ensuring transparency", available at: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm.
9. Lyapin D. and others (2010) Chlenstvo Ukrayiny u SOT: novi mozhlyvosti ta vyklyky dlya biznes-asociacij [Ukraine's Membership in the WTO: New Opportunities and Challenges for Business Associations], LAT&K, Kyiv, Ukraine.
10. Official site of World Trade Organization (2018), available at: <https://www.wto.org>.
11. Trump wants the US to leave the WTO (2018), available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/29/7083792>.
12. ePing-SPS & TBT notification alert system (2018), available at: <http://www.epingalert.org/en>.

Kalyuzhna N.G.

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of International Economic Relations,
Kyiv National University of Trade and Economics

Yakovchenko V.

Postgraduate Student at Department of International Economics Relations,
Kyiv National University of Trade and Economics

ROLE OF WTO NOTIFICATION SYSTEM IN PROVIDING RESULTS OF INTERSTATE TRADE AND ECONOMIC COOPERATION

The instruments for the regulation of global trade rules, one of which is the system of notifications, play the key role in ensuring the effectiveness of interstate trade and economic cooperation. Transparency in the process of notification makes it possible to consider it as the basis for ensuring the effectiveness of interstate trade and economic cooperation through the promotion of openness and predictability of international trade procedures.

In order to assess the impact of the WTO notifications system on the efficiency of interstate trade and economic cooperation, the criterion of its effectiveness has been determined as an annual increase in the number of notifications submitted. The upward dynamics of the number of notifications submitted will indicate a systematic increase in the awareness of WTO members about the rules and regulations of product sales in the world and national markets. It will also mean the gradual increase of transparency of the countries' foreign trade policy by publishing laws, regulations, decisions, resolutions, and international agreements that deal with changes in its implementation.

The article presents the results of approximation by various functions of the time series, which correspond to the annual number of notifications within the WTO during the period of 1995–2017. The analysis of the results obtained shows that in the best way, the time series of the annual number of notifications within the WTO are approximated by the linear function, as evidenced by the maximum value of the determination coefficient ($R^2 = 0,8994$). This allows us to conclude that there is an upward linear dynamics in the annual increase in the number of notifications and this indicates the effective use by WTO member countries of this mechanism to ensure the transparency of its foreign trade policy and the effectiveness of trade and economic cooperation.

The recommendations for maintaining the upward dynamics of the number of WTO notifications include the active involvement of the least developed countries in the process of notification by providing technical and advisory support. It also necessary to ensure further development of the interaction between the WTO member countries both at the governmental level and at the level of the business community within the online e-ping alert system. Finally, the organizational structure of the management of notifications in the WTO member countries should be improved.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 336.743:004.056.55

Гудзовата О.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Львівського торговельно-економічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО СЕКТОРУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В результаті аналізу сучасного стану розвитку та функціонування фінансово-кредитного сектору України виявлено його недоліки, що обумовлені недостатньо ефективною державною грошово-кредитною політикою. Визначено елементи фінансово-кредитного сектору держави та заходи державної політики в їх межах, реалізація яких орієнтована на досягнення ключових результатів у сфері забезпечення фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека держави, грошово-кредитна політика, фінансово-кредитний сектор.

В результате анализа современного состояния развития и функционирования финансово-кредитного сектора Украины обнаружены его недостатки, обусловленные недостаточно эффективной государственной денежно-кредитной политикой. Определены элементы финансово-кредитного сектора государства и меры государственной политики в их пределах, реализация которых ориентирована на достижение ключевых результатов в сфере обеспечения финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, денежно-кредитная политика, финансово-кредитный сектор.

As a result, the analysis of the current state of development and functioning of the financial and credit sector of Ukraine revealed its shortcomings, which are caused by insufficiently effective state monetary policy. The elements of the financial and credit sector of the state and the measures of the state policy within them are determined, the realization of which is aimed at achieving key results in the field of financial security of the state.

Keywords: financial security of the state, monetary policy, financial and credit sector.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується системними вадами функціонування фінансово-кредитного сектору, які полягають у недостатньому виконанні завдань і функцій щодо забезпечення розвитку національної економіки на основі формування й оптимального розподілу фінансових потоків між секторами та видами економічної діяльності, а також досягнення необхідного рівня капіталізації фінансово-кредитного сектору. При цьому фінансово-кредитний сектор не лише обмежується реалізацією

функцій формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, але й забезпечує ефективне функціонування всієї економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного регулювання розвитку грошово-кредитного сектору держави приділено багато уваги в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, у працях С. Аржевітіна [1, с. 20–24], А. Даниленка [3, с. 9–19] та С. Стельмаха [7, с. 150–162] визначено загальні параметри та напрями регулювання розвитку грошово-кредитного сектору держави.

У дослідженнях О. Барановського [2, с. 3–20] та С. Дячек [4, с. 227–230] увага сконцентрована на формуванні та ефективному забезпеченні фінансової безпеки держави.

У наукових публікаціях А. Камінсько-го [5, с. 77–83], Н. Михальчук [6, с. 12–14] та М. Флейчук [8, с. 84–90] обґрунтовано переваги, визначено напрями державної політики регулювання розвитку фінансово-кредитного сектору.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте особливості сучасного періоду розвитку фінансової системи України, а також специфічні умови функціонування її фінансово-кредитного сектору потребують нових засобів удосконалення параметрів функціонування цього сектору в системі забезпечення фінансової безпеки України.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування засобів державного регулювання, орієнтованих на вдосконалення параметрів функціонування фінансово-кредитного сектору в системі забезпечення фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У компетенції держави щодо вдосконалення параметрів функціонування фінансово-кредитного сектору лежить вирішення низки завдань. По-перше, формування необхідних інституційних умов стимулювання кредитування реального сектору економіки, по-друге, забезпечення бюджетної фінансової підтримки, потрібної для відновлення процесу кредитування банками вітчизняних підприємств. Зокрема, перш за все необхідно забезпечити поступове зниження рівня облікової ставки як чинника здешевлення кредитних ресурсів. Крім того, важливо досягти позитивного рівня процентних ставок НБУ відносно прогнозованої базової інфляції внаслідок впровадження режиму інфляційного таргетування, який уможливіє забезпечення низької та стабільної інфляції в Україні, що дає змогу банкам прогнозувати середньострокові відсоткові ставки та приймати кредитні рішення з урахуванням таких прогнозів.

З метою активізації кредитування банками корпоративних позичальників існує гостра необхідність обмеження продажу комерційним банкам державних цінних паперів, зокрема боргових облігацій Уряду, депозитних сертифікатів «овернайт», що відволікає вільні фінансові ресурси банківської системи від кредитування підприємств реального сектору економіки.

Одним з інструментів активізації кредитування реального сектору слід вважати структурне рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів підприємствам реального сектору економіки, ключовим принципом якого має стати залежність обсягів та вартості кредитів, наданих НБУ комерційним банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки. На рівні НБУ необхідно розробити перелік індикаторів ефективності та механізму контролю реалізації таких схем.

Не менше значення має надання податкових пільг комерційним банкам, які займаються кредитуванням малого та середнього бізнесу, а також розширення фінансового забезпечення процесу кредитування малих і середніх підприємств щодо законодавчого закріплення переліку пріоритетних галузей економіки і підприємств, які підлягають державній підтримці, є пов'язаними з імпортозаміщенням та сегментами виробництва замкнутого циклу продукції, що передбачає збільшення кількості ланок створення доданої вартості; розроблення механізмів довгострокового рефінансування банків для кредитування підприємств, що займаються інвестиційно-інноваційною діяльністю; зменшення розміру обов'язкових резервів банків з урахуванням частки мікрокредитів та кредитів, наданих малим підприємствам, в загальному обсязі кредитного портфеля банку. Окремо варто наголосити на необхідності розробки механізмів спрямування фінансових ресурсів на кредитування реального сектору економіки через запровадження фідуціарної відповідальності через надання змоги комерційним банкам отримувати рефінансування за умови спрямування певної частини коштів на пріоритетні цілі економічного розвитку, визначені на державному рівні.

В умовах ускладненого доступу до банківських ресурсів для підприємств на початковому етапі їхньої діяльності видається доцільним розвиток мікрокредитування у вигляді прямого банківського мікрокредитування або передачі мікрокредитної програми спеціально створеній банком дочірній структурі, що передбачає розроблення необхідного нормативно-правового регулювання, в якому існує потреба чіткого визначення параметрів мікрофінансової діяльності, видів організацій для включення до державного реєстру мікрофінансових організацій, їх права та обов'язки. Також важливо розробити єдині стандарти мікрокредитування у сфері одер-

жання бюджетних ресурсів та особливі податкові режими для мікрофінансових організацій.

Крім того, в Україні відсутнє законодавство, яке б чітко визначало умови діяльності з повернення заборгованості, що призводить до застосування незаконних методів впливу під час стягнення заборгованості. Нині у Верховній Раді України знаходиться на розгляді проект Закону «Про особливості здійснення врегулювання простроченої заборгованості», який покликаний запровадити нову систему регулювання правових відносин шляхом впровадження інституту професійної діяльності з повернення простроченої заборгованості, що сприятиме зменшенню обсягів проблемної заборгованості в банківській системі.

Задля запровадження кращих ефективних практик захисту прав споживачів та створення законодавчого підґрунтя для збільшення довіри до фінансового сектору існує необхідність створення установи фінансового омбудсмена, а саме незалежного органу, який вирішуватиме спори споживачів фінансових послуг та сприятиме захисту їх прав. Більше того, такий механізм вже функціонує у 24 державах з 28 країн ЄС та в багатьох інших розвинутих країнах світу. Прийняття проекту Закону України «Про установу фінансового омбудсмена» зумовить відновлення довіри споживачів до фінансово-кредитного сектору та його зростання, збільшення обсягів кредитування та створення підґрунтя для економічного зростання, зменшення навантаження на судову систему України, посилення захисту прав споживачів фінансових послуг та підвищення рівня їх фінансової обізнаності.

Найбільш потужними небанківськими фінансово-кредитними інституціями сьогодні є венчурні фонди, які використовують ризиковані стратегії інвестування та покликані функціонувати в тих сегментах фінансового ринку, які не є пріоритетними для банків. Однак в Україні венчурні фонди практично некладають кошти у високотехнологічні галузі, а переважно кредитують середньоризикові та короткострокові проекти (будівництво, нерухомість). В результаті вітчизняні венчурні фонди не виконують функції залучення фінансових ресурсів у реальний сектор економіки, зокрема у високотехнологічні галузі, а є лише інструментом оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження (звільнення від податку на прибуток). Така ситуація стала наслідком дії низки

системних внутрішніх чинників, що сформувалися в період політико-економічної нестабільності в Україні, зокрема стагнації національного фондового ринку, впровадження законодавчих та податкових змін у сферу інститутів спільного інвестування (ICI), ініціювання запровадження додаткового оподаткування для ICI, переведення їх на загальну систему оподаткування підприємств.

Пріоритетними напрямками активізації кредитування підприємств реального сектору економіки в умовах нестачі банківських і державних фінансових ресурсів є стимулювання процесу кредитної кооперації та активізація діяльності кредитних спілок. Водночас впродовж останніх років зафіксоване істотне погіршення показників діяльності кредитних спілок в Україні. Так, згідно з даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг, у 2017 р. кількість кредитних спілок скоротилась до 397 од., що на 124 установи, або 23,8%, менше, ніж у 2016 р. За таких умов існує необхідність удосконалення умов функціонування кредитних спілок через вдосконалення законодавства щодо прийняття Закону «Про кредитну кооперацію», який передбачав би законодавче визначення специфічної діяльності кожного виду кредитної кооперації, його правовий статус, принципи та механізми функціонування страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації підприємництва. Крім того, існує необхідність впровадження державної системи гарантування вкладів для кредитних спілок та розроблення механізму рефінансування кредитних спілок з боку НБУ, що дасть змогу знизити вартість ресурсів, які надаються кредитними спілками.

Варто зазначити, що в Україні функціонує дворівнева депозитарна система, яка полягає в тому, що Національний депозитарій і депозитарії ведуть рахунки, здійснюють кліринг і розрахунки з цінними паперами, зберігачі здійснюють обслуговування бездокументарної форми цінних паперів, реєстратори посвідчують права власників іменних документарних цінних паперів. Водночас значна кількість реєстраторів на ринку спотворює реальну картину та спонукає до зловживань і маніпуляцій з реєстрами. Крім того, існують проблеми щодо різних підходів до обліку прав власності на цінні папери, відповідно, неузгодженості в діяльності зберігачів цінних паперів та реєстраторів власників іменних цінних паперів. В результаті акції поки

Рис. 1. Напрями та заходи вдосконалення параметрів функціонування фінансово-кредитного сектору в системі забезпечення фінансової безпеки економіки України

що не стали ефективними інструментом перерозподілу фінансових ресурсів на користь реального сектору економіки, що потребує створення централізованої депозитарної системи, визначення принципів та порядку здійснення діяльності учасниками нижнього рівня Національної депозитарної системи (зберігачами та реєстраторами цінних паперів), взаємодії між рівнями з метою залучення фінансових ресурсів через інструменти фінансово-кредитної інфраструктури.

Необхідною умовою вдосконалення параметрів функціонування фінансово-кредитного сектору в Україні є забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки через інформаційно-консалтингові структури, фінансово-інвестиційні аналітичні агентства, які надаватимуть необхідну інформацію про наявні вітчизняні можливості залучення фінансово-кредитних ресурсів для суб'єктів підприємництва, перелік документів і умови для отримання кредиту; залучення грантових програм ЄС, таких як "Horizon-2020" (фінансування науково-дослідних проектів з розвитку малого та середнього підприємництва), "Competiveness of Small and Medium Enterprises" (програма для підвищення рівня конкурентоспроможності МСП, доступу на нові ринки, збереження стійкості компаній в умовах конкуренції, розвитку підприємницької культури), "LIFE" (програма в сфері охорони навколишнього середовища), "Pericles 2020" (проекти з обміну фахівців), "Poland – Belarus – Ukraine Programme", "Hungary – Slovakia – Romania – Ukraine Programme", "Romania – Ukraine Programme", "Black Sea Programme" (трансграничні програми, спрямовані на розбудову співпраці між суміжними кордонами країн-учасниць).

Таким чином, структурно-логічна схема практичної імплементації запропонованих підходів, спрямованих на вдосконалення параметрів функціонування фінансово-кредитного сектору в системі забезпечення фінансової безпеки економіки України, набуває вигляду, зображеного на рис. 1.

Вжиття запропонованих заходів сприятиме активізації довгострокового кредитування реального сектору, створенню цивілізованого ринку кредитних ресурсів, зростанню фінансово-кредитного потенціалу банківських інституцій, посиленню стійкості банківського сектору до системних криз, покращенню структури фінансування національної економіки за рахунок більшої частки інвестицій цієї групи фінансових

інститутів, задоволенню потреб суб'єктів, які не відповідають критеріям кредитних організацій, у фінансовому ресурсі, мінімізації трансакційних витрат, створенню належної консалтингово-інформаційної підтримки. Водночас збереження високого рівня тінізації грошово-кредитного сектору загрожує досягненню зазначених очікуваних результатів та знижує потенціал реформування фінансової системи загалом, що потребує розроблення та впровадження засобів детінізації та є предметом подальших досліджень.

Висновки. Базовими елементами фінансово-кредитного сектору є банківська система (центральний та комерційні банки), спеціалізовані фінансово-кредитні інституції (страхові, лізингові, факторингові компанії, форфейтинг, франчайзинг, краудфандинг, кредитні спілки, венчурні фонди) та фінансово-кредитна інфраструктура (біржі, торгово-інформаційні системи, реєстратори, депозитарії, «майданчики» спільного інвестування, фонди підтримки підприємництва, інформаційно-консалтингові структури, фінансово-інвестиційні аналітичні агентства).

Для вдосконалення параметрів функціонування фінансово-кредитного сектору в системі забезпечення фінансової безпеки України необхідно вжити низку заходів, серед яких слід назвати поступове зниження рівня облікової ставки як чинника здешевлення кредитних ресурсів; обмеження продажу комерційним банкам державних цінних паперів; рефінансування надійних системних банків та запровадження фідуціарної відповідальності; надання податкових пільг комерційним банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних видів економічної діяльності; розвиток мікрокредитування; покращення захисту прав кредиторів; створення та ведення кредитного реєстру; реструктуризацію боргів позичальників з боку комерційних банків; створення установи фінансового омбудсмена; розвиток венчурного фінансування високотехнологічних галузей економіки; стимулювання процесу кредитної кооперації та активізацію діяльності кредитних спілок; реформування нормативно-правової бази для розвитку лізингових відносин; розвиток нетрадиційних способів фінансово-кредитної підтримки реального сектору економіки; створення централізованої депозитарної системи; визначення принципів та порядок здійснення діяльності зберігачами та реєстраторами цінних паперів; розвиток біржової торгівлі; забезпечення інформаційно-

аналітичної підтримки підприємств реального сектору економіки; формування «майданчиків» спільного інвестування; залучення грантових програм ЄС; створення фондів підтримки підприємництва.

Бібліографічний список:

1. Аржевітін С. Грошово-кредитні відносини в розвитку економіки України: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.08; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2011. 32 с.
2. Барановський О. Сутність і різновиди фінансових криз. Фінанси України. 2009. № 5. С. 3–20.
3. Даниленко А., Шелудько Н. Грошово-кредитний ринок України: кризові уроки та короткострокові перспективи. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 9–19.
4. Дячек С. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка. Вісник Житомирського державного технічного університету. 2013. № 2 (64). С. 227–233.
5. Камінський А. Моделювання фінансових ризиків: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 304 с.
6. Михальчук Н. Податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави (економічні науки)»; НІСД. Київ, 2015. 23 с.
7. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / за ред. В. Стельмаха. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
8. Флейчук М., Наконечна Н., Щурко У., Гончарук Я. Фінансовий контролінг в системі зміцнення економічної безпеки держави: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2012. 260 с.

References:

1. Arzhevitin S. Monetary and credit relations in the development of the economy of Ukraine, State Economic University "Kyiv National Economic University V. Hetman", 2011, 32 p.
2. Baranovs'kyi O. Essence and varieties of financial crises, Finances of Ukraine, 2009, № 5, pp. 3–20.
3. Danylenko A., Shelud'ko N. The Ukrainian Monetary and Credit Market: Crisis Lessons and Short-Term Perspectives, Economy and Forecasting, 2010, № 1, pp. 9–19.
4. Dyachek S. Financial and monetary security of Ukraine: essence, threats, assessment, Bulletin of Zhytomyr State Technical University, 2013, № 2, pp. 227–233.
5. Kamins'kyi A. Modeling of Financial Risks, Kyiv, VPK "Kyiv University", 2006, 304 p.
6. Mykhal'chuk N. Tax debt as a threat to the financial security of the state, Kyiv, National Institute for Strategic Studies, 2015, 23 p.
7. Monetary policy of the National Bank of Ukraine: current state and prospects of change, Ed. V. S Stelmakh, Kyiv, Center for Scientific Researches of the National Bank of Ukraine, UBS NBU, 2009, 404 p.
8. Fleychuk M., Nakonechna N., Shchurko U., Honcharuk Ya. Financial Controlling in the System of Strengthening Economic Security of the State, Lviv, Liga-Press, 2012, 260 p.

Gudzovata O.O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Computer Sciences,
Lviv University of Trade and Economics

IMPROVEMENT OF THE PARAMETERS OF THE FINANCIAL CREDIT SECTOR FUNCTIONING IN THE SYSTEM OF PROVISION OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

The current stage of the socio-economic development of Ukraine is characterized by systemic deficiencies in the functioning of the financial and credit sector, which consist of insufficient performance of tasks and functions in ensuring the development of the national economy on the basis of the formation and optimal allocation of financial flows between sectors and types of economic activity, as well as the achievement of the necessary level of capitalization the financial and credit sector. At the same time, the financial and credit sector is not only limited to the implementation of the functions of the formation, distribution, and redistribution of financial resources but also ensures the effective functioning of the whole economic system.

The competence of the state to improve the parameters of the functioning of the financial and credit sector is solved by a number of tasks, firstly, the formation of the necessary institutional conditions for stimulating lending to the real economy's sector, and secondly, the provision of budget financial support necessary to restore the process of lending by banks of domestic entrepreneurs.

The basic elements of the financial and credit sector are the banking system (central and commercial banks), specialized financial and credit institutions (insurance, leasing, factoring companies, forfaiting, franchising, crowdfunding, credit unions, venture funds) and financial and credit infrastructure (exchanges, trade-information systems, registrars, depositaries, co-investment platforms, entrepreneurship support funds, information and consulting structures, financial and investment analytical agencies).

In order to improve the parameters of functioning of the financial and credit sector in the system of providing financial security of Ukraine, it is necessary to implement a number of measures, including: gradual decrease of the discount rate; restriction of sale of government securities to commercial banks; refinancing of reliable systemic banks and introduction of fiduciary responsibility; granting of tax privileges to commercial banks, which carry out lending of priority kinds of economic activity; development of micro-credit; improvement of the protection of the rights of creditors; creation and maintenance of the credit register; restructuring of borrowers' debts from commercial banks; establishment of a financial ombudsman; development of venture financing of high-tech industries; stimulating the process of credit cooperation and activating the activities of credit unions; reforming the regulatory framework for the development of leasing relations; development of non-traditional methods of financial and credit support of the real sector of the economy; creation of a centralized depository system; definition of principles and procedure for the activity of custodians and registrars of securities; development of stock trading; providing information and analytical support to enterprises of the real sector of the economy; formation of "platforms" of joint investment; attraction of EU grant programs; establishment of entrepreneurship support funds.

Клименко Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Уманського національного університету садівництва

Длугоборська Л.В.

викладач кафедри менеджменту
Уманського національного університету садівництва

МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ІМПОРТОЗАМІННОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНІЙ СФЕРІ

У статті на підставі ретроспективного аналізу висвітлено економічну сутність імпортозаміщення. Проаналізовано особливості зовнішньоторговельної діяльності, зокрема імпортних операцій аграрної продукції в умовах відкритості економіки, визначено рівень імпортозалежності національного виробництва за товарною номенклатурою. Узагальнивши міжнародний досвід застосування політики протекціонізму, автори виокремили основні фактори захисту від імпорту товарів в умовах глобалізації. В контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві сільськогосподарської продукції та зовнішній торгівлі України запропоновано концепцію імпортозаміщення. Серед інструментів механізму імпортозамінного виробництва виділено стимулювання споживання вітчизняної аграрної продукції, розширення обсягу й асортименту конкурентоздатних товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках, формування відповідної фіскальної та кредитно-фінансової системи.

Ключові слова: імпортозаміщення, імпортозалежність, зовнішня торгівля, управління імпортними операціями, зовнішньоторговельна політика, аграрне виробництво, економічний механізм.

В статье на основе ретроспективного анализа раскрыта экономическая сущность импортозамещения. Проанализированы особенности внешнеторговой деятельности, в частности импортных операций аграрной продукции в условиях открытости экономики, определен уровень импортозависимости национального производства по товарной номенклатуре. Обобщив международный опыт применения политики протекционизма, авторы выделили основные факторы защиты от импорта товаров в условиях глобализации. В контексте преодоления структурных дисбалансов в производстве сельскохозяйственной продукции и внешней торговли Украины предложена концепция импортозамещения. Среди инструментов механизма импортозамещающего производства выделены стимулирование потребления отечественной аграрной продукции, расширение объема и ассортимента конкурентоспособных товаров на внутреннем и внешнем рынках, формирование соответствующей фискальной и кредитно-финансовой системы.

Ключевые слова: импортозамещение, импортозависимость, внешняя торговля, управление импортными операциями, внешнеторговая политика, аграрное производство, экономический механизм.

On the basis of a retrospective analysis, the economic essence of import substitution is highlighted. The peculiarities of foreign trade activity, in particular import operations of agrarian products in the conditions of openness of the economy are analyzed, and the level of import dependence of national products according to the product nomenclature is determined. Summarizing the international experience of application of protectionist policy, the main factors of protection against import of goods in the conditions of globalization are singled out. In the context of overcoming structural imbalances in the production of agricultural products and foreign trade of Ukraine, the concept of import substitution is proposed. Among the instruments of the mechanism of import-substitution production is the stimulation of consumption of domestic agricultural products; expansion of the volume and range of competitive goods in the domestic and foreign markets, the formation of the appropriate fiscal and credit and financial system.

Keywords: import substitution, import dependence, foreign trade, import operations management, foreign trade policy, agrarian production, economic mechanism.

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза поглибила структурні дисбаланси у виробництві аграрної продукції переважно в країнах з відкритою економікою та обумовила дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Дестабілізуючого впливу зазнала також вітчизняна економіка. Адже протягом останніх років в Україні спостерігається імпортна спрямованість товарообміну, яка обумовлює пасивне сальдо зовнішньоторговельної діяльності та боргове нарощення споживчого попиту, посилюється імпортозалежність навіть у номенклатурі товару, за яким Україна була донедавна нето-експортером. У зв'язку з цим формування концепції імпортозаміщення та підбір оптимальних інструментів механізму стимулювання імпортозамінного виробництва (особливо в умовах євроінтеграційних процесів) набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи дослідження імпортозаміщення сформовано переважно іноземними фахівцями, такими як В. Гацько, Р. Пребіш, Е. Назарчук, П. Кадочников, Д. Зайцев, Я. Жаліло. Проблематику зовнішньоторговельної діяльності в аграрній сфері досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як М. Кваша, В. Власов, В. Барановська, М. Зубець, С. Пазізіна, В. Кривоус, О. Федірко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на наявність значного наукового доробку в економічній літературі, вважаємо, що питання розвитку імпортозаміщення в умовах відкритості національної економіки та лібералізації зовнішньоторговельних відносин потребує удосконаленого теоретико-практичного підходу.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). У подальших наукових дослідженнях доцільно вдосконалювати теоретичне обґрунтування взаємозв'язку між імпортозаміщенням і зовнішньою торгівлею та комплексне оцінювання процесів імпортозалежності і невизначеності функціонування аграрних формувань в умовах євроінтеграції, а також розробити концептуальні засади оптимізації структурних показників виробництва та зовнішньої торгівлі в умовах відкритої економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна світова індустрія функціонує в умовах посилення глобалізаційних процесів, які виявляються у формі тотальної взаємозалежності та взаємовпливу національної економіки

та процесів у світовому господарстві. Сучасна відкритість національної економіки обумовлює поглиблення та розширення різноманітних взаємозв'язків вітчизняних товаровиробників з підприємствами світового простору. Проте неузгодженість системи виробництва сільськогосподарської продукції та потреб внутрішнього ринку призводить до нераціональної структури зовнішньої торгівлі, яка обумовлена збільшенням лівової частки імпортих товарів та нарощуванням імпортозалежності національної економіки країни.

В економічній літературі зустрічаються досить різноманітні трактування сутності «імпортозаміщення». П. Кадочников зазначає, що під імпортозаміщенням слід розуміти збільшення обсягів виробництва та внутрішнього споживання товарів вітчизняного походження за поступового зниження споживання імпортих товарів [7, с. 105].

Д. Зайцев імпортозаміщення трактує як відносне зменшення або призупинення ввезення з-за кордону певного товару у зв'язку з організації виробництва аналогічного товару на території цієї країни [3, с. 280].

Я. Жаліло та В. Гацько [2] сутність імпортозаміщення ототожнюють із політикою, спрямованою на мінімізацію попиту національної економіки щодо певних видів товарів зарубіжного походження на користь збільшення частки реалізації та споживання товарів внутрішнього виробництва.

Вагомість доцільності підвищення якісних характеристик імпортих замінників національними товарами відображена в науковій праці Е. Назарчука. На його думку, імпортозамінна продукція – це продукція вітчизняних товаровиробників аграрної сфери, яка завдяки більш привабливим споживчим властивостям витісняє з ринку імпорти аналогів [9, с. 50].

Отже, загалом сутність імпортозаміщення полягає у субституції імпортих товарів вітчизняною продукцією. Саме тому трактування науковців дають можливість абстрагуватися від конкретних інструментів забезпечення національного ринку продукцією вітчизняних товаровиробників, а також оперувати структурними змінами імпорту на користь товарів національного виробництва. Для аграрного сектору економіки під імпортозаміщенням слід розуміти процес нарощування національного виробництва конкурентоспроможних видів сільськогосподарської продукції з метою витіснення

імпортних поставок особливо неякісних видів товарів. Цей процес потребує відповідної сприятливої державної політики згідно з потребами внутрішнього ринку та стимулювання експорт-орієнтованого виробництва продукції з високою доданою вартістю для регулювання платіжного балансу країни.

Гносеологія імпортозаміщення формувалась на основі теорії торгівлі. Політична імплементація імпортозаміщення знайшла відображення у меркантилістській теорії XVI – XVIII ст., представники якої широко відстоювали переваги національного виробництва та імпортозаміщення для національної економіки та вважали, що джерелом багатства є сфера обігу, а не сфера виробництва [4].

Згідно з Р. Пребішем, наукові погляди якого сформовані в моделі Зінгера–Пребіша, основною метою імпортозаміщення є не усунення торгівлі, а піднесення її до вищого рівня експорту товарів доданої вартості, які не так чутливі до економічних коливань, як сировинні ресурси. Основою його вчення була гіпотеза про те, що у довгостроковій перспективі цінова політика відносно експортних товарів сировинного характеру буде зменшуватись, тоді як ціни на

імпортовані готові промислові вироби будуть динамічним чином зростати [15]. Ця теорія практично відображає сучасні умови функціонування вітчизняних аграрних формувань в умовах відкритості економіки. Тобто протягом останніх років посилюється проблематика у співвідношенні експортних цін на сировинну продукцію аграрного сектору економіки на користь імпорتنих цін виготовлених товарів. Така ситуація обумовлює погіршення умов міжнародної співпраці та ефективності функціонування вітчизняних товаровиробників на світовому ринку.

Оцінка динамічних змін обсягів ВВП, експорту та імпорту товарної номенклатури протягом п'ятнадцяти років (2003–2017 рр.) демонструє позитивні та негативні тенденції з огляду на дисбаланси розвитку світової та вітчизняної економіки (рис. 1).

Так, протягом 2003–2008 рр. спостерігається полого позитивна динаміка траєкторії руху обсягів номінального ВВП, аналогічна ситуація спостерігається і в структурних зрушеннях щодо експорту та імпорту товарів. Найбільших змін ці показники зазнали у 2009 р., що значною мірою зумовлене загостренням глобальної депресії та фінансової кризи, а також у 2015 р.,

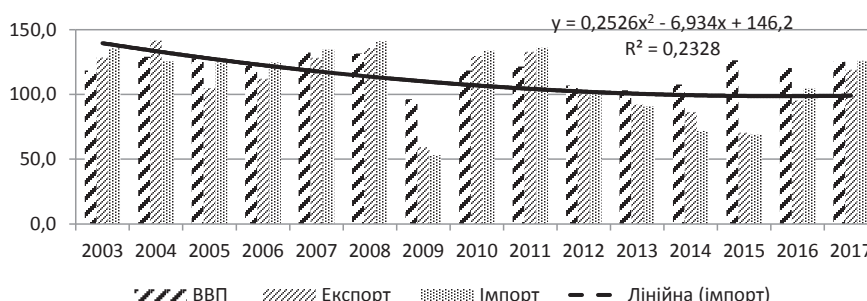

Рис. 1. Динаміка ВВП та показників зовнішньої торгівлі України за 2003–2017 рр., % до попереднього року [5]

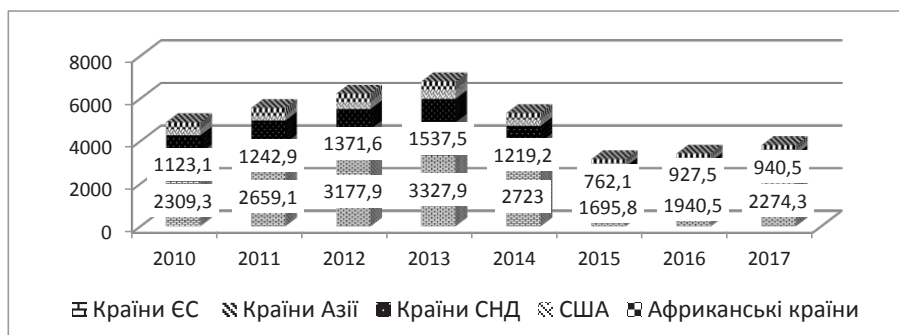

Рис. 2. Динаміка імпортних операцій сільськогосподарською продукцією за географічним структуруванням у 2010–2017 рр., млн. дол. США [5]

що обумовлене військовим станом і розривом міжнародних зв'язків із традиційними контрагентами та налагодженням співпраці згідно з Євроінтеграційним вектором розвитку економіки України. Водночас із 2009 р. спостерігаються зменшення експортних поставок продукції та динамічне збільшення імпорتنих операцій.

У 2017 р. лівову частку імпорتنих операцій до України здійснювали Росія (14,5%), Китай (11,4%), Німеччина (11%), Польща (7,0%), Білорусь (6,5%), США (5,1%). Дещо менші лідируючі позиції в імпорті товарів належать Швейцарії, Італії, Франції, Туреччині та Угорщині.

Географічна структура імпорту сільськогосподарської продукції протягом 2010–2017 рр. визначається переважно співпрацею з країнами ЄС, Азії та СНД, проте має структуровані зміни відповідно до євроінтеграційного вектору розвитку економіки України (рис. 2).

У товарній номенклатурі імпорту сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки у 2017 р. переважали готові харчові продукти (3,9%), продукти рослинного походження (2,8%), живі тварини та продукти тваринного походження (1,5%) (рис. 3).

Протягом 2015–2017 рр. спостерігається тенденція нарощування частки імпорту продукції тваринництва (табл. 1) та рослинництва, а також продуктів харчування, тоді як експорт за

цими товарними позиціями зменшився у зв'язку з невідповідністю вітчизняної продукції міжнародним стандартам якості.

Внаслідок скорочення вітчизняного виробництва м'ясної продукції та наявного потенційного попиту на неї в Україні сформувалась стійка імпортна залежність від поставок м'яса з-за кордону, а особливо м'яса свинини та птиці [6].

Досить високі рівні імпортозалежності спостерігаються також за такими товарними позиціями, як молокопродукція (7,4%), риба і ракоподібні (8,4), цукор (9,3), плоди та ягоди (12,3%) [5].

Факторами нарощування імпортозалежності в аграрній сфері економіки є невідповідність вітчизняної продукції міжнародним стандартам якості; недосконалість селекційно-племінної діяльності у галузі тваринництва; прогалини у законодавчій сфері щодо оформлення експортно-імпорتنих операцій на сільськогосподарську продукцію, бюрократичність системи під час формування експортного потенціалу аграрних формувань, невідповідність виробничої та збутової інфраструктури, відсутність чіткого контролю щодо переміщення аграрної продукції в країні, високі кредитні ставки стосовно оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інноваційних технологій у виробництво продукції [8, с. 103].

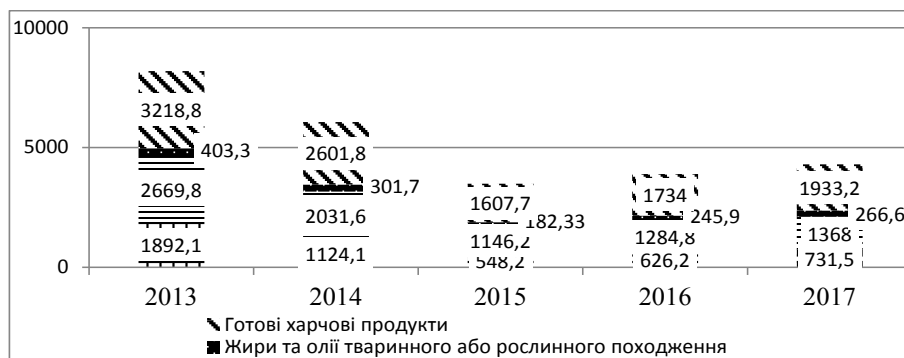

Рис. 3. Динаміка імпорتنих операцій сільськогосподарською продукцією та продукцією їх переробки у 2013–2017 рр., млн. дол. США [5]

Таблиця 1

Динаміка виробництва та реалізації м'яса на внутрішньому та зовнішньому ринках, тис. т [5]

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Виробництво	2 192,5	2 169,3	2 136,1	2 147,5	2 160,5
Імпорт	275,8	107,3	70,1	91,7	131,0
Експорт	182,4	214,1	231,5	290,8	333,6
Фонд споживання	2 232,8	2 012,9	1 879,6	1 896,6	1 918,5
Індекс імпортозалежності, %	12,07	5,20	3,55	4,71	6,69

Проведені оцінки зовнішньоторговельної діяльності національного аграрного сектору економіки свідчать про необхідність розширення внутрішнього ринку конкурентоздатною на міжнародному ринку сільськогосподарською продукцією вітчизняного виробництва, розвитку експортного потенціалу аграрних формувань, відповідно, скорочення імпорту за рахунок імпортозаміщення аналогічними видами національної продукції.

Оцінювання світового досвіду підтверджує, що більшість країн, що розвиваються, та країн із трансформаційною економікою для подолання імпортозалежності впроваджувала політику імпортозаміщення [13].

Як свідчить досвід, більш успішним імпортозаміщення є у країнах з високим рівнем доходів та великою кількістю населення, що обумовлює значну купівельну спроможність та досить високий попит. У процесі індустріалізації найбільш ефективною була політика імпортозаміщення у країнах Латинської Америки, а особливо в Аргентині, Бразилії, Мексиці. Ці країни широко використовували протекціоністську політику з безпосередньою підтримкою національного виробництва. Згідно з їх досвідом основою концепції імпортозаміщення у країнах з низькими споживчим попитом є залучення інвестицій у виробництво дешевих споживчих товарів, які окуповуються швидше, ніж капіталомісткі сектори економіки [10].

Урядові структури країни Південно-Східної Азії також здійснювали пошук оптимальних шляхів реалізації стратегії імпортозаміщення. Їх політика захисту від ввезення іноземних товарів на початкових етапах формувалась на основі протекціоністських заходів із застосуванням низки торговельних бар'єрів (Південна Корея, Тайвань), субсидій та інвестицій в експортоорієнтовані галузі (країни Східної Азії). Такий акцент на експортні ринки дав їм змогу створити конкурентоспроможну промисловість [10, с. 132].

Політика імпортозаміщення характерна і для країн США та ЄС, які для захисту внутрішнього ринку вживають технічних, санітарних та фітосанітарних заходів. Зокрема, у Польщі діє система обов'язкової сертифікації згідно зі стандартами та нормами ЄС, що є концептуальним бар'єром щодо імпорту товарів [11].

З огляду на наявний стан імпортозалежності в аграрній сфері економіки України слід застосовувати концепцію конкурентного розвитку.

Ця концепція імпортозаміщення передбачає підвищення продуктивності та ефективності використання наявного ресурсного та експортного потенціалу продукції, а особливо з високою доданою вартістю; постійний моніторинг світового досвіду та максимальне освоєння інноваційних технологій щодо виробництва високоякісної конкурентоздатної продукції; освоєння нових сегментів внутрішнього та зовнішнього ринків, а також розширення кола зарубіжних контрагентів; мінімізацію обсягів ввезеного товару, оптимізацію виробництва продукції, за якою досягнуто критичної межі імпорту.

Згідно з висновками науковців щодо впровадження традиційних статистичних моделей розвитку торговельної політики сформувався твердження, що для досягнення економічного розвитку необхідна політика стимулювання експорту, однак одним із найбільш ефективних шляхів її досягнення є лібералізація імпорту [14].

Проаналізувавши дію політики лібералізації торговельних режимів, яка діє і на території України після вступу в СОТ, маємо сумнів щодо тверджень стосовно її ефективності для вітчизняної економіки. Адже політика лібералізації зовнішньої торгівлі обумовлює зростання залежності країни від кон'юнктури світових ринків і може зменшувати можливості розвитку їх власного виробництва. Особливо гостро вплив лібералізації зовнішньої торгівлі в аграрному секторі економіки відчули виробники м'ясної, кисломолочної та плодоовочевої продукції [1].

Отже, орієнтиром формування ефективного механізму імпортозаміщення має бути стратегія стимулювання виробництва та експорту конкурентоспроможних замінників імпорту.

Структурною складовою механізму стимулювання імпортозаміщення є також застосування системи захисту національних галузей, яка передбачає мотивацію щодо вдосконалення ринкових механізмів, які в умовах інституційної недорозвиненості будуть забезпечувати оптимальну акумуляцію або передислокацію наявних ресурсів у напрямі потенційно конкурентоздатних виробництв аграрної сфери. Це сприятиме підвищенню рівня прибутковості національних галузей та залученню довгострокових інвестицій.

Необхідно також розширити розробку програм імпортозаміщення на регіональному і галузевому рівнях. При цьому розвиток регіонального виробництва повинен враховувати

його економічну доцільність, ресурсні та виробничі можливості України.

Механізм стимулювання імпортозаміщення слід формувати на основі взаємопов'язаних елементів, які передбачають забезпечення національного виробництва виробничими та фінансовими ресурсами інноваційною інфраструктурою, формуванням сприятливого інвестиційного клімату, кластеризацією та розвитком середнього і малого аграрного бізнесу, відповідної нормативно-законодавчої бази щодо розвитку сучасних форм міжнародного співробітництва.

Для посилення дії механізму стимулювання виробництва заміників імпорту необхідно оптимізувати виробничу та логістичну інфраструктуру. Адже виробничі потужності ринку овочів, фруктів залежать не лише від потенційного обсягу власного виробництва, але й від потенціалу складського комплексу.

Серед економічних інструментів механізму стимулювання імпортозаміщення слід виокремити інноваційно-інвестиційні, податкові, фінансово-кредитні пільги для товаровиробників які застосовують ресурсозберігаючі технології на виробництві. У сфері пріоритетних виробництв або в рамках закупівлі сучасних технологій перевагу слід віддавати системі пільгового кредитування (з компенсацією різниці банкам за рахунок державного бюджету) [12, с. 34].

Висновки. Отже, механізм стимулювання імпортозаміщення, передбачає залучення структурних інструментів виробничо-промислової, фіскальної, грошово-кредитної та зовнішньоторговельної політики. Виробничо-промислова політика спрямована на стимулювання імпортозамінного виробництва та нарощування виробничих потужностей з використанням сучасних ресурсозберігаючих технологій відповідно до міжнародних стандартів якості. Вдосконалення фіскальної політики передбачає запровадження пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів аграрних підприємств; тимчасового пільгового оподаткування виробництва імпортозамінної продукції на інноваційній основі. Інструменти грошово-кредитної політики механізму імпортозаміщення спрямовані на зниження кредитних ставок під час надання товаровиробникам, які спеціалізуються на виробництві заміників імпорту, із застосуванням механізму державних гарантій та формуванням стабільності валютних курсів.

Бібліографічний список:

1. Горбаль В. Інноваційні основи імпортозаміщення. URL: <http://blogs.pravda.com.ua>.
2. Жаліло Я., Гацько В. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні. Економічна політика. URL: <http://www.niisp.org>.
3. Зайцев А. Попала ли Россия в критическую зависимость от импорта? Россия в окружающем мире: анализ. ежегодник / отв. ред. Н. Морфенин. Москва: изд-во МНЭПУ, 1999. 324 с.
4. Кваша С., Власов В. Зміни у тенденціях глобальної торгівлі в напрямках регіональної інтеграції. Економіка АПК. 2014. № 7. С. 133–142.
5. Зовнішньоекономічна діяльність // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Зубець М., Гусева І. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки. Аграрна наука. Київ: Наука, 2005. 176 с.
7. Кадочников П. Анализ импортозамещения в России после кризиса 1998 года. Научные труды. 2006. № 95. 148 с.
8. Мазаракі А., Корольчук О. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: моногр. Київ: НІСД, 2010. 717 с.
9. Назарчук Е., Волковадова Е. Импортозамещение как резерв повышения эффективности деятельности промышленного предприятия и источник устойчивого развития отраслей экономики. Вестник Самарского государственного экономического университета. 2007. № 5 (31). С. 49–51.
10. Пазізіна С. Досвід подолання імпортозалежності в країнах, що розвиваються: ретроспективний аспект. Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2010. С. 130–133.
11. Солодковський Ю., Олефіренко В. Нетарифний протекціонізм на сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі. Економічні науки. 2011. Вип. 8 (29). Ч. 4. С. 135–142.
12. Сотник І. Про макроекономічні наслідки ресурсозбереження. Економіка України. 2009. Вип. 10. С. 27–35.
13. Федірко О., Клименко І., Ус І. Щодо першочергових заходів зовнішньоторговельної політики в контексті структурних трансформацій зовнішньої торгівлі України після вступу до СОТ: аналіт. Записка. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
14. Greenaway D., Milner C.R. True Protection – Concepts and Their Role in Evaluating Trade Policies in LDCs. Journal of Development Studies. 1987. № 23 (2). P. 200–219.

15. Hirschman A.O. The Strategy of Economic Development. New Haven: Yale University Press, 1960. 217 p.

References:

1. Horbal B. (2011), "Eget porttitor import superposuit basibus", *Ucraina Pravda*, available at: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/gorbal/4e772b8516220>.
2. Zhalilo J., Hatsko V. (2015), "Problems of formation of modern principles of import substitution policy in Ukraine", *Economic policy*, available at: <http://www.niisp.org>.
3. Zaitsev A. (1999), "Has Russia fallen into a critical dependence on imports?", *Russia in the Surrounding World: Analit. Yearbook*, M: MNEPU Publishing House, 324 p.
4. Kvasha M., Vlasov V. (2014), "Changes in the trends of global trade in the directions of regional integration", *Economy of agroindustrial complex*, no. 7, pp. 133–142.
5. "Foreign economic activity. State Statistics Service of Ukraine", (2017), available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/e_iovt/arh_iovt2018.htm.
6. Zubets M., Gusev I. (2005), "Strategy of development of meat cattle breeding in Ukraine in the context of national food security", *Agrarian science*. K.: Nauka, 176 p.
7. Kadochnikov A. (2006), "Analysis of import substitution in Russia after the crisis of 1998" *Scientific works*. no. 95, 148 p.
8. Mazaraki A., Korolchuk E. (2010), "Economic security of Ukraine in the context of globalization challenges": monogr. K.: NISS, 717 p.
9. Nazkruchuk E., Volkodavova E. (2007), "Importation substitution as a reserve for increasing the efficiency of the industrial enterprise and a source of sustainable development of the branches of economy", *Bulletin of the Samara State Economic University*, no. 5 (31), pp. 49–51.
10. Pazizina C. (2010), "Experience in overcoming import dependence in developing countries: a retrospective aspect", *Globalizational world-civilizational processes and economic policy of the developing countries of Europe: Sob. Abstracts of international reports. science-practice conf*, Ternopil, pp. 130–133.
11. Solodkovskyy Yu., Olefirenko V. (2011), "Non-tariff protectionism at the present stage of international trade development", *Economic sciences*. Vip, 8 (29), P. 4, pp. 135–142.
12. Sotnik I. (2009), "About the Macroeconomic Consequences of Resource Conservation", *Economy of Ukraine*, Vip. 10, pp. 27–35.
13. Fedirko A., Klimenko I., Us. I. (2017), "On Priority Measures of Foreign Trade Policy in the Context of Structural Transformations of Ukraine's Foreign Trade after joining the WTO: Analytical. Note", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/622>.
14. Greenaway D., Milner C.R. (1987), "True Protection – Concepts and Their Role in Evaluating Trade Policies in LDCs", *Journal of Development Studies*, no. 23(2), pp. 200–219.
15. Hirschman A.O. (1960), "The Strategy of Economic Development". New Haven: Yale University Press, 217 p.

Klimenko L.V.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management,
Uman National University of Horticulture

Dluhoborska L.V.

Lecturer at Department of Management,
Uman National University of Horticulture

INCENTIVE MECHANISM FOR IMPORT-SUBSTITUTING PRODUCTION IN THE AGRARIAN SPHERE

The main objective of the article is to develop a mechanism for stimulating import substitution in the context of overcoming the structural imbalances of production and foreign trade turnover in the agrarian sector of Ukraine.

The theoretical and methodological principles of import substitution are substantiated and economic character of import dependence of national production is investigated.

On the basis of the generalization of scientific interpretations, further development of the interpretation of "import substitution" has been obtained. Its essence is that in the agricultural sector of the economy under the import substitution, it is necessary to understand the process of increasing the national production of competitive agricultural products in order to suppress the import supplies of especially poor-quality types of goods.

It is proved that import substitution is based not only on classical but also on the latest theories, in which the effect of the scale of production and savings on transaction costs is the main factor in the organization of import-substituting production.

The peculiarities of foreign trade activity, in particular, import operations of agrarian products in the conditions of openness of the economy are analysed, and the level of import dependence of national products according to the product nomenclature is determined.

The conducted analysis showed that the commodity structure of imports is dominated by high-tech goods and goods of final consumption, and in exports – raw materials and semi-finished products. Summarizing the international experience of applying protectionism policy, the main problems associated with the implementation of the policy of import substitution in open economies are singled out. These include: the inefficient country's specialization, the openness of the economy, the excessive rapid liberalization of international trade, the limited flow of capital for most transition economies, and the growing influence of international organizations that significantly limit the scope of the application of the import substitution policy. The study focuses on the development of the production of innovative import-substituting products. It is noted that the production of high-tech import substitutes is possible due to the country's participation in transnational production.

Taking into account the research problems, the concept of competitive development has been formed, which outlines the increase of productivity and efficiency of the use of available resource and export potential of products, especially with high added value; constant monitoring of world experience, and the maximum development of innovative technologies for the production of high-quality, competitive products; the development of new segments of the domestic and foreign markets and the expansion of the circle of foreign counterparties; minimizing volumes of imported goods and optimizing production, which has reached the critical import limit.

In order to protect the domestic market and low-quality imports, it is necessary to actively use the protectionist measures envisaged by the WTO and the EU.

The mechanism of stimulation of import-substituting products, which includes the improvement of production, innovation infrastructure, modernization and diversification of production, is also proposed; formation of an attractive investment climate; optimization of regulatory and legislative support, formation of licensing system, certification, technical, phytosanitary, ecological, compensatory measures in accordance with international standards.

Оніщик А.В.

аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту
Академії праці, соціальних відносин і туризму

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ФІКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню економічного змісту фіктивної діяльності суб'єктів господарювання. Розглянуто наукові позиції щодо сутності та ознак фіктивного підприємництва. Доведено, що фіктивна діяльність суб'єктів господарювання має економічну природу як одна з форм вияву тіньової економіки України. Запропоновано авторське визначення, виокремлено економічні ознаки фіктивної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фіктивна діяльність, суб'єкти господарювання, господарська діяльність, економічна шкода, тіньова економіка, нелегальна економічна вигода.

Статья посвящена исследованию экономического содержания фиктивной деятельности субъектов хозяйствования. Рассмотрены научные позиции касательно сущности и признаков фиктивного предпринимательства. Доказано, что фиктивная деятельность субъектов хозяйствования имеет экономическую природу как одна из форм проявления теневой экономики Украины. Предложено авторское определение, выделены экономические признаки фиктивной деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: фиктивная деятельность, субъекты хозяйствования, хозяйственная деятельность, экономический ущерб, теневая экономика, нелегальная экономическая выгода.

The article is devoted to the study of economic content of fictitious activity of economic entities. The scientific positions concerning the essence and signs of fictitious business are considered. It has been argued that the fictitious activity of economic entities has an economic nature as one of the forms of manifestation of the shadow economy of Ukraine. The author's definition is proposed and economic features of fictitious activity of economic entities are singled out.

Keywords: fictitious activity, economic entities, economic activity, economic damage, shadow economy, illegal economic benefits.

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці України та висока ймовірність збереження макроекономічної нестабільності стали причинами формування в національній економіці потужного тіньового сектору. Значних загрозливих масштабів досягнула його фіктивна складова, яка виводить потужні фінансові потоки з легального сектору, посилює криміналізацію суспільства, приводить до перерозподілу ВВП на користь окремих суб'єктів господарської діяльності та відтоку капіталу за кордон. Все це є загрозою для економічної безпеки держави, загострює соціально-економічну кризу й веде до подальшого відставання України від лідерів за рівнем доходів, продуктивності праці та технологічної озброєності. Особливо це стосується поширення фіктивної діяльності суб'єктів господарювання, в результаті якої завдається суттєва економічна шкода як державі, так і іншим суб'єктам економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика фіктивного підприємництва досліджувалась виключно дослідниками-юристами, зокрема В. Білоусом [1], В. Важинським [2], Л. Дудником [3; 4], А. Мікішем [5], Ю. Опалінським [6], С. Чернявським [7]. Аналіз наукових праць дає змогу стверджувати, що серед робіт економістів відсутні комплексні наукові дослідження фіктивної діяльності суб'єктів господарювання. В економічних наукових доробках фіктивне підприємництво розглядається у сукупності з іншими формами тіньової економіки та не досліджується як самостійний економічний феномен. В результаті аналізуються наслідки тіньової економіки, а не причини існування фіктивної форми підприємництва. Зокрема, фіктивній діяльності як складовій тіньової економіки присвячені роботи таких вчених, як З. Варналій [8], І. Мазур [9; 10], В. Мандибуря [11], В. Предборський [12], В. Турчинов [13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На наш погляд, виділення економічних характеристик фіктивного підприємництва дасть змогу точніше визначити його масштаби, вдосконалити методичні підходи до виміру, а також дасть підстави проведення більш ефективної політики протидії.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у визначенні економічної сутності фіктивної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у 2017 році інтегральний показник рівня тіньової економіки склав 31% від офіційного ВВП [14]. Водночас видатний дослідник тіньової економіки в Європі професор Лінцського університету (Австрія) Ф. Шнайдер констатує, що тіньова складова економіки України сягає рівня 44,8% [15]. Не в останню чергу цей показник пов'язаний з фіктивною діяльністю суб'єктів господарювання.

Аналіз наукових праць та законодавства дає змогу говорити про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності поняття «фіктивна діяльність суб'єктів господарювання». При цьому слід відзначити, що в літературі вживаються синонімічні поняття «фіктивне підприємництво», «фіктивна діяльність», «фіктивний суб'єкт підприємництва», «фіктивний суб'єкт підприємницької діяльності», «фіктивна фірма», «фіктивне підприємство», «лжепідприємства», «фіктивна структура», «віртуальні підприємства», «псевдопідприємства», «псевдофірми», «суб'єкт підприємницької діяльності з ознаками фіктивності», «юридична особа, яка визнана фіктивною» тощо. Варто ще раз звернути увагу на той факт, що проблема фіктивної діяльності суб'єктів господарювання була предметом дослідження лише науковців правової сфери.

Слово «фіктивний» походить від латинського “fictio” («вигадка», «нереальне», «неправильне», «хибне», «вигадане з певною метою») та від французького “fiktif” («вигаданий», «недійсний», «той, який насправді не існує») [16, с. 46]. У довідковій літературі фіктивний розуміється як такий, що є фікцією. Фікція ж представлена як навмисно створене, вигадане положення, побудова, яка не відповідає дійсності та зазвичай використовується з якою-небудь визначеною метою [17]. Великий тлумачний словник сучас-

ної української мови визначає поняття «фіктивний» так: «який є фікцією», «несправжній», «вигаданий», «підроблений», «фальшивий» [18].

Проаналізуємо правові підходи до визначення цього поняття. Так, Л. Дудник визначає фіктивне підприємництво як недійсну, нелегітимну (протиправну), відповідно до встановленого законодавства, господарську комерційну діяльність, яка здійснюється від імені суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності або з використанням тільки їх реквізитів як засобу для заволодіння товарно-матеріальними цінностями або отримання інших неkontrolьованих прибутків [3, с. 12].

На думку Ю. Опалінського, фіктивне підприємництво – діяльність громадянина-підприємця (фізичної особи) чи суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи), що спрямована на фіктивне виконання своїх статутних або договірних зобов'язань (імітацію виробничої діяльності) або сприяння в цьому іншими суб'єктами підприємницької діяльності, якщо такими діями заподіяні значні матеріальні збитки громадянам, юридичним особам або державі [6].

А. Мікіш зазначає, що фіктивне підприємництво – це незаконна або удавана діяльність, яка проваджується від імені фіктивних суб'єктів господарювання різних видів і форм, фізичних осіб-підприємців або службових осіб суб'єктів господарської діяльності щодо суб'єктів комерційного та некомерційного господарювання з метою заволодіння товарно-матеріальними цінностями або отримання інших неkontrolьованих прибутків [5, с. 14].

У ч. 1 ст. 205 Кримінального кодексу України під фіктивним підприємництвом розуміється створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона [19]. У ст. 551 Господарського кодексу України визначено ознаки фіктивної діяльності суб'єкта господарювання, до яких віднесено такі: зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; не зареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; зареєстровано (перереєстровано) в органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (ненайвним), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінан-

сово-господарську діяльність чи реалізовувати повноваження; зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників [20].

Водночас слід зазначити, що в літературі також виділяють такі ознаки здійснення фіктивного підприємництва:

- реєстрація суб'єкта господарської діяльності з дотриманням встановленого порядку державної реєстрації, але з наданням неправдивих даних про засновників, службових осіб підприємства (керівника, головного бухгалтера);
- здійснення господарської діяльності без дозволів та ліцензій;
- здійснення господарської діяльності підприємствами, які зареєстровані в державних органах, але розрахункові рахунки яких у банках відкриті за підробленими документами;
- здійснення господарської діяльності підприємствами, які укладають неправомірні угоди з вигідною для себе або для інших підприємств метою;
- здійснення господарської діяльності підприємствами, які не знаходяться за зареєстрованою юридичною адресою, зареєстровані за ненав'язною адресою або за адресою масової реєстрації;
- здійснення господарської діяльності підприємствами без сплати податків чи зборів, належного бухгалтерського обліку та податкової звітності;
- відсутність у реєстраційній справі номеру контактного телефону, зазначення недійсного телефону, відсутність іншої контактної інформації;
- відсутність руху коштів на банківських рахунках підприємства або, навпаки, занадто великий обсяг фінансових операцій по банківських рахунках підприємства, яке нещодавно зареєструвалося;
- реєстрація суб'єкта господарювання під назвою, яка не вказує на діяльність підприємства;
- реєстрація суб'єкта господарювання під назвою, яка вказує на те, що підприємство виконує діяльність чи надає послуги, чого насправді немає;
- реєстрація суб'єкта господарювання під назвою, яка імітує назву інших підприємств, зокрема відомих корпорацій;
- короткий термін існування підприємства;

– проведення підприємством великої кількості фінансових операцій з невеликою кількістю одержувачів;

– підтримка підприємством балансу на рахунку близько нуля, незважаючи на часті вхідні та вихідні фінансові операції;

– використання підприємством великої кількості банківських рахунків;

– використання підприємством банківських рахунків у різних міжнародних юрисдикціях без вагомих причин;

– вимога підприємства короткострокових або надмірно швидких операцій, навіть якщо це створює непотрібний бізнес-ризик;

– інші комбіновані варіанти здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання, які зареєстровані або незареєстровані в державних органах, що використовуються для ухилення від оподаткування або заволодіння товарно-матеріальними, грошовими цінностями або отримання неконтрольованого прибутку [4; 21, с. 52–54; 22; 23].

Наведений перелік характеризує широкий спектр діяльності і різноманітність форм вияву фіктивного підприємництва, що зумовлює труднощі визначення поняття «фіктивна діяльність суб'єктів господарювання».

Варто звернути увагу на те, що фіктивну діяльність суб'єктів господарювання потрібно розглядати не лише як юридичне поняття, але й як економічне явище.

Насамперед слід відзначити місце фіктивної діяльності суб'єктів господарювання в тіньовій економіці. В широкому сенсі під тіньовою економікою розуміють систему відносин між економічними суб'єктами, яка самоорганізується, охоплює всі стадії процесу суспільного виробництва з метою отримання економічної вигоди, результати якої або способи досягнення за різних причин або підміняються, або зменшуються, або повністю приховуються як від безпосередніх учасників, так і від закону [9]. Виходячи із запропонованого визначення поняття «тіньова економіка», причиною її існування вважаємо економічну вигоду, яка отримується через приховування або зменшення офіційних показників доходів (прибутків) від держави [10].

Науковці [13, с. 32; 8, с. 90; 11, с. 11; 24; 12, с. 54] виділяють такі складові тіньової економіки, як неофіційна економіка, фіктивна економіка, підпільна економіка. Під неофіційною економікою розуміють легальні види економіч-

ної діяльності, в межах яких існують не фіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від податків. Фіктивна економіка – фактично нездійснювана підприємницька діяльність легальними підприємствами. Підпільна економіка – усі заборонені законом види економічної діяльності.

Якщо неофіційна та підпільні види тіньової економіки перебувають поза законом, то фіктивна форма тіньової економіки, а саме фіктивна діяльність суб'єктів господарювання, регламентується, з одного боку, чинним законодавством країни, а з іншого боку, вимогами суб'єктів економіки, які мають за мету отримання нелегальної економічної вигоди.

Варто відзначити також характерні ознаки тіньової економіки у сучасних умовах:

1) структурність, тобто наявність стійких зв'язків і відносин усередині тіньової економіки, що забезпечують її цілісність;

2) притаманність усім економічним системам;

3) невизначеність її обсягів та масштабів унаслідок неможливості відмежування від офіційної економіки;

4) мережевість тіньових структур, що сприяє поширенню її у просторі та часі;

5) спільна мотивація тіньової і легальної економіки, що полягає в отриманні прибутку (здебільшого аморальним і злочинним шляхом);

6) подвійний характер тіньової економіки, що полягає в конструктивних і деструктивних її засадах [27, с. 9–10].

Для виокремлення економічних ознак фіктивної діяльності суб'єктів господарювання доцільно провести порівняльний аналіз легальної та фіктивної діяльності суб'єктів господарювання (табл. 1).

Сукупність вищенаведених ознак характеризує фіктивну діяльність суб'єктів господарювання як економічно небезпечне явище, що паралельно функціонує в межах легальної підприємницької діяльності, спотворюючи статистичну звітність про фінансово-господарську діяльність підприємств.

Все це дає підстави стверджувати, що фіктивній діяльності суб'єктів господарювання притаманні такі економічні ознаки:

– латентний характер діяльності, що полягає виключно у документальному оформленні господарських операцій без реального їх здійснення, а також у створенні видимості здійснення підприємницької діяльності;

– отримання нелегальної економічної вигоди суб'єктами господарювання;

Таблиця 1

Порівняльний аналіз ключових характеристик легальної та фіктивної діяльності суб'єктів господарювання

№	Ознаки порівняння	Легальна діяльність суб'єктів господарювання	Фіктивна діяльність суб'єктів господарювання
1	Реєстрація	Відповідно до вимог.	Відповідно до вимог/на підставних осіб.
2	Анонімність	Відсутня.	Часткова/повна.
3	Статистична ознака	Повністю реєструється та обліковується.	Частково (повністю) реєструється та обліковується.
4	Правова формалізація діяльності	Легітимні механізми реалізації товарів та послуг.	Позаправові та протиправні механізми реалізації легітимних товарів та послуг.
5	Оподаткування	Повне здійснення.	Частково здійснюється із застосуванням можливостей ухиляння.
6	Контрольованість уповноваженими державними органами	Повне контролювання.	Часткове контролювання.
7	Регулювання	Є об'єктом регулювання з боку держави.	Є об'єктом регулювання з боку держави.
8	Терміновість та періодичність	Постійне, переважно тривале функціонування.	Непостійне, короткотермінове функціонування.
9	Статус найманих працівників	Формальна зайнятість.	Можлива як формальна, так і неформальна зайнятість.
10	Економічна безпека	Відсутність загрози для національної економіки.	Загроза для національної економіки.
11	Ступінь охоплення суспільних сфер	Масове охоплення.	Масове/фрагментарне охоплення.

Примітка: вибір ознак порівняння, здійснений автором, не є вичерпним

- порушення економічних зав'язків у господарській системі країни;
- здійснення фіктивної діяльності в межах легального підприємництва;
- загроза економічній безпеці держави;
- короткостроковий термін функціонування;
- завдання економічної шкоди як державі, так і іншим суб'єктам економічних відносин;
- економічна діяльність, результати якої не включаються до макроекономічних показників.

Висновки. Враховуючи викладене, можемо стверджувати, що фіктивна діяльність суб'єктів господарювання є формою вияву тіньової економіки, яка спрямована на отримання нелегальної економічної вигоди шляхом документарного супроводження реально нездійснюваної підприємницької діяльності та становить загрозу економічній безпеці держави.

Фіктивна діяльність суб'єктів господарювання полягає в заподіянні шкоди економічним інтересам держави, інтересам різних суб'єктів господарської діяльності, створенні видимості господарських операцій без реального їх здійснення, порушенні порядку створення та реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, отриманні незаконних податкових вигід, можливості здійснення різної забороненої економічної діяльності під прикриттям суб'єктів підприємницької діяльності, що в подальшому приводить до порушення загальних принципів здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності. Ухилення від сплати податків за допомогою фіктивних суб'єктів господарювання, а також залучення таких юридичних осіб у систему готівкових та безготівкових розрахунків перешкоджає плановому надходженню податків до Державного бюджету та формуванню його дохідної частини, внаслідок чого фіктивна діяльність суб'єктів господарювання представляє серйозну загрозу економічній безпеці України у зв'язку зі своєю поширеністю та масштабами завданої шкоди.

Бібліографічний список:

1. Білоус В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків, 2004. 20 с.
2. Важинський В. Процес доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва та пов'язаних з ним злочинів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 19 с.

3. Дудник Л. Адміністративно-правове забезпечення діяльності податкової міліції щодо протидії фіктивному підприємництву: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07; Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2008. 209 с.
4. Дудник Л. Фіктивне підприємництво – створення або придбання, реєстрація чи перереєстрація? Науковий вісник ДПС України. 2002. № 2 (16).
5. Мікіш А. Запобігання фіктивному підприємництву в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2016. 20 с.
6. Опалінський Ю. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 1998. 20 с.
7. Чернявський С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 34 с.
8. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. Варналія. Київ: НІСД, 2006. 576 с.
9. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки. Економіка України. 2005. № 8. С. 68–75.
10. Мазур І. Тінізація економіки України в сучасних умовах. Економіка. 2012. № 20. С. 33–44.
11. Мандибура В. Тіньова економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. Київ: Парламентське видавництво, 1998. 136 с.
12. Передборський В. Економічна безпека держави: монографія. Київ: Кондор, 2005. 391 с.
13. Турчинов О. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. Київ: б. в., 1996. 199 с.
14. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2017 році. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
15. Schneider F., Medina L. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? URL: <http://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583>.
16. Смирнов А. Вплив «тіньової економіки» на економічне становище в Україні. Боротьба з економічною злочинністю: наук.-практ. конф. Донецьк: Ін-т внутр. справ., 1998. С. 46–49.
17. Ожегов С. Словарь русского языка. Москва: Русский язык, 1988. 696 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2007. 1535 с.

19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. С. 131.
20. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. С. 144.
21. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. Київ, 2018. 148 с.
22. Довнич О. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво в Україні: стан і шляхи протидії. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 1 (32). С. 75–77.
23. Давиденко В., Дудін М. Питання відповідальності осіб, що вчинили злочин, передбачений статтею 205 Кримінального кодексу України «Фіктивне підприємництво». Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–2. С. 251–253.
24. Корягина Т. Теневая экономика в СССР. Вопросы экономики. 1990. № 3. С. 14.
25. Тінюва економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С. Чернявський, В. Некрасов, А. Титко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
7. Chernyavsky S. (2010), "Theoretical and practical bases of the method of investigation of financial fraud", Ph.D. Thesis, Lawyer Sciences, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
8. Varnaliy Z. (2006), *Tin'ova ekonomika: сутnist', osoblyvosti ta shlyakhy lehalizatsiyi* [Shadow economy: the essence, features and ways of legalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
9. Mazur I. (2005), "Corruption as the Institute of Shadow Economy", *Ekonomika Ukrayiny*, no. 8, pp. 68–75.
10. Mazur I. (2012), "Tanning of the Ukrainian economy in modern conditions", *Ekonomika*, no. 20, pp. 33–44.
11. Mandybura V. (1998), *Tin'ova ekonomika Ukrayiny ta napryamy zakonodavchoyi stratehiyi yiyi obmezheniya* [Shadow economy of Ukraine and directions of the legislative strategy of its limitation], *Parlaments'ke vydavnytstvo*, Kyiv, Ukraine.
12. Peredbors'kyy V. (2005), *Ekonomichna bezpeka derzhavy* [Economic security of the state], Konдор, Kyiv, Ukraine.
13. Turchynov O. (1996), *Tin'ova ekonomika: zakonornosti, mekhanizmy funktsionuvannya, metody otsinky* [Shadow economy: regularities, mechanisms of functioning, methods of evaluation], NAS of Ukraine, Institute of Russia, Kyiv, Ukraine.
14. Official site of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine "The general tendencies of the shadow economy in Ukraine in 2017", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
15. Official site of International Monetary Fund (2018) "Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?" available at: <http://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583>.
16. Smyrnov A. (1998). "Influence of the "shadow economy" on the economic situation in Ukraine", Scientific and Practical. Symp. *Borot'ba z ekonomichnoyu zlochynnistyu*, Donetsk, Ukraine, 1998, pp. 46–49.
17. Ozhegov S. (1988), *Slovar' russkogo yazyka* [Dictionary of the Russian language], Russkiy yazyk, Moscow, Russia.
18. Busel V. (2007), *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [The Great Explanatory Dictionary of Contemporary Ukrainian Language], Perun, Irpen, Ukraine.
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No. 2341-III", *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 25–26, pp. 131.

References:

1. Bilous V. (2004), "Problems of the methodology of investigation of fictitious business", Ph.D. Thesis, Lawyer Sciences, National Academy of Law of Ukraine named after YA. Mudroho, Kharkiv, Ukraine.
2. Vazhinsky V. (2009), "The process of evidence in the investigation of fictitious business and related crimes in Ukraine", Ph.D. Thesis, Lawyer Sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
3. Dudnyk L. (2008), "Administrative and legal support of the activities of the tax police to counteract fictitious entrepreneurship", Abstract of Ph.D. dissertation, Lawyer Sciences, National University of State Tax Service of Ukraine. Irpen, Ukraine.
4. Dudnyk L. (2002), "Fictitious entrepreneurship – creation or acquisition, registration or re-registration?", *Naukovyy visnyk DPS Ukrayiny*, no. 2 (16), pp. 12–23.
5. Mikish A. (2016), "Prevention of fictitious entrepreneurship in Ukraine", Ph.D. Thesis, Lawyer Sciences, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
6. Opalinsky Yu. (1998), "Criminal liability for fictitious entrepreneurship", Ph.D. Thesis, Lawyer Sciences, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, no.18, no. 19–20, no. 21–22., pp. 144.
21. The Financial Monitoring Service of Ukraine (2018), Typolohichni doslidzhennya Derzhavnoyi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrayiny za 2017 rik [Typological studies of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2017], Kyiv, Ukraine.
22. Dovnych O. (2014), "Criminal liability for fictitious entrepreneurship in Ukraine", Borot'ba z orhanizovanoyu zlochynnistyu i koruptsiyeyu (teoriya i praktyka), no. 1 (32), pp. 75–77.
23. Davydenko V., Dudin M. (2013), "Question of responsibility of persons who committed a crime, stipulated by Article 205 of the Criminal Code of Ukraine "fictitious entrepreneurship", Porivnyal'no-analitychne parvo, no. 3–2, pp. 251–253.
24. Koryagina T. (1990), "Shadow Economy in the USSR", Voprosy ekonomiki, no. 3, pp. 14.
25. Chernyavs'kyy S., Nekrasov V., Tytko A. (2017), Tin'ova ekonomika v Ukrayini: stan, tendentsiyi, shlyakhy podolannya [Shadow economy in Ukraine: state, trends, ways of overcoming], Nat. acad. inside affairs, Kyiv, Ukraine.

Onishchuk A.V.

Postgraduate Student at Department of Enterprise Economics and Management
Academy of Labour, Social Relations and Tourism

ECONOMIC NATURE OF THE FICTITIOUS ACTIVITY OF ECONOMIC ENTITIES

The article is devoted to the study of the economic content of the fictitious activity of economic entities.

It is noted that despite a number of legislative measures aimed at counteracting fictitious entrepreneurship, Ukraine currently lacks a single state policy to neutralize such an economic phenomenon as "fictitious activity of business entities." It is expedient to consider fictitious activity of business entities as a threat to economic security not only from a legal but also from an economic point of view, since it is necessary to take into account not only legislative initiatives aimed at counteracting fictitious entrepreneurship but also the causes and conditions conducive to the emergence of fictitious activity, its scale, threats, destructive processes in legal economic activity, unreasonable use of budgetary funds, decrease of living standards of the population.

The economic features of the fictitious activity of economic entities are distinguished: the latent character of the activity consists exclusively of documentary registration of economic operations without their real implementation and the visibility of entrepreneurial activity; obtaining illegal economic benefits by business entities; violation of economic oversights in the economic system of the country; implementation of fictitious activities within the framework of legal entrepreneurship; threat to economic security of the state; short term of functioning; the task of economic damage to both the state and other economic relations; economic activity, the results of which are not included in the macroeconomic indicators.

It is proposed under the fictitious activity of economic entities to understand the form of manifestation of the shadow economy, which is aimed at obtaining illegal economic benefits through the documentary escort of a really unrealizable entrepreneurial activity and posing a threat to the economic security of the state.

It is stated that the fictitious activity of economic entities consists in harming the economic interests of the state, interests of various economic entities, creating the visibility of economic operations without realizing them.

Свидрук І.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту

Львівського торговельно-економічного університету

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ СТРУКТУРУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МАКРОРІВНІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Розвиток постіндустріального суспільства підіймає питання інституційного значення та структурного оформлення креативного менеджменту на макрорівні, адже конкурентоздатність національної економіки стає все більш залежною від її спроможності генерувати та використовувати високотехнологічні продукти й технології. У статті висвітлено основні макроекономічні аспекти креативного управління з точки зору відповідних особливостей основних функцій менеджменту.

Ключові слова: економіка знань, економічні системи, креативні стратегії, креативне управління, науково-технічна творчість, управлінський вплив.

Развитие постиндустриального общества поднимает вопрос институционального значения и структурного оформления креативного менеджмента на макроуровне, ведь конкурентоспособность национальной экономики становится все более зависимой от ее способности генерировать и использовать высокотехнологичные продукты и технологии. В статье отражены основные макроэкономические аспекты креативного управления с точки зрения соответствующих особенностей основных функций менеджмента.

Ключевые слова: экономика знаний, экономические системы, креативные стратегии, креативное управление, научно-техническое творчество, управляющее воздействие.

The development of a post-industrial society sharply raises questions of institutional significance and structural design of creative management at the macro level because the competitiveness of the national economy is increasingly dependent on its ability to generate and use high-tech products and technologies. The article describes the main macroeconomic aspects of creative management in terms of relevant features of the main management functions.

Keywords: knowledge economy, economic systems, creative strategies, creative management, scientific and technical creativity, managerial influence.

Постановка проблеми. Сприйняття креативного розвитку організації з точки зору відкритого процесу є відносно новою моделлю та альтернативою традиційній закритій моделі інновацій, за якої організація намагається розвивати нововведення самостійно на кожній стадії процесу, охороняючи свої знання як джерело конкурентної переваги. Раціональність і логічність монополістичного способу інноваційного мислення в умовах сучасної економіки поступається відкритості креативного процесу, який дає можливість співпрацювати з іншими зацікавленими сторонами, а саме конкуруючими компаніями, науково-дослідними центрами, діловими установами, споживачами, органами державного управління. Така співпраця не тільки може прискорити розроблення та втілення креативних ідей, але й дає змогу зменшити витрати фінансових ресурсів і скоротити ризи-

ки матеріальних та організаційних обмежень творчої діяльності. Слід, однак, відзначити, що відкритість не означає абсолютно вільного доступу до креативних ідей, адже відносини міжстейкхолдерами ґрунтуються на дотриманні певних правових норм, а на певних етапах співробітництва набувають формального характеру (ліцензійні угоди, стратегічне партнерство, передача ноу-хау тощо). Необхідність системної перебудови принципів управління вітчизняною економічною системою зумовлює важливість дослідження загальнодержавних функцій креативного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти розвитку управлінських функцій на етапі постіндустріалізаційних трансформацій розглядалися багатьма сучасними дослідниками. Слід відзначити внесок Ю. Бажала [1], Л. Височіної [2], С. Давимуки і Л. Федулової [3]

у вивчення теоретичних аспектів інституційного впливу на розвиток економіки знань; роботи С. Харабуги [4], О. Носик і О. Яременко [5] у галузі соціально-економічної організації наукового простору; дослідження Л. Безчасного, Г. Монастирської [6], Н. Синевої, О. Яшкової [7] щодо управління інтелектуально-креативною діяльністю персоналу наукової організації, формування креативних компетенцій та мотивації наукової діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас наукові доробки науковців здебільшого висвітлюють лише окремі вузькоспеціалізовані аспекти цієї проблематики, що значно актуалізує системний підхід до вивчення функцій креативного менеджменту на макрорівні для забезпечення національній економіці успішної інтеграції у світові цивілізаційні збурення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статі є аналіз функціональних особливостей креативного менеджменту на вищому ієрархічному рівні управління в умовах стрімкого розвитку економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні перетворення світового глобалізованого суспільства висувають нові вимоги до успішного та конкурентного економічного розвитку господарюючих суб'єктів, що передбачають всебічне використання новітніх науково-технологічних досягнень та високопродуктивних методів управління. Визначальною особливістю креативного менеджменту є здатність творчої імплементації в реальну комерційну практику наявних знань та безперервної генерації нових знань, а головним завданням креативного управління організації є концентрація максимуму зусиль на пошук адекватних шляхів та методів досягнення конкурентних переваг в умовах технологічних збурень.

Макрорівень креативного менеджменту забезпечується регулюючим політико-економічним впливом на більшість аспектів креативного розвитку галузей, регіонів та держави загалом. Креативний прорив вітчизняної економічної системи потребує інституційного оновлення у фінансальній сфері, державної фінансової підтримки креативних проектів, удосконалення кредитної політики, приведення державних стандартів у відповідність до міжнародних норм, антимонопольного захисту суб'єктів господарювання. Наявні інструменти правового регламентування хоча і є досить дієвими, однак потребують

динамічного гнучкого оновлення з огляду на стрімку розбудову постіндустріального економічного простору.

Стрімкий розвиток постіндустріального суспільства підіймає питання інституційного значення та структурного оформлення систем управління креативного менеджменту на макрорівні, адже конкурентоздатність національної економіки стає все більш залежною від її спроможності генерувати та використовувати високотехнологічні продукти та технології, що ґрунтуються на залученні знань та творчих здібностей людських ресурсів. Досліджуючи макроекономічні аспекти креативного управління, оцінюємо їх з точки зору відповідних особливостей основних функцій менеджменту. Так, функція планування науковцями цієї галузі доповнюється такими характеристиками, як технологічний моніторинг науково-економічного потенціалу в ракурсі світових технологічних трансформацій і науково-технологічне прогнозування, «встановлення політично нейтральних пріоритетів забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки України» [8].

Особливістю планувальної функції є високий ступінь альтернативності на невизначеності наукового, техніко-економічного, соціального розвитку постіндустріального суспільства. Отже, ефективне узгодження економічного розвитку різних за ступенем креативності та інноваційності галузей економіки вимагає всебічного наукового аналізу науково-технічних тенденцій і можливостей національної економіки. Системний підхід до вирішення проблем планування креативного розвитку передбачає декомпозицію інноваційного сценарію розвитку країни (рис. 1).

Отже, макроекономічне креативне планування покликане формувати пріоритетні напрями та цілі розвитку держави, прогнозним чином оцінювати соціально-економічні наслідки реалізації загальнодержавних програм оновлення економіки, здійснювати аналіз адекватності залучених в процеси економічного розвитку матеріальних, людських та інтелектуальних ресурсів, передбачати можливості співпраці наукових установ та бізнес-структур в межах креативного оновлення національної соціально-економічної системи.

Функція організування в креативному менеджменті спрямовується передусім на забезпечення прориву в науково-технологічній сфері, отже, охоплює інституціональну підтримку

інформаційної інфраструктури, спрощення комунікаційних зв'язків для суб'єктів господарювання, координаційні програми інтегрування науково-освітніх та виробничих структур.

Макроекономічний простір держави є складною соціально-технічною системою, в рамках якої ефективна координація окремих управлінських ланок (на рівнях регіонів, галузей, міністерств, науково-технічних програм тощо) є складним, багатоаспектним і подекуди не до кінця передбачуваним процесом. Інституційний менеджмент креативного прориву національної економіки передбачає оновлення податкової

системи, амортизаційної політики, державне фінансування креативних проектів, регіонів чи галузей шляхом надання дотацій, субсидій та субвенцій, удосконалення банківської сфери загалом і кредитної політики зокрема, перегляд, уніфікацію та приведення у відповідність до міжнародних норм державних стандартів, антимонопольний захист суб'єктів господарювання, регулюючий вплив у секторі фінансових інвестицій.

Використання чисельних розгалужених, різновекторних управлінських зв'язків у межах функції креативного організування має на меті якнайбільш ефективне інтеграційне

Рис. 1. Декомпозиція функції планування креативного менеджменту

узгодження в часовому і просторовому вимірах креативних планів, розробок та проектів у різних галузях національної економіки. Отже, важливими характеристиками організаційного макроуправління є гнучкість і динамічність інституційного відклику на внутрішньодержавні та світові трансформаційні збурення. Адекватна інституційна формалізація управлінського впливу щодо значної кількості науково-технологічних перетворень національної економіки потребує також їх взаємоузгодження з такими

аспектами державного управління, як національна безпека, стан екологічної сфери, побудова сучасної освітньої моделі, вдосконалення соціальної політики.

Досліджуючи інституційні особливості функції організації креативного менеджменту, зосереджуємо увагу також на питаннях методів державного регулювання креативного розвитку суспільства (табл. 1).

Функція мотивування в креативному менеджменті скеровується на стимулювання

Таблиця 1

Інституційні методи розвитку креативного менеджменту

Напрямок управлінського впливу	Інструменти управління	Сутність управлінського впливу
Законодавча діяльність	Закони України, укази Президента, постанови уряду, розпорядження НБУ	<ul style="list-style-type: none"> – Правова основа регулювання економічної діяльності; – юридичні принципи функціонування національної економіки; – кредитне регулювання.
Нормативна діяльність	Економіко-екологічні норми	<ul style="list-style-type: none"> – Охорона навколишнього середовища; – раціональне використання природних ресурсів; – екологічна безпека; – рентна плата за використання природних ресурсів; – санкції за забруднення навколишнього середовища.
	Соціально-економічні норми	<ul style="list-style-type: none"> – Прожитковий мінімум; – мінімальна заробітна плата; – неоподаткований мінімум; – забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури.
Фіскальна політика	Система податкових ставок і преференцій	<ul style="list-style-type: none"> – Наповнення бюджетної сфери; – регулювання економічних процесів; – стимулювання розвитку високотехнологічних галузей; – підтримання режиму ресурсної економії у виробництві; – формування пропорцій та структури виробництва; – трансформація структури попиту й споживання.
	Митне регулювання	<ul style="list-style-type: none"> – Захист національного ринку; – захист вітчизняного виробника; – «плаваючі» митні збори як інструмент аграрного протекціонізму.
Фінансова політика	Бюджетні дотації (державні, місцеві)	<ul style="list-style-type: none"> – Бюджетні асигнування креативних програм суб'єктів господарювання; – цільовий перерозподіл національного доходу; – непряме фінансування шляхом надання пільг; – субвенції на розвиток окремих галузей/регіонів.
	Державні замовлення/державні закупівлі	<ul style="list-style-type: none"> – Підтримка державних цільових програм розвитку національної економіки; – стимулювання пріоритетних економіко-соціальних програм; – реалізація державних науково-технічних програм; – поповнення державного резерву; – інвестування заходів соціального захисту населення.
	Ціноутворення	<ul style="list-style-type: none"> – Обмеження вільного ціноутворення щодо природних ресурсів; – антимонопольні заходи; – контроль рівня цін у базових галузях.
Інфраструктурна підтримка	Банківське кредитування	Розвиток системи фінансового планування; використання національних кредитних ресурсів.
	Страхові послуги	Хеджування ризиків високотехнологічного виробництва.
	Інформаційно-консалтинговий супровід	Патентний захист; захист персональних даних; доступність державних інформаційних ресурсів.

розвитку наукоємних та високотехнологічних галузей економіки, підтримку інвестиційних потоків у креативні розробки й продукти, інституційне запровадження податкових та інших фінансових заохочень, гармонізацію творчого співробітництва різних соціальних груп у суспільстві. Існування в практиці більшості економічно розвинених держав програм інституційної підтримки креативного бізнесу свідчить на користь створення відповідного базису національної економіки. Водночас різноплановість преференційної політики розвитку наукоємної високотехнологічної промисловості в різних країнах наводить на думку про те, що інституційне заохочення має ґрунтуватись як на суто економічних можливостях суспільства, так і на тенденціях соціального розвитку, враховувати національні традиції та ментальні особливості соціуму.

Контролююча функція, відповідно, передбачає застосування бюджетного контролінгу наданих преференцій, а також забезпечує охоронні права інтелектуальної власності. Отже, основними завданнями контролю в креативному менеджменті на макрорівні є:

- збір, опрацювання та систематизація статистичних показників щодо креативного розвитку на загальнодержавному, регіональному та галузевому рівнях;
- оцінювання впливу креативного розвитку на загальноекономічні та соціальні показники розвитку держави;
- аналіз системних ризиків та причин відхилення від планованих результатів;
- корегування методів та інструментів державної підтримки креативних галузей залежно від досягнутих ними результатів.

Висновки. Таким чином, входження національної соціально-економічної системи у фазу розвитку постіндустріального суспільства створює низку новітніх підходів до управлінських процесів, що ґрунтуються насамперед на можливості впровадження креативних ідей як першоджерела забезпечення конкурентоспроможності. Трансформування знань у наукоємні технології та продукти стимулює стрімке зростання продуктивності праці, зниження її ресурсозатратності, дає змогу вийти національній економіці на конкурентний рівень суспільного виробництва, збільшити темпи накопичення суспільних благ, осучаснити мотиваційні засади діяльності. Визначальними особливостями креативного менеджменту є пряма кореляція

успішності творчої діяльності з демократизацією управління, врахування творчого потенціалу та рівня професійної підготовки, створення умов для самореалізації.

Бібліографічний список:

1. Бажал Ю. Знання економіка: теорії і державна політика. Економіка і прогнозування. 2003. № 3. С. 71–76.
2. Височіна Л. Значення інтелектуального капіталу у формуванні нової стратегії розвитку економіки України. Бізнес Інформ. 2009. № 11. С. 21–23.
3. Давимука С., Федуллова Л. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови. Львів, 2017. 528 с.
4. Харабуга С. Формування компетенцій інноваційно-активного фахівця в системі професійної освіти: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.07. Донецьк, 2009. 20 с.
5. Яременко О., Носик О. Соціально-економічна організація знань: сутність та роль у формуванні людського капіталу. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2014. № 1096. С. 32–36.
6. Безчасний Л., Монастирська Г. Мотивація наукової діяльності в умовах транзитивної економіки. Регіональні перспективи. 2002. № 3–4. С. 61–63.
7. Синева Н., Яшкова Е. Управление развитием интеллектуально-креативной деятельности персонала современной организации. Наукоеведение. 2015. Т. 7. № 5. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/210EVN515.pdf>.
8. Домарадзька Г., Чмелик М. Проблеми і напрями удосконалення інноваційного менеджменту на макрорівні. Проблеми економіки та управління. 2008. № 628. С. 483–488.

References:

1. Bazhal Yu. (2003), "Knowledge Economy: Theory and State Politics", *Economy and forecasting*, no. 3, pp. 71–76.
2. Vysochina L. (2009) "The Importance of Intellectual Capital in the Formation of a New Strategy for the Development of the Ukrainian Economy". *Business Inform*, no. 11, pp. 21–23.
3. Davymuka S., Fedulova L. (2017), *Kreatyvnyi sektor ekonomiky: dosvid ta napriamy rozbudovy* [The creative sector of the economy: experience and directions of development], Lviv, Ukraine.
4. Kharabuha S. (2009), "Formation of competences of innovative-active specialist in the system of vocational education", Ph.D., Thesis, demography, labor economics, social economy and politics, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine.

5. Yaremenko O., Nosyk O. (2014), "Socio-economic organization of knowledge: the essence and role in the formation of human capital", *Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University*, no. 1096, pp. 32–36.
6. Bezchasnyi L., Monastyrska H. (2002), "Motivation of scientific activity in the conditions of a transitive economy", *Regional perspectives*, no. 3–4, pp. 61–63.
7. Sineva N., Jashkova E. (2015), "Management of the development of intellectual and creative activity of the staff of a modern organization", *Science*, [Online], vol. 7, no. 5, available at: <http://naukovedenie.ru/PDF/210EVN515.pdf>.
8. Domaradz's'ka G.S., Cmelyk M.V. (2008), "Problems and directions of improvement of innovative management at the macro level", *Problems of Economics and Management*, no. 628, pp. 483–488.

Svydruk I.I.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management,
Lviv University of Trade and Economics

FUNCTIONAL STRUCTURING OF CREATIVE MANAGEMENT AT THE MACRO LEVEL OF THE ECONOMIC SYSTEM

The need for a systemic rearrangement of the principles of management of the domestic economic system determines the importance of the study of national functions of creative management.

The macro level of creative management is provided by the regulatory political and economic influence on most aspects of the creative development of industries, regions, and the state as a whole. Existing instruments of legal regulation, although quite effective, however, require a dynamic, flexible update in view of the rapid development of the post-industrial economic space.

Thus, the function of planning is supplemented by such characteristics as technological monitoring of scientific and economic potential in the light of world technological transformations and scientific and technological forecasting.

Macroeconomic creative planning is designed to form the priority directions and goals of the state's development, to predict the socio-economic consequences of the implementation of national programs for the modernization of the economy, to analyse the adequacy of material, human, and intellectual resources involved in the economic development processes, to foresee opportunities for cooperation between scientific institutions and business structures within a creative renewal of the national socio-economic system.

The organization's function in creative management is primarily aimed at providing a breakthrough in the field of science and technology, thus covering, respectively, institutional support for information infrastructure, simplification of communication links for business entities, coordination programs for the integration of scientific and educational and production structures.

The motivation function in creative management is directed to the stimulation of the development of knowledge-intensive and high-tech branches of the economy, support for investments into creative developments and products, the institutional introduction of tax and other financial incentives, and harmonization of the creative cooperation of various social groups in society. Institutional encouragement both should be based on the purely economic opportunities of society and rely on social development trends, taking into account national traditions and mental peculiarities of society.

The control function provides for the use of budgetary controlling of the granted preferences, as well as protects the intellectual property rights.

Thus, institutional management involves updating of the tax system, depreciation policy, state financing of creative projects, improvement of credit policy, bringing national standards in compliance with international ones, as well as antimonopoly protection of business entities.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 339.9

Бабій І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, менеджменту та адміністрування
Хмельницького національного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЗЕД ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено, що під час здійснення експортно-імпортних операцій управлінським персоналом підприємства повинні виділятися фактори, які позитивно впливають на активізацію зовнішньоекономічної діяльності, та чинники, що негативно впливають на розвиток діяльності у цій сфері. Розглянуто значення факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних промислових підприємств, зокрема з виокремленням контрольованих та неконтрольованих. Проаналізовано особливості контрольованих та неконтрольованих чинників впливу на розвиток експортно-імпортних операцій підприємств. Охарактеризовано найвпливовіші внутрішні та зовнішні чинники, що мають різний вплив на розширення світового ринку. Визначено аспекти господарювання, які перешкоджають активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств Подільського регіону.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, промислові підприємства, фактори впливу, розвиток експортно-імпортних операцій.

В статье определено, что при осуществлении экспортно-импортных операций управленческим персоналом предприятия должны выделяться факторы, которые положительно влияют на активизацию внешнеэкономической деятельности, и факторы, которые отрицательно влияют на развитие деятельности в этой сфере. Рассмотрено значение факторов влияния на внешнеэкономическую деятельность отечественных промышленных предприятий, в частности с выделением контролируемых и неконтролируемых. Проанализированы особенности контролируемых и неконтролируемых факторов влияния на развитие экспортно-импортных операций предприятий. Охарактеризованы самые влиятельные внутренние и внешние факторы, которые имеют разное влияние на расширение мирового рынка. Определены аспекты ведения хозяйства, которые препятствуют активизации внешнеэкономической деятельности предприятий Подольского региона.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, промышленные предприятия, факторы влияния, развитие экспортно-импортных операций.

In the article it is determined that during the realization of export-import operations by the managerial staff of enterprise, factors that carry out positive influence on activation of foreign economic activity and, vice versa, factors that negatively influence the development of activity in the given field must be distinguished. The value of factors of influence on the foreign economic activity of domestic industrial enterprises is considered, in particular with the selection of controlled and uncontrolled. The features of the controlled and uncontrolled factors of influence on the development of export-import operations of enterprises are analyzed. The most influential internal and external factors that have a different influence on the expansion of the world market are described. The aspects of ménage that prevent activation of foreign economic activity of enterprise of the Podolsk region are identified.

Keywords: foreign economic activity, industrial enterprises, factors of influence, development of export-import operations.

Постановка проблеми. Для активізації експортно-імпоротної діяльності вітчизняних підприємств за сучасних умов розвитку інтеграційних процесів необхідно звернути увагу на всі структурні перетворення, які відбуваються безпосередньо всередині підприємств. З огляду на це слід вважати, що інтеграція має дещо структурний характер, оскільки вона пов'язана з розвитком промислових підприємств. Водночас світові тенденції розвитку інтеграційних процесів спонукають підприємства різних країн світу порівнювати виявляти зміни структурного характеру підприємств з точки зору самого підприємства та з точки зору політичної ситуації в країні, а також її соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних науковців присвячена проблематиці активізації та розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств у нинішніх умовах функціонування. Зокрема, ці питання досліджувалися такими науковцями, як В.О. Батченко, В.А. Вітлінський, А.М. Вічевич, М.П. Войнаренко, І.М. Комарницький, Є.І. Літвінова, І.М. Манаєнко, В.М. Нижник, Г.М. Тарасюк, Л.В. Торгова, А.О. Фатенок-Ткачук, Н.О. Філіпова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства машинобудівної галузі необхідно обґрунтувати всі проблематичні аспекти, що стоять на заваді, а також сформулювати системний підхід до виокремлення напрямів активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження усіх чинників, що впливають на розвиток експортно-імпоротної діяльності для ідентифікації факторів, які мають найбільший вплив у сфері активізації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з важливих завдань дослідження розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств полягає в розгляді впливу різних факторів, а саме внутрішніх та зовнішніх факторів, які спонукають або гальмують структурні підрозділи підприємства у здійсненні активної ЗЕД підприємства. В процесі розгляду внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на активізацію експортно-імпортного потенціалу підприємства, необхідно найбільш повно

розкрити роль кожного фактору у зміні поточної тенденції розвитку, яка складається на підприємстві.

Якщо звернути увагу на процеси реформування економіки України, то слід зазначити, що в сучасних умовах не просто одночасно сприяти розвитку всіх галузей промисловості, підвищенню обсягів виробництва товарів підприємств з урахуванням тих умов, які висуває вітчизняним товаровиробникам зовнішній ринок. Не винятком є також промисловість, яка є одним з потужних виробничих комплексів країни, що має значні можливості щодо виробництва продукції не тільки на вітчизняний ринок, але й на зовнішній. Для вітчизняних підприємств сьогодні досить гостро стоять питання розширення асортиментної політики, підвищення якості продукції за рахунок впровадження інноваційних проектів у виробництво, залучення інвестицій, що сприятиме налагодженню зв'язків співробітництва з іноземними партнерами та споживачами [1, с. 60].

На нашу думку, досліджуючи той чи інший фактор, який здійснює вплив на активізацію ЗЕД підприємства, керівництво виключає вплив ролі тих факторів, які впливають негативно на здійснення його експортно-імпортних операцій, і стимулює ті фактори, які здійснюють позитивний вплив.

Такий підхід до активізації експортно-імпортного потенціалу підприємства слід розглядати з точки зору планування як функції управління ЗЕД підприємства, що виступає діяльністю з оцінювання міжнародного зовнішнього середовища, визначення можливостей та передбачення ризиків для підприємства, формування основної стратегії підприємства через призму дослідження інтенсивності внутрішніх факторів розвитку та зовнішніх умов. Визначення тенденцій впливу внутрішніх та зовнішніх факторів виступає ключовим елементом формування коротко- та довгострокових завдань покращення виробничого процесу, стимулювання праці робітників та правильного розподілу ресурсів (капіталу, технологій, людей, інформації), що дасть змогу покращувати та активізувати експортно-імпортний потенціал підприємства з урахуванням усіх умов інтеграційних перетворень.

З огляду на це слід зазначити, що різні вчені виділяють досить різноманітну класифікацію факторів, які впливають на будь-яку діяльність підприємства, проте, досліджуючи ЗЕД підприємства, звертаємо увагу на те, що усі фактори

за своїм характером впливу можна поділити на контрольовані та неконтрольовані.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств охоплює торгові операції, рух капіталу, міграцію робочої сили, обмін технологіями та знаннями тощо. За роки незалежності на державному рівні вжито низку важливих заходів щодо лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в Україні, розширення прав підприємств та організацій у цій сфері. Зовнішньоекономічна діяльність є не тільки складовою господарської діяльності підприємства, але й фактором зростання економіки країни та регіонів, сприяє інтенсифікації розвитку інтеграційних процесів на міждержавному рівні [2, с. 79].

На нашу думку, контрольовані фактори різні вчені та економісти пов'язують з діяльністю підприємства, вплив яких можна змінювати на самому підприємстві під час здійснення виробничого процесу. Неконтрольовані фактори вони розглядають з позиції ринкових сил, які правлять на ринку, з точки зору держави, галузі, розвитку іноземних технологій та їх доступності для перейняття досвіду на вітчизняному ринку промисловості, інвестицій, впровадження інновацій тощо. Проте контрольовані фактори не обов'язково можуть бути пов'язані тільки з внутрішнім середовищем підприємства, а неконтрольовані – із зовнішнім, оскільки за допомогою певного внутрішнього фактору підприємства можна вплинути не тільки безпосередньо на діяльність підприємства, але й на ринок загалом, галузь чи певну промислову структурну одиницю. Тому контрольованими доцільно вважати ті фактори, на які можна вплинути в потрібному напрямі з точки зору зовнішнього середовища та їх відкритості до такого впливу, а саме з боку готовності та значущості дії зазначених факторів підприємства. Неконтрольовані ж фактори можуть змінюватись за рахунок внутрішнього середовища, а особливо з позиції розвитку та вдосконалення діяльності підприємств, що спонукає державу пристосовуватись до нових умов виробництва промислових підприємств.

На нашу думку, внутрішня сфера діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств сьогодні залишається значно залежною від перехідного характеру економіки держави, навіть незважаючи на те, що вже визначена певна ринкова інфраструктура, створена певна нормативно-правова база для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Проте ще необхідно

досить багато елементів впровадити для того, щоб вітчизняні підприємства мали можливість удосконалювати свою діяльність, вільно виходити на міжнародні ринки та співпрацювати з торговельними партнерами різних країн світу. Головною перешкодою в цьому сьогодні є недостатньо стабільний та результативний техніко-економічний, валютно-фінансовий та соціально-політичний ринок функціонування.

На етапі оцінювання зовнішнього середовища в процесі формування стратегії завдання підприємства полягає у виділенні тих груп факторів, які мають найбільший вплив на розвиток ЗЕД. У результаті аналізування наукових робіт здійснено ідентифікацію та систематизацію факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність, які необхідно врахувати під час формування стратегії розвитку ЗЕД. Класифікація факторів впливу на розвиток ЗЕД підприємства отримана шляхом їх систематизації та визначення критеріїв класифікації, що дало змогу розмежувати зовнішні фактори впливу країни-виробника та країни-партнера на рівнях «держави» та «ринку» [3, с. 94].

Доцільно було б зупинитись на ще одній важливій класифікації внутрішніх та зовнішніх факторів, яка відноситься до складових управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Внутрішні та зовнішні фактори діяльності підприємства також поділяються за досить важливою ознакою, а саме дискретністю. Звідси випливає, що розрізняють фактори, які, відповідно до інтенсивності вияву властивостей показника, можуть бути факторами як короткострокової, так і довгострокової дії. Наприклад, експортна орієнтація підприємства повинна вимірюватись не тим, що вона відсутня чи наявна, а тим, чи є продукція високоякісною, чи вона постійно забезпечує споживачів належними потрібними характеристиками. З огляду на це розрізняють фактори постійної та короткої дії, а період, впродовж якого він діє, є постійним або тимчасовим.

Зовнішні фактори мікросередовища – це ті чинники, які виникають у результаті державної політики, діяльності конкурентів, тобто мають вплив на рівні держави. На останні не можна вплинути, але необхідно вжити заходів державної безпеки. Найбільш впливовими серед внутрішніх є рівень оновлення основних засобів, тінізація економічної діяльності, рівень вмотивованості працівників та імідж держави на світовому ринку [4, с. 87].

До внутрішніх чинників відносяться масштаби зовнішньоекономічної діяльності, витрати, складність продукції, досвід, контроль. До зовнішніх чинників підприємств відносяться економічна свобода, конкуренція, присутність у державі, ризики. Без аналізу цих факторів, які формують систему конкурентного середовища підприємства, неможлива практична робота на ринку. Фактори розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства можна поділити на наукові, техніко-технологічні, управлінські, економічні, соціально-демографічні, географічні, екологічні, політичні [5, с. 148].

Постійно діючим фактором розвитку експортно-імпоротної діяльності, наприклад, є ставка мита чи інші передбачені державою обов'язкові заходи під час здійснення експортно-імпоротної діяльності підприємства, тимчасовим фактором може бути стратегія способу виходу на іноземний ринок.

Виходячи з наведених вище досліджень, пропонуємо розглянути систематизовану схему взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємства. При цьому доцільно звернути увагу на те, що внутрішні фактори впливу ЗЕД підприємства можуть впливати на зміну зовнішніх факторів.

Внутрішні фактори експортно-імпоротної діяльності підприємств були зображені в розрізі важливих складових підприємства, які є своєрідними групами факторів відповідно до специфіки їх складових щодо участі у виробничому процесі підприємства. Внутрішні фактори впливу на зовнішньоекономічну діяльність були представлені виробничою, технологічною, ресурсною, інформаційною, психологічно-соціальною та інституційною складовими. Щодо зовнішніх факторів, на нашу думку, особливе місце посідають інтеграційні процеси зовнішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства та його ЗЕД. Тоді інтеграційні процеси посідають центральне місце серед підсистем зовнішніх факторів експортно-імпоротної діяльності, оскільки саме ця підсистема здійснює вагомий та багатозначний вплив як на зовнішньоекономічні зв'язки підприємства, так і на зовнішньоекономічну політику держави.

Взаємодія внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на експортно-імпорتنу діяльність підприємства виявляється в інтенсивності сили дії одного із системи внутрішніх або системи зовнішніх факторів впливати один на одного,

дещо порушуючи встановлені принципи контролюваності та системності цих факторів.

Наступним кроком є дослідження того, які з внутрішніх та зовнішніх факторів здійснюють найбільший вплив на активізацію зовнішньоекономічної діяльності досліджуваних нами підприємств Подільського регіону, таких як ДП «Новатор», ДП «Красилівський агрегатний завод», ВАТ «Темп», ПАТ Хмельницький завод ковальсько-пресового устаткування «Пригма-Прес», ТОВ «Преттль-Кабель Україна» та ПАТ «Укрелектроапарат».

З метою ідентифікації чинників, які впливають на активізацію експортно-імпоротної діяльності машинобудівних підприємств у 2018 р., організовано, проведено експертне дослідження в середовищі керівників машинобудівних підприємств. Цей метод дослідження дає можливість оперативним чином отримати унікальні за змістом дані, які не можуть бути отримані ніяким іншим способом. До переваг кон'юнктурних опитувань відноситься також той факт, що частина одержуваної інформації не відбивається в офіційній статистиці, а оцінки деяких показників випереджають статистичні дані.

Розглядаючи рівень розвитку зовнішньоекономічної активності досліджуваних підприємств через призму організаційних форм, зазначаємо, що він залишається незмінним уже досить тривалий період (досліджувалися 2013–2017 рр.). Вітчизняні підприємства, як і раніше, найчастіше використовують тільки найпростіші форми міжнародного співробітництва, такі як експорт та імпорт продукції. Найпоширенішою формою зовнішньоекономічної активності в промисловості є прямий експорт. Понад 70% підприємств реалізують таким чином свою продукцію на зарубіжних ринках. До експорту за допомогою вітчизняних посередницьких фірм найчастіше у 2013–2017 рр. вдавалися ДП «Новатор» (поставки через ДП «Укреспецекспорт», ДП «Спецтехноекспорт») та ПАТ «Укрелектроапарат».

Незважаючи на зусилля уряду, спрямовані на скорочення імпорту, ця форма зовнішньоекономічної діяльності розвинена на підприємствах машинобудування, адже досліджувані підприємства у 2013–2017 рр. використовували імпорт частіше, ніж в попередні роки. Незначна частка припадає на виробництво за контрактами. Протягом декількох років результати опитувань фіксують, що тільки окремі суб'єкти здійснюють лізингові операції, мають своє ви-

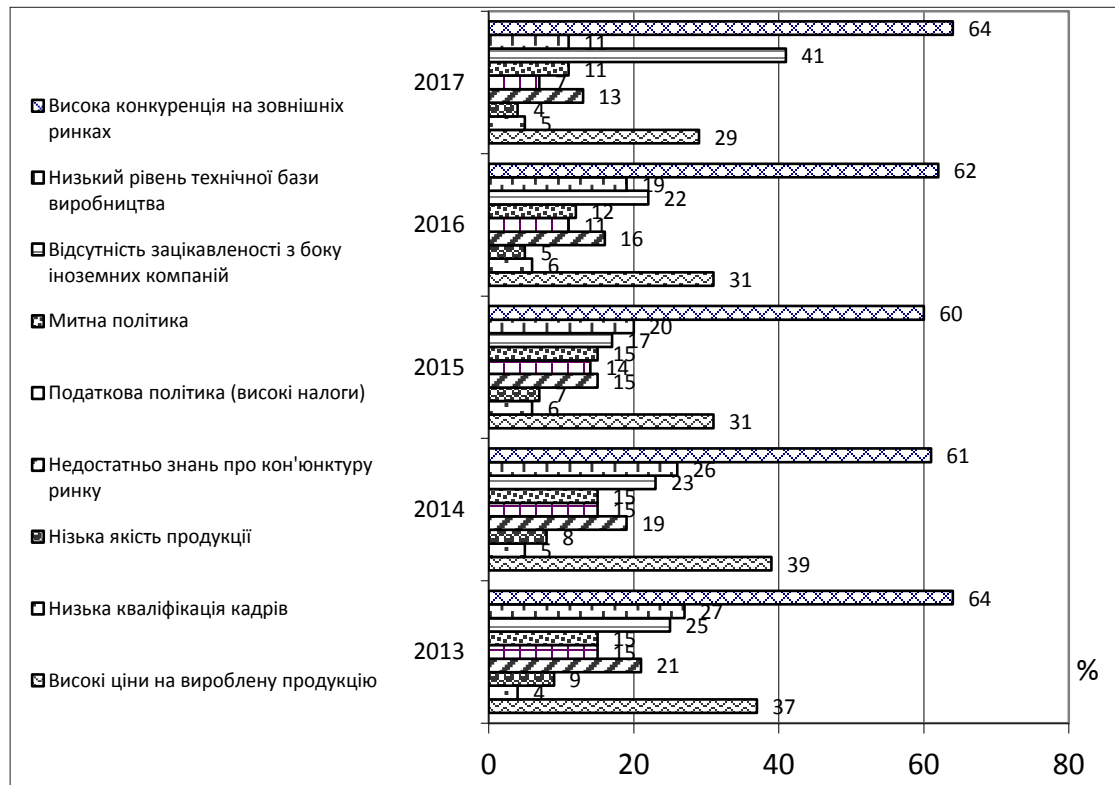

Рис. 1. Фактори, що перешкоджають активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств (% числа опитаних)

робництво за кордоном, здійснюють виробництво за ліцензією або самі продають ліцензії, беруть участь у технологічній кооперації. Ці форми міжнародного співробітництва характерні для досить високого рівня розвитку відносин між економічними суб'єктами та є індикатором зрілості бізнес-середовища і сприятливого інвестиційного клімату. Перешкоди, з якими досліджувані підприємства стикаються під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зберігають свою актуальність протягом низки років (рис. 1).

Негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи та розгортання військового конфлікту внаслідок російської агресії на Донбасі виявились у збільшенні значущості у 2017 р. такого фактору, як відсутність зацікавленості з боку іноземних фірм. Його актуальність зроста порівняно з даними попередніх років майже в два рази, а саме до 41%.

Найактуальнішою проблемою для підприємств, як і раніше, є висока конкуренція на зовнішніх ринках. Її поставили на перше місце керівники всіх підприємств (64%). У трійці лідерів за значимістю серед чинників, що перешкоджають зовнішньоекономічній активності промислових підприємств загалом, керівники

назвали високі ціни на продукцію, що випускається (29%).

Безумовно, конкурентний тиск на вітчизняні підприємства в перспективі буде тільки зростати. Тому для збереження й розвитку експортних позицій та економічного зростання загалом слід вживати низку заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, ефективності та продуктивності вітчизняних промислових підприємств.

Висновки. На основі аналізування емпіричних даних машинобудівних підприємств, а також узагальнення літературних джерел встановлено, що на розвиток експортно-імпоротної діяльності впливає низка факторів, які необхідно враховувати під час прийняття й реалізації управлінських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств. На основі експертного дослідження в середовищі керівників машинобудівних підприємств та оброблення отриманих результатів за допомогою методу апріорного ранжирування доведено, що серед ідентифікованих факторів найбільш значущими виявились ціна та якість машинобудівної продукції. Такі фактори, як фінансовий стан підприємства, рівень податкового навантаження, рекламна стратегія, яку застосовує підприємство,

мають, на думку експертів, другорядне значення. Отримані результати є важливими для аналізування можливостей використання резервів підвищення рівня розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства.

Бібліографічний список:

1. Комарницький І.М., Савіцький А.В. Сучасний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств легкої промисловості. Інноваційна економіка. 2013. № 5 (43). С. 59–63.
2. Наумова Л.М. Механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств Херсонської області. Економіка та держава. 2015. № 2. С. 79–82.
3. Фатенок-Ткачук А.О. Аналізування факторів впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 93–100.
4. Якушев О.О. Зовнішні та внутрішні загрози зовнішньоекономічної діяльності України. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 233. С. 86–89.
5. Тонконоженко А.М., Новіцька Н.О. Фактори і чинники ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору. Бізнес-навігатор. 2013. № 3. С. 146–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2013_3_31.

References:

1. Komarnytskyi I.M. Suchasnyi stan rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti vitchyznianskykh pidpriemstv lehkoï promyslovosti / I.M. Komarnytskyi, A.V. Savitskyi // Innovatsiïna ekonomika. – 2013. – 5 (43). – S. 59–63.
2. Naumova L.M. Mekhanizmy rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv Khersonskoi oblasti / L.M. Naumova // Ekonomika ta derzhava. – 2015. – № 2. – S. 79–82.
3. Fatenok-Tkachuk A.O. Analizuvannya faktoriv vplyvu na rozvytok zovnishnoekonomichnoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv / A.O. Fatenok-Tkachuk // Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2010. – Vyp. 17. – S. 93–100.
4. Yakushev O.O. Zovnishni ta vnutrishni zahrozy zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy / O.O. Yakushev // Kultura narodov Prychernomoria. – 2012. – № 233. – S. 86–89.
5. Tonkonozhenko A.M. Faktory i chynnyky efektyvnoho rozvytku zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv aharnoho sektoru / A.M. Tonkonozhenko, N.O. Novitska // Biznes-navigator. – 2013. – № 3. – S. 146–151. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2013_3_31.

Babii I.V.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics,
Management and Administration
Khmelnytskyi National University

PROVISION OF ACTIVATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

For the activation of export-import activity of domestic enterprises in modern development conditions of integration processes, it is necessary to pay attention to all structural transformations taking place directly at enterprises. The purpose of the article is to study all factors influencing the development of export-import activity in order to identify factors with the greatest impact in the sphere of activation of foreign economic activity of domestic enterprises.

In our view, studying one or another factor influencing the activation of foreign economic activity of the enterprise, the leadership excludes the influence of the role of those factors that negatively affect the implementation of its export-import operations and stimulates those factors that have a positive impact.

Given this, it should be noted that different scientists distinguish a rather diverse classification of factors that influence any activity of the enterprise, however, when investigating the foreign economic activity of the enterprise, attention should be paid to the fact that all factors by their nature of influence can be divided into controlled and uncontrolled.

Uncontrolled factors are considered from the viewpoint of the market forces that rule on the market, from the point of view of the state, the industry, the development of foreign technologies and their availability for the adoption of experience in the domestic industrial market, investments, the introduction of innovations, etc. Factors of constant and short duration are distinguished, and the period during which it operates is permanent or temporary.

Internal factors of influence on foreign economic activity are represented by industrial, technological, resource, informational, psycho-social, and institutional components. Regarding external factors, in our opinion, the integration processes of the external environment, which affect the activity of the enterprise and its foreign economic activity, occupy a special place.

On the basis of analysis of empirical data of machine-building enterprises, as well as a generalization of literary sources, it is established that the development of export-import activity is influenced by a number of factors that need to be taken into account when making and implementing managerial decisions in the sphere of foreign economic activity of enterprises.

УДК 316.44

Близнюк Т.П.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

ЦІННІСНИЙ ПРОФІЛЬ ПОКОЛІННЯ БЕБІ-БУМЕРІВ, ПОКОЛІНЬ Х ТА Y В УКРАЇНІ

Метою статті є побудова ціннісного профіля покоління бебі-бумерів, поколінь Х та Y в Україні. Для цього проведено анкетування представників покоління бебі-бумерів, поколінь Х та Y в Україні з використанням методики дослідження цінностей М. Рокіча. Результати оцінювання та аналізування структури цінностей представників покоління бебі-бумерів, поколінь Х та Y дали змогу побудувати ціннісний профіль кожного з цих поколінь в Україні.

Ключові слова: ціннісний підхід, цінності, ціннісний профіль, бебі-бумери, покоління Х, покоління Y, Україна.

Целью статьи является построение ценностного профиля поколения бэби-бумеров, поколений Х и Y в Украине. Для этого проведено анкетирование представителей поколения бэби-бумеров, поколений Х и Y в Украине с использованием методики исследования ценностей М. Рокича. Результаты оценивания и анализа структуры ценностей представителей поколения бэби-бумеров, поколений Х и Y позволили построить ценностный профиль каждого из этих поколений в Украине.

Ключевые слова: ценностный подход, ценности, ценностный профиль, бэби-бумеры, поколение Х, поколение Y, Украина.

The purpose of the article is to create the value profile of baby boomers generation, generations X and Y in Ukraine. For this, the questionnaire of representatives of baby boomer generation, X and Y generations in Ukraine was made, with using M. Rokich's research approach of values. The results of evaluation and analysis of values structure of representatives of baby boomers generation, generations X and Y allowed to create the value profile of each of these generations in Ukraine.

Keywords: value-oriented approach, values, value profile, baby boomers, generation X, generation Y, Ukraine.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку крос-культурного менеджменту одним з основних підходів у крос-культурних дослідженнях є ціннісний підхід. Його сутність полягає в тому, що культура розглядається як складна та багаторівнева структура, в якій культурні цінності складають найбільш глибинну частину культури. При цьому цінності не існують окремо, вони складають цілісну систему, а кожне суспільство або група людей має власну структуру цінностей, яка притаманна більшій частині цього суспільства (або групи). Цей підхід представлено в роботах таких класиків крос-культурного менеджменту, як Г. Хофстеде (модель «цибулі») [1], Е. Холл (модель «айсбергу») [2], Ф. Тромпенаарс та Ч. Хемпден-Тернер (трехшарова модель) [3]. Також в рамках ціннісного підходу Г. Хофстеде відзначає, що культура має такі рівні [1]:

1) національний рівень культури відповідно до країни, де людина народилася та сформувалася як особистість (або країнах для людей, що мігрують протягом життя);

2) регіональний рівень культури (етнічний, релігійний чи лінгвістичний, оскільки більшість націй – це культурно (етнічно, релігійно чи мовно) різні групи);

3) гендерний рівень, що формується відповідно до статі особистості;

4) поколінський рівень культури, який визначається належністю до відповідного покоління;

5) соціально-класовий рівень, пов'язаний з можливостями освіти й особливостями професійної діяльності людини;

6) організаційний рівень, який створюється на основі національної культури (культур) в середовищі конкретної організації.

Таким чином, за ціннісного підходу дослідження цінностей та їх структури на рівні як окремої особистості, так і групи людей дасть змогу оцінити особливості культури загалом (та її рівнів), представником та носієм якої є особистість або група людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно із сучасною теорією поколінь, яка була сформована Н. Хоувом та В. Штраусом [4], представники кожного з поколінь мають власну систему цінностей, сформовану в специфічних умовах у відповідний проміжок часу. Дослідженням характеристик сучасних поколінь в рамках теорії поколінь займалися такі закордонні вчені, як, зокрема, Ю. Асташова [5], Р. Долженко [6], М. Ісаєва [7], Н. Самоукіна [8], Н. Хоув, У. Штраус [4]. Вітчизняні вчені, зокрема А. Єрмоленко

[9], В. Кірвас [10], І. Костенко [11], Т. Лепейко, Т. Близнюк [12], досліджували особливості поколінь сучасних українців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак аналіз структури та особливостей системи цінностей поколінь сучасних українців проведено ще не в повному обсязі, тому ця проблема потребує більш детального розгляду та дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є побудова ціннісного профіля покоління бебі-бумерів, поколінь Х та Y в Україні на основі результатів оцінювання та аналізування цінностей представників українських поколінь Х, Y та бебі-бумерів з використанням методики М. Рокіча (на основі ціннісного підходу).

Виклад основного матеріалу дослідження. В рамках ціннісного підходу М. Рокіч [13] розробив методику дослідження цінностей, а саме Rokeach's value survey, метою якої є дослідження індивідуальних (чи групових) уявлень про систему значимих цінностей, що визначають основні життєві орієнтири особистості (групи). Як відзначає Д. Леонтьєв [14], методика дослідження цінностей М. Рокіча є однією з найбільш універсальних методик діагностування цінностей. Відповідно до запропонованої Рокічем методики культурні цінності розділяються на дві категорії [13].

1) Термінальні цінності – це переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб її прагнути з особистої та суспільної точок зору. До них відносяться активне (цікаве) й діяльне життя; внутрішня гармонія; життєва мудрість; задоволення; здоров'я; цікава робота; любов; матеріально забезпечене й комфортне життя; справжня дружба; суспільне визнання; пізнання; продуктивне життя; розвиток; свобода; творчість; прагнення краси; щасливе сімейне життя; щастя інших.

2) Інструментальні цінності – це переконання в тому, що якийсь образ дій є кращим у будь-яких ситуаціях з особистої та суспільної точок зору. До них відносяться акуратність (охайність); високі запиту; вихованість і ввічливість; ефективність у справах; життєрадісність; інтелект і освіченість; старанність; незалежність; непримиренність до недоліків у собі та інших; відповідальність; раціоналізм; самоконтроль; сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів; тверда воля; терпимість; чесність; широта поглядів; чуйність.

Таблиця 1

Структура поколінь в Україні

Назва покоління	Роки народження (вік) [12]	Відсоток населення країни
Мовчазне покоління	1926–1945 (91–71 років)	13
Покоління бебі-бумерів	1946–1964 (70–51 років)	28
Покоління Х	1965–1986 (50–30 років)	32
Покоління Y	1987–2005 (29–11 років)	17
Покоління Z	з 2006	10

Джерело: розраховано на основі статистичних даних [15]

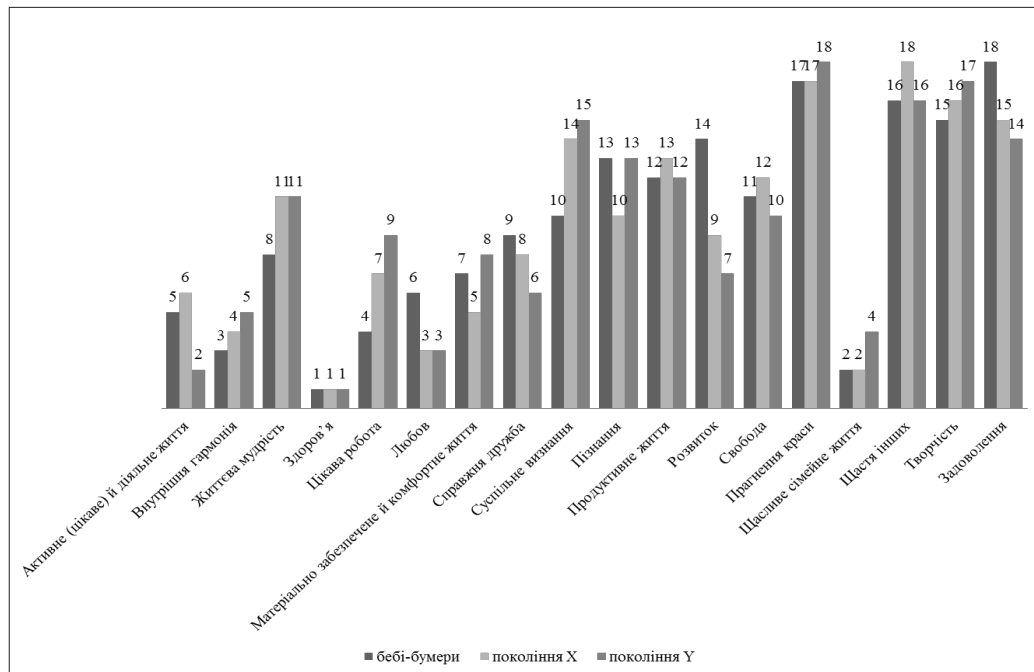

Рис. 1. Ієрархія термінальних цінностей

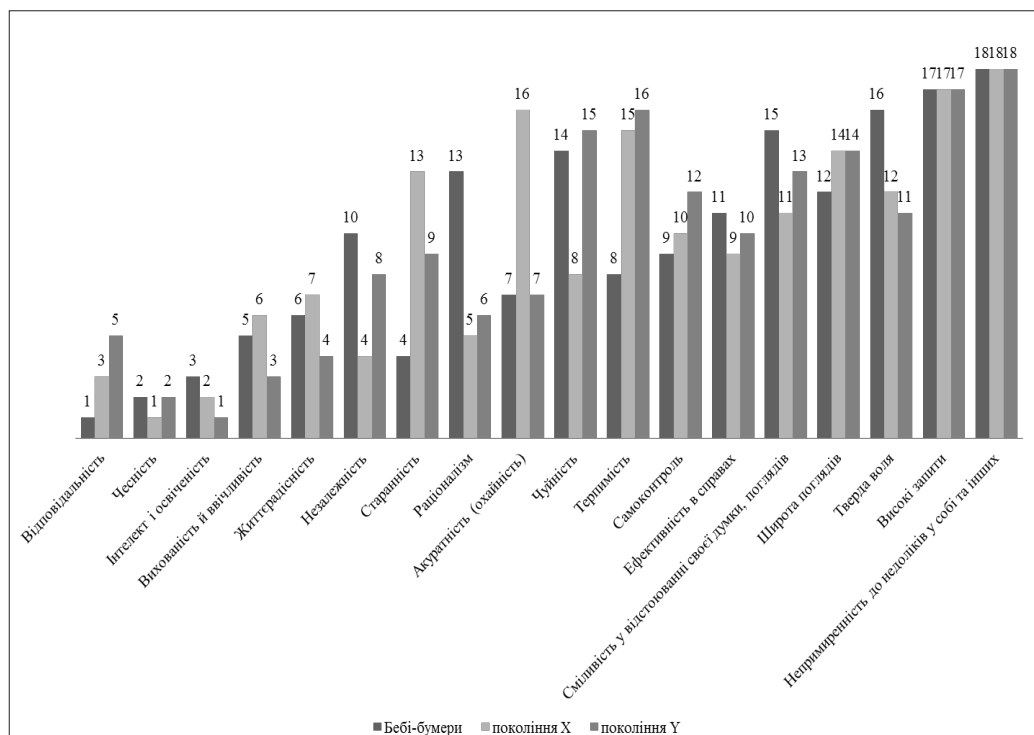

Рис. 2. Ієрархія інструментальних цінностей

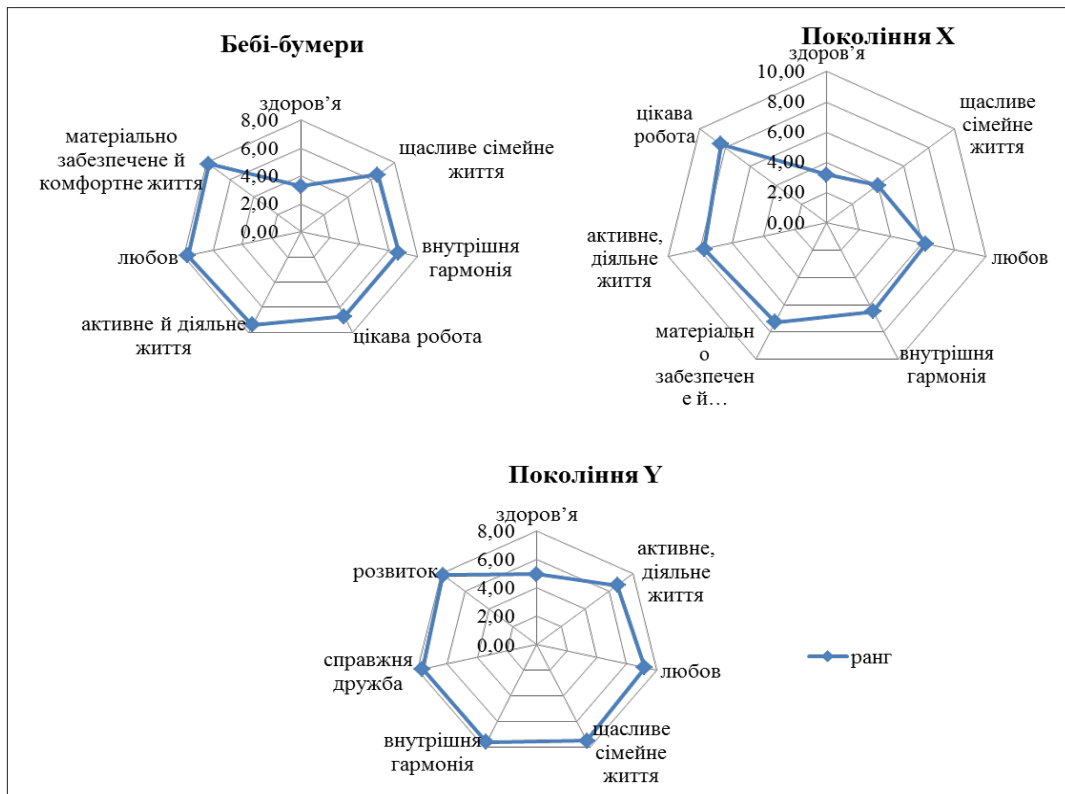

Рис. 3. Ціннісні профілі покоління бібі-бумерів, поколінь X та Y в Україні (домінуючі термінальні цінності)

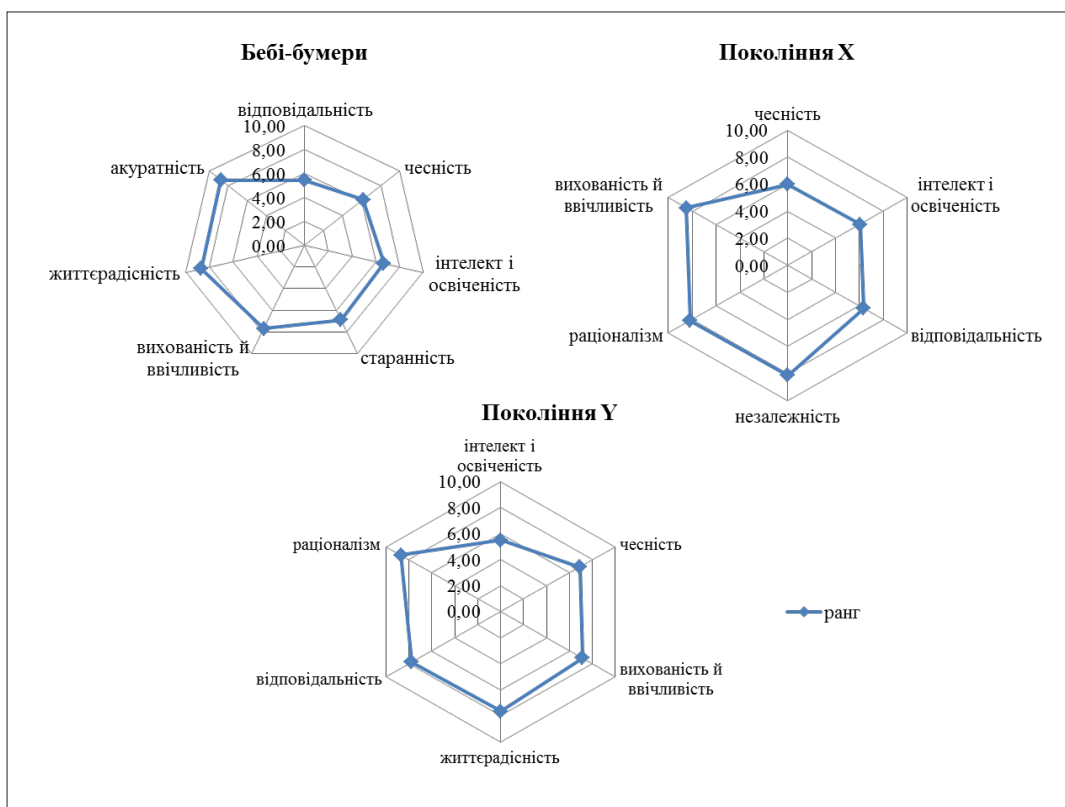

Рис. 4. Ціннісні профілі покоління бібі-бумерів, поколінь X та Y в Україні (домінуючі інструментальні цінності)

Таблиця 2

Структура ціннісних орієнтацій поколінь X, Y та бекі-бумерів в Україні

Бекі-бумери	Покоління X	Покоління Y	Типи ціннісних орієнтацій
<i>Термінальні цінності</i>			
Любов, внутрішня гармонія, цікава робота	Любов, внутрішня гармонія, цікава робота	Любов, внутрішня гармонія, розвиток	Цінності соціальної взаємодії
Здоров'я, щасливе сімейне життя, активне й діяльне життя, матеріально забезпечене й комфортне життя	Здоров'я, щасливе сімейне життя, активне й діяльне життя, матеріально забезпечене й комфортне життя	Здоров'я, щасливе сімейне життя, активне й діяльне життя	Цінності індивідуальної взаємодії
<i>Інструментальні цінності</i>			
Вихованість й ввічливість, життєрадісність, відповідальність, чесність	Життєрадісність, відповідальність, чесність, вихованість й ввічливість	Вихованість й ввічливість, життєрадісність, відповідальність, чесність	Загальнолюдські цінності
Інтелект і освіченість	Інтелект і освіченість, раціоналізм, незалежність	Інтелект і освіченість, раціоналізм	Цінності соціальної успішності
Акуратність, старанність	-	Акуратність	Цінності справи

Методика дослідження цінностей М. Рокіча базується на прямому ранжуванні цих двох груп цінностей, які є основою анкети для опитування. Респонденти визначають для кожної із запропонованих цінностей її місце у своєму житті від 1 до 18 (1 – найбільш значима цінність; 18 – найменш значима цінність). Спочатку оцінюються термінальні цінності, а потім – інструментальні цінності.

Відповідно до статистичних даних [15] в Україні зараз існує така структура поколінь, яка наведена в табл. 1.

Зараз в Україні одночасно домінують три різні покоління дорослих українців, а саме покоління бекі-бумерів, покоління X та покоління Y, тому представники цих поколінь брали участь в анкетуванні. Мовчазне покоління українців вже майже економічно неактивне, бо належить до пенсійного віку, а покоління Z лише поступово досягає підліткового віку.

На основі результатів емпіричного дослідження цінностей представників цих трьох поколінь українців сформовано ієрархії термінальних та інструментальних цінностей цих поколінь в Україні, які наведені на рис. 1, 2.

Як свідчать результати, найбільш значимі термінальні цінності для усіх респондентів мають спільні, тобто абсолютні, цінності, а саме здоров'я (як стандартна та поширена цінність, що передається з покоління в покоління); любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною); щасливе сімейне життя; внутрішня гармонія (впевненість у собі, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів); активне (цікаве) й діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя). Однак для покоління X та

бекі-бумерів також важливими є матеріально забезпечене й комфортне життя (відсутність матеріальних труднощів) та цікава робота, а для покоління Y – справжня дружба (наявність гарних та вірних друзів) та розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне вдосконалення).

Серед термінальних цінностей, які не важливі або абсолютно відкидаються, спільною цінністю для усіх респондентів є прагнення краси (переживання прекрасного в природі та мистецтві).

Серед найбільш значимих інструментальних цінностей для усіх респондентів абсолютними цінностями є інтелект і освіченість (широта знань, висока загальна культура); чесність (правдивість, щирість); відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово); життєрадісність (легка вдача і почуття гумору); вихованість й ввічливість (гарні манери). Однак для покоління X та Y також важливим є раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення), а для покоління Y та бекі-бумерів – акуратність (охайність) (вміння тримати в порядку речі, порядок у справах). Для покоління X важлива також незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче), а для бекі-бумерів – старанність (дисциплінованість). Серед інструментальних цінностей, які не важливі або абсолютно відкидаються, спільним цінностями для усіх респондентів є високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання) та непримиренність до недоліків у собі та інших.

Також на основі результатів аналізу ієрархій термінальних та інструментальних цінностей отримані ціннісні профілі представників поко-

ління бебі-бумерів, покоління X та Y в Україні, які наведені на рис. 3, 4.

На основі результатів оцінювання та аналізування структури цінностей представників покоління бебі-бумерів, покоління X та Y отримано таку структуру ціннісних орієнтацій покоління X, Y та бебі-бумерів в Україні, яка наведена в табл. 2.

Висновки. За результатами аналізу ієрархій термінальних цінностей можна стверджувати, що в провідних рангах термінальних цінностей визначено спільні цінності соціальної та індивідуальної взаємодії. В ієрархії інструментальних цінностей респондентів абсолютними найбільш значимими цінностями є загальнолюдські цінності та цінності соціальної успішності. Оскільки всі респонденти пройшли процес соціалізації в умовах української національної культури, вони мають спільну національну культуру, тому значна частина цінностей є спільною для усіх поколінь. Розбіжності в структурі термінальних та інструментальних цінностей пов'язані з належністю респондентів до різних поколінських культур.

На основі отриманих ціннісних профілів покоління бебі-бумерів, покоління X та Y в подальшому можна розробити практичні рекомендації щодо управління персоналом компанії, в якій співробітниками є представники зазначених поколінь.

Бібліографічний список:

1. Hofstede G., Hofstede G.J. Cultures and organizations: Software of the mind, revised and expanded. New York, 2005. 550 p.
2. Hall E.T. A system for the notation of proxemic behavior. American Anthropologist. 1963. Vol. 65. P. 1003–1026.
3. Тромпенаарс Ф., Хэмпден-Тернер Ч. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса / пер. с англ. Е. Самсонов. Минск: Попурри, 2004. 528 с.
4. Howe N., Strauss W. The Next 20 years: how customer and workforce attitudes will evolve. Harvard Business Review. 2007. Vol. July – August. P. 41–52.
5. Асташова Ю. Теория поколений в маркетинге. Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент». 2014. № 1. Т. 8. С. 108–114.
6. Долженко Р. Трансформация системы управления персоналом в условиях роста доли работников, представителей «Поколения Y» (на материалах ОАО «Сбербанк России»). Управление корпоративной культурой. 2015. № 3. С. 25–33.

7. Исаева М. Поколения кризиса и подъема в теории В. Штрауса и Н. Хоува. Знание. Понимание. Умение. 2011. № 3. С. 290–295.
8. Самоукина Н. Теория поколений и управление персоналом в условиях кризиса // Школа тренинга Натальи Саукиной. URL: <https://samoukina.com/index/publikaczii/stati/teoriya-pokolenij-i-upravlenie-personalom-v-usloviyax-krizisa.html>.
9. Ермоленко А. Развитие национального образовательного пространства в контексте надбавок теории поколений. Вестник национального университета оборони. 2015. № 3 (40). С. 82–87.
10. Кирвас В. Формирование информационно-коммуникационной компетентности современных студентов с учетом особенностей. Системы обработки информации. 2014. № 2. С. 288–292.
11. Костенко И. Теория поколений и портрет современного молодого специалиста. Независимый аудитор. 2013. № 12 (23). URL: http://n-auditor.com.ua/ru/component/na_archive/870?view=material.
12. Lepeyko T., Blyznyuk T. Generational theory: value-oriented approach. Business inform. 2016. № 11. P. 24–31.
13. Rokeach M. Understanding human values: Individual and societal. New York, 1979. 322 p.
14. Леонтьев Д. Методика изучения ценностных ориентаций. Москва: Смысл, 1992. 17 с.
15. Чернышев Е. Демографический прогноз: Украина уже скоро может исчезнуть как отдельное государство. Накануне.ru. URL: <http://www.nakanune.ru/articles/18461/#sthash.tX6j0T1s.dpuf>.

References:

1. Hofstede G. and Hofstede G.J. (2005), Cultures and organizations: Software of the mind, revised and expanded, McGraw-Hill, New York, USA.
2. Hall E.T. (1963), A system for the notation of proxemic behavior, American Anthropologist, vol. 65, pp. 1003–1026.
3. Trompenaars F. and Hampden-Turner Ch. (2004), Nacional'no-kul'turnye razlichija v kontekste global'nogo biznesa [National-cultural differences in the context of global business], ООО "Popurri", Minsk, Belarus.
4. Howe N. and Strauss W. (2007), "The Next 20 years: how customer and workforce attitudes will evolve", Harvard Business Review, vol. July-August, pp. 41–52.
5. Astashova Ju. (2014), "Theory of Generations in Marketing", Herald of JuUrGU, Series "Economics and Management", no. 8, vol. 8, pp. 108–114.
6. Dolzhenko R. (2015), "Transformation of personnel management system in conditions of increas-

- ing the share of employees, representatives of Generation Y (on materials of JSC Sberbank of Russia)", *Corporate culture management*, no. 3, pp. 25–33.
7. Isaeva M. (2011), "Generations of crisis and recovery in the theory of W. Strauss and N. Howe", *Knowledge. Understanding. Skill*, no. 3, pp. 290–295.
 8. Samoukina N. (2009), "Theory of generations and personnel management in crisis conditions", available at: <https://samoukina.com/index/publikaczii/stati/teoriya-pokolenij-i-upravlenie-personalom-v-usloviyax-krizisa.html>.
 9. Yermolenko A. (2015), "Development of the national educational space in the context of the achievements of the theory of generations", *Bulletin of National Defense University*, no. 40, pp. 82–87.
 10. Kirvas V. (2014), "Formation of information and communication competence of modern students, taking into account the specifics", *Information processing systems*, no. 2, pp. 288–292.
 11. Kostenko I. (2013), "Theory of generations and a portrait of a modern young specialist", *Independent Auditor [Online]*, no. 12 (23), available at: http://n-auditor.com.ua/ru/component/na_archive/870?view=material.
 12. Lepeyko T. and Blyznyuk T. (2016), "Generational theory: value-oriented approach", *Business inform*, no. 11, pp. 24–31.
 13. Rokeach M. (1979), *Understanding human values: Individual and societal*, Free Press, New York, USA.
 14. Leontiev D. (1992), *Method of studying value orientations, "SMYSL"*, Moscow, Russia, 17 p.
 15. Chernyshev E. (2013), "Demographic forecast: Ukraine can soon disappear as a separate state", available at: <http://www.nakanune.ru/articles/18461/#sthash.tX6j0T1s.dpuf>.

Blyznyuk T.P.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at Department of Management and Business
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

VALUE PROFILE OF BABY-BOOMERS GENERATION, GENERATIONS X AND Y IN UKRAINE

The value-oriented approach is one of the main approaches in cross-cultural studies at the present stage of development of cross-cultural management. Its essence is that culture is seen as a complex and multilevel structure, in which cultural values form the deepest part of the culture.

According to the modern theory of generations, which was formed by N. Howe and W. Strauss, representatives of each generation have their own system of values, formed in specific conditions within a suitable time interval.

The purpose of this study is to create value profile of baby-boomer generation, generations X and Y in Ukraine based on the results of the evaluation and analysis of the values of representatives of Ukrainian generations X, Y, and baby-boomers using M. Rokeach's approach (based on the value-oriented approach).

Within the framework of value-oriented approach, M. Rokeach developed the Rokeach Value Survey, which purpose is to study individual (or group) ideas about a system of meaningful values defining the basic living standards of a person (group).

Nowadays in Ukraine, three different generations of adult Ukrainians are simultaneously dominant: generation of baby boomers, generation X, and generation Y, which is why representatives of these generations participated in the survey.

On the basis of analysis of hierarchies of terminal and instrumental values, the value profiles of representatives of baby boomers generation, generations X and Y in Ukraine were created. According to the results of analysis of hierarchies of terminal values, it can be argued that in the leading ranks of terminal values the common values of social and individual interaction are determined. In the hierarchy of instrumental values of respondents, the absolute most significant values are the universal values and values of social performance.

Since all respondents have undergone the process of socialization in conditions of Ukrainian national culture, they have a common national culture that is why a significant part of values is common to all generations. Differences in the structure of terminal and instrumental values are related to the belonging of respondents to different generational cultures.

Бошота Н.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Мукачівського державного університету

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена індустрії гостинності, яка є однією з найбільших розвинених галузей світової економіки. Наведено динамічний аналіз розвитку підприємств готельного бізнесу, показано тенденції за результатами проведеного аналізу. Ґрунтуючись на практиці вітчизняного досвіду, можемо констатувати, що готельна індустрія є частиною туристичного бізнесу, а саме високоприбуткової галузі економіки, яка швидко розвивається та має значний потенціал подальшого розвитку. Саме ця причина обумовлює той факт, що відставання розвитку сфери готельних послуг в Україні вимагає аналізу, виявлення та розгляду проблем ринку та шляхів їх вирішення.

Ключові слова: готель, підприємство, колективні засоби розміщення, розвиток, економіка, галузь, послуга.

Статья посвящена индустрии гостеприимства, которая является одной из крупнейших развитых отраслей мировой экономики. Приведен динамичный анализ развития предприятий гостиничного бизнеса, показаны тенденции по результатам проведенного анализа. Основываясь на практике отечественного опыта, можем констатировать, что гостиничная индустрия является частью туристического бизнеса, а именно высокодоходной отрасли экономики, которая быстро развивается и имеет значительный потенциал дальнейшего развития. Именно эта причина обуславливает тот факт, что отставание развития сферы гостиничных услуг в Украине требует анализа, выявления и рассмотрения проблем рынка и путей их решения.

Ключевые слова: гостиница, предприятие, коллективные средства размещения, развитие, экономика, отрасль, услуга.

The article is devoted to the hospitality industry, which is one of the most developed branches of the world economy. The article presents a dynamic analysis of the development of enterprises of the hotel business shows the trends on the results of the analysis. Based on the practice of domestic experience, it can be noted that the hotel industry is part of the tourism business, namely a highly profitable industry, which is rapidly developing and has significant potential for further development. This is precisely why the fact that the backlog of the hotel services industry in Ukraine never requires analysis, identification and consideration of market problems and solutions to them.

Keywords: hotel, enterprise, collective means of accommodation, development, economy, branch, service.

Постановка проблеми. В Україні туризм стає важливою сферою діяльності, з кожним роком обсяг реалізації туристичного продукту зростає, що тягне потребу розміщення туристів, а державне управління туризмом спрямоване на формування конкурентоспроможного туристично-готельного комплексу. Нині готельна індустрія України помітно поступається розвиненим країнам. Але загалом, незважаючи на певне зниження темпів розвитку цієї сфери бізнесу, компанії з правильно вибраною моделлю управління, підібраними кадрами й адекватним поєднанням ціни та якості продовжують функ-

ціонувати. Водночас доводиться констатувати, що стан матеріально-технічної бази готельного комплексу, яка потребує реконструкції, є однією з найбільш істотних проблем в сучасному українському туризмі. Головна мета стратегії розвитку туризму та курортів на 2016–2020 роки полягає у формуванні та розвитку сучасного конкурентоспроможного туристичного комплексу, вкладі туризму в розвиток національної економіки [9], чим визначена актуальність дослідження. Традиційно аналіз діяльності підприємств готельного господарства проводиться за даними Державної служби статистики

України [11] про кількість та види підприємств (засоби розміщення, кількість номерів, число осіб, що відвідали колективні засоби розміщення). Однак цих показників недостатньо для об'єктивного оцінювання підприємств індустрії туризму.

Оскільки ключову роль в пакеті туристичних послуг, що надаються туристам, відіграє розвиток готельного господарства, важливим є комплексний аналіз тенденцій його розвитку на підставі кількісних (статистичних) показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у дослідження статистичного інструментарію та побудову статистико-економічного аналізу зробили О. Васечко, О. Журавльов, Е. Галицька, С. Герасименко та інші науковці. Тема статистичного аналізу туризму розкривається в дослідженнях таких вчених, як О. Милашко [5], М. Мальської, М. Рутинського, С. Білоус, Н. Мандюк [3]. Взагалі ситуація в українській індустрії туризму та гостинності охарактеризована у великій кількості робіт вітчизняних науковців, таких як Т. Божидарнік, А. Васильченко, І. Волошин, З. Герасимчук, Л. Матвійчук, О. Мілашовська [8]. Можливості управління цією індустрією також добре відомі. Низка дослідників цілком справедливо акцентує увагу на вивченні туристських потоків [6], величина яких впливає на конкурентоспроможність і підприємств, і територій, і галузі туризму загалом. Вплив різноманітних факторів на стан готельного господарства встановлюється сучасними методиками [1; 10].

Проблематику діяльності готельного господарства розглядали І. Волошин, З. Герасимчук, А. Мазаракі, Т. Ткаченко та інші вчені. Особливо потрібно відзначити як теоретичні, так і прикладні дослідження таких авторів, як Я. Остапенко [7], О. Лозова, Д. Мамотенко [2], О. Милашко [4].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у визначенні основних векторів розвитку вітчизняного ринку готельних послуг. Для досягнення поставленої мети на основі збору та систематизації статистичної та аналітичної інформації проаналізовано сучасний стан готельного ринку України, виявлено особливості його структури та проблеми функціонування на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистичні дослідження відіграють важливу роль у вивченні стану й розвитку індустрії туризму, гостинності загалом і готельного господарства зокрема. Справжня робота заснова-

на на кількісному аналізі даних, що надаються в режимі вільного доступу Державною службою статистики.

Розглядаючи готель з точки зору бізнесу, значимо, що він є підприємством для виробництва і надання послуги, а саме готельного продукту комерційної гостинності, тобто саме підприємство надає та пропонує всі зручності і сервіс для споживача. Виділимо кілька факторів, які можна пов'язати з цією концепцією:

- місце розташування готелю (зручне місце розташування, приваблива інфраструктура для приїжджих гостей);
- засоби обслуговування (ті засоби, які будуть зручні для клієнтів за ціною, розміром або типом, наприклад бари, ресторани);
- сервіс, тобто його рівень (він буде включати перелік послуг, що спрямований на стиль і якість, що, зрештою, повинен задовольнити потреби клієнта);
- імідж (до цього фактору можна віднести все, що безпосередньо вплине на те, як буде сприйматися готель клієнтом; до нього можна віднести саме місце розташування готелю, послуги, які він надає, рівень зручності, кваліфікацію співробітників тощо);
- ціна (це один з найважливіших факторів, оскільки буде відображати вартість обслуговування).

Готельний ринок України переживає складний період, що пов'язане з поточною геополітичною та економічною ситуацією. Більшість фахівців, які працюють у сфері гостинності, вважають, що подальший розвиток сфери готельних послуг зможе принести країні не тільки фінансові вигоди, але й репутаційні.

З 2014 року кількість туристів із зарубіжних країн істотно скоротилась, проте ця ситуація мала тимчасовий характер. А з 2016 року туристичний потік почав збільшуватися, крім того, з 2015 року стабільно зростає кількість внутрішніх туристів (рис. 1).

Кількість іноземних відвідувачів України, яку фіксує влада, продовжує зростати: у 2017 році в країні зареєстровано 14,3 млн. відвідувачів, що на 6,7% більше, ніж попереднього року, і на 14% більше за показник 2015 року (рис. 2).

Основним фактором, який стримує відвідування України іноземними громадянами, на наш погляд, є образ України як країни з військовим конфліктом. Наявність специфічних господарських відносин, які склались під впливом різних факторів, накладає відбиток на реалі-

Рис. 1. Динаміка туристичного потоку в Україні за 2013–2017 роки [11]

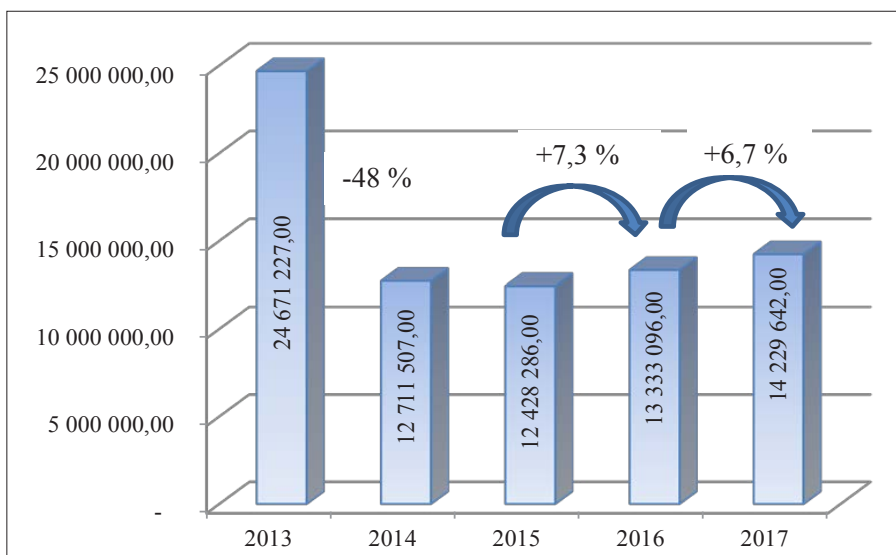

Рис. 2. Динаміка кількості іноземців, які відвідали Україну у 2013–2017 роках [11]

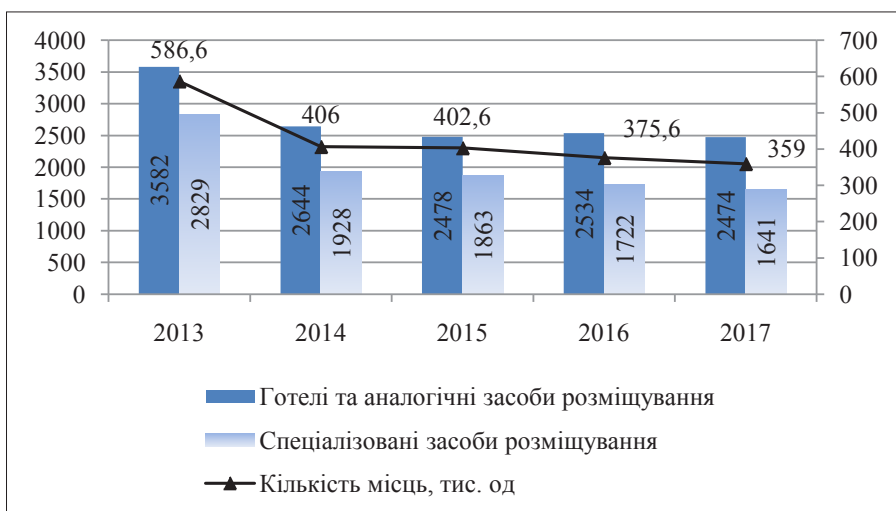

Рис. 3. Динаміка колективних засобів розміщення в Україні за 2013–2017 роки [11]

зацію функцій та структурну організацію ринку готельних послуг, на якому нині не відбувається істотних змін. З одного боку, це пояснюється складною економічною (загальною стагнацією економіки, падінням курсу гривні) та політичною ситуацією в країні; з іншого боку, це є наслідком створення нової інфраструктури. Конкуренція також робить істотний вплив, оскільки ринок готельних послуг є одним з найбільш динамічних. Останнім часом будівництво готелів у світі досягло величезних масштабів, чого не можна сказати про Україну.

В Україні кількість готелів та аналогічних засобів розміщення з 2013 по кінець 2017 років

зменшилася з 3 582 до 2 474, що в процентному вираженні становить 30,9%. Динаміка змін показана на рис. 3.

Як бачимо, лише за 4 роки кількість колективних засобів розміщення в нашій країні зменшилась більш ніж в півтора рази, при цьому спеціалізовані засоби розміщення скорочувались швидше (в 1,8 разів), ніж готелі (в 1,4 рази). При цьому номерний фонд з кінця 2013 року на кінець 2017 року знизився з 586,6 тис. місць до 359,0 тис. місць.

Основними причинами такого різкого зниження кількості засобів розміщення стали анексія Криму (згідно з даними Міністерства

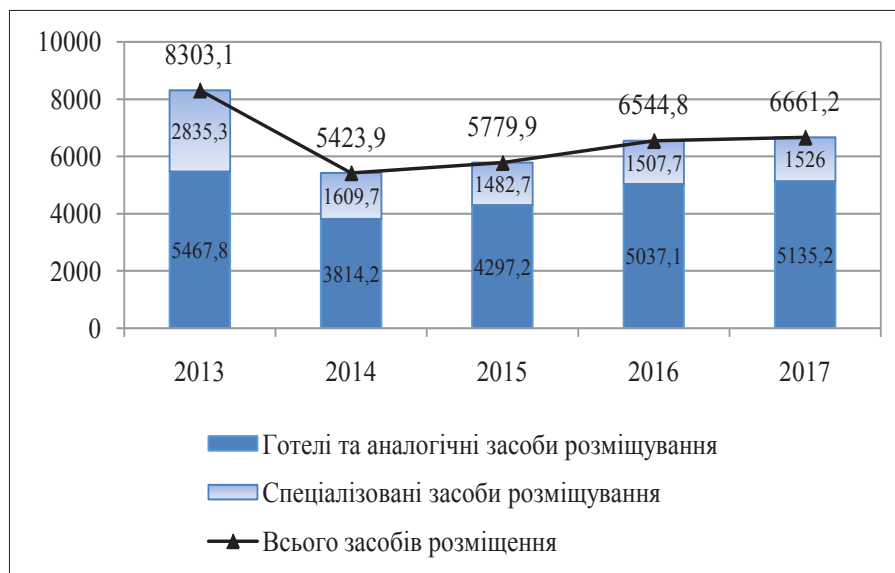

Рис. 4. Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення в Україні, тис. осіб [11]

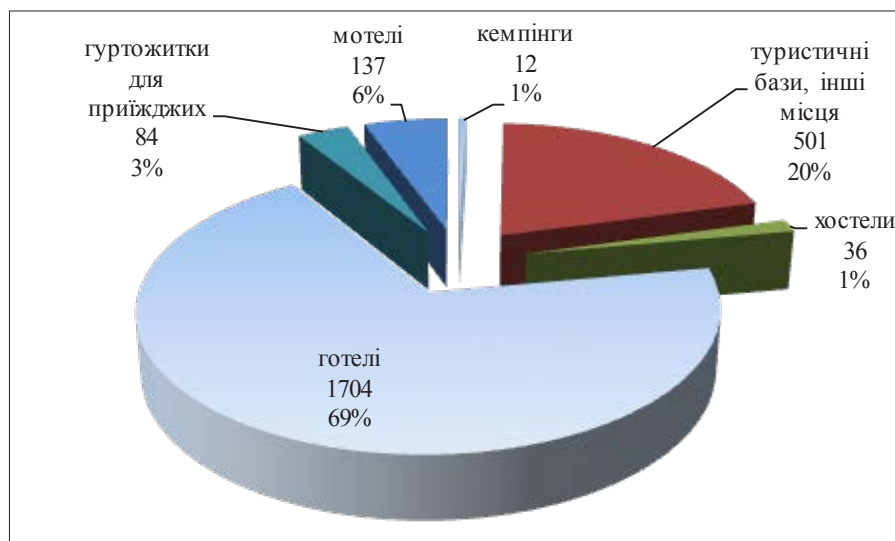

Рис. 5. Структура колективних засобів розміщення в Україні, од., % [11]

курортів і туризму Автономної Республіки Крим, на 1 червня 2013 року в Криму були представлені 224 готелі, 650 санаторно-курортних установ, а також близько 1 000 приватних міні-готелів) та тимчасова окупація частини Донецької області.

Всього в Україні, згідно з даними Держкомстату, на кінець 2017 року налічуються 4,113 тис. закладів загальною ємністю у 359,0 тис. місць, які щорічно обслуговують близько 6,7 млн. осіб, 77% яких скористалися послугами готелів (рис. 4).

При цьому в статистику можуть не потрапляти численні «малі готелі», які швидкими темпами відкриваються в житловому секторі, інші типи підприємств готельного типу. Тому не дивно, що за даними сайту бронювання www.hotelscan.com в Україні налічувалося понад 10 тис. готелів, www.booking.com – більше 5 тис.

Більшість людей асоціює засоби розміщення з готелями, але, крім них, існує ще безліч видів тимчасового житла. Існують два типи засобів розміщення, а саме індивідуальні та колективні. До других відносяться готелі, мотелі, міні-готелі, клуби з проживанням, пансіонати, туристичні бази, гуртожитки, хостели (рис. 5).

Розглянувши структуру готельного господарства України, можемо зробити висновок, що найбільш поширеними є два типи підприємств, а саме готелі (69% від загальної кількості) і туристичні бази (20%).

Розвитку готельного бізнесу перешкоджають очевидні протиріччя, пов'язані з неоднорідністю економічного простору країни, якому, як і раніше, властиві високий моральний і фізичний знос туристичної матеріально-технічної бази, а саме об'єктів культури й відпочинку, які дістались у спадок з часів СРСР; недостатній розвиток соціальної, транспортної інфраструктури, зокрема через високі витрати на будівництво. Інвестори вважають за краще інвестувати в офісні площі та житло, враховуючи їх окупність порівняно з об'єктами індустрії гостинності. Проте український готельний бізнес видається більш ніж перспективним для підприємців та інвесторів різного рівня, оскільки цей бізнес несе величезний потенціал розвитку.

Зміна структури готельної галузі України шляхом збільшення кількості готельних мереж у масштабах всієї країни відкриє можливості підвищення ефективності управління підприємствами готельної індустрії, поширення високих стандартів і технологій функціонування готе-

лів на корпоративному рівні, отже, поліпшення якості обслуговування.

Ведення бізнесу з урахуванням національної специфіки, законодавства, економічних умов господарювання, цінової політики тощо може дати неоцінені конкурентні переваги саме українським готельним операторам у процесі створення своєї ніші в індустрії гостинності.

Висновки. Сьогодні індустрія гостинності – це найпотужніша система господарства країни та важлива складова економіки туризму. На основі аналізу можна зробити висновок, що ринок готельних послуг в Україні після різкого падіння у 2014 році з 2015 року продовжує повільно, але стабільно зростати. Число готелів та аналогічних засобів розміщення останнім часом трохи зростає, проте залишається приблизно в півтора рази меншим, ніж у 2013 році. Статистика розміщених туристів в українських готелях багато в чому повторює тенденції загальної кількості прибуття (6–8% зростання щороку).

Розвиток бізнесу в регіонах, підвищення статусу України як країни, привабливої для подорожей в очах іноземних туристів; підвищення добробуту українців і поява інтересу до відпочинку всередині країни – ось основні чинники, що визначають сьогодні зростання попиту на послуги готельних підприємств, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

Бібліографічний список:

1. Кузнєцова Н. Основи економіки готельного та ресторанного господарства: навч. посібник. 2-ге вид. Київ, 2005. 250 с.
2. Лозова О., Мамошенко Д. Сучасний розвиток готельного господарства в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 185. С. 251–259.
3. Мальська М., Рутинський М., Білоус С., Мандюк Н. Економіка туризму: теорія та практика: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 544 с.
4. Милашко О. Колективні засоби розміщування як об'єкт статистичного вивчення. Вісник соціально-економічних досліджень. 2014. Вип. 2 (53). С. 202–206.
5. Милашко О. Статистика туризму: навчальний посібник. Одеса: ОДЕУ, Ротапринт, 2010. 168 с.
6. Морохович В. Економіко-математичне моделювання туристичних потоків Закарпатської області. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2017. Вип. 1 (2). С. 143–146.
7. Остапенко Я. Статистичний аналіз підприємств готельного господарства та про-

гнозування його розвитку. Глобальные и национальные проблемы экономики. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/8-2015/256.pdf>.

8. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія / за наук. ред. І. Волошина. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2015. 328 с.
9. Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів на 2016–2020 роки. URL: <https://www.knteu.kiev.ua/file/NjY4NQ==/e1227acdf34bb4a1da39d384139b9d7a.pdf>.
10. Тимчишин-Чемерис Ю. Основні поняття та фактори прибутку готельного підприємства. Інтернаука. 2017. № 3 (25). Т. 2. С. 147–152.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Kuznyetsova N. (2005). Osnovy ekonomiky hotel'noho ta restorannoho hospodarstva [Basics of the economy of the hotel and restaurant industry] Navch. posibnyk, Kyiv, 250 p.
2. Lozova O. (2017). Suchasnyy rozvytok hotel'noho hospodarstva v Ukrayini [Modern development of the hotel industry in Ukraine] Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasilenka – Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, 185, 251–259.
3. Mal's'ka M., Rutyn's'kyi M., Bilous S., Manduyuk N. (2014). Ekonomika turyzmu: teoriya ta praktyka [Tourism Economics: Theory and Practice] Center for Educational Literature, 544 p.
4. Mylashko O. (2014). Kolektyvni zasoby rozmishchuvannya yak ob'yekt statystychnoho vyvchennya [Collective means of placement as an object of statistical study] Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'. Bulletin of Social and Economic Research, 2 (53), 202–206.
5. Mylashko O. (2010). Statystyka turyzmu [Tourist statistics] textbook, Odessa, Rotaprint, 168 p.
6. Morokhovych V. (2017). Ekonomiko-matematychne modelyuvannya turystychnykh potokiv Zakarpats'koyi oblasti [Economic-mathematical modeling of tourist streams of the Transcarpathian region] Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Scientific Bulletin of Uzhgorod University, 1 (2), 143–146.
7. Ostapenko Ya. (2015). Statystychnyy analiz pidpryyemstv hotel'noho hospodarstva ta prohnouzuvannya yoho rozvytku [Global and national problems of economics], Retrieved from: <http://www.global-national.in.ua/archive/8-2015/256.pdf>.
8. Perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukrayini ta sviti: upravlinnya, tekhnolohiyi, modeli [Prospects for the development of tourism in Ukraine and in the world: management, technology, models]: collective monograph, Lutsk National Technical University, 2015, 328 p.
9. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku turyzmu i kurortiv na 2016–2020 roky [About the approval of the Tourism and Resorts Development Strategy for 2016-2020], Retrieved from: <https://www.knteu.kiev.ua/file/NjY4NQ==/e1227acdf34bb4a1da39d384139b9d7a.pdf>.
10. Tymchyshyn-Chemerys Yu. (2017). Osnovni ponyattya ta faktory prybutku hotel'noho pidpryyemstva [Key concepts and factors of the hotel company's profit] Internauka. Interscience, 3 (25), 147–152.
11. The official site of the State Statistics Service. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Boshota N.V.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Finance,
Mukachevo State University

DEVELOPMENT TRENDS OF ENTERPRISES OF THE HOTEL SPHERE OF UKRAINE

In Ukraine, tourism is becoming an important area of activity and every year the volume of sales of tourist products is increasing, which entails the need for tourist accommodation, and the state tourism management is aimed at the formation of a competitive tourist-hotel complex. At present, the hotel industry of Ukraine is considerably inferior to the developed countries. The article is devoted to the hospitality industry, which is one of the most developed branches of the world economy. The purpose of the paper is to determine the main vectors of the development of the domestic market for hotel services. To

achieve the goal, on the basis of collection and systematization of statistical and analytical information, the current state of the hotel market of Ukraine was analysed, the features of its structure and problems of functioning at the present stage were revealed. The article presents a dynamic analysis of the development of the hotel business, shows the trends in the results of the analysis. Based on the practice of domestic experience, it can be noted that the hotel industry is a part of the tourism business – a highly profitable industry, which is rapidly developing and has significant potential for further development. This is precisely why the fact that the backlog of the hotel services industry in Ukraine never requires analysis, identification, and consideration of market problems and solutions to them. The research is based on the quantitative analysis of statistical data for 2013–2017. The following parameters, such as the number of collective accommodation facilities, the number of places and persons placed in collective accommodation facilities, are studied.

УДК 330.341.1:338.108

Ведерніков М.Д.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Управління персоналом і економіки праці»
Хмельницького національного університету

Базалійська Н.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Управління персоналом і економіки праці»
Хмельницького національного університету

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено актуальну необхідність впровадження інноваційних технологій управління персоналом у діяльність промислових підприємств. Представлено принципи реалізації інноваційних технологій системи управління персоналом на промислових підприємствах. Охарактеризовано підсистеми управління персоналом та відповідні інноваційні процес-технології управління персоналом. Встановлено практичні рекомендації щодо застосування інноваційних технологій управління персоналом на вітчизняних промислових підприємствах.

Ключові слова: персонал, управління персоналом, інноваційні технології управління персоналом, персонал-технології, контролінг персоналу.

В статье определена актуальная необходимость внедрения инновационных технологий управления персоналом в деятельность промышленных предприятий. Представлены принципы реализации инновационных технологий управления персоналом на промышленных предприятиях. Охарактеризованы подсистемы управления персоналом и соответствующие инновационные процесс-технологии управления персоналом. Установлены практические рекомендации по применению инновационных технологий управления персоналом на отечественных промышленных предприятиях.

Ключевые слова: персонал, управление персоналом, инновационные технологии управления персоналом, персонал-технологии, контроллинг персонала.

The article is defined the actual need for implementation of innovative technologies of personnel management in the activity of industrial enterprises. The principles of implementation of innovative technologies of the personnel management system at industrial enterprises are presented. The subsystems of personnel management and corresponding innovative processes-technologies of personnel management are described. Practical recommendations on application of innovative technologies of personnel management at domestic industrial enterprises are established.

Keywords: personnel, personnel management, innovative technologies of personnel management, personnel-technology, personnel control.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні передбачає формування нових підходів до управління персоналом, оскільки більшість українських промислових підприємств через брак висококваліфікованого персоналу та недостатньо гнучку й застарілу концепцію кадрової політики не встигає реагувати на швидкі зміни ситуації на ринку, нові вимоги до мобільної переорієнтації власного кадрового потенціалу, впровадження сучасних технологій кадрової роботи. Ефективне управління персоналом є основним резервом зростання обсягів виробництва промислових підприємств.

Під час формування системи управління персоналом промислових підприємств їх керівництво практично не використовує сучасні інноваційні принципи, ігнорує стратегічні інструменти, а найбільшу увагу приділяє тактичним, а саме підвищенню фонду оплати праці, поліпшенню ергономічності робочих місць, забезпеченню гнучкого графіка роботи, організації навчання персоналу, формуванню й розвитку кадрового резерву. Фактично це означає низьку готовність керівництва підприємств витрачати час і кошти на формування та розвиток людських ресурсів, що загалом суперечить загальносвітовій тенденції добору й утримання на підприємстві талановитих працівників, залучення персоналу до управління підприємством, створення високоякісної атмосфери праці. Тому в близькій перспективі промисловим підприємствам загрожує ризик значного кадрового дефіциту на всіх рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних засад і прикладних рекомендацій із забезпечення ефективності управління персоналом підприємств здійснили такі вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, як М. Армстронг, Н. Афанасьєв, Д. Баюра, В. Василенко, В. Герасимчук, Л. Довгань, П. Друкер, Д. Загірняк, А. Єгоршина, О. Кендюхов, О. Чернушкіна, А. Маслоу, В. Нижник, М. Дороніна, Н. Сімченко, Н. Чухрай. Пошук інноваційних методів та засобів управління персоналом підприємства відображено в працях таких авторів, як С. Войтко, О. Гавриш, В. Дергачова, М. Згуровський, О. Зозульов, Л. Шульгіна, Г. Яловий.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньо висвітленими залишаються праці науковців щодо виокремлення не лише теоретично спрямова-

них, але й практично орієнтованих технологій управління персоналом промислового підприємства. Актуальність та об'єктивна необхідність дослідження зазначеної проблематики обумовили вибір теми нашого дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розвиток теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо застосування інноваційних технологій управління персоналом на вітчизняних промислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування інноваційних технологій управління персоналом в умовах ринкового господарювання суттєво впливає на забезпечення конкурентоспроможності підприємств та створення конкурентних переваг за рахунок раціонального використання інтелектуальних ресурсів і трудового потенціалу працівників.

Для ефективної діяльності система управління персоналом повинна містити оптимальні методи й технології, які відповідають принципам, що лежать у її основі. Відомо, що проектування системи управління персоналом необхідно починати з формування концепції управління, побудови його моделі, а також розроблення відповідної стратегії. Технології управління персоналом, які найбільш відкриті до сприйняття інновації, об'єднуються в блоки, які виконують такі функції: 1) підсистема планування персоналу, що здійснює попередню діяльність зі створення системи інноваційної діяльності (функції розробки кадрової політики, аналізу кадрового потенціалу, ринку праці і прогнозування потреб у персоналі); 2) підсистема розвитку персоналу (навчання, перепідготовка і підвищення кваліфікації, призначення на посади, адаптація нових працівників, оцінка кандидатів на вакантні посади, періодична оцінка кадрів, реалізація ділової кар'єри та службово-професійного просування, організація роботи з кадровим резервом); 3) підсистема мотивації та стимулювання персоналу (функції нормування, тарифікація трудового процесу, розроблення систем оплати праці, матеріальне, негрошове й моральне стимулювання); 4) підсистема організації інноваційної діяльності персоналу (реалізація взаємозв'язків, розподіл функцій між працівниками, зайнятими інноваційною діяльністю, розробка особливого інструментально-технологічного знання, технологій спільної роботи, які можуть бути вбудовані в інноваційну діяльність) [1, с. 151–152].

Впровадження інноваційних технологій у сферу управління персоналом промислового підприємства відрізняється від продуктивних та технологічних інновацій тим, що вони [2, с. 9–10]:

- здійснюються зазвичай з меншими одноразовими витратами;
- складніше піддаються економічному обґрунтуванню до свого впровадження та оцінюванню після нього;
- специфічні по відношенню до того підприємства, в якому створені (якщо технологію перенести нескладно, то кадрове нововведення – проблематично);
- процес впровадження ускладнений психологічним фактором, що виражається у феномені опору змінам, який виявляється відчутніше, ніж під час матеріальних інновацій.

У ринкових умовах управління має бути орієнтовано на вдосконалення технології. У вузькому розумінні технологія – це сукупність прийомів і засобів одержання, обробки, переробки сировини, матеріалів або продукції, що здійснюється в різних галузях [3, с. 145]. Інноваційною технологією управління персоналом для промислового підприємства є така, що раніше не використовувалась на ньому, тобто є вдосконаленою технологією. До складу інноваційної технології належать технологічний процес, контроль, інструкції з виконання технологічного процесу, правила, вимоги, карти, перспективні графіки тощо [3, с. 144].

На сучасному етапі розвитку економіки України за значних трансформацій ринкового серед-

овища підходи до управління підприємством загалом мають змінитись, а принципи реалізації інноваційних технологій системи управління персоналом повинні відображати сучасні вимоги до формування стосунків між керівниками та підлеглими, враховувати стан і тенденції розвитку ринку праці (табл. 1).

Послідовність використання основних принципів охоплює всі стадії ефективного управління персоналом і дає змогу сформувати таку систему управління, яка впливатиме на раціональне використання трудового потенціалу промислового підприємства.

В основу формування механізму забезпечення ефективності управління персоналом промислових підприємств покладено системний підхід (табл. 2).

Можна стверджувати, що економічна криза актуалізувала проблеми управління персоналом вітчизняних підприємств, а саме низьку якість як менеджменту (невідповідність методів управління сучасним вимогам, неспроможність до лідерства, неготовність до змін), так і трудових ресурсів (низький рівень компетенцій, пасивне ставлення до роботи). Саме це потребує застосування інноваційних технологій системи управління персоналом на відповідних засадах з урахуванням економічної ситуації.

Під персонал-технологією, відповідно до загальнонаукових позицій, розуміють механізм взаємодії керівників усіх рівнів управління зі своїм персоналом з метою якомога повнішого та ефективного використання тих обмежених економічних ресурсів, що є на виробництві, на-

Таблиця 1

Принципи реалізації інноваційних технологій системи управління персоналом на промислових підприємствах [4, с. 392–395]

Принципи	Шляхи реалізації принципу
Готовність до взаємного компромісу	Дослідження очікувань працівників; сприяння створенню професійних спілок, товариств; формування загальнокорпоративних цінностей.
Формування взаємної довіри керівників і трудового колективу	Поліпшення репутації роботодавця; організація дискусій, діалогів між керівниками, групами (корпоративними командами) та індивідами (працівниками).
Орієнтація на досягнення лояльності персоналу до місця роботи	Широке залучення працівників до розв'язання виробничих проблем, формування високої управлінської культури відкритої взаємодії з працівниками; періодичне виявлення задоволеності працівників місцем роботи.
Збереження на підприємстві цінних працівників	Впровадження програм з розвитку лідерства, кар'єрного зростання; стимулювання та підтримка наставництва; створення кадрового резерву.
Зниження загального рівня стресу та конфліктів у трудовому колективі	Дослідження стресогенності умов роботи у різних підрозділах; моніторинг морального клімату та усунення конфліктних ситуацій у колективах; усунення стану невизначеності.
Прозорість, відкритість підприємства для працівників	Висвітлення доступної інформації, напрямів розвитку підприємства у відповідних корпоративних інформаційних джерелах; створення та підтримка діяльності прес-центру.
Інноваційність в управлінні персоналом	Вжиття заходів з командоутворення; стимулювання ініціативності, раціоналізаторського та творчого мислення працівників (управління талантами).

самперед робочої сили, трудового потенціалу всіх категорій працівників [6, с. 62].

Впровадження персонал-технологій передбачає реалізацію певних етапів (рис. 1).

У сучасному виробництві технологія управління персоналом – це наука й мистецтво управління людьми, механізм взаємозв'язку між суб'єктом та об'єктом управління персоналом, система взаємодії між керівником і працівником, стратегія вироблення рішень і тактика їх виконання у сфері ефективної зайнятості працівників в управлінні кадровим складом промислового підприємства.

В управлінні персоналом розрізняють декілька видів персонал-технологій, зокрема багатоланкові, комунікаційні, індивідуальні. Багатоланкові персонал-технології передбачають виконання серії послідовних взаємопов'язаних завдань, комунікаційні – встановлення трудових стосунків між окремими працівниками та виробничими підрозділами підприємства, ін-

дивідуальні – конкретизацію управлінських дій стосовно працівника [7, с. 105].

Усі персонал-технології можна об'єднати в такі групи, як персонал-технології позикової праці, навчальні персонал-технології, персонал-технології підбору та найму персоналу, персонал-технології підвищення ефективності роботи персоналу, персонал-технології контролю праці персоналу, інформаційні персонал-технології [8].

Досить поширеними на сучасному етапі є аут-технології в управлінні персоналом, які у вітчизняній практиці визначаються як форма позикової праці. Аут-технології поділяють на такі дві групи [5, с. 34], як передача окремих функцій спеціалізованим компаніям (аутсорсинг) та передача спеціалізованій компанії працівників підприємства (аутстафінг, лізинг персоналу). Саме ці технології дають змогу реалізувати такі принципи управління персоналом, як принципи оптимальності та гнучкості.

Таблиця 2

Підсистеми управління персоналом та відповідні інноваційні процес-технології управління персоналом [5, с. 134–142]

№	Підсистема	№	Процес-технології
1	Аналіз та планування персоналу	1	Процес аналізу кадрової політики управління персоналом за наявної стратегії.
		2	Процес розроблення та коригування політики управління персоналом.
		3	Процес відбору стратегії управління персоналом.
2	Набір персоналу	4	Визначення потреби в персоналі з внутрішніх джерел.
		5	Визначення потреби в персоналі із зовнішніх джерел.
		6	Комплексний підхід до визначення потреби в персоналі.
		7	Визначення цільових потреб у персоналі за фактом організації робочих місць.
3	Відбір та розстановка персоналу	8	Відбір персоналу з внутрішніх джерел та розстановка за робочими місцями.
		9	Відбір та розстановка персоналу періодично відповідно до функціонування робочих місць.
4	Атестація та оцінювання кадрів	10	Процес оцінювання персоналу.
		11	Процес атестації персоналу.
5	Організація трудових відносин	12	Процес зниження конфліктності та забезпечення комфортного соціально-психологічного клімату.
6	Мотивація персоналу	13	Процес впливу матеріальних чинників мотивації персоналу.
		14	Процес впливу нематеріальних чинників мотивації персоналу.
7	Створення сприятливих умов праці	15	Процес управління поточною безпекою праці персоналу.
		16	Процес створення умов праці та моніторингу безпеки діяльності персоналу.
8	Інформаційне забезпечення	17	Процес поточного обліку персоналу та моніторингу робочого місця.
		18	Процес загального обліку персоналу та моніторингу робочого місця.
9	Розвиток та навчання персоналу	19	Процес загального розвитку персоналу.
		20	Процес цільового навчання та забезпечення розвитку персоналу.
		21	Розвиток та поточне навчання персоналу.

Розвиток сучасної економічної науки підтверджує, що найсучасніші технології, матеріали, сировина перестають бути критично важливими для набуття конкурентних переваг виробничими організаціями. Однією з важливих інноваційних технологій управління персоналом виступає контролінг персоналу. Контролінг виступає своєрідним гарантом ефективних управлінських дій, певним підтримуючим механізмом сфери управління. Саме тому відбувається виокремлення контролінгу як підсистеми менеджменту, його сервісно-економічної підтримки, спрямованої на надання інформаційних, консультаційних, методичних, координаційних послуг з метою прийняття раціональних управлінських рішень.

Контролінг виконує роль сервісної підтримки менеджменту в загальному контурі управління

суб'єктом діяльності, використовуючи інформацію з минулого (бухгалтерський облік, фінансову звітність), спрямований на вирішення значного кола питань, які так чи інакше пов'язані з майбутнім підприємства. Формуючи особисту інформаційну систему, на відміну від обліку, який сприймає вихідну бухгалтерську інформацію як незмінну, контролінг розкриває можливості в додатковій обробці будь-якої інформації та її доповненні для подальшого використання під час планування, тобто з прогнозною метою. Саме через існування своєрідного інформаційного середовища відбувається виокремлення контролінгу як самостійної субсистеми зі сфери менеджменту. Інформаційна система контролінгу постійно та оперативно забезпечує менеджмент необхідною та достовірною інформацією для прийняття правильних та продума-

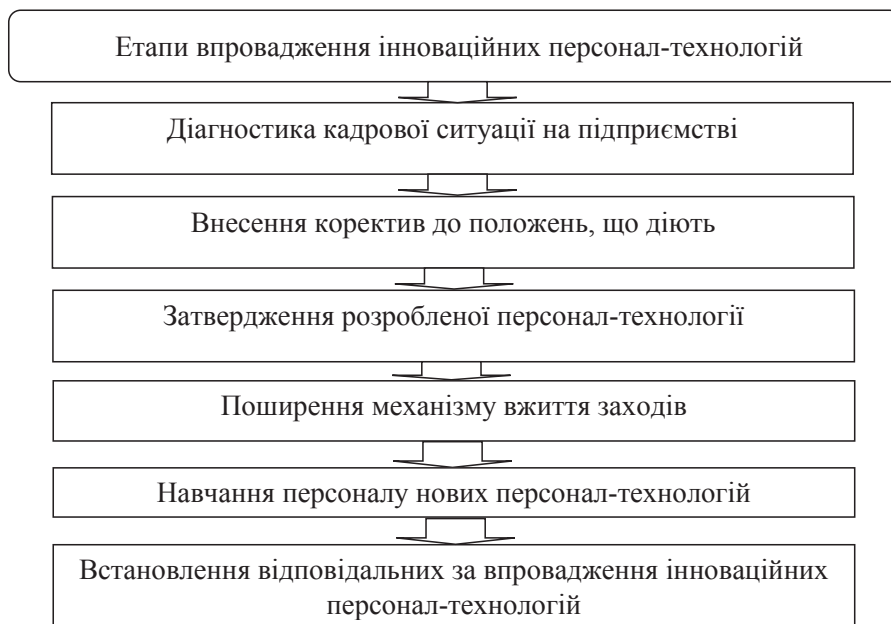

Рис. 1. Формування та впровадження інноваційних персонал-технологій роботи з кадрами на промисловому підприємстві

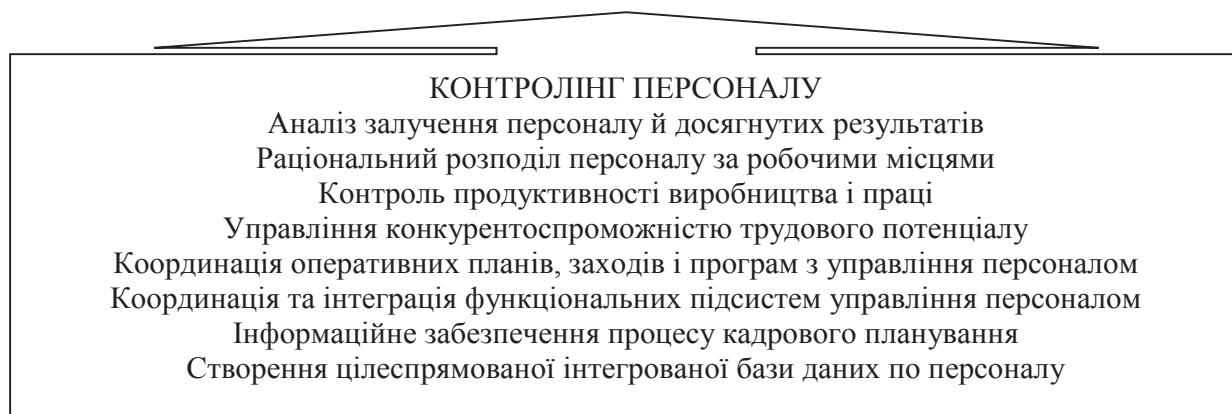

Рис. 2. Контролінг персоналу як інноваційна технологія управління персоналом

них управлінських рішень. Відповідно, застосування інструментарію контролінгу в управлінні персоналом забезпечує відділ управління персоналом на підприємстві необхідною інформацією щодо ефективності реалізації трудової діяльності працівниками в межах підприємства [9, с. 28–30].

Результатом впровадження методології контролінгу у сфері діяльності на підприємстві є виникнення контролінгу персоналу, основними функціями якого є створення інформаційної бази даних з персоналу, вивчення впливу наявного розподілу працівників на робочих місцях на результати роботи підприємства, аналіз соціальної та економічної ефективності застосування методів управління персоналом, координація планування роботи з персоналом з плануванням інших сфер діяльності підприємства [10, с. 43–44].

Контролінг персоналу є одним з новітніх напрямів підвищення ефективності системи управління людським потенціалом. Визначаючи важливість впровадження контролінгу персоналу в організаціях, важливим елементом вважаємо чітке встановлення його функцій (рис. 2).

Відповідно, основною метою контролінгу персоналу, на нашу думку, є координація процесів управління персоналом на підприємстві та інформаційна підтримка управлінських рішень у сфері управління персоналом для підвищення їх якості та результативності.

Висновки. З подальшим розвитком системи управління персоналом відбуватиметься подальший розвиток інноваційних персонал-технологій. Успішне впровадження інноваційних технологій управління персоналом має супроводжуватися системою оцінки й розвитку працівників, що й буде об'єктом уваги в подальших дослідженнях.

Бібліографічний список:

1. Долженко Р. Инновации в системе управления персоналом организации. Вестник Алтайского государственного аграрного университета. 2013. № 1 (99). С. 149–153.
2. Кичко І., Горбаченко М. Інновації в управлінні персоналом та сучасний ринок праці: аспекти взаємодії. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2017. № 1. С. 7–14.
3. Снігур Х. Впровадження інноваційних технологій в систему управління персоналом готельного закладу. Бізнес-Інформ. 2014. № 10. С. 143–147.
4. Третяк О. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. № 24 (4). С. 389–396.
5. Новікова М., Мажник Л. Технологія управління персоналом: теоретичні та методичні аспекти: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 215 с.
6. Холодницька А. Сучасні технології підбору персоналу та можливості їхнього практичного використання. Науковий вісник Полісся. 2015. № 1 (1). С. 61–64.
7. Погорелова Т., Шередега Т. Инновационные процессы на предприятиях. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: зб. наук. праць. № 55 (1). Тематичний випуск «Технічний прогрес і ефективність виробництва». Харків: НТУ «ХПІ», 2008. С. 104–105.
8. Дубініна Я. Основи кадрового менеджменту. URL: http://semestr.com.ua/book_102.html.
9. Bazaliyska N. Ensuring effective personnel management on the principles of labour behavior monitoring. Norwegian Journal of development of the International Science. 2017. Vol. 2. Iss. 4. P. 26–31.
10. Bazaliyska N. Controlling indicators of labor behavior formation in personnel management system of engineering companies. International Journal of Economics and Society. 2016. Vol. 2. Iss. 8. P. 41–47.

References:

1. Dolzhenko R. Ynnovatsyy v systeme upravleniya personalom orhanyzatsyy / R. Dolzhenko // Vestnyk Altaiskoho hosudarstvennoho ahrarnoho unyversyteta. – 2013. – № 1 (99). – S. 149–153.
2. Kychko I. Innovatsii v upravlinni personalom ta suchasnyi rynek pratsi: aspekty vzaiemodii / I. Kychko, M. Horbachenko // Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia. – 2017. – № 1. – S. 7–14.
3. Snihur Kh. Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii v systemu upravlinnia personalom hotelnoho zakladu [Elektronnyi resurs] / Kh. Snihur // Biznes-Inform. – 2014. – № 10. – P. 143–147.
4. Tretiak O. Suchasni personal-tekhnohii u systemi upravlinnia personalom na pidpriemstvi / O. Tretiak // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2014. – № 24 (4). – S. 389–396.
5. Novikova M. Tekhnolohiia upravlinnia personalom: teoretychni ta metodychni aspekty: [monohrafiia] / M. Novikova, L. Mazhnyk; Khark. nats. akad. misk. hosp-va. – Kharkiv : KhNAMH, 2012. – 215 s.
6. Kholodnytska A. Suchasni tekhnolohii pidboru personalu ta mozhlyvosti yikhnoho praktychnoho vykorystannia / A. Kholodnytska // Naukovyi visnyk Polissia. – 2015. – № 1 (1). – S. 61–64.

7. Pohorielova T. Ynnovatsyonnnye protsessy na predpriyatiakh / T. Pohorielova, T. M. Sheredeha // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskyi politekhnichnyi instytut". Zbirnyk naukovykh prats. Tematychnyi vypusk: Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva. – Kharkiv: NTU "KhPI". – 2008. – № 55 (1). – S. 104–105.
8. Dubinina Ya. Osnovy kadrovoho menedzhmentu / Ya. Dubinina [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://semestr.com.ua/book_102.html.
9. Bazaliyska N. Ensuring effective personnel management on the principles of labour behavior monitoring / N. Bazaliyska // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2017. – Vol. 2. – Iss. 4. – P. 26–31.
10. Bazaliyska N. Controlling indicators of labor behavior formation in personnel management system of engineering companies / N. Bazaliyska // International Journal of Economics and Society. – 2016. – Vol. 2. – Iss. 8. – P. 41–47.

Vedernikov M.D.

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Personnel Management and Labour Economics Department, Khmelnytskyi National University

Bazaliyska N.P.

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of Personnel Management and Labour Economics Department, Khmelnytskyi National University

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF PERSONNEL MANAGEMENT AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

In the article, questions of management of the personnel from the point of view of innovations, features of the innovative process and administrative innovations, problems of development, and the introduction of innovative technologies in personnel management of the modern enterprise are considered.

The paper considers the development of innovative technologies of personnel management in modern economic conditions. The article described the personal-technology enterprises, discussed the comparison of personnel management systems.

Principles of implementation of innovative technologies of the personnel management system at industrial enterprises are presented. Subsystems of personnel management and corresponding innovative processes-technologies of personnel management are described. Practical recommendations on the application of innovative technologies of personnel management at domestic industrial enterprises are established.

Personnel controlling as an innovative technology of personnel management is determined.

The conducted research gave the opportunity to make conclusions as to the peculiarities of innovative technologies' use in personnel control at the enterprise.

УДК 658.15:005.934

Доценко І.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького національного університету

Мельничук О.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто проблеми комплексного підходу до розуміння сутності фінансово-економічної безпеки підприємства та її функціональних властивостей. Висвітлено концептуальні основи стратегічного управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Обґрунтовано, що виконання завдань і функцій системи фінансово-економічної безпеки здійснюється в разі дотримання певних принципів та застосування низки послідовних дій управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Узагальнено концептуальні засади функціонування й розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства, визначено критеріальні положення, що є передумовою реалізації ефективних управлінських функцій.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, рівень фінансово-економічної безпеки підприємства, стратегія управління, об'єкти фінансово-економічної безпеки, функції управління, цілі управління.

В статье рассмотрены проблемы комплексного подхода к пониманию сущности финансово-экономической безопасности предприятия и его функциональных свойств. Отображены концептуальные основы стратегического управления финансово-экономической безопасностью предприятия. Обосновано, что выполнение задач и функций системы финансово-экономической безопасности осуществляется при соблюдении определенных принципов и применении ряда последовательных действий управления финансово-экономической безопасностью предприятия. Обобщены концептуальные основы функционирования и развития системы управления финансово-экономической безопасностью предприятия, определены критериальные основы, что является предпосылкой реализации эффективных управленческих функций.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, уровень финансово-экономической безопасности предприятия, стратегия управления, объекты финансово-экономической безопасности, функции управления, цели управления.

The article deals with the problems of the complex approach to understanding the essence of financial and economic security of the enterprise and its functional properties. The conceptual bases of strategic management of financial and economic security of the enterprise are highlighted. It is substantiated that fulfillment of the tasks and functions of the system of financial and economic security is carried out in case of observance of certain principles and application of a series of consistent actions of management of financial and economic security of the enterprise. The conceptual bases of functioning and development of the system of management of financial and economic security of the enterprise are generalized and the criterial provisions are defined, which is a prerequisite for the implementation of effective management functions.

Keywords: financial and economic security, level of financial and economic security of the enterprise, strategy of management, objects of financial and economic security, functions of management, management objectives.

Постановка проблеми. Проблема комплексного підходу до розуміння фінансово-економічної безпеки є визначальною для побудови ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства та її функціонування на високому рівні. Це сприятиме попередженню зниження чи втрати життєздатності підприємства, а також дасть змогу набути важливих якісних характеристик, зокрема здатності до саморозвитку та виживання, пристосованості до зміни умов зовнішнього середовища, формування необхідного запасу фінансово-економічної міцності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблема зв'язку управління з економічною безпекою вже довгий час обговорюється в науковій літературі. Окремі питання, пов'язані з управлінням фінансово-економічною безпекою підприємства, розглядаються в наукових працях таких вчених, як Л.С. Головова, А.М. Якімова, А.М. Вергун, О.В. Орлик, О.С. Преображенська.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в сучасній літературі більшість науковців акцентує увагу або виключно на проблемах стратегічного управління, або тільки на теоретичних аспектах забезпечення економічної та фінансової безпеки підприємства. Наукові праці, які би поєднували дослідження зазначених питань, практично відсутні, що визначає актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є теоретичне обґрунтування та побудова поетапної концепції стратегічного управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансово-економічну безпеку підприємства можна розглядати як практичне використання таких принципів сучасного менеджменту, як своєчасна реакція на зміни в зовнішньому середовищі, бачення підприємства, тобто чітке уявлення про те, яким воно має бути. Також не слід забувати про одне з основних положень сучасної теорії управління, а саме ситуаційний підхід до управління, яким визнається важливість швидкості й адекватності реакції, що забезпечують адаптацію підприємства до умов його існування [1].

Кожна модель управління підприємством ґрунтується на певній концепції. Концепція управління – це система ідей, принципів, уявлень, що зумовлюють мету функціонування ор-

ганізації, механізм взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, характер взаємодії між окремими ланками його внутрішньої структури, а також необхідний ступінь урахування впливу зовнішнього середовища на розвиток підприємства [2].

Об'єктами захисту на підприємстві є всі ті ресурси, на яких будується господарська діяльність та які підлягають охороні, а саме фінансові, матеріальні, інформаційні, інтелектуальні, кадрові. До суб'єктів системи фінансово-економічної безпеки підприємства належать ті особи, підрозділи, служби, які безпосередньо забезпечують економічну безпеку:

1) внутрішні суб'єкти, тобто працівники власної служби економічної безпеки та підрозділи, що безпосередньо здійснюють діяльність із захисту фінансово-економічної безпеки конкретного підприємства, які входять у його структуру, а також спеціальні суб'єкти, зокрема фінансовий, юридичний відділи;

2) зовнішні суб'єкти, тобто зовнішні організації, які створюють умови для ефективного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства (законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні органи, судові органи, система відповідних навчально-наукових закладів та установ, недержавні охоронні агентства, аналітичні центри та інформаційні служби).

Серед наявних суб'єктів, що забезпечують захист фінансово-економічної безпеки підприємницької діяльності, найбільше значення має власна служба економічної безпеки підприємства. Її створення становить певні труднощі, оскільки кожен суб'єкт підприємництва має свої, характерні тільки для нього риси та особливості, зумовлені специфікою його діяльності [3].

Предметами діяльності підприємства у сфері фінансово-економічної безпеки є детермінація і моніторинг чинників, що підривають стійкість фінансово-економічної системи підприємства в короткостроковій і довгостроковій перспективі, його здатність до розвитку; формування системи управління та політики перетворень, що спрямовані на усунення або пом'якшення негативного впливу цих чинників у рамках забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Концепція забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства реалізується через стратегічне планування забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства та стратегічне планування його фінансово-господарської діяльності; оперативне оцінювання рівня забез-

печення економічної безпеки підприємства та вироблення рекомендацій; оперативне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; практичну реалізацію розроблених планів.

З огляду на це в основу управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинен бути закладений стратегічний підхід як такий, що дає змогу детермінувати перспективні заходи й методи управління підприємством (що трактується як відкрита соціально-економічна система) з огляду на досягнення стратегічних цілей його розвитку. В нашому разі метою слід визначити зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Концепція управління формує основу стратегічного мислення та виявляється через низку характерних особливостей її реалізації:

1) ґрунтується на інтегральній взаємодії системного, ситуаційного та цільового підходів до функціонування підприємства, оскільки застосування лише одного з окреслених підходів не дає змогу досягти заданих цілей та результатів;

2) орієнтує на дослідження середовища, в якому здійснює діяльність підприємство, що дає змогу формувати відповідні такому середовищу системи та механізми управління;

3) акцентує увагу на необхідності формування та використання баз стратегічної інформації; аналіз, інтерпретація та їх використання для формування стратегічних цілей та прийняття рішень дає змогу детермінувати зміст та можливу послідовність дій щодо змін на підприємстві завдяки зменшенню невизначеності ситуації;

4) дає можливість формувати прогнози щодо наслідків потенційних рішень, впливаючи на ситуацію через перерозподіл усіх видів ресурсів підприємства, налагодження ефективних взаємозв'язків та розроблення принципів поведінки персоналу;

5) передбачає застосування певних інструментів та методів розвитку підприємств (цілей, «дерева цілей», стратегій, «стратегічного набору», планів, проектів і програм, стратегічного планування та контролю тощо).

Отже, вихідною ідеєю, що відображає сутність концепції управління, є ідея необхідності врахування взаємозв'язку та взаємовпливу зовнішнього та внутрішнього середовищ під час визначення цілей підприємства. Стратегії в цьому разі виступають як інструменти досягнення цілей, а для її реалізації необхідно, щоб усе

підприємство функціонувало у стратегічному режимі. Перед тим як вибрати певну стратегію діяльності підприємства, потрібно визначитися з об'єктом, суб'єктом та предметом управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

До об'єктів фінансово-економічної безпеки підприємства слід віднести:

– саме підприємство, його господарську систему та всі ресурси, основні та оборотні фонди;

– стейкхолдерів підприємства (власників акцій акціонерного товариства та його контрагентів, зокрема партнерів, конкурентів, покупців, постачальників);

– колектив підприємства з його корпоративною культурою, зокрема кожного працівника підприємства;

– сукупність бізнес-процесів, які забезпечують функціонування підприємства та досягнення його стратегічних цілей.

Концепція управління фінансово-економічною безпекою підприємства, окрім визначення цілей, повинна містити конкретизацію функцій, які вона повинна виконувати, та послідовність етапів її реалізації (рис. 1).

Дослідження наукових публікацій [1; 2; 4] дало змогу виокремити функції, які мають загальний характер та властиві усім системам управління. Це такі функції, як діагностична, планування, прогностична, контрольна, координаційна, комунікативна. Однак вони повністю не відображають специфіку процесу управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Тому вважаємо необхідним доповнити означений перелік спеціальними функціями, які мають вузько спрямований характер і відображають ключові компетенції суто системи управління фінансово-економічною безпекою:

– встановлення відповідності (за допомогою стратегії встановлюється відповідність між внутрішніми характеристиками (потенціалом) підприємства та можливостями, небезпеками і загрозами, які визначають його позицію у зовнішньому середовищі);

– переговорна (розкривається в тому, що підприємство вступає в домовленості з іншими суб'єктами господарювання, державними та міжнародними інституціями, взаємодія з якими розширює коло небезпек і загроз для самого підприємства з огляду на існування в їхніх системах цінностей, інтересів і сприйняття реальності; відповідно, управління фінансово-економічною безпекою спрямоване на усунення конфліктів на рівні мікро-, мезо- та макросере-

довищ функціонування підприємства методами ведення переговорів, маніпуляцій, використання конкурентного становища чи певних повноважень);

- маневрування (виявляється в тому, що будь-яке підприємство прагне довгострокового безпечного і сталого розвитку шляхом встановлення контролю над діями інших ринкових агентів або за рахунок кооперації з ними; при цьому підприємство має спиратись на маневрування, як враховуючи власні економічні інтереси, так і звертаючи увагу на дії інших суб'єктів ринку з метою підвищення рівня фінансово-економічної безпеки);

- структуротворча (реалізується в процесі розроблення управління фінансово-економічною безпекою та виявляється у формах розпо-

ділу та кооперації виконуваних функцій, спрямованих на вирішення поставлених завдань і досягнення відповідного рівня фінансово-економічної безпеки підприємства; це дає змогу забезпечити не лише життєздатність, але й стратегічний розвиток організації, синергетичний ефект взаємодії усіх її елементів; крім того, необхідність збалансування зовнішніх ризиків та внутрішніх протидій вимагає від підприємства приведення власної організаційної структури управління в максимальну відповідність до середовища господарювання);

- адаптаційна (вимагає від підприємства максимальної адекватності управління фінансово-економічною безпекою до умов зовнішнього середовища, яке розглядається як сукупність об'єктивних обставин, здатних порушувати рів-

Рис. 1. Концепція стратегічного управління фінансово-економічною безпекою підприємства

новагу функціонування підприємства; відповідно, підприємство або має адекватно реагувати на ці обставини, або змушене припинити своє існування (залишити ринок чи галузь));

- конфігураційна (полягає в досягненні стабільності фінансово-економічного стану підприємства у досить тривалому проміжку часу; тобто управління фінансово-економічною безпекою підприємства має передбачати виділення чітких часових етапів розвитку, протягом яких підприємство може бути описане як певна стійка конфігурація його складових частин);

- трансформаційна (реалізується в періоди переходу підприємства від одного етапу стабільного розвитку (конфігурації) до подальшого етапу; необхідність трансформаційного переходу обумовлена дією зовнішніх біфуркацій; у час трансформаційних змін (стрибок в іншу конфігурацію) управління фінансово-економічною безпекою покликане мінімізувати можливі ризики й втрати, властиві такому переходу, а також зберегти життєздатність підприємства).

Проведене дослідження підходів до розуміння сутнісних та функціональних властивостей, а також конкретних характеристик фінансово-економічної безпеки підприємства дає можливість виділити такі основні принципи концептуального управління фінансово-економічною безпекою підприємства, як принципи законності (відповідність нормам і законам, встановленим у державі на сучасному етапі суспільного розвитку); дотримання балансу інтересів особистості, підприємства, його найближчого економічного середовища, регіону, держави, суспільства загалом; взаємної відповідальності усіх структурних підрозділів, персоналу, стейкхолдерів, менеджменту підприємства за забезпечення фінансово-економічної безпеки; взаємозв'язку усіх рівнів фінансово-економічної безпеки, а саме внутрішнього середовища підприємства та його зовнішнього середовища (на рівні взаємодії з іншими юридичними та фізичними особами, в межах регіону, держави, світогосподарської системи).

В системі фінансового менеджменту доцільно виокремити підсистему управління фінансово-економічною безпекою підприємства, до основних цільових орієнтирів якої слід віднести:

- забезпечення сталого економічного розвитку підприємства, досягнення основних цільових параметрів діяльності за збереження ліквідності та певного рівня фінансової незалежності,

необхідних для підтримки його стійкості в поточному періоді;

- нейтралізацію негативного впливу кризових явищ економіки, навмисних дій конкурентів та інших структур;

- формування адекватної системи обліку фінансових потоків та підвищення ефективності системи контролю;

- залучення й використання позикових коштів за оптимальною вартістю;

- контроль прийнятного рівня боргового навантаження;

- запобігання випадкам халатності, шахрайства, умисних дій персоналу у відносинах з контрагентами, а також іншим фінансовим порушенням;

- розроблення та впровадження системи постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього діагностування кризових явищ та ознак банкрутства.

Реалізація перелічених напрямів допоможе підприємству створити необхідний запас міцності фінансової системи, що сприятиме забезпеченню подолання кризових наслідків.

Висновки. У статті доведено доцільність застосування комплексного підходу до формування системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, що повинна включати мету, завдання, принципи діяльності, об'єкти та суб'єкти, стратегію та тактику. Метою системи безпеки є своєчасне виявлення та запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і погроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства та досягнення ним цілей бізнесу.

Обґрунтовано, що проблема комплексного підходу до розуміння фінансово-економічної безпеки є визначальною для побудови ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства та її функціонування на високому рівні. Це сприятиме попередженню зниження чи втрати життєздатності підприємства, а також дасть змогу набути важливих якісних характеристик, зокрема здатності до саморозвитку та виживання, пристосованості до зміни умов зовнішнього середовища, формування необхідного запасу фінансово-економічної міцності. Тому нами узагальнено концептуальні засади функціонування й розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства, визначено критеріальні положення, що є передумовою реалізації ефективних управлінських функцій у цій сфері.

Бібліографічний список:

1. Головкова Л.С., Якимова А.М. Сучасні проблеми формування системи фінансово-економічної безпеки залізнично-транспортного комплексу України. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1. С. 56–69.
2. Вергун А.М. Особливості управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Міжнародний науковий журнал. 2015. № 2. С. 27–31. URL: <http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/1295/3/14296461909930.pdf>.
3. Орлик О.В. Механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства та його складові. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147039687.pdf>.
4. Преображенська О.С. Особливості управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 3. С. 384–387. URL: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/81.pdf>.

References:

1. Holovkova L.S., Yakymova A.M. (2015), "Modern problems of formation of the system of financial and economic safety of the railway-transport complex of Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no 1, pp. 56–69.
2. Verhun A.M. (2015) "Features of management of financial and economic security of the enterprise", *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal*, [Online] no 2, available at: <http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/1295/3/14296461909930.pdf>.
3. Orlyk O.V. "Mechanism of financial and economic security management of the enterprise and its components", available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/147039687.pdf>.
4. Preobrazhens'ka O.S. (2015) "Features of management of financial and economic security of the enterprise", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 384–387, available at: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/81.pdf>.

Dotsenko I.O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance,
Khmelnytskyi National University

Melnichuk O.P.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department
of Economics and International Relations,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

STRATEGIC MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The problem of a comprehensive approach to understanding financial and economic security is crucial for building an effective system of financial and economic security management and its operation at a high level. This will prevent the reduction or loss of viability of the enterprise and will allow acquiring important qualitative characteristics, including: the ability to self-development and survival, adaptability to changing environmental conditions, the formation of the necessary stock of financial and economic strength.

The article proves the expediency of applying an integrated approach to the formation of a system for providing financial and economic security of an enterprise, which should include the purpose, tasks, principles of activity, objects and subjects, strategy and tactics. The purpose of the security system is the timely detection and prevention of both external and internal hazards and threats, ensuring the security of the enterprise and achieving its business objectives. The conceptual bases of strategic management of financial and economic security of the enterprise are highlighted.

Therefore, we have generalized the conceptual principles of the functioning and development of the financial and economic security management system of the enterprise and defined the criteria conditions that are a prerequisite for the implementation of effective managerial functions in this area.

УДК 658.1:334.716

Камінська Б.

аспірант
Європейського університету (м. Київ)

ОПТИМІЗАЦІЯ РІШЕНЬ В АНТИСИПАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті запропоновано підхід до оптимізації рішень в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства, що полягає у виборі найбільш прийнятних варіантів реагування на сигнал про зміну стану оточення підприємства згідно зі встановленими обмеженнями за вартістю та очікуваною корисністю дії, що забезпечує максимізацію загальної ефективності використання бюджету з компенсації впливів зовнішнього середовища.

Ключові слова: управлінське рішення, підприємство, сигнал, вибір, оптимізація, корисність, вартість.

В статье предложен подход к оптимизации решений в антисипативном управлении развитием промышленного предприятия, который заключается в выборе наиболее подходящих вариантов реагирования на сигнал об изменении состояния окружения предприятия согласно с установленными ограничениями по стоимости и ожидаемой полезности действия, что обеспечивает максимизацию общей эффективности использования бюджета по компенсации воздействий внешней среды.

Ключевые слова: управленческое решение, предприятие, сигнал, выбор, оптимизация, полезность, стоимость.

The article proposes an approach to optimization of solutions in the anticipative management of the development of an industrial enterprise, which consists in choosing the most suitable variants of the response to the signal on changing the state of the environment of the enterprise in accordance with the established restrictions on cost and expected utility of the action, which ensures maximization of the overall efficiency of using the budget for compensation of external influences the environment.

Key words: managerial decision, enterprise, signal, choice, optimization, utility, cost.

Постановка проблеми. Під час вибору ефективних рішень в антисипативному управлінні з набору доступних альтернативних варіантів, задачею яких є своєчасне реагування на отримані сигнали про зміну стану зовнішнього середовища підприємства, постає завдання вибору таких рішень, корисність яких буде максимальною за встановлених фінансових обмежень. Особливої актуальності це завдання набуває, коли на підприємстві впроваджуються програми розвитку, що вимагає суттєвого фінансування. Тому питання оптимізації процесів підготовки та прийняття рішень в антисипативному управлінні розвитком є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання оптимізації управління в процесі розвитку промислового підприємства розглянуті в роботах таких вчених, як А.С. Шевченко [2], В.Я. Швець [3], Г.Є. Ямненко [4], І.В. Філіпішин [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на ваго-

мий внесок досліджень з цієї тематики, деякі аспекти, зокрема проблема управління розвитком підприємства з урахуванням сигналів впливу зовнішнього середовища в умовах обмежених ресурсів, залишилися недостатньо вивченими.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розробка підходу до оптимізації рішень в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Математична постановка завдання матиме такий вид. Допустимо, що є n , тобто кількість контрзаходів з відбиття сигналу, з якої необхідно вибрати тільки ті, загальна корисність яких за встановленого бюджету буде максимальною. Для формального опису рішення необхідно ввести бульові змінні X_m , $m = 1, 2, \dots, n$, значення яких $[0, 1]$:

$X_m = 1$, якщо рішення приймається до загальної кількості вибраних рішень (контрзаходів);

$X_m = 0$, якщо рішення не приймається до загальної кількості вибраних рішень (контрзаходів).

Для кожного рішення введемо дві константи:

C_m – вартість вибраного рішення (контрзаходу), сума інвестицій, необхідна для компенсації впливу отриманого сигналу;

P_m – корисність (ефективність) вибраного рішення (контрзаходу) для відбиття отриманого сигналу.

Максимально можливий бюджет для компенсації впливів отриманих сигналів позначимо W . Тоді оптимізаційна задача матиме такий вигляд:

$$P_1X_1 + P_2X_2 + P_3X_3 + \dots + P_nX_n \rightarrow \max \quad (1);$$

$$C_1X_1 + C_2X_2 + C_3X_3 + \dots + C_nX_n \leq W \quad (2).$$

Для розв'язання цього рівняння може бути використаний один з методів рішення систем лінійних рівнянь виду $A_x = B$, де A – трьохдіагональна матриця. Трьохдіагональною матрицею називається матриця такого виду, де у всіх інших місцях, крім головної діагоналі та двох сусідніх з нею, стоять нулі. Чисельні методи рівнянь складаються з двох етапів, на першому етапі визначаються значення прогоночних коефіцієнтів, а на другому – знаходять невідомі x [1].

Система лінійних рівнянь може мати такий вигляд [1].

b_1x_1	c_1x_2	0	0	0		d_1
a_2x_1	b_2x_2	c_2x_3	0	0		d_2
0	a_ix_{i-1}	b_ix_i	c_ix_{i+1}	0	=	d_i
0	0	$a_{n-1}x_{n-2}$	$b_{n-1}x_{n-1}$	$c_{n-1}x_n$		d_{n-1}
0	0	0	a_nx_{n-1}	b_nx_n		d_n

На першому етапі необхідно провести обчислення прогоночних коефіцієнтів α_i, b_i , де i – номер рядка матриці за умови $i = 1 \dots n$.

В першому рядку матриці ($i = 1$) використовуються такі формули:

$$y_1 = b_1,$$

$$\alpha_1 = \frac{-c_1}{y_1},$$

$$b_1 = \frac{d_1}{y_1}.$$

Для рядків i від 2 до $n-1$ використовуються рекурентні формули:

$$y_i = b_i + \alpha_i \alpha_{i-1},$$

$$\alpha_i = \frac{-c_i}{y_i},$$

$$b_i = \frac{(d_i - \alpha_i b_{i-1})}{y_i}.$$

Якщо $i = n$:

$$y_n = b_n + \alpha_n \alpha_{n-1},$$

$$b_n = \frac{(d_n - \alpha_n b_{n-1})}{y_n}.$$

Після цього розраховуються невідомі $x_i, i = n \dots 1$. Для останнього рядку матриці приймається $(i = n)x_n = b_n$. Для інших рядків:

$$x_i = a_i * x_{i+1} + b_i.$$

На практиці реалізація цього методу матиме такий вигляд. Наприклад, керівництвом промислового підприємства в бюджет закладено 2 млн. грн. для компенсації та мінімізації впливу отриманих сигналів зовнішнього середовища. Розглянуто п'ять рішень антисипативного управління (табл. 1), з яких необхідно вибрати максимально корисну кількість.

На першому етапі проводяться розрахунки умовної оптимізації рішень антисипативного управління розвитком промислового підприємства методом зворотного прогону з останнього рішення в табл. 1., а далі – по черзі з кожним.

$$f_5(L) = \max(0,58x_5);$$

$$0 < x_5 < 3.77; x_5 = 0,1,2,3$$

$$f_5(0) = \max(0 * 0,58) = 0$$

$$f_5(1) = \max(0 * 0,58, 1 * 0,58) = 0,58$$

$$f_5(2) = \max(0 * 0,58, 1 * 0,58, 2 * 0,58, 3 * 0,58) = 1,74..$$

Отримані дані заносимо в табл. 2.

$$f_4(L) = \max(0,54x_4 + f_5(L - 0,49x_4);$$

$$0 < x_4 < 4,08; x_4 = 0,1,2,3,4$$

$$f_4(0) = \max(0 * 0,54 + 0) = 0,54$$

$$f_4(1) = \max(0 * 0,54 + 0,58, 1 * 0,54 + 0) = 1,08$$

$$f_4(2) = \max(0 * 0,54 + 1,74, 1 * 0,54 + 0,58, 3 * 0,54 + 0,4 * 0,54) = 2,16..$$

Отримані дані заносимо в табл. 3.

$$f_3(L) = \max(0,47x_3 + f_4(L - 0,41x_3);$$

$$0 < x_3 < 4,87; x_3 = 0,1,2,3,4,5$$

$$f_3(0) = \max(0 * 0,47 + 0)$$

$$f_3(1) = \max(0 * 0,47 + 1,08, 1 * 0,47 + 0,2 * 0,47 + 0) = 1,08$$

$$f_3(2) = \max(0 * 0,47 + 2,16, 1 * 0,47 + 1,08, 2 * 0,47 + 0,4 * 0,47 + 0) = 2,16.$$

Отримані дані заносимо в табл. 4.

$$f_2(L) = \max(0,35x_2 + f_3(L - 0,30x_2);$$

$$0 < x_2 < 6,66; x_2 = 0,1,2,3,4,5,6$$

$$f_2(0) = \max(0 * 0,35 + 0) = 0$$

$$f_2(1) = \max(0 * 0,35 + 1,08, 1 * 0,35 + 0,3 * 0,35 + 0) = 1,08$$

$$f_2(2) = \max(0 * 0,35 + 2,16, 1 * 0,35 + 1,08, 2 * 0,35 + 1,08, 3 * 0,35 + 1,08, 4 * 0,35 + 0,5 * 0,35 + 0,6 * 0,35 + 0) = 2,16.$$

Отримані дані заносимо в табл. 5.

$$f_1(L) = \max(0,30x_1 + f_2(L - 0,26x_1); 0 < x_1 < 7,69; x_1 = 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7)$$

$$f_1(0) = \max(0 * 0,30 + 0) = 0$$

$$f_1(2) = \max(0 * 0,30 + 2,16, 1 * 0,30 + 1,08, 2 * 0,30 + 1,08, 3 * 0,30 + 1,08, 4 * 0,30 + 0,5 * 0,30 + 0,6 * 0,30 + 0,7 * 0,30 + 0) = 2,16.$$

Отримані дані заносимо в табл. 6.

На другому етапі виконується безумовна оптимізація. Максимальна корисність під час

витрачання закладеного бюджету на мінімізацію та компенсацію впливу отриманих сигналів $f_1(2)$ дорівнює 2,16 млн. грн. При цьому $x_1 = 0$, тому що $f_1(2) = 2,16$, що досягається за умови $x_1 = 0$ (табл. 6).

$$L = 2 - 0,26 = 2;$$

$$f_2(2) = 2,16, \text{ якщо } x_2 = 0;$$

$$L = 2 - 0,30 * 0 = 2;$$

$$f_3(2) = 2,16, \text{ якщо } x_3 = 0;$$

$$L = 2 - 0,41 * 0 = 2;$$

$$f_4(2) = 2,16, \text{ якщо } x_4 = 4;$$

$$L = 2 - 0,49 * 4 = 0,04;$$

$$f_5(0,04) = 0, \text{ якщо } x_5 = 0;$$

$$L = 0,04 - 0,53 * 0 = 0,04.$$

Таблиця 1

Формалізована характеристика рішень в антисипативному управлінні, тис. грн.

№	Зміст рішення	Вартість	Очікувана корисність
1	Придбання додаткового станку з ЧПУ	26	48
2	Ремонт токарного станку	30	35
3	Удосконалення технологічної лінії за визначеним переділом	41	47
4	Вдосконалення системи якості продукції за видом	49	54
5	Впровадження додаткового модулю автоматизованої системи управління виробництвом	53	58

Таблиця 2

Розрахунок значення функції $f_1(L)$

L	0	1	2
$f_5(L)$	0	0,58	1,74
x_5	0	1	3

Таблиця 3

Розрахунок значення функції $f_2(L)$

L	0	1	2
$f_4(L)$	0	1,08	2,16
x_4	0	2	4

Таблиця 4

Розрахунок значення функції $f_3(L)$

L	0	1	2
$f_3(L)$	0	1,08	2,16
x_3	0	0	0

Таблиця 5

Розрахунок значення функції $f_2(L)$

L	0	1	2
$f_2(L)$	0	1,08	2,16
x_2	0	0	0

Таблиця 6

Розрахунок значення функції $f_1(L)$

L	0	1	2
$f_1(L)$	0	1,08	2,16
x_1	0	0	0

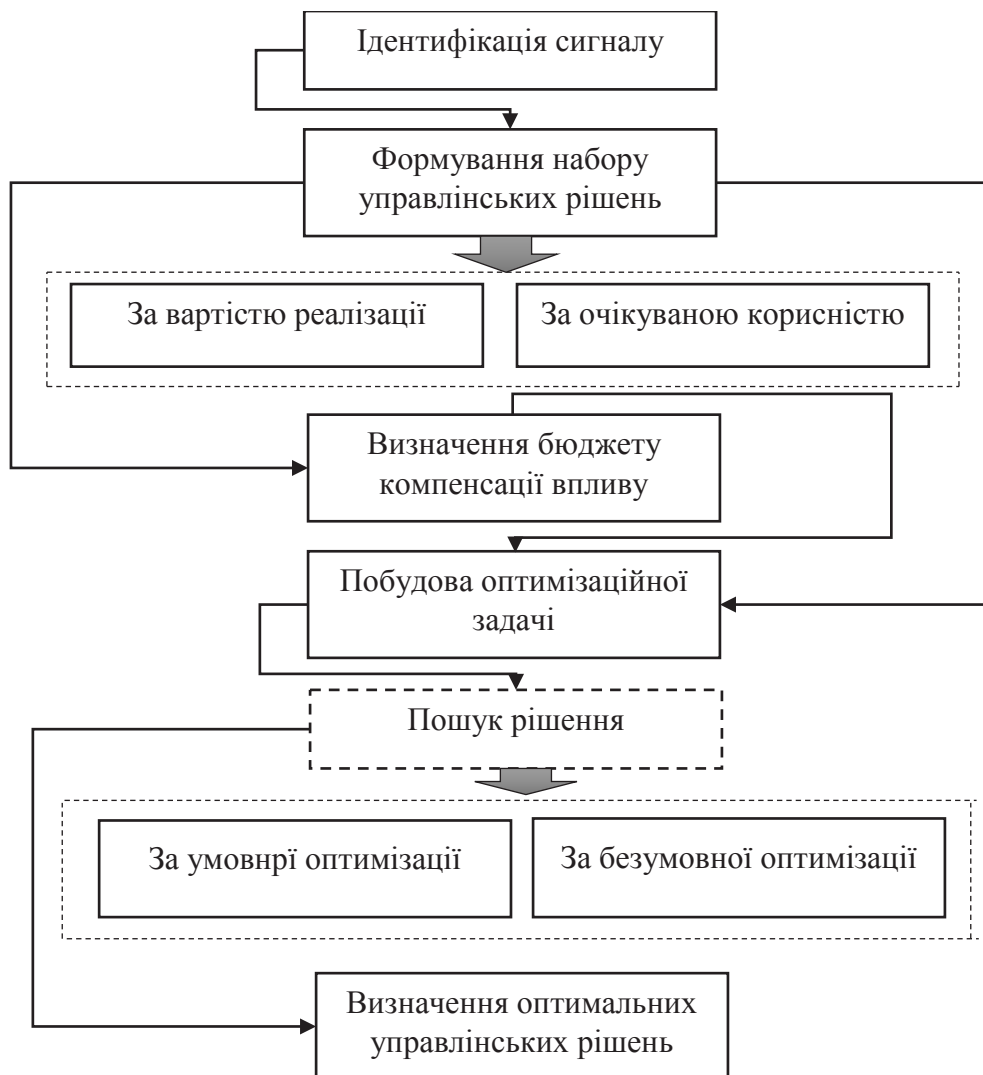

Рис. 1. Оптимізація рішень в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства

Отже, найкращий варіант вибору оптимальних рішень в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства досягається за таких значень:

$$x_1 = 0, x_2 = 0, x_3 = 0, \\ x_4 = 4, x_5 = 0.$$

Схематично процес оптимізації рішень в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства за альтернативними рішеннями представлено на рис. 1.

Висновки. Таким чином, запропоновано підхід до оптимізації рішень в антисипативному управлінні розвитком промислового підприємства, що полягає у виборі найбільш прийнятних варіантів реагування на сигнал про зміну стану оточення підприємства згідно зі встановленими обмеженнями за вартістю та очікуваною корисністю дії, що забезпечує максимізацію загальної ефективності використання бюджету з компенсації впливів зовнішнього середовища.

Бібліографічний список:

1. Березин И.С., Жидков Н.П. Методы вычислений. Москва: Физматлит, 1960. Т. 2.
2. Шевченко А.С. Optimization of labor processes as a component of performance management: features of conducting in modern organizations. *Управління розвитком складних систем*. 2011. Вип. 5.
3. Швець В.Я., Нікіфорова Ю.В. Optimization of labor resources of an industrial enterprise: the globalization aspect. *Економічний простір*. 2016. № 108.
4. Ямненко Г.Є. Mechanism of management of the processes of industrial enterprise development. *Економічний простір*. 2016. № 106.
5. Філіпішин І.В. Industrial enterprises development management: approaches and methodology. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2 (12). Т. 3.

References:

1. Berezin I.S., Zhidkov N.P. (1960), *Metody vychislenij* [Computational methods], M.: Fizmatlit, Vol. 2.
2. Shevchenko A.S. (2011), "Optimization of labor processes as a component of performance management: features of conducting in modern organizations", *Managing the development of complex systems*, Vol. 5.
3. Shvec' V.Ya, Nikiforova Yu.V. (2016), "Optimization of labor resources of an industrial enterprise: the globalization aspect", *Economic space*, no. 108.
4. Yamnenko G.E. (2016), "Mechanism of management of the processes of industrial enterprise development", *Economic space*, no. 106.
5. Filippishin I.V. (2015), "Industrial enterprises development management: approaches and methodology", *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, no. 2 (12), Vol. 3.

Kaminska B.

Postgraduate Student,
European University (Kyiv)

OPTIMIZATION OF DECISIONS IN THE ANTICIPATIVE MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

The article proposes an approach to the optimization of solutions in the anticipative management of the development of an industrial enterprise, which consists in choosing the most acceptable variants of the response to the signal about the change in the state of environment of the enterprise in accordance with the established restrictions on cost and expected utility of the action, which ensures maximization of the overall efficiency of using the budget for compensation of external influences of the environment.

Кузуб А.В.

аспірант кафедри
економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом
Українського державного університету залізничного транспорту

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВАГОНБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто класифікацію методів формування конкурентних стратегій підприємства. Виявлено, що класифікація методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства розділяється на окремі групи за певною ознакою. Проведено аналіз матричних, графічних, індексних та аналітичних груп методів. Розроблено методiku оцінювання конкурентоспроможності підприємств вагонобудування. Представлена бально-рейтингова методика оцінювання конкурентоспроможності вагонобудівної продукції є досить простою, доступною для застосування на будь-якому промисловому підприємстві.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, оцінка, методика, конкурентна стратегія, вагонобудівні підприємства.

В статье исследованы методы оценивания конкурентоспособности предприятия. Рассмотрена классификация методов формирования конкурентных стратегий предприятия. Выявлено, что классификация методов оценивания конкурентоспособности предприятия разделяется на отдельные группы по определенному признаку. Проведен анализ матричных, графических, индексных и аналитических групп методов. Разработана методика оценивания конкурентоспособности предприятий вагоностроения. Представленная бально-рейтинговая методика оценивания конкурентоспособности вагоностроительной продукции достаточно проста, доступна для применения на любом промышленном предприятии.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, оценка, методика, конкурентная стратегия, вагоностроительные предприятия.

The article examines the methods of assessing the competitiveness of the enterprise, the methods of assessing the competitiveness of the enterprise. The classification of methods of formation of competitive strategies of the enterprise is considered. It was found that the classification of methods for assessing the competitiveness of an enterprise is divided into separate groups on a certain basis. The analysis of matrix, graphic, index and analytical groups of methods is carried out. The method of estimation of competitiveness of enterprises of the wagon building industry is developed. The submitted rating methodology for assessing the competitiveness of wagon-building products is relatively simple, available for use in any industrial enterprise.

Key words: enterprise competitiveness, estimation, methodology, competitive strategy, car manufacturing enterprises.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України потребує вирішення багатьох проблем. Ефективне входження країни в міжнародний простір потребує вирішення низки економічних задач та суперечностей. Серед багатьох проблем, які постали перед господарським механізмом України в умовах міжнародної інтеграції, необхідно приділяти увагу питанню набуття українськими вагонобудівними підприємствами конкурентоспроможності на всіх світових ринках.

Проблематика ефективного управління діяльністю вітчизняних підприємств вагонобудування, що функціонують як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, набуває особливої актуальності у зв'язку із загостренням економічної кризи.

Перед вагонобудівними підприємствами України стоять завдання суттєвого підвищення ефективності виробництва, забезпечення випуску якісної продукції, переходу на інноваційну модель розвитку, забезпечення розвитку всіх факторів конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні та за кордоном дослідниками приділяється значна увага оцінюванню конкурентоспроможності підприємства. Значний вплив на розвиток методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства у своїх працях здійснили Л.П. Артеменко, І.В. Булах, С.В. Войтко, В.М. Геєць, В.Л. Дикань, В.Л. Карпенко, Б.Є. Кваснюк, М.Г. Миронов, В.С. Ніценко, М. Портер, О.П. Савицька, Р.А. Фатхутдінов, В.Ю. Фролова, А.С. Шальмінова та інші науковці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак необхідно зазначити, що усі авторські підходи є досить вузькими, оскільки розглядають тільки окремі або загальні елементи конкурентоспроможності підприємства чи його товарів, їх економічну оцінку, що обумовлює необхідність додаткового пророблення об'єкта оцінювання конкурентоспроможності вітчизняних вагонобудівних підприємств.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств, розробка власної методики оцінювання конкурентоспроможності підприємства вагонобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У першій половині ХХ ст. оцінювання конкурентоспроможності проводилося спрощеним методом і ґрунтувалося на показниках, що характеризують дохід і витрати підприємства в досліджуваному періоді. З розвитком економіки, посиленням конкуренції та зміною специфіки функціонування підприємств, характерними рисами яких стали диференціація продукції та вихід на нові ринки збуту, такий підхід показав себе як недостатній для відображення реального положення конкурентоспроможності підприємства та його продукції.

У планово-директивній економіці під час проектування нової техніки основна увага приділялась вирішенню технічних проблем, практично не проводилось оцінювання конкурентоспроможності, не було універсальних методів її вимірювання. Застосовувані раніше методи оцінювання економічної ефективності нової техніки, конструктивно-технологічних рішень морально застаріли, тому є необхідність розроблення та впровадження нових методів забезпечення економічності, якості та конкурентоспроможності виробленої продукції.

Так, М. Портер пропонує кластерний метод оцінювання рівня конкурентоспроможності під-

приємства, сутність якого полягає в аналізі системи зв'язків («ланцюжка цінностей») суб'єкта економічних відносин з постачальниками різних ресурсів, споживачами продукції, державними органами, громадськими підприємствами тощо [1].

Конкурентоспроможність підприємства Р.А. Фатхутдінов [2] пропонує оцінювати за чотирма основними групами показників:

1) переваги в зовнішньому середовищі (макросередовище, інфраструктура регіону, мікросередовище);

2) переваги у внутрішньому середовищі (технології, процеси підприємства, ресурси);

3) переваги в якості та ресурсоемності товарів, що випускаються, нововведень (товари, нововведення, послуги);

4) переваги ринків (за обсягом ринків, кількістю конкурентів, оперативністю та надійністю фінансових операцій, безпекою торгівлі).

Підхід Р.А. Фатхутдінова враховує всі аспекти діяльності підприємства через розкриття відповідних показників. Для інтегрального оцінювання конкурентоспроможності підприємств у статті Р.А. Фатхутдінов [3] пропонує формулу, що враховує вагомість товарів і ринків, на яких вони реалізуються:

$$K_{pr} = \sum a_t * b_j * K_{tj} \rightarrow 1, \quad (1)$$

де a_t – питома вага товару в обсязі продажів за аналізований період;

b_j – показник значущості ринку, на якому представлений товар підприємства.

Для промислово розвинутих країн значимість ринку рекомендується приймати у 1,0, для решти країн – 0,7, для внутрішнього ринку – 0,5.

Однак недоліком цієї методики, на нашу думку, є те, що конкурентоспроможність підприємства ототожнюється з конкурентоспроможністю його товару, що некоректно. Конкурентоспроможність продукції є необхідною, але не достатньою умовою конкурентоспроможності підприємства. Крім того, в цій методиці суб'єктивність визначення значимості ринку знижує достовірність оцінювання.

У своїх дослідженнях А.С. Шальмінова [4] для оцінювання конкурентоспроможності підприємства пропонує вибирати систему показників ефективності виробничої діяльності підприємства, фінансового стану підприємства, ефективності підприємства, збуту й просування товару, конкурентоспроможності товару та ефективності інноваційного проекту.

Інтегральний показник конкурентоспроможності автор отримує методом теорії бажаності. Загальний показник конкурентоспроможності підприємства розраховується у вигляді середньої геометричної зваженої:

$$K = \sqrt{(a_1 + a_2 + a_3 + a_4 + a_5)} \sqrt{e_1^{a_1} * e_2^{a_2} * e_3^{a_3} * e_4^{a_4} * e_5^{a_5}}, \quad (2)$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4, \alpha_5$ – коефіцієнти вагомості показників ефективності;

$e_1^{\alpha_1}, e_2^{\alpha_2}, e_3^{\alpha_3}, e_4^{\alpha_4}, e_5^{\alpha_5}$ – часткові показники ефективності діяльності підприємства.

Такий підхід враховує всі аспекти діяльності підприємства, тобто є інтегральним. Однак він має деякі недоліки, пов'язані з особистим баченням експерта, що проводить визначення коефіцієнта конкурентоспроможності підприємства.

М.Г. Миронов запропонував комплексний метод оцінювання конкурентоспроможності підприємства, заснований на оцінюванні таких групових показників та критеріїв конкурентоспроможності підприємства:

- ефективність виробничої діяльності підприємства;
- фінансове становище підприємства;
- ефективність підприємства збуту та просування товару на ринку;
- конкурентоспроможність товару;
- ділова активність підприємства.

Коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства розраховується як сума добутків значення того чи іншого критерія та коефіцієнта його вагомості. На думку автора, недоліком цього методу є досить жорстка заданість критеріїв ефективності [5].

Враховуючи досить значну кількість різноманітних методів, вважаємо, що доцільно їх систематизувати, виділивши три групи (рис. 1):

- 1) методи, що характеризують ринкові позиції підприємства (продукції);
- 2) методи, що характеризують рівень управління підприємства;
- 3) методи, що характеризують рівень фінансово-економічної діяльності підприємства.

Розглянемо класифікацію методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства, що передбачає їх розподіл на окремі групи за певною ознакою. Найчастіше такою ознакою виступає форма представлення результатів оцінювання, відповідно до якої виділяють матричні, графічні, індексні та аналітичні групи методів.

Матрична група методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства базується на використанні матриці, а саме таблиці впорядкованих по рядках та стовпцях елементів. Методи матричної групи полягають у визначенні кількис-

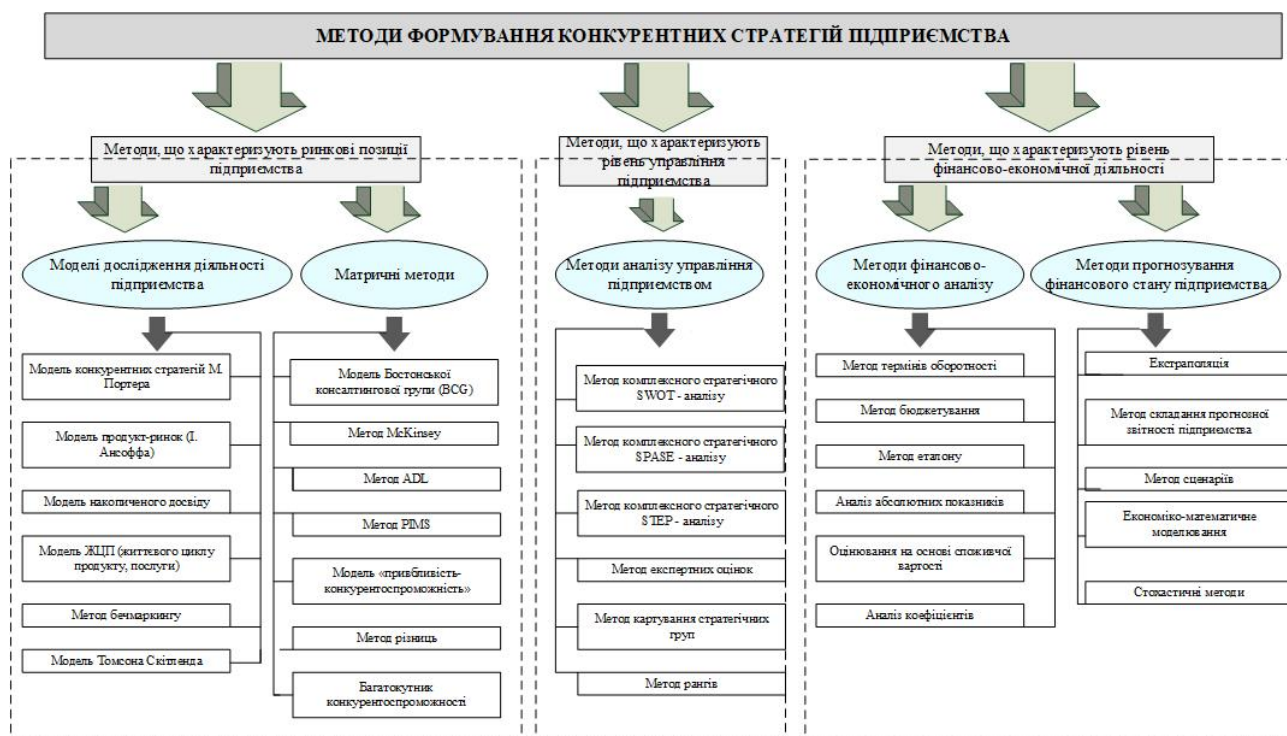

Рис. 1. Класифікація методів формування конкурентних стратегій підприємства

Джерело: авторська розробка

ного значення інтегрального рейтингового показника розвитку окремого підприємства або у графічному визначенні його позиції за певними параметрами, а також дають змогу здійснити

аналіз окремих аспектів діяльності підприємства, середовища функціонування, ринкової позиції, визначити основні напрями подальшого розвитку.

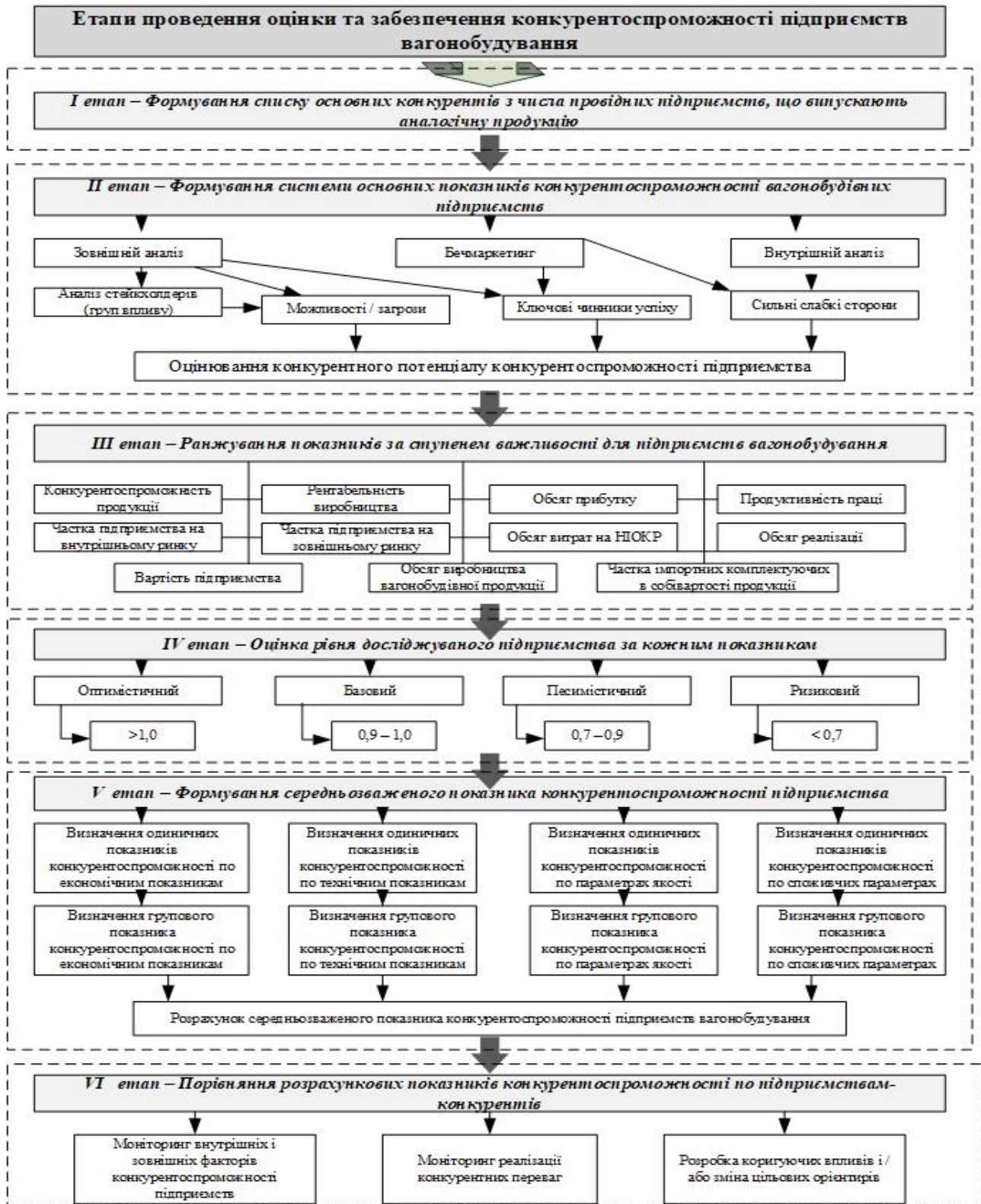

Рис. 2. Авторська методика оцінювання та забезпечення конкурентоспроможності підприємств вагобудування

До матричної групи методів відносяться матриця Бостонської консалтингової групи (BCG); матриця І. Ансоффа; матриця McKinsey; матриця конкурентних стратегій М. Портера; матриця Томсона-Стрікланда; SWOT-аналіз; SPASE-аналіз; STEP-аналіз.

Графічна група методів оцінювання конкурентоспроможності забезпечує наочність сприйняття кінцевих результатів оцінювання, інтерпретованих у графічних об'єктах (рисунках, графіках, діаграмах тощо), щодо наведення відповідних розрахунків та логічних висновків. До графічної групи методів відносяться метод еталону; багатокутник конкурентоспроможності; моделі життєвого циклу продукту, технологій; графіки порівнянь; аналітичні графіки; ілюстративні графіки; діаграми; картограми; картодіаграми.

Індексна група методів базується на комплексній характеристиці відносної зміни елементів розвитку підприємства у часі та просторі, які внаслідок наявності функціональної залежності між ними представлені системою взаємопов'язаних показників за принципом представлення інтегрального результату через його складові. Методи індексної групи поділяються на метод, що ґрунтується на визначенні конкурентоспроможності продукції; метод, що ґрунтується на теорії ефективної конкуренції; метод, що ґрунтується на визначенні сили реактивної позиції; метод, що ґрунтується на теорії рівноваги фірми та галузі; метод інтегрального оцінювання; метод бенчмаркінгу.

Аналітична група методів базується на здійсненні розрахунково-аналітичних операцій з вхідними даними. При цьому залежно від конкретної методики аналізу застосування цих методів можуть бути як прості арифметичні операції, так і досить складні розрахунки. До аналітичної групи методів відносяться метод різниць; метод рангів; метод балів; методи експертної оцінки; система диференціальних рівнянь.

Дослідивши методичні підходи та виконавши дослідження з оцінювання конкурентоспроможності на підприємствах, автор зазначає, що основними перевагами методики оцінювання конкурентоспроможності вагонобудівних підприємств і продукції повинні бути простота аналітичної формули розрахунку, доступність і достовірність вихідної інформації та результатів оцінювання конкурентоспроможності, можливість впровадження та використання методики силами фахівців підприємства.

Виходячи з цих умов, автор розробив свою методику оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Авторська методика оцінювання конкурентоспроможності підприємства вагонобудування включає етапи, які представлені на рис. 2.

Опишемо детально етапи оцінювання конкурентоспроможності підприємства вагонобудування. І етап, що полягає у формуванні переліку основних конкурентів і складанні портрета (описової частини) конкурентів, реалізується шляхом вивчення їх діяльності на ринку, що є початковим етапом алгоритму оцінювання конкурентоспроможності. Це дає можливість визначити конкурентний рівень цього підприємства щодо інших підприємств галузі.

Найбільш простим у практичному застосуванні вагонобудівного підприємства методом вивчення конкурентного середовища є аналіз підприємств-конкурентів за типом подібної продукції, що випускається шляхом збирання інформації тендерами та безпосередньо дослідження на дотримання стандартизації якості продукції, проведення опитувань з представниками покупця, що приймають рішення про закупівлю вагонобудівної продукції.

II етап, що передбачає формування переліку основних показників, що відображають рівень конкурентоспроможності підприємства вагонобудівної продукції, базується на розумінні сутності конкурентоспроможності вагонобудівного підприємства. Вибір показників визначається вимогами й умовами авторського трактування визначення конкурентоспроможності підприємства: конкурентоспроможність вагонобудівного підприємства – це здатність виробляти продукцію, яка відповідає міжнародним стандартам якості та користується попитом на ринку з досягненням оптимальних кількісних та якісних показників ефективності використання наявних ресурсів, мінімізуючи негативні впливи факторів зовнішнього середовища, а також подача продукції «точно в строк» із забезпеченням мультиплікативного ефекту підвищення конкурентоспроможності підприємств, а саме споживачів продукції вагонобудівних підприємств.

На підставі досліджень, проведених на вітчизняних вагонобудівних підприємствах, автор відносить до основних показників, що визначають рівень конкурентоспроможності підприємств, конкурентоспроможність продукції; вартість підприємства; обсяг виробництва вагонобудівної продукції; обсяг реалізації; рентабельність

виробництва; обсяг прибутку; обсяг витрат на НІОКР; частку підприємства на зовнішньому ринку; частку підприємства на внутрішньому ринку; частку імпортних комплектуючих у собівартості продукції; продуктивність праці.

III етап передбачає ранжування показників за ступенем важливості для підприємств вагонобудування.

Питома вага показників для підприємств вагонобудування визначена автором і підтверджена в процесі проведеного опитування фахівцями вагонобудівних підприємств (табл. 1).

IV етап, який полягає в оцінюванні рівня конкурентоспроможності досліджуваних підприємств за кожним показником, виконується на основі фактичних даних значення показника за досліджуваний період з подальшою їх трансформацією у відносні величини методом співвідношення показника з максимальним значенням в групі аналізованих підприємств. Форма розрахунку показників конкурентоспроможності підприємств вагонобудування представлена в табл. 2.

V етап передбачає формування середньозваженого показника конкурентоспроможності підприємства. На завершальному етапі оцінювання розраховується середньозважений показник конкурентоспроможності за формулою:

$$СП_{\text{ксп}} = \frac{\sum_{i=1}^n B * П}{\sum_{i=1}^n B}, \quad (3)$$

де $СП_{\text{ксп}}$ – середньозважений показник конкурентоспроможності вагонобудівного підприємства;

B – ранг кожного показника;

$П$ – оцінюючий бал кожного показника.

VI етап полягає у порівнянні розрахованих показників конкурентоспроможності по підприємствах-конкурентах.

Показник конкурентоспроможності вагонобудівної продукції є першим за ступенем значущості під час оцінювання конкурентоспроможності підприємства вагонобудування. Під час оцінювання цього показника необхідно максимально повно враховувати специфіку вагонобудівної продукції, у зв'язку з чим розроблено методику оцінювання конкурентоспроможності

Таблиця 1

Питома вага показників конкурентоспроможності підприємств вагонобудування

Показники	Питома вага показників
Конкурентоспроможність продукції	0,15
Частка підприємства на внутрішньому ринку	0,13
Рентабельність виробництва	0,11
Частка підприємства на зовнішньому ринку	0,10
Обсяг прибутку	0,10
Частка імпортних комплектуючих в собівартості продукції	0,09
Обсяг витрат на НІОКР	0,07
Продуктивність праці	0,07
Обсяг реалізації	0,04
Вартість підприємства	0,03
Обсяг виробництва вагонобудівної продукції	0,02
Разом	1,0

Таблиця 2

Форма розрахунку показників конкурентоспроможності підприємств вагонобудування

Показники	Питома вага, коефіцієнт	Підприємство 1	...	Підприємство n
Конкурентоспроможність продукції	0,15			
Частка підприємства на внутрішньому ринку	0,13			
Рентабельність виробництва	0,11			
Частка підприємства на зовнішньому ринку	0,1			
Обсяг прибутку	0,1			
Частка імпортних комплектуючих в собівартості продукції	0,1			
Обсяг витрат на НІОКР	0,09			
Продуктивність праці	0,08			
Обсяг реалізації	0,06			
Вартість підприємства	0,05			
Обсяг виробництва вагонобудівної продукції	0,03			

вагонобудівної продукції, що є органічною складовою методики оцінювання конкурентоспроможності підприємства вагонобудування.

Оцінювання конкурентоспроможності продукції для підприємств вагонобудування з урахуванням значного обсягу показників цінкових і нецінових характеристик товару пропонується проводити з використанням розробленої автором системи бально-рейтингової оцінки за методикою, що включає такі етапи.

1) Отримання базової інформації продукції підприємств-конкурентів.

2) Формування переліку показників, що характеризують рівень конкурентоспроможності продукції досліджуваного підприємства.

Виявлені показники представлені в табл. 3.

1) Ранжування показників за ступенем важливості. Після виявлення показників, що характеризують рівень конкурентоспроможності вагонобудівної продукції, проводиться визначення найбільш і найменш важливих з них, тобто ранжування показників за ступенем значущості. Ранжування показників за ступенем важливості здійснюється шляхом виставлення рангу від 0 до 100.

2) Оцінювання конкурентоспроможності продукції досліджуваних підприємств. На цьому етапі проводиться оцінювання конкурентоспроможності продукції досліджуваних підприємств за кожним показником шляхом виставлення балів від 1 до 10, надається оцінка показників конкурентоспроможності продукції методом перемноження рангу на бал; потім кожному виду продукції присвоюється рейтинг з урахуванням усіх показників.

Оцінювання рівня конкурентоспроможності вагонобудівної продукції проводиться методом

обчислення середньозваженого значення конкурентоспроможності, що дає змогу враховувати питомі ранги кожного показника в їх загальній сумі (формула 4).

$$СП_{\text{кспрод}} = \frac{\sum_{i=1}^n B * П}{\sum_{i=1}^n B}, \quad (4)$$

де $СП_{\text{кспрод}}$ – середньозважений показник конкурентоспроможності вагонобудівної продукції;

B – ранг кожного показника;

$П$ – оцінний бал кожного показника.

У практиці вагонобудівних підприємств найбільш типовою є ситуація, коли випуск продукції диференційований за видами та моделям устаткування, що випускається. У такій ситуації формула оцінювання конкурентоспроможності матиме такий вигляд:

$$СПЧП_{\text{кспром}} = \frac{\sum_{i=1}^n B * П}{\sum_{i=1}^T B} * L_1 + \frac{\sum_{i=1}^n B * П}{\sum_{i=1}^T B} * L_2 + \frac{\sum_{i=1}^n B * П}{\sum_{i=1}^T B} * L_m, \quad (5)$$

де $СПЧП_{\text{кспром}}$ – середньозважений підсумовано-частковий показник конкурентоспроможності вагонобудівної продукції;

B – ранг кожного показника;

$П$ – оцінний бал кожного показника;

L – частка продукції, що оцінюється, в структурі випуску вагонобудівного підприємства (в діапазоні від 0,01 до 1).

Розрахунок цього показника дає змогу сформувати єдину систему оцінювання та подальшого аналізування конкурентоспроможності. Отримані дані за рівнем конкурентоспроможності стають основою для оцінювання конкурентоспроможності підприємств вагонобудування.

Висновки. Отже, досліджено методи оцінювання конкурентоспроможності підприємств

Таблиця 3

Бально-рейтингова оцінка конкурентоспроможності продукції

Показник конкурентоспроможності	Ранг
Надійність роботи вагона	97
Якість вагона	95
Техніко-технологічні характеристики вагона	93
Вартість вагона	87
Довговічність основних деталей і вузлів вагона	84
Технологічні можливості вагона	78
Рівень теплотехнічної системи	78
Терміни поставки на ринок вагона	74
Доступність запасних частин, їх вартість і терміни поставки	66
Строки та умови гарантії на продукцію	62
Наявність заводського сервісного обслуговування	50
Капітальний ремонт раніше випущених вагонів	48
Висока кваліфікація технічних представників постачальника	30

вітчизняних та закордонних науковців. Розроблено методику оцінювання конкурентоспроможності підприємств вагобудування.

Представлена бально-рейтингова методика оцінювання конкурентоспроможності вагобудівної продукції є досить простою, доступною для застосування на будь-якому промисловому підприємстві. Перевагою запропонованого підходу є можливість надання кількісної та якісної оцінки рівня конкурентоспроможності продукції, що відсутня в низці інших підходів. Методика дає змогу зіставляти продукцію необмеженої кількості підприємств-виробників вагобудівної продукції, а також змінювати або доповнювати склад показників.

Для оцінювання конкурентоспроможності підприємства на різних ринках можна використовувати показник значущості ринків, причому для розвинених країн цей коефіцієнт дорівнює одиниці, для інших – 0,7, для внутрішнього ринку – 0,4.

Розроблена методика оцінювання конкурентоспроможності вагобудівного підприємства і підприємств-конкурентів, формування середньозваженого показника конкурентоспроможності та зіставлення отриманих даних по досліджуваних підприємствах з даними конкурентів дають змогу визначити поточний стан підприємства, виявити «слабкі місця» та на їх основі сформулювати кількісні цілі щодо досягнення рівня конкурентоспроможності загалом і по окремих його показниках.

Бібліографічний список:

1. Портер М. Конкуренция. Москва: Издательство Дом «Вильямс», 2005. 608 с.
2. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учебник. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Эксмо, 2005. 544 с.
3. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. Москва: Маркетинг, 2007. 888 с.
4. Шальминова А.С. Инновационное бизнес-планирование развития предприятия приоритетной отрасли: автореф. дисс. ... канд. экон. наук. Казань, 2000. 21 с.
5. Миронов М.Г. Ваша конкурентоспособность. Москва: Альфа-Пресс, 2004. 160 с.
6. Дикань В.Л., Савчук В.І. Управління конкурентоспроможністю корпорацій в Європі: підручник. Київ: Знання, 2004. 207 с.
7. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоспособности предприятия: монография. Харьков: Основа, 1995. 160 с.
8. Геєць В.М., Мазаракі А.А. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. Ч. 1. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 389 с.
9. Карпенко В.Л. Методика оцінки конкурентоспроможності продукції промислових підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2009. № 6. С. 33–38.
10. Ниценко В.С. Методические аспекты оценки концентрации в АПК. Journal of Applied Management and Investments. 2014. Vol. 3. № 1. P. 57–66.

References:

1. Porter M. Competition / M. Porter. – M.: Publishing House Williams, 2005. – 608 p.
2. Fatkutdinov R.A. Management of the competitiveness of the organization: a textbook. / R.A. Fathutdinov. – 2nd ed., corrected. and add. – M.: Exmo Exit, 2005. – 544 p.
3. Fathutdinov R.A. Competitiveness of the organization in the conditions of crisis: economy, marketing, management / R.A. Fattuhddinov. – M.: Marketing, 2007. – 888 p.
4. Shalminova A.S. Innovative business planning of enterprise development in the priority sector: author's abstract. dissertations to that econ. sciences / A.S. Shalminova. – Kazan, 2000. – 21 p.
5. Mironov M.G. Your Competitiveness / M.G. Mironov. – Moscow: Alfa-Press, 2004. – 160 p.
6. Dikan V.L. Managing the Competitiveness of Corporations in Europe: Textbook / V.L. Dikan, V.I. Savchuk. – K.: Knowledge, 2004. 207 p.
7. Dikan V.L. Ensuring competitiveness of the enterprise: monograph / V.L. Dickan. – Kharkiv: Basis, 1995. – 160 p.
8. Heyets V.M. Priorities of national economic development in the context of globalization challenges: monograph: 2 hours. – Ch. 1 / V.M. Heyets, A.A. Mazaraki. – Kyiv: Kyiv. nats trad.-ekon. unt., 2008. – 389 p.
9. Karpenko V.L. Methodology for assessing the competitiveness of industrial enterprises / V.L. Karpenko // Bulletin of the Khmelniysky National University Economic sciences. – 2009. – № 6. – P. 33–38.
10. Nitsenko V.C. Methodological aspects of concentration estimation in APC / V.S. Nitsenko // Journal of Applied Management and Investments. – 2014. – Volume 3. – Number 1. – P. 57–66.

METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF RAILCAR MANUFACTURING FACILITIES

The problem of effective management of the activity of domestic railcar manufacturers, operating both in the domestic and foreign markets, becomes particularly relevant in connection with the aggravation of the economic crisis.

The car-building enterprises of Ukraine face tasks to substantially increase the efficiency of production, to ensure the production of high-quality products, to switch to an innovative model of development, to ensure the development of all factors of competitiveness.

Based on these conditions, the author developed his methodology for assessing the competitiveness of the enterprise. The author's methodology for assessing the competitiveness of the railcar manufacturing facility includes the following stages:

Stage I – formation of the list of major competitors and the drawing of a portrait (narrative part) of competitors are realized by studying their activities in the market, which is the initial stage of the algorithm of competitiveness evaluation. This gives an opportunity to determine the competitive level of this enterprise with respect to other enterprises in the industry.

Stage II – formation of a list of key indicators that reflect the competitiveness of the company's wagon production is based on understanding the essence of the competitiveness of the carriage-building enterprise.

Stage III – a ranking of indicators by the degree of importance for the enterprises of car-building.

Stage IV – assessment of the competitiveness of the studied enterprises for each indicator is carried out on the basis of the actual data value of the indicator for the period under study, followed by their transformation into relative values by the ratio of the indicator with the maximum value in the group of enterprises analysed.

Stage V – formation of the average weighted index of enterprise competitiveness.

Stage VI – comparison of competitiveness estimates by competitor enterprises.

The submitted rating methodology for assessing the competitiveness of railcar manufacturing facility is relatively simple, available for use at any industrial enterprise. The advantage of the proposed approach is the possibility of quantitative and qualitative assessment of the level of competitiveness of products, which is absent in a number of other approaches. The methodology allows comparing the products of an unlimited number of wagon manufacturers, as well as to change or complement the composition of indicators.

УДК 336:65.016.8

Куцик П.О.

кандидат економічних наук, професор, ректор
Львівського торговельно-економічного університету

Гереза О.В.

здобувач
Львівського торговельно-економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито сутність та сучасний зміст організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю підприємств торгівлі, проаналізовано силу та складові механізму. Сформовано систему показників ефективної діяльності торговельного підприємства. Визначено внутрішні фактори (організаційно-управлінські, фінансові, економічні, соціальні), що впливають на зміну організаційно-економічного механізму. Розкрито сутність організаційно-методичної системи управління ефективною діяльністю торговельного підприємства.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, управління ефективною діяльністю, торговельне підприємство, показники, система.

В статье раскрыты сущность и современное содержание организационно-экономического механизма управления эффективной деятельностью предприятий торговли, проанализированы сила и составляющие механизма. Сформирована система показателей эффективной деятельности предприятия. Определены внутренние факторы (организационно-управленческие, финансовые, экономические, социальные), влияющие на изменение организационно-экономического механизма. Раскрыта сущность организационно-методической системы управления эффективной деятельностью предприятия.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, управление эффективной деятельностью, торговое предприятие, показатели, система.

The article reveals the essence and contemporary content of the organizational and economic mechanism of managing the trade enterprises effective activity, analyzes the strength and components of this mechanism. The system of indicators of the effective activity of a trade enterprise is developed. Internal factors (organizational, managerial, financial, economic, and social) that influence the changes of organizational and economic mechanism are determined. The essence of organizational-methodical system of a trade enterprise effective activity management is revealed.

Keywords: organizational and economic mechanism, effective activity management, trade enterprise, indicators, system.

Постановка проблеми. У складних економічних умовах торговельні підприємства гостро відчувають потребу в розвитку організаційно-економічного механізму управління їх ефективною діяльністю. Такий механізм набуває актуальності під час прийняття, обґрунтування та оцінювання управлінських рішень, формування цілей щодо отримання та розподілу прибутку, вибору ефективних шляхів їх досягнення. У цьому контексті пріоритетними завданнями підприємств торгівлі стають розроблення та

впровадження збалансованої системи показників комплексної оцінки їх ефективної діяльності у складі організаційно-економічного механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом окремі аспекти функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельних підприємств розкрили в наукових працях вітчизняні вчені, зокрема О.Ю. Амосов [1], В.В. Апопій [2], М.Я. Вірт [3], О.В. Грінченко [4], О.В. Данильченко [5], С.А. Зубков [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте сучасні вимоги ринку потребують нових підходів до формування, розвитку та функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельних підприємств.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є наукове обґрунтування сутнісного та функціонального змісту організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю підприємств торгівлі за допомогою обґрунтованої системи показників, комплексне дослідження умов його функціонування, розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо підвищення ефективної діяльності торговельних підприємств.

Необхідно зазначити, що мета й завдання організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства повинні відповідати меті та завданням діяльності усього торговельного підприємства, тобто цей механізм є частиною загального механізму функціонування торговельного підприємства загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю торговельного підприємства, як і будь-який механізм, має рушійну силу, що запускає цей механізм, примушує його розвиватись і вдосконалюватись. Такою рушійною силою є персонал торговельного підприємства, інформація, техніка і технологія, методика та методологія, стратегія. Саме ця сила постійно змушує торговельне підприємство найповніше сприймати науково-технічні досягнення, застосовувати новітню техніку та технологію, постійно здійснювати навчання персоналу, впроваджувати нові методики та методології, вносити зміни у стратегію розвитку торговельного підприємства.

Оскільки формування прибутку здійснюється під впливом значної кількості управлінських рішень (асортимент продукції, цінова політика, система управління витратами, рівень післяпродажного обслуговування, умови розрахунків), то працівники торговельного підприємства зобов'язані під час здійснення розроблення та реалізації стратегії підприємства враховувати вплив внутрішніх факторів на кінцеві фінансові результати.

Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю торговельного підприємства може мати різні форми управ-

ління, що відрізняються ступенем свободи поведінки внутрішніх структурних служб і підрозділів торговельного підприємства, формами їх вертикальних та горизонтальних зв'язків, показниками ефективної діяльності. Підрозділи торговельного підприємства виконують різні функції. Залежно від повноважень вони можуть бути центрами прибутку, центрами доходів, центрами витрат тощо.

Основними завданнями організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства повинні бути формування системи показників ефективної діяльності; максимізація суми прибутку та забезпечення її ефективного використання; управління доходами та витратами, податковими платежами, ресурсами та ризиками; використання складської та загальної площі торговельного підприємства.

Система показників ефективної діяльності торговельного підприємства повинна складатися з:

- показників витрат обігу (сума й динаміка витрат обігу, рівень витрат обігу та його зміна, витратовіддача та її зміна);
- показників доходу (сума й динаміки валового доходу, рівень валового доходу та його зміна, сума й динаміка чистого доходу, рівень чистого доходу та його зміна);
- показників товарних запасів (розмір і динаміка товарних запасів, середній розмір товарних запасів, оцінка часу обігу середніх товарних запасів на торговельному підприємстві в числі або днях, асортиментна структура товарних запасів, розмір і динаміка товарних запасів у розрахунку на одну гривню товарообігу, рівень товарних запасів у днях обігу, динаміка нормативного товарного запасу на кінець прогнозованого періоду);
- показників товарообігу (сума й динаміка товарообігу, виконання плану товарообігу, рівномірність виконання плану товарообігу, товарно-групова структура товарообігу, структура товарообігу за видами економічної діяльності);
- показників прибутку (сума й динаміка чистого прибутку, сума й динаміка прибутку від операційної діяльності, рентабельність торговельного підприємства та її зміна, рентабельність витрат обігу та її зміна, рентабельність основних фондів та їх зміна, рентабельність середньоспискової кількості працівників та їх зміна);
- показників економічної ефективної діяльності (динаміка використання складської та

загальної площі, сума й динаміка одноденної реалізації);

- показників з праці та заробітної плати (продуктивність праці у вартісному вираженні та її динаміка, сума й зміна фонду оплати праці, сума й зміна середньої заробітної плати, середньоспискова кількість працівників та її зміна, ефективність фонду оплати праці відносно прибутку, товарообігу та валового доходу, обсяг прибутку у розрахунку на одного працівника підприємства, продуктивність праці торговельно-технічного персоналу торговельного підприємства);

- показників оцінювання фінансового стану (сума й динаміка власного та залученого капіталу, сума й динаміка довго- та короткострокових фінансових зобов'язань, коефіцієнти поточної ліквідності, фінансовий ризик, автономія, фінансова стабільність);

- показників ресурсного потенціалу (товарообіг у розрахунку на одну гривню вартості потенціалу товарних ресурсів, рентабельність використання вартості потенціалу товарних ресурсів, товарообіг у розрахунку на одну гривню вартості технічного потенціалу, рентабельність використання вартості технічного потенціалу, товарообіг у розрахунку на одну гривню вартості просторового потенціалу, рентабельність використання просторового потенціалу, товарообіг у розрахунку на одну гривню вартості кадрового потенціалу, рентабельність використання кадрового потенціалу, рентабельність використання фінансового потенціалу, товарообіг у розрахунку на одну гривню вартості нематеріального потенціалу, рентабельність використання нематеріального потенціалу) [6].

Наведена система показників дає змогу оцінити ефективну діяльність торговельного підприємства загалом. Проте кожна складова системи показників містить низку властивих їй складових, що відображають аспекти формування цих показників.

Необхідно відзначити, що статистична оцінка організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства повинна доповнюватися динамічною оцінкою, що дає змогу визначити тенденції зміни системи поданих показників. Як основний динамічний показник оцінювання ефективної діяльності торговельного підприємства пропонується визначити темп зростання товарообігу, який дає змогу оцінити те, наскільки ефективно було збільшено такі показники, як, зокре-

ма, вартість потенціалу, заробітна плата, торговельна площа. Вибір обсягу товарообігу як результативного показника під час оцінювання організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства зумовлений тим, що він виступає узагальнюючим показником діяльності торговельного підприємства.

Наведена система показників ефективної діяльності торговельного підприємства дає змогу всебічно дослідити використання всіх складових елементів організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства. Запропонована система показників ефективної діяльності торговельного підприємства відповідає сучасним підходам до управління підприємством та може бути використана під час пошуку шляхів удосконалення організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства (рис. 1). Саме вдосконалення організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства сприятиме зростанню прибутку та рентабельності його функціонування.

Успішне функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства багато в чому визначається ефективністю її організаційного забезпечення. Система організаційного забезпечення управління ефективною діяльністю підприємств є взаємопов'язаною сукупністю внутрішніх структурних служб і підрозділів підприємства, які забезпечують розробку та прийняття управлінських рішень з окремих питань планування, формування, розподілу й використання прибутку, а також несуть відповідальність за результати цих рішень.

Ефективність функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства залежить від гнучкості зв'язків між елементами, що його утворюють. Це забезпечує інтеграцію блоків організаційно-економічного механізму та сприяє гармонійному включенню торговельних підприємств у систему внутрідержавних ефективних економічних відносин.

Висновки. Сучасна теорія і практика управління вимагає створення нових підходів до функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства, зокрема елементів та блоків, що його утворюють, на основі систем-

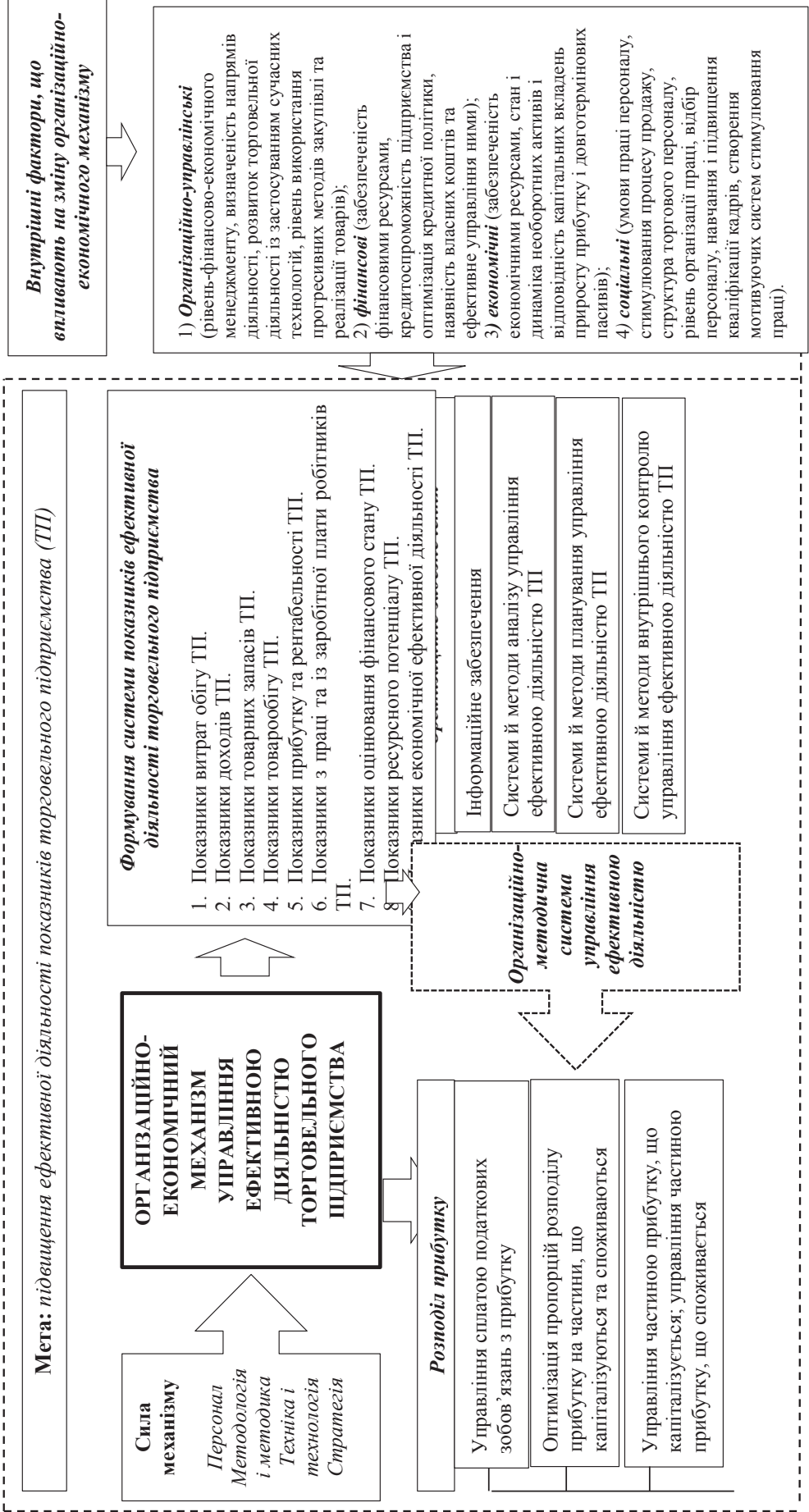

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю торговельного підприємства

Джерело: авторська розробка

ності та комплексності прийняття й реалізації управлінських рішень.

У цьому контексті актуальними сьогодні стають розробка та реалізація обґрунтованого методичного інструментарію комплексного оцінювання механізму управління ефективною діяльністю торговельного підприємства з урахуванням наявних ресурсів і трансформації їх у процесі діяльності підприємства.

Бібліографічний список:

1. Амосов О.Ю., Головка В.А. Формування моделі управління ефективністю діяльності підприємства. Проблеми економіки. 2012. № 4. С. 115–120. URL: www.problecon.com/export.../problems-of-economy-2012-4_0-pages-115_120.pdf.
2. Організація торгівлі: навч. посібник / В.В. Апопій, І.П. Міщук, В.М. Ребіцький, С.І. Рудницький, Ю.М. Хомяк. Київ: Центр учбової літератури, 2005. 410 с.
3. Вірт М.Я. Система показників стану та тенденцій розвитку оптового ринку України. Актуальні проблеми розвитку сучасної економіки: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Дніпропетровськ, 13–14 березня 2013 р.). Дніпропетровськ: Герда, 2013. С. 41–44.
4. Грінченко О.В. Формування системи показників оцінки економічної ефективності підприємств оптової торгівлі. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/087.pdf>.
5. Данильченко В.О. Вплив внутрішніх факторів на ефективність фінансово-економічної діяльності підприємств оптової торгівлі. URL: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/6_100234.doc.htm.
6. Зубков С.А. Показники оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу підприємства торгівлі. URL: https://www.researchgate.net/publication/295909651_Pokazniki_ocinki_efektivnosti_vikoristanna_elementiv_resursnogo_potencialu_pidpriemstva_torgivli.
7. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Полтава, 2007. 21 с.
8. Куцук П.О., Вірт М.Я. Організаційно-економічний механізм функціонування оптової торгівлі в ринковому середовищі: монографія. Львів: ЛКА, 2011. 320 с.
9. Пісарюк С.М. Фактори впливу на економічну ефективність операційної діяльності торговельних мереж. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного уні-

верситету (економічні науки). 2014. № 3 (27). С. 94–99. URL: journal.tsatu.edu.ua/index.php/econ/article/download/135/132.

10. Янчева Л.М., Лисак Г.Г., Круглова О.А. Теоретико-практичні аспекти управління комерційною діяльністю: монографія. Харків: видавництво І.С. Іванченка, 2016. 210 с. URL: http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/1585/1/Monografia_Lisak.pdf.
11. Куцук П.О., Герера Г.Ф. Управління економічною ефективністю торговельного підприємства. Торівля, комерція, підприємництво: збірник наук. праць. Вип. 17. Львів: ЛКА, 2014. С. 6–11.

References:

1. Amosov O.Yu. and Holovko V.A. (2012), "Formation of a model for managing the effectiveness of the enterprise", *Problemy ekonomiky*. no. 4. pp. 115–120, available at: www.problecon.com/export.../problems-of-economy-2012-4_0-pages-115_120.pdf.
2. Apopii V.V., Mishchuk I.P., Rebitskyi V.M., Rudnytskyi S.I. and Khomiak Yu.M. (2005), *Orhanyzatsiia torhivli* [Trade organization], *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine.
3. Virt M.Ya. (2013), "The system of indicators of the state and trends of the wholesale market of Ukraine". *Aktualni problemy rozvytku suchasnoi ekonomiky: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*, Dnipropetrovsk, Ukraine, 13–14.03.2013, pp. 41–44.
4. Hrinchenko O.V. "Formation of a system of indicators for assessing the economic efficiency of wholesale trade enterprises", available at: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/087.pdf>.
5. Danylchenko V.O. "Influence of internal factors on the efficiency of financial and economic activity of wholesale trade enterprises", available at: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/6_100234.doc.htm.
6. Zubkov S.A. "Indicators for assessing the effectiveness of using the elements of the resource potential of the trading company", available at: https://www.researchgate.net/publication/295909651_Pokazniki_ocinki_efektivnosti_vikoristanna_elementiv_resursnogo_potencialu_pidpriemstva_torgivli.
7. Kutsenko A.V. (2007), "Organizational and economic mechanism for managing the effectiveness of the enterprise", Ph.D. Thesis, Economics and enterprise management, Poltava, Ukraine.
8. Kutsyk P.O. and Virt M.Ya. (2011), *Orhanyzatsiino-ekonomichnyi mekhanizm funktsionuvannia optovoi torhivli v rynkovomu seredovyshti*: monohrafiia [Organizational and economic mechanism of wholesale trade in a market environment: monograph], LKA, Lviv, Ukraine.

9. Pisariuk S.M. (2014), "Factors influencing the cost effectiveness of trading networks", *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. no. 3 (27). pp. 94–99, available at: journal.tsatu.edu.ua/index.php/econ/article/download/135/132.
10. Yancheva L.M., Lysak H.H. and Kruhlova O.A. (2016), *Teoretyko-praktychni aspekty upravlinnia komertsiiinoiu diialnistiu: monohrafiia* [Theoretical and practical aspects of management of commercial activity: monograph], Vydavnytstvo I.S. Ivanchenka, Kharkiv, Ukraine.
11. Kutsyk P.O. and Hereha H.F. (2014), "Management of economic efficiency of a trading enterprise", *Torhivlia, komertsiiia, pidpriemnytstvo: zbirnyk nauk. prats.* vol. 17. pp. 6–11.

Kutsyk P.O.

Candidate of Economic Sciences, Professor, Rector,
Lviv University of Trade and Economics

Gerega O. V.

Degree Seeking Applicant,
Lviv University of Trade and Economics

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGING THE EFFECTIVE ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES: THEORETICAL ASPECT

At the trade enterprises in modern economic conditions, an important role is played by the organizational and economic mechanism of managing their effective activities. This mechanism plays a crucial role in the making, substantiation, and evaluation of managerial decisions, the formation of goals for receiving and distributing profits, and the choice of effective ways to achieve them.

The organizational and economic mechanism of managing the effective activity of a trade enterprise has a driving force, the main components of which are the personnel of the trade enterprise, information, equipment and technology, methods and methodology, strategy. It is this force that constantly makes a trade enterprise to fully perceive scientific and technological achievements, to apply the newest equipment and technology, to constantly train personnel and to introduce new methods and methodologies, to make changes in the development strategy.

The main tasks of the organizational and economic mechanism for managing the effective activity of a trade enterprise are: the formation of a system of performance indicators, the maximization of the amount of profit and ensuring its effective use, revenue and expenditure management, tax payments, resources and risks, the use of storage and total area of the trading enterprise. The article contains a system of indicators of the effective activity of a trade enterprise, which consists of: indicators of turnover expenses, income indicators, indicators of commodity stocks, indicators of turnover, indicators of profit, indicators of economic efficiency, indicators of number of employees and wages, indicators of assessing the financial condition, indicators of the resources and the potential.

Internal factors (organizational, managerial, financial, economic, social) that influence the changes in the organizational and economic mechanism are determined. The essence of the organizational-methodical system of a trade enterprise effective activity management is revealed.

Modern economic conditions require the creation of new, effective approaches to the functioning of the organizational and economic mechanism for managing the efficient activities of a trade enterprise. For today, the development and implementation of a substantiated methodical tool for a comprehensive assessment of the mechanism for managing the efficient activity of a trade enterprise, taking into account available resources and transforming them in the process of enterprise activity, becomes relevant.

Міщук Є.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, оподаткування,
публічного управління та адміністрування
Криворізького національного університету

ВИЗНАЧЕННЯ ВИДУ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ

У статті проаналізовано дефініції економічної безпеки підприємства, в яких акцентовано увагу на понятті «розвиток». Розглянуті дефініції диференційовано на дві групи. У першій групі розвиток є наслідком, а в другій – причиною або умовою економічної безпеки підприємства. Показано протилежні та суперечливі погляди науковців на першоджерело, взаємовплив та вид зв'язку між розвитком та безпекою підприємства. Виявлено два основні види зв'язку між ними, які використовуються у фаховій літературі, а саме прямий і нелінійний. Запропоновано виокремити додаткові види, такі як повне ототожнення та рівнозначний зв'язок. Зроблено висновок про правомірність виокремлених видів зв'язку та їх зміну залежно від цілей, умов та обставин, що склались на підприємстві.

Ключові слова: вид взаємозв'язку, економічна безпека підприємства, лінійний зв'язок, нелінійний зв'язок, розвиток підприємства.

В статье проанализированы дефиниции экономической безопасности предприятия, в которых акцентировано внимание на понятии «развитие». Рассмотренные дефиниции дифференцированы на две группы. В первой группе развитие является следствием, а во второй – причиной или условием экономической безопасности предприятия. Показаны противоположные и противоречивые взгляды ученых на первоисточник, взаимовлияние и вид связи между развитием и безопасностью предприятия. Выявлены два основных вида связи между ними, которые используются в профессиональной литературе, а именно прямой и нелинейный. Предложено выделить дополнительные виды, такие как полное отождествление и равнозначная связь. Сделан вывод о правомерности выделенных видов связи и их изменение в зависимости от целей, условий и обстоятельств, сложившихся на предприятии.

Ключевые слова: вид взаимосвязи, экономическая безопасность предприятия, линейная связь, нелинейная связь, развитие предприятия.

The article analyzes the definitions of economic security of the enterprise, which focuses on the concept of “development”. The definitions are considered differentiated into two groups. In the first group, development is a consequence, and in the second group, the cause or condition of economic security of the enterprise. The contradictory and contradictory views of scientists on the original source, mutual influence and the kind of connection between development and security of the enterprise are shown. Two main types of communication between them are revealed which are used in professional literature: direct and nonlinear. It is proposed to allocate additional species, namely complete identification and equal relation. The conclusion is made on the legitimacy of the identified types of communication and their change depending on the purposes, conditions and circumstances that have developed in the enterprise.

Key words: type of interconnection, economic safety of the enterprise, linear communication, nonlinear connection, development of the enterprise.

Постановка проблеми. У наших попередніх дослідженнях розглянуто дефініції економічної безпеки підприємства, в яких імперативним поняттям (як і у визначеннях конкурентоспроможності підприємства) був розвиток підприємства [1, с. 51–53]. Тобто нами виявлено, що перший

напрямок у взаємозв'язку розвитку та економічної безпеки передбачає, що економічна безпека – це і є розвиток, стан розвитку або здатність до розвитку.

Пропонуємо називати такий зв'язок «повне ототожнення». Зокрема, в роботі [2, с. 84] за-

значено, що економічна безпека підприємства передбачає сталий розвиток, який досягається за рахунок використання всіх видів ресурсів та підприємницьких можливостей (за якими гарантується найбільш ефективно їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішніх і зовнішніх негативних впливів).

На думку колективу авторів на чолі зі С.В. Філіпповою, економічна безпека підприємства раніше розглядалась переважно з двох позицій: як форма розвитку підприємства, як форма його протистояння загрозам, а в сучасних наукових роботах ці дві концепції вже поєднуються [3, с. 11]. Однак М.О. Джаман і Г.О. Гончаров стверджують, що категорії «безпеки» та «розвиток» є рівнозначними та самостійними [4, с. 55]. Це твердження також знайшло відображення в роботі О.М. Ляшенко, в якій розвиток та економічну безпеку названо найважливішими характеристиками підприємства, які не слід протиставляти, оскільки кожна з них по-своєму характеризує його стан [5, с. 57].

Наявність таких протилежних поглядів актуалізує необхідність подальшого дослідження зв'язку цих понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Економічну безпеку з розвитком пов'язують багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Вагомий внесок зробили такі науковці, як, зокрема, В.І. Мунтіян [9], Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський [10], А.А. Меліхов [11], В.С. Гусев [12], В.В. Горлачук [13], М.І. Зубок, С.М. Яременко [14], З.Б. Живко [15], Р.М. Федоренко [16], К.С. Горячева [17], П.А. Колпаков [18], Ю.Г. Лисенко, С.Г. Міщенко [19], П.О. Попович [20], М.В. Войнаренко, О.Г. Яременко [21], Н.Ю. Гічова [22], О.М. Бандурка [23].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визнаючи значущість доробку науковців, зауважуємо, що питання зв'язку між економічною безпекою підприємства та його розвитком залишилися фрагментарними та несистематизованими, тому потребують поглибленого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз взаємозв'язку між розвитком підприємства та його економічною безпекою для визначення його виду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідивши наявні визначення економічної

безпеки підприємства, Л.О. Корчевська згрупувала їх за певними підходами, серед яких виділила розвиваючий підхід, який, на її думку, вивчає економічну безпеку підприємства з точки зору забезпечення розвитку підприємства як рушійної сили [6, с. 74–75]. Водночас окремі дефініції економічної безпеки побудовані таким чином, що в них розвиток підприємства (або його види) одночасно є і причиною, і наслідком:

– у визначенні І.А. Белоусової стійкий розвиток можна вважати наслідком використання ресурсів і підприємницьких можливостей та причиною динамічного науково-технічного і соціального розвитку [7, с. 17];

– у праці Р.М. Дацків стан економічного розвитку можна вважати причиною, а гармонійний розвиток – наслідком [8, с. 143–153].

У більшості наукових праць, які враховують поняття «розвиток підприємства», останнє виступає наслідком певного стану підприємства або ефективного використання його ресурсів (табл. 1).

Водночас безпосередньо розвиток підприємства може бути метою, як це показано у визначеннях економічної безпеки Д.С. Мацехи: «адекватне реагування системи менеджменту на динамічні внутрішні та зовнішні загрози через ефективно використання його ресурсів з метою стабільного функціонування і розвитку в певному сегменті ринку» [24, с. 154], а також Т.І. Сухорукової, яка відзначає, що «економічна безпека – це не тільки комплекс заходів протидії загрозам, але й <...> здатність гарантувати стабільність розвитку і досягнення цілей цього розвитку» [25, с. 61–65].

Слід навести визначення економічної безпеки, яке можна вважати спільним для її різних рівнів (держави, регіону, підприємства), надане О.М. Бандуркою та іншими науковцями, в якому «економічна безпека – це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку» [23, с. 17]. Вважаємо, що розвиток підприємства у цьому контексті можна трактувати як мету економічної безпеки.

Звернемо увагу на роботу Є.О. Діденко, в якій ототожнюється процес управління економічною безпекою зі стратегією безпечного розвитку підприємства, що є комплексною програмою дій з визначення пріоритетних напрямів господарювання в процесі виникнення загроз діяльності підприємства та необхідних ресурсів

для їх попередження, а в разі неможливості – формування умов для мінімізації результатів їх впливу [26, с. 35–40]. Проте більшість дослід-

ників питань економічної безпеки підприємства його розвиток відносять до цілей її забезпечення або управління нею, навіть якщо у самому

Таблиця 1

**Дефініції економічної безпеки підприємства, в яких враховано
поняття «розвиток підприємства»**

Визначення економічної безпеки підприємства, його автор і джерело	Конкретизація
<i>Розвиток як наслідок</i>	
Такий стан юридичних, виробничих відносин та організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за якого забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток (В.І. Мунтіян [9], Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський [10]).	– стану юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів;
Стан ефективного використання ресурсів підприємства (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки тощо) та наявних ринкових можливостей, що дає змогу попередити негативний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз та забезпечити його довгострокове виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до вибраної стратегії (А.А. Меліхов [11, с. 316–319], В.С. Гусев [12]).	– стану ефективного використання ресурсів підприємства, наявних ринкових можливостей та попередження негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;
Такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації та технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) (В.В. Горлачук [13]).	– ефективного використання корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей.
Стан, за якого забезпечуються економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку, гарантований захист їх ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації (М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко [14, с. 29]).	безпосередньо певного стану.
Стан підприємства, за якого забезпечуються економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, здатність своєчасно, адекватно та без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації та негативний вплив дестабілізуючих чинників (З.Б. Живко [15, с. 31]).	
Сукупний динамічний стан, що дає змогу формувати та здійснювати власну стратегію розвитку (Р.М. Федоренко [16, с. 224]).	
Стан економіки підприємства (економічної системи), який можна характеризувати збалансованістю та стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі власних економічних інтересів стабільний та ефективний розвиток (К.С. Горячева [17, с. 5]).	здатності економіки підприємства (економічної системи) на основі власних економічних інтересів.
Стан господарюючого суб'єкта, який характеризується організованою сукупністю концептуальних і прагматичних факторів (теорія, методологія, послідовність конкретних заходів), що забезпечують цій системі захист від небажаних впливів, динамічний розвиток, ефективність життєво важливих процесів, незалежність, можливість досягнення цілей (П.А. Колпаков) [18].	організованої сукупності концептуальних і прагматичних факторів.
Стан виробничо-економічної системи, за якого функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування й розвитку підприємства (Ю.Г. Лисенко, С.Г. Міщенко [19]).	певного стану виробничо-економічної системи.
Система забезпечення та захисту економічних інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, яка створюється та регулюється комплексом заходів, спрямованих на забезпечення стійкості та можливості розвитку суб'єкта господарювання як незалежної одиниці (П.О. Попович [20, с. 93–96]).	не сам розвиток, а його можливість, що є наслідком дії комплексу заходів.
Сукупність факторів, які забезпечують незалежність підприємства, стійкість і здатність до розвитку в умовах дії дестабілізуючих факторів (М.В. Войнаренко, О.Г. Яременко [21, с. 60]).	не сам розвиток, а здатність до нього, що є наслідком сукупності факторів.
<i>Розвиток як причина (або умова)</i>	
Стан, протилежний кризі, який досягається за найбільш ефективного використання ресурсів підприємства, а також відповідності напрямку його розвитку основним тенденціям зовнішнього середовища (Н.Ю. Гічова [22, с. 634–636]).	навіпаки, тут розвиток, який відповідає основним тенденціям зовнішнього середовища, що є причиною або умовою досягнення стану, протилежного кризі.
Стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури та статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку (О.М. Бандурка та ін. [23, с. 17]).	цілі розвитку є метою стану та здатності економічної системи протистояти певній небезпеці.

визначенні цього не зазначають. Наприклад, Н.П. Сисоліна стверджує, що під час управління економічною безпекою виділяють контури оперативного управління, що характеризується лише протистоянням загрозам, які вже виникли; тактичного, яке характеризується здатністю до адаптації; стратегічного, що відзначається здатністю до постійного розвитку [27, с. 23].

Слід вказати на таке протиріччя: одні науковці розвиток підприємства називають характеристикою економічної безпеки, а інші, навпаки, безпеку називають характеристикою розвитку. Так, у класифікації Т.Ю. Феофілової до об'єктів економічної безпеки віднесено інтереси підприємства, економічні інтереси, суб'єкт господарської діяльності; до бажаних характеристик об'єкта економічної безпеки – незалежність, стабільність, стійкість, розвиток; до механізмів забезпечення економічної безпеки – інституціональний, організаційно-економічний [28, с. 103–106]. На противагу їй, І.В. Петров безпеку вважає однією з основних характеристик функціонування та розвитку будь-якої системи, зокрема економічної [29, с. 3], а Т.В. Харчук стверджує, що економічна безпека є елементом, що забезпечує стійкий розвиток підприємства як системи [30, с. 332–336].

Таким чином, серед науковців відсутнє однозначне розуміння того, яке з понять, які аналізуються, є первісним, а яке – другорядним; чи розвиток є метою економічної безпеки підприємства, чи, навпаки, тільки перебуваючи в безпеці, підприємство буде розвиватися. Спільним є тільки те, що зв'язок між цими поняттями більшість науковців визнає та називає причинно-наслідковим. Існує низка робіт, в яких зроблено спробу дати відповідь на такі питання. Проте аналіз цих робіт дає змогу зробити висновок про протилежність і неоднозначність цих відповідей.

Отже, біполярність поглядів науковців на зв'язок понять «розвиток підприємства» та «економічна безпека підприємства» полягає в тому, що одні науковці називають його нелінійним, а інші – прямим. Розглянемо обидва погляди детальніше.

Нелінійний діалектичний взаємозв'язок з урахуванням часового лагу, при цьому і економічна безпека, і розвиток підприємства притаманні йому для можливості стабільної діяльності у тривалому періоді (відзначено в працях О.М. Ляшенко та Ю. С. Погорелова [31, с. 162–171], О.М. Кузьменка [32], К.А. Лейко [33]).

О.М. Кузьменко, доповнюючи характеристики зв'язку, наведені вище (О.М. Ляшенко, Ю.С. Погореловим), називає його також взаємним та_причинно-наслідковим. Науковець пояснює, що прагнення забезпечити економічну безпеку орієнтує управління підприємством на збільшення сталості діяльності шляхом здійснення безпечних змін, уникнення ризикованих змін та змін ймовірного характеру. Це наводить О.М. Кузьменко на думку про те, що прагнення забезпечити економічну безпеку певним чином пригнічує та стримує розвиток підприємства. Водночас науковець стверджує, що розвиток підприємства дає змогу перейти до якісно нового стану, безпека якого може бути вищою, а також відзначає, що сам перехід підприємства до якісно нового стану може супроводжуватися виникненням загроз діяльності підприємства, порушенням збалансованості його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, частковою втратою ефективності використання ресурсів, тобто зменшенням економічної безпеки [32]. О.М. Ляшенко та Ю.С. Погорелов підтверджують вищеописане протиріччя, адже за максимізації економічної безпеки виникає прагнення ухилятися від змін, бажання стабілізації, що поступово приводить до стагнації (тобто стабілізації) [31, с. 162–171]. Проте навіть за такого розвитку подій, як відомо, стадія стабілізації підприємства не є обов'язковим переходом до занепаду [26, с. 35–40]. Маючи відповідні можливості (зокрема, зростання) підприємство може перейти до наступного циклу свого розвитку.

Продовжуючи дослідження у цьому напрямі, О.М. Ляшенко [5, с. 57], наділяючи економічну безпеку охоронною функцією, обґрунтовує, що вона може негативно впливати на розвиток підприємства, стримуючи і навіть істотно гальмуючи його темпи. Науковець робить висновок про неоднозначність взаємозалежності економічної безпеки та розвитку підприємства, оскільки як інтенсивність розвитку може завадити стану економічної безпеки підприємства, так і перманентна орієнтація на забезпечення його економічної безпеки може гальмувати розвиток підприємства [5, с. 106]. В роботі К.А. Лейко також обґрунтовується протиріччя між розвитком та економічною безпекою підприємства [33]. Науковець пояснює своє бачення тим, що розвиток підприємства передбачає цілеспрямоване створення позитивних змін, накопичення яких в окремі періоди часу може приводити до фор-

мування локальних криз на підприємстві та до часткового погіршення ситуації. К.А. Лейко наводить як приклад розвиток кризи в моделі життєвого циклу Л. Грейнера, який виділив 5 стадій організаційного розвитку, відокремлюваних одна від одної моментами організаційних криз, при цьому шлях підприємства з однієї стадії свого розвитку до наступної лежить через подолання відповідної кризи цього перехідного періоду (криза лідерства, криза автономії, криза контролю, криза від бюрократизму) [34, с. 76–92]. Однак, на нашу думку, такий приклад є не зовсім доречним, оскільки в контексті, що досліджується, більш доцільно говорити не про організаційний розвиток, а про життєвий цикл самого підприємства, який у класичному варіанті включає фази зародження, створення, зростання, зрілості та спаду [35, с. 15–21].

Продовжуючи обґрунтування, К.А. Лейко наводить приклад впровадження позитивних змін за моделлю К. Левіна [36], наголошуючи на тому, що після першого етапу процесу змін («розморожування») або між першим та другим етапами у такій моделі («розморожування» – «рух») позитивний ефект ще не отриманий, але вже настало «розхитування» наявної ситуації, тобто підприємство загалом або його окрема функціональна сфера знаходиться у стані трансформації, який характеризується підвищенням нестабільності, загостренням протиріч, зростанням небезпеки. У такому разі прагнення розвитку підприємства може спричинити загострення наявних потенційних криз, чого під час розроблення стратегії розвитку підприємства слід максимально уникати [33]. К.А. Лейко також робить висновок, що намагання активізувати та прискорити розвиток, маючи на меті формування позитивних наслідків у майбутньому, може істотно зменшити економічну безпеку та активізувати загрози підприємству в поточному періоді його діяльності [33]. До представників цього підходу можна віднести колектив авторів монографії [37, с. 19], які наводять приклад, коли інтерес підприємства щодо максимізації прибутку або максимально можливого збільшення ринкової частки підприємства, який повинен бути захищеним (з точки зору захисного підходу розуміння економічної безпеки) вже сьогодні може не узгоджуватися з дещо менш стрімким, проте стабільним, сталим та поступальним розвитком підприємства.

Отже, як резюме цього підходу доцільно навести зв'язок, виведений Ю.С. Погореловим

у колективній монографії [38, с. 96, 100]: розвиток сприяє економічній безпеці підприємства, але може погіршувати її, економічна безпека підтримує розвиток, але обмежує його.

Прямий причинно-наслідковий зв'язок (у працях Л.М. Христенко [39], В.А. Предборського [40, с. 16] та О.Ф. Яременко [41]).

Погляд Л.М. Христенко в указаному аспекті суперечить першому напряму, але, з іншого боку, аналогічним є вказання на причину й наслідок. Науковець обґрунтовує своє бачення зв'язку прямим тим, що розвиток підприємства неможливий без забезпечення стану захищеності економічних інтересів підприємства від дії негативних загроз і є обов'язковою умовою поточного існування підприємства [39].

В.А. Предборський називає розвиток одним із компонентів економічної безпеки, пояснюючи, що якщо економіка не розвивається, то в неї різко скорочуються можливість виживання, опірність і можливість адаптації до внутрішніх і зовнішніх загроз [40, с. 16]. Аналогічну думку висловлює О.Ф. Яременко: «відсутність розвитку економічної системи знижує можливість виживання, стійкості і адаптивності до внутрішніх і зовнішніх умов» [41].

До представників другого підходу, на нашу думку, можна віднести Є.О. Діденко, оскільки в праці цього науковця наголошується на тому, що чим вищий рівень економічної безпеки, обумовлений використанням ресурсів, тим більша здатність до протидії загрозам, оскільки формується здатність підприємства до нейтралізації їх впливу. При цьому подолання проблем розвитку за рахунок можливостей системи економічної безпеки Є.О. Діденко називає необхідною умовою захисту розвитку підприємства та стимулятором переходу його до нового циклу, що характеризується подальшим зростанням. В оберненій ситуації, коли стан економічної безпеки підприємства незадовільний, стадія стабілізації поступово переходить у занепад через накопичення кризових тенденцій, як наслідок, приводить до припинення діяльності, оскільки на підприємство постійно впливає зовнішнє середовище [26, с. 35–40].

Висновки. Розглянувши два протилежні напрями досліджень щодо виду зв'язку між економічною безпекою та розвитком підприємства, пропонуємо виділити третій напрям, який полягає у рівнозначності для підприємства цих понять. До цього напряму слід віднести роботу М.О. Джаман і Г.О. Гончарова, в якій категорії

«безпека» та «розвиток», як вже зазначалося нами, називаються рівнозначними та самостійними [3, с. 55]. При цьому вважаємо, що наявний взаємовплив розвитку і безпеки не дає змогу констатувати принципову відсутність взаємозв'язку між ними навіть за рівнозначного підходу. Проте відсутність зв'язку може бути у короткостроковому періоді. Крім того, вважаємо, що всі чотири напрями не є взаємовиключними. Навпаки, усі науковці праві, адже зв'язок між економічною безпекою та розвитком підприємства може бути і прямим, і нелінійним, і повним ототожненням, і рівнозначним за визначених цілей, умов та обставин. Виявлення таких умов є напрямом нашого подальшого дослідження.

Бібліографічний список:

1. Міщук Є.В. Дослідження зв'язку між економічною безпекою підприємства та його конкурентоспроможністю. Актуальні проблеми сучасного менеджменту: монографія / за ред. Л.М. Варави. Кривий Ріг, 2018. С. 46–72.
2. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
3. Філіппова С.В. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія / за заг. ред. С.В. Філіппової. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. 196 с.
4. Джаман М.О., Гончаров Г.О. Теоретико-практичні засади формування регіональної системи забезпечення економічної безпеки малого бізнесу. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2010. № 1 (40). С. 51–57.
5. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. 2-ге вид., переробл. Київ: НІСД, 2015. 348 с.
6. Корчевська Л.О. Синергетичне управління економічною безпекою підприємства: дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Херсонський національний технічний університет. Херсон, 2017. 342 с.
7. Белоусова І.А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства: монографія. Київ: Дорадо-Друк, 2010. 432 с.
8. Дацків Р.М. Система економічної безпеки у глобальному вимірі. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 7. С. 143–153.
9. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія. Київ: Квіц, 1999. 464 с.
10. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
11. Мелихов А.А., Камышникова Э.В. Эволюция подходов к содержанию категории «экономическая безопасность предприятия». Вісник Приазовського державного технічного університету. 2009. № 19. С. 316–319.
12. Гусев В.С., Демин В.А., Кузин Б.И. и др. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов. Санкт-Петербург: Очарованный странник, 2001. 288 с.
13. Горлачук В.В., Яненко І.Г. Економіка підприємства: навч. посібник. Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 344 с.
14. Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / за ред. М.І. Зубка. Київ, 2012. 226 с.
15. Живко З.Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізми забезпечення, управління: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2012. 256 с.
16. Федоренко Р.М. Система управління ресурсами як основа забезпечення економічної безпеки. Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: зб. матер. наук.-практ. конф. Київ: вид-во Європ. ун-ту, 2003. С. 224–229.
17. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами»; Київський нац. ун-т технологій та дизайну. Київ, 2006. 16 с.
18. Колпаков П.А. Система экономической безопасности фирмы. Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2013. № 1. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2013/01/1567>.
19. Лысенко Ю.Г., Мищенко С.Г., Руденский Р.А. и др. Механизмы управления экономической безопасностью. Донецк: ДонНУ, 2002. 178 с.
20. Попович П.О. Економічна безпека підприємства на сучасному етапі розвитку економіки України. Вісник Тернопільської академії народного господарства. 2002. Вип. 2. С. 93–96.
21. Войнаренко М.В., Яременко О.Г. Управління економічною безпекою підприємств на основі оцінки відхилень порогових показників. Економіст. 2008. № 12. С. 60–63.
22. Гічова Н.Ю. Діагностика економічної безпеки підприємства. Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Вип. 247: в 4 т. Т. 4. Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. С. 634–636.
23. Бандурка О.М. та ін. Основи економічної безпеки: підручник. Харків: вид-во Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 236 с.

24. Мацеха Д.С. Економічна безпека підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1 (48). С. 128–133.
25. Сухорукова Т.І. Проблеми економічної безпеки підприємства. Бізнес-Інформ. 1998. № 4. С. 61–65.
26. Діденко Є.О. Управління економічною безпекою підприємства на основі формування стратегії його безпечного розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 5 (168). С. 35–40.
27. Сисоліна Н.П. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. Кіровоград: КНТУ, 2014. 226 с.
28. Феофилова Т.Ю. Проблемы теории экономической безопасности. Проблемы современной экономики. Евразийский межрегиональный научно-аналитический журнал. 2009. № 4 (32). С. 103–106.
29. Петров И.В. Демонизация рынков в процессе обеспечения экономической безопасности макрорегиона: воспроизводственный подход. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. С. 3.
30. Харчук Т.В. Характеристика економічної стійкості підприємства та її елементів. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 34. С. 332–336.
31. Ляшенко А.Н. Погорелов Ю.С. Взаимообусловленность и взаимозависимость экономической безопасности и развития предприятия. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. 2008. № 3 (45). С. 162–171.
32. Кузьменко О.М. Економічна безпека підприємства: зв'язок з іншими категоріями та поняттями. Безпекознавство: теорія та практика: праці II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Севе́родо́нецьк, 15 березня – 15 квітня 2014 р.). Севе́родо́нецьк: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2014. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/kuzmenko_o_m_ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva_zv_39_jazok_z_inshimi_kategorijami_ta_ponjattjami/4-1-0-172.
33. Лейко К.А. Протиріччя між розвитком та економічною безпекою підприємства. Безпекознавство: теорія та практика: праці II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Севе́родо́нецьк, 15 березня – 15 квітня 2014 р.). Севе́родо́нецьк: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2014. URL: http://thesis.at.ua/publ/2014_r_bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika_15_03_15_04/lejko_k_a_protirichchja_mizh_rozvitkom_ta_ekonomichnoju_bezpekoju_pidpriemstva/10-1-0-306.
34. Грейнер Л. Эволюция и революция в процессе роста организаций. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2002. № 4. С. 76–92.
35. Веснин В.Р. Менеджмент: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2006. 504 с.
36. Lewin K. Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers; Edited by Dorwin Cartwright. New York: Harper & Row, 1951. 346 p.
37. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / за ред. Т.Г. Васильціва. Львів, 2012. 386 с.
38. Розвиток суб'єктів господарювання України: сучасні реалії та перспективи: колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Бандоріної, Л.М. Савчук. Дніпро: Пороги, 2017. 480 с.
39. Христенко Л.М. Забезпечення економічної безпеки підприємства у сучасних умовах господарювання. Безпекознавство: теорія та практика: праці II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Севе́родо́нецьк, 15 березня – 15 квітня 2013 р.). Севе́родо́нецьк: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2013. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/khristenko_l_m_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_pidpriemstva_u_suchasnikh_umovakh_gospodarjuvannja/4-1-0-148.
40. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія. Київ: Кондор, 2005. 391 с.
41. Яременко О.Ф. Концепція управління економічною безпекою як передумова економічної стійкості підприємства. Безпекознавство: теорія та практика: праці II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Севе́родо́нецьк, 15 березня – 15 квітня 2014 р.). Севе́родо́нецьк: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2014. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/jaremenko_o_f_koncepcija_upravlinnja_ekonomichnoju_bezpekoju_jak_peredumova_ekonomichnoji_stijkosti_pidpriemstva/4-1-0-117.

References:

1. Mishchuk Ye.V. (2018). Doslidzhennia zv'iazku mizh ekonomichnoiu bezpekoju pidpriemstva ta yoho konkurentospromozhnistiu. Aktualni problemy suchasnoho menedzhmentu: monohrafiia / za red. L.M. Varavy. Kryvyi Rih, p. 46–72.
2. Kozachenko H.V. (2003). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia: monohrafiia. Kyiv: Libra, 280 p.

3. Filyppova S.V. (2015). Ekonomichna bezpeka pidpriemstv realnogo sektoru ekonomiky v umovakh vartisno-orientovanoho upravlinnia: monohrafiia / za zah. red. S.V. Filyppovoi. Odesa: FOP Bondarenko M.O., 196 p.
4. Dzhaman M.O. (2010). Teoretyko-praktychni zasady formuvannia rehionalnoi systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky maloho biznesu. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. № 1 (40). P. 51–57.
5. Liashenko O.M. (2015). Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: monohrafiia. 2-he vyd., pererobl. Kyiv: NISD, 348 p.
6. Korchevska L.O. (2017). Synerhetychne upravlinnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: dys. ... doktora ekon. nauk: spets. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)"; Khersonskiy natsionalnyi tekhnichnyi universytet. Kherson, 342 p.
7. Belousova I.A. (2010). Upravlinskyi oblik – informatsiina skladova systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: monohrafiia. Kyiv: Dorado-Druk, 432 p.
8. Datskiv R.M. (2004). Systema ekonomichnoi bezpeky u hlobalnomu vymiri. Aktualni problemy ekonomiky. № 7. P. 143–153.
9. Muntian V.I. (1999). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: monohrafiia. Kyiv: Kvits, 464 p.
10. Ivaniuta T.M., Zaichkovskiy A.O. (2009). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva / navch. posibnyk. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 256 p.
11. Melykhov A.A. (2009). Evoliutsiia podkhodov k sodержaniyu katehoryi "ekonomicheskai bezopasnost predpriyatiya". Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu. № 19. P. 316–319.
12. Husev V.S., Demyn V.A., Kuzyn B.Y. (2001). Ekonomika y orhanyzatsiia bezopasnosti khoziaistviushchykh subektov. SPb: Ocharovanniy strannyk, 288 p.
13. Horlachuk V.V., Yanenkova I.H. (2010). Ekonomika pidpriemstva: navch. posibnyk. Mykolaiv: vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 344 p.
14. Zubok M.I., Rubtsov V.S., Yaremenko S.M. (2012). Ekonomichna bezpeka sub'ektiv pidpriemnytstva: navchalnyi posibnyk / za red. M.I. Zubka. Kyiv, 226 p.
15. Zhyvko Z.B. (2012). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist, mekhanizmy zabezpechennia, upravlinnia: monohrafiia. Lviv: Liha-Pres, 256 p.
16. Fedorenko R.M. (2003). Systema upravlinnia resursamy yak osnova zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky. Nderzhavna systema bezpeky pidpriemnytstva yak sub'iekt natsionalnoi bezpeky Ukrainy: zb. mater. nauk.-prakt. konf. Kyiv: vyd-vo Yevrop. un-tu, P. 224–229.
17. Horiacheva K.S. (2006). Mekhanizm upravlinnia finansovoi bezpeky pidpriemstva: avto-ref. dys.... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.01 "Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy"; Kyivskiy nats. un-t tekhnolohii ta dyzainu. Kyiv, 16 p.
18. Kolpakov P.A. (2013). Systema ekonomicheskoi bezopasnosti firmy. Ekonomika y menedzhment ynnovatsionnykh tekhnolohiy. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2013/01/1567>.
19. Lysenko Yu.H., Myshchenko S.H., Rudenskiy R.A. (2002). Mekhanyzmy upravleniya ekonomicheskoi bezopasnosti. Donetsk: DonNU, 178 p.
20. Popovych P.O. (2002). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy. Visnyk Ternopilskoi akademii narodnogo hospodarstva. № 2. P. 93–96.
21. Voinarenko M.V., Yaremenko O.G. (2008). Upravlinnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva na osnovi otsinky vidkhylen porohovykh pokaznykiv. Ekonomist. № 12. P. 60–63.
22. Hichova N.Yu. (2004). Diahnostyka ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 247: v. 4. Dnipropetrovsk: DNU. P. 634–636.
23. Bandurka O.M. (2003). Osnovy ekonomichnoi bezpeky: pidruchnyk. Kharkiv: Vyd-vo Nats. un-t vnutr. sprav, 236 p.
24. Matsekha D.S. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. № 1 (48). P. 128–133.
25. Sukhorukova T.I. (1998). Problemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. Biznesinform. № 4. P. 61–65.
26. Didenko Ye.O. (2015). Upravlinnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva na osnovi formuvannia stratehii yoho bezpechnoho rozvytku. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. K.: NDEI. № 5 (168). P. 35–40.
27. Sysolina N.P. (2014). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: navchalnyi posibnyk. Kirovohrad: KNTU, 226 p.
28. Feofylova T.Yu. (2009). Problemy teorii ekonomicheskoi bezopasnosti. Problemy sovremennoi ekonomiky. Evraziyskiy mezhrehionalnyi nauchno-analytycheskiy zhurnal. № 4 (32). P. 103–106.
29. Petrov Y.V. (2005). Demonopolizatsiia rynkov v protsesse obespecheniya ekonomicheskoi bezopasnosti makrorehiona: vosproizvodstvennyi podkhod. Moskva: YuNYTY-DANA, P. 3.
30. Kharchuk T.V. (2011). Kharakterystyka ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva ta yii elementiv. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. № 34. P. 332–336.
31. Liashenko A.N., Pohorelov Yu.S. (2008). Vzaïmoobuslovlennost y vzaïmozavysymost ekonomicheskoi bezopasnosti y razvitiya predpriyatiya. Menedzher. Visnyk Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia. № 3 (45). P. 162–171.
32. Kuzmenko O.M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: zviazok z inshymy katehoriïamy ta

- poniattiamy. Bezpekoznavstvo: teoriia ta praktyka: pratsi II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (Sievierodonetsk, 15 bereznia – 15 kvitnia 2014 r.). Sievierodonetsk: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. Volodymyra Dalia, 2014. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/kuzmenko_o_m_ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva_zv_39_jazok_z_inshimi_kategorijami_ta_ponjattjami/4-1-0-172.
33. Leiko K.A. Protyrichchia mizh rozvytkom ta ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva. Bezpekoznavstvo: teoriia ta praktyka: pratsi II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (Sievierodonetsk, 15 bereznia – 15 kvitnia 2014 r.). Sievierodonetsk: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. Volodymyra Dalia, 2014. URL: http://thesis.at.ua/publ/2014_r_bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika_15_03_15_04/lejko_k_a_protirichchja_mizh_rozvitkom_ta_ekonomichnoju_bezpekoju_pidpriemstva/10-1-0-306.
 34. Hreiner L. (2002). Evoliutsyia y revoliutsyia v protsesse rosta orhanyzatsyi. Vestnyk Sankt-Peterburhskoho unyversyteta. № 4. P. 76–92.
 35. Vesnyn V.R. 2006. Menedzhment: uchebnyk. 3-e yzd., pererab. y dop. Moskva: Prospekt. 504 p.
 36. Lewin K. (1951). Feild Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers; Edited by Dorwin Cartwright. New York: Harper & Row, 346 p.
 37. Vasylytsiv T.H., Voloshyn V.I., Boikevych O.R., Karkavchuk V.V. (2012). Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia / za red. T.H. Vasylytsiva. Lviv. 386 p.
 38. Bandorina L.M., Savchuk L.M. (2017). Rozvytok sub'ektiv hospodariuvannia ukraïny: suchasni realii ta perspektyvy: kolektyvna monohrafiia. Dnipro: Porohy, 480 p.
 39. Khrystenko L.M. Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva u suchasnykh umovakh hospodariuvannia. Bezpekoznavstvo: teoriia ta praktyka: pratsi II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (Sievierodonetsk, 15 bereznia – 15 kvitnia 2013 r.). Sievierodonetsk: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. Volodymyra Dalia, 2013. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/khrystenko_l_m_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_pidpriemstva_u_suchasnykh_umovakh_gospodarjuvannja/4-1-0-148.
 40. Predborskyi V.A. (2005). Ekonomichna bezpeka derzhavy: monohrafiia. Kyiv: Kondor, 391 p.
 41. Yaremenko O.F. Kontseptsiiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu yak peredumova ekonomichnoi stiikosti pidpriemstva Bezpekoznavstvo: teoriia ta praktyka: pratsi II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (Sievierodonetsk, 15 bereznia – 15 kvitnia 2014 r.). Sievierodonetsk: Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. Volodymyra Dalia, 2014. URL: http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/jaremenko_o_f_koncepcija_upravlinnja_ekonomichnoju_bezpekoju_jak_peredumova_ekonomichnoji_stiikosti_pidpriemstva/4-1-0-117.

Mishchuk Ie.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Taxation, Public Management and Administration
Kryvyi Rih National University

DETERMINATION OF THE TYPE OF COMMUNICATION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE AND ITS ECONOMIC SECURITY

As a result of the analysis of existing definitions of the concept of “economic security of the enterprise”, in which emphasis is placed on the notion of “development”, two groups are distinguished. In the first group, development is a consequence, and in the second group – the cause or condition of the economic security of the enterprise. Separate definitions of economic security are constructed in such a way that in them the development of an enterprise (or its types) is both a cause and an effect. It was revealed that in the overwhelming majority of scientific works that take into account the concepts of “enterprise development,” the latter is a consequence of a certain state of the enterprise or the effective use of its resources. It is shown that the development of an enterprise can be the goal of an enterprise directly related to the state of economic security. A contradiction is revealed: some scientists develop the enterprise

as a characteristic of an economic security, while others, on the contrary – call security a characteristic of development.

On the basis of the conducted research bipolarity of the scientists' views on the connection between the concepts "enterprise development" and "enterprise economic security" is revealed. It is shown that in one field of research, there is a nonlinear dialectical relationship taking into account the time lag, while economic security and enterprise development are inherent in the enterprise for the possibility of stable activity in the long run. In another direction, communication is a direct cause-effect, which provides that the development of the enterprise is impossible without ensuring the state of protection of the economic interests of the enterprise from the impact of negative threats and is an indispensable condition for its current existence.

It is proposed to identify additional types of links between development and economic security – a complete identification, in which economic security is development, and an equivalent link, in which these concepts are independent.

It is substantiated that the existing mutual influence of development and economic security does not allow establishing a fundamental lack of interconnection between them, even with an equivalent approach. However, the lack of communication can be in the short term.

It is concluded that all the selected directions of the connection between the concepts that are investigated are not mutually exclusive. The link between economic security and the development of an enterprise can be direct, non-linear, complete identification, and equivalent for certain purposes, conditions, and circumstances prevailing in the enterprise.

УДК 658.15

Морозов Є.Ю.

аспірант

Київського університету ринкових відносин

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Сьогодні в Україні всебічна підтримка суб'єктів економічної діяльності на етапі ринкових перетворень та антикризових заходів є одним з пріоритетних напрямів у процесі формування економічної політики. Автор досліджує особливості антикризового управління на підприємствах у розрізі окремих етапів реагування на кризові ситуації. Запропоновано кроки реалізації стратегії антикризового управління підприємством.

Ключові слова: криза, кризова ситуація, антикризове управління підприємством, антикризові заходи.

Сегодня в Украине всесторонняя поддержка субъектов экономической деятельности на этапе рыночных преобразований и антикризисных мер является одним из приоритетных направлений в процессе формирования экономической политики. Автор исследует особенности антикризисного управления на предприятиях в разрезе отдельных этапов реагирования на кризисные ситуации. Предложены шаги реализации стратегии антикризисного управления предприятием.

Ключевые слова: кризис, кризисная ситуация, антикризисное управление предприятием, антикризисные меры.

In modern conditions in Ukraine, the comprehensive support of economic actors at the stage of market transformations and anti-crisis measures is one of the priority directions in the process of formation of economic policy. The author investigates the features of crisis management in enterprises in the context of individual stages of crisis response. The steps to implement the anti-crisis management strategy of the enterprise are proposed.

Keywords: crisis, crisis situation, crisis management of the enterprise, anti-crisis measures.

Постановка проблеми. Антикризове управління є стратегічною концепцією менеджменту на підприємстві та системою заходів щодо діагностики кризового стану організації, виведення її з кризи за допомогою активних фінансових процедур.

Зрозуміло, що антикризове управління відрізняється від традиційного управління підприємствами, має свою специфіку, яка пов'язана з непередбачуваними змінами в умовах діяльності установ, а також з ринковою кон'юнктурою. Система антикризового управління припускає в організаційному відношенні значну гнучкість і адаптивність до обставин, що швидко змінюються. Тому розробка заходів антикризового управління підприємством в умовах нестабільного економічного середовища є актуальною темою досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемі антикризового управління приділяли у своїх працях такі відомі вітчизняні автори, як, зокрема, Б.Г. Шелегеда, О.М. Шарнопольська, М.В. Румянцев [1], В.О. Василенко [2], І.О. Кульчий [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте низка питань антикризових стратегій управління залишається недостатньо розглянутою, а подальші розробки дадуть змогу вдосконалити систему антикризових заходів управління підприємством.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є систематизація особливостей антикризового управління підприємством для виокремлення поетапних заходів виведення його з кризового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес антикризового управління є основною складовою системи антикризового управління кожного суб'єкта господарювання та системою комунікацій і технологій, спрямованих на приведення об'єкта управління у найбільш бажаний стан.

Основною метою антикризового управління є досягнення стабільних високих фінансових результатів, розширення сегменту ринку, забезпечення стійкого положення на ньому. Вжиття антикризових заходів унеможливорює виникнення фінансових проблем, знижує ризики банкрутства підприємства, координує управлінські рішення з практичними діями, полегшує пристосування до ринкового середовища та вихід на нові ринки [4, с. 233].

Виходячи із сутності та особливостей антикризового управління, наведемо модель антикризового управління підприємством, що передбачає виконання такої сукупності послідовних взаємопов'язаних етапів (рис. 1) [5]:

- 1) формування інформаційної бази антикризового управління;
- 2) діагностика кризового стану підприємства;
- 3) визначення об'єктів та суб'єктів антикризового управління;
- 4) формування антикризових цілей та відповідних їм завдань;
- 5) розроблення альтернативних варіантів антикризових заходів;
- 6) оцінювання доцільності кожного варіанта антикризових заходів;
- 7) оцінювання антикризової спроможності підприємства;
- 8) вибір найбільш оптимального варіанта антикризових заходів;
- 9) складання плану вжиття антикризових заходів;
- 10) розроблення організаційних та мотиваційних механізмів вжиття антикризових заходів;
- 11) вжиття антикризових заходів;
- 12) контроль вжиття антикризових заходів;
- 13) оцінювання успішності вжитих антикризових заходів;
- 14) регулювальні дії;
- 15) розроблення та вжиття реабілітаційних (профілактичних) антикризових заходів, вибір напряму подальшої діяльності підприємства.

Отже, перший етап полягає у формуванні інформаційної бази антикризового управління підприємством, від повноти та об'єктивності якої буде залежати успішність вжиття антикризових заходів та діяльності підприємства загалом. Необхідність та першочерговість реалізації цього етапу підтверджується автором Ю.С. Цал-Цалко, за словами якого, кожен етап процесу управління повинен починатися з опрацювання певного потоку вхідної інформації, яка після цього має перетворитись на вихідну, а в подальшому стати вхідною для кожного наступного етапу [6, с. 147].

Важливість процедури формування інформаційної бази в процесі антикризового управління полягає також у тому, що вона дає змогу вирішити низку важливих завдань, серед яких слід назвати об'єктивне оцінювання стану та тенденцій розвитку підприємства; раннє виявлення ознак кризового стану та чинників, що

Рис. 1. Модель антикризового управління підприємством [5, с. 13–14]

його зумовили; оцінювання потенційних можливостей підприємства щодо подолання кризового стану та уникнення банкрутства; своєчасне прийняття та реалізацію успішних антикризових управлінських рішень.

Наступним етапом антикризового управління є діагностика кризового стану підприємства (2-й етап), яка повинна починатися з визначення об'єктів і суб'єктів діагностики та вибору методу її проведення. Вибір того чи іншого методу діагностики кризового стану підприємства буде залежати від її об'єкта, суб'єкта, цілей, періоду, виду та напрямів діяльності підприємства, рівня інформаційного та ресурсного забезпечення, кваліфікації кадрів тощо.

Якщо за результатами діагностики виявлено ознаки кризового стану підприємства, необхідно визначити чинники, що його зумовили, а також ідентифікувати тип кризи на підприємстві. Якщо за результатами діагностики ознак кризового стану не виявлено, процес антикризового управління не закінчується, а продовжується у вигляді розроблення та вжиття профілактичних антикризових заходів, спрямованих на недопущення прояву кризи в майбутньому (16-й етап). Перелік профілактичних антикризових заходів навести досить складно, адже він буде різним для кожного підприємства. Насамперед ці заходи залежатимуть від виду та напрямів діяльності підприємства, його поточного стану розвитку, стадії життєвого циклу, а також ситуації, що склалась. Однак за характером вони можуть бути організаційно-правовими, соціальними, фінансово-економічними, виробничо-технологічними, маркетинговими, управлінськими тощо.

За результатами реалізації другого етапу процесу антикризового управління переходимо до визначення об'єктів, на який спрямовуватимуться антикризові заходи, та суб'єктів їх здійснення (3-й етап). Так, об'єктом антикризового управління є процеси та явища, які виникають під дією мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища, а також виявляються у відхиленні фактичних показників діяльності підприємства від запланованих.

За результатами проведення попередньо розглянутих етапів визначаються цілі та завдання антикризового управління, які становлять 4-й етап процесу антикризового управління. Перелік цілей антикризового управління та відповідних їм завдань наведено в табл. 1.

До конкретних цілей антикризового управління можна віднести підвищення рівня ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості підприємства; активізацію маркетингової діяльності; диверсифікацію діяльності; модернізацію обладнання; освоєння нових технологій виробництва; скорочення рівня витрат; зміни у структурі персоналу підприємства; підвищення рівня продуктивності праці тощо.

Після розроблення декількох варіантів антикризових заходів переходимо до шостого етапу антикризового управління, на якому необхідно оцінити доцільність кожного з них.

Необхідність цього етапу пояснюється так: по-перше, визначення доцільності тих чи інших антикризових заходів дає змогу виявити притаманні їм недоліки та, відповідно, уникнути несподіваних втрат у майбутньому; по-друге, очікувані позитивні наслідки вжиття запланованих антикризових заходів значно активізують

Таблиця 1

Цілі та завдання антикризового управління підприємством [7, с. 54]

Цілі антикризового управління	Завдання антикризового управління
Збереження поточного стану розвитку підприємства та недопущення вияву кризи в майбутньому	Систематичне спостереження за змінами у внутрішньому та зовнішньому середовищі функціонування підприємства; послаблення (ліквідація) дії чинників, які можуть негативно вплинути на поточну чи майбутню діяльність підприємства; розроблення та вжиття системи профілактичних заходів, спрямованих на недопущення прояву кризи в майбутньому.
Виведення підприємства з кризового стану	Розроблення та вжиття заходів, спрямованих на недопущення поглиблення кризи та її ліквідацію; мобілізація внутрішніх можливостей підприємства; пошук джерел залучення додаткових ресурсів тощо.
Недопущення ліквідації підприємства, яке перебуває на межі юридичного банкрутства	Пошук та залучення фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для покриття боргових зобов'язань; анулювання чи відтермінування строків погашення боргу; розроблення та вжиття заходів, спрямованих на фінансове оздоровлення підприємства.
Ліквідація негативних наслідків кризи (антикризових заходів)	Стабілізація показників діяльності підприємства (досягнення ними докризових значень); розроблення та вжиття заходів, спрямованих на недопущення повторного вияву кризи в майбутньому.

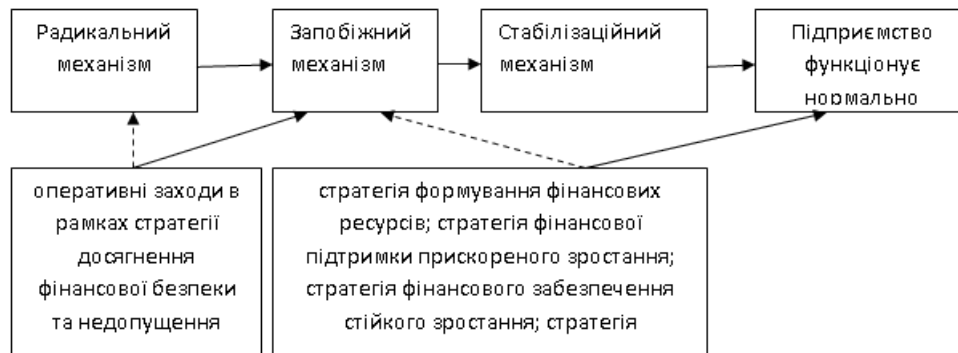

Рис. 2. Схема поетапного виведення підприємства зі стану кризи [8, с. 244]

процес їх реалізації; по-третє, визначені переваги та недоліки реалізації кожного варіанта антикризових заходів дають змогу вибрати найбільш оптимальний із них, тобто той, реалізація якого принесе найбільш очікуваний результат за найменших витрат та втрат.

Однак оцінювання доцільності кожного варіанта антикризових заходів на основі вищезазначених критеріїв може виявитись недостатнім для вибору найбільш оптимального з них. Тому його варто доповнити оцінюванням антикризової спроможності підприємства, що характерне для 7-го етапу антикризового управління.

За результатами здійснення останніх двох етапів антикризового управління, відповідно, вибору найбільш оптимального варіанта антикризових заходів (8-й етап) переходимо до складання антикризового плану та його безпосередньої реалізації (9–11-й етапи).

Сформований антикризовий план повинен включати визначені об'єкти та суб'єкти антикризового управління; перелік антикризових цілей та відповідних їм завдань; сукупність показників (параметрів), яких прагне досягти підприємство в результаті досягнення поставлених цілей; перелік антикризових заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей; послідовність вжиття антикризових заходів; перелік виконавців та термінів виконання антикризового плану; обсяг ресурсів, необхідних для забезпечення реалізації антикризового плану.

Окрім цього, антикризовий план повинен відповідати таким вимогам: не суперечити стратегічним цілям підприємства та інтересам, бути причетним до його діяльності сторін, бути документально оформленим, мати чітко визначений та зафіксований початковий і кінцевий терміни реалізації.

Під час складання антикризового плану встановлюються планові показники, яких прагне до-

сягти підприємство в результаті його реалізації, які визначатимуть напрям його подальшої діяльності.

Вибір оптимального виду механізму антикризового управління на досліджуваних підприємствах доцільно здійснювати з урахуванням механізму поетапного виведення підприємства зі стану кризи (рис. 2).

За умови ефективного їх використання підприємство переходить до реалізації запобіжного механізму, в разі неефективного використання потрібно переглянути заходи або перейти до процедури ліквідації підприємства.

Застосування математичного апарату та запропонованого алгоритму поетапного виведення підприємства зі стану кризи дає можливість розрахувати прогнозні значення інтегрального показника ефективності механізму антикризового управління, що продемонструють стан підприємств за умов відсутності активних антикризових дій та інертного функціонування.

Антикризовий захід можна вважати ефективним, якщо він відповідає таким вимогам:

- 1) прибутковість антикризового заходу (досягається в тому разі, якщо витрати на розроблення та вжиття такого заходу не перевищуватимуть отримані наслідки);
- 2) якість антикризового заходу;
- 3) ефективність антикризових управлінських рішень (є одним з визначальних критеріїв якості антикризового заходу).

Ефективні рішення дають змогу максимально повно використовувати потенціал підприємства та своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі.

Висновки. Успішне вжиття антикризових заходів буде можливим лише за умови використання комплексного підходу до визначення кризової ситуації на підприємстві. Важливим завданням є формування ефективної стратегії ан-

тикризового управління на підприємствах, яка є адекватною сучасним умовам господарювання.

Отже, реалізація стратегії антикризового управління підприємством має передбачати:

- здійснення постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення ознак кризи;
- дослідження основних причин, які характеризують кризовий розвиток підприємства;
- формування системи цілей виходу підприємства з кризового стану, адекватних його масштабам;
- вибір і використання дієвих внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства, які відповідають вибраному варіанту антикризової стратегії.

Бібліографічний список:

1. Шелегеда Б.Г., Шарнопольська О.М., Румянцев М.В. Антикризове управління: навчальний посібник. Київ: ТОВ ВРА «Епіцентр», 2013. 252 с.
2. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2013. 504 с.
3. Кульчий І.О. Антикризове управління: навчальний посібник. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 120 с.
4. Сова О.Ю. Антикризові стратегії управління підприємством. Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ужгород: Goverla, 2016. С. 233–234.
5. Топій І.І. Розвиток антикризового управління на підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2012. 32 с.
6. Цал-Цалко Ю.С., Мороз Ю.Ю., Суліменко Л.А. Фінансовий аналіз: підручник. 5-те вид., доп. Житомир: Рута, 2012. 608 с.
7. Топій І.І. Теоретико-методологічний підхід до побудови моделі процесу антикризового управління машинобудівним підприємством. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 20. С. 52–56.
8. Погребняк А.Ю. Процедура вибору механізму антикризового управління на підприємствах машинобудування. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2016. № 13. С. 242–250.

References:

1. Shelegeda B.G., Sharnopolska O.M., Rumyantsev M.V. (2013) Antikrizove upravlinnya: navchalnyy posibnik. Kiyiv: TOV VRA "Epitsentr". 252 p.
2. Vasilenko V.O. (2013) Antikrizove upravlinnya pidpriemstvom: navch. posibnik. Kiyiv: TsUL. 504 p.
3. Kulchiy I.O. (2016) Antikrizove upravlinnya: navchalnyy posibnik. Poltava: PoltNTU. 120 p.
4. Sova O.Yu. (2016) Antikrizovi strategiyi upravlinnya pidpriemstvom. Materiali vseukrayinskoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi "Transformatsiya natsionalnoyi modeli finansovo-kreditnih vidnosin: vikliki globalizatsiyi ta regionalni aspekti". Uzhgorod: Goverla. 233–234 pp.
5. Topy I.I. (2012) Rozvitok antikrizovogo upravlinnya na pidpriemstvah: avtoreferat na zdobuttya naukovoogo stupenya kandidata ekonomichnih nauk: 08.00.04. – ekonomika ta upravlinnya pidpriemstvami (za vidami ekonomichnoyi diyalnosti). – Lviv: "Lvivska politehnika". 32 p.
6. Tsai-Tsalko Yu.S. (2012) Finansoviy analiz: pidruchnik. Zhitomir: Ruta. 608 p.
7. Topy I.I. (2010) Teoretiko-metodologichniy pidhid do pobudovi modeli protsesu antikrizovogo upravlinnya mashinobudivnim pidpriemstvom. Investitsiyi: praktika ta dosvid. № 20. 52–56 pp.
8. Pogrebnyak A.Yu. (2016) Protsedura viboru mehanizmu antikrizovogo upravlinnya na pidpriemstvah mashinobuduvannya. Ekonomichniy visnik Natsionalnogo tehnicnogo universitetu Ukrayini "Kyivskiy politehnicniy institut". № 13. 242–250 pp.

Morozov Ye. Yu.

Postgraduate Student,
Kyiv University of Market Relations

ANTI-CRISIS ACTIVITIES IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

The system of crisis management involves in organizational terms considerable flexibility and adaptability to rapidly changing circumstances. Therefore, the development of anti-crisis management measures in an unstable economic environment is an urgent topic of research.

In modern conditions in Ukraine, the comprehensive support of economic actors at the stage of market transformations and anti-crisis measures is one of the priority directions in the process of formation of economic policy. The author investigates the features of crisis management in enterprises in the context of individual stages of crisis response. The steps to implement the anti-crisis management strategy of the enterprise are proposed.

Successful realization of anti-crisis measures will be possible only with the use of an integrated approach to determining the crisis situation at the enterprise.

УДК 338.24

Резніков Р.Б.

аспірант
Інституту економіки промисловості
Національної академії наук України

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті досліджено економічні проблеми підприємств енергетичної галузі України з використанням методів системного аналізу. На підставі опрацювання літературних джерел визначено найбільш нагальні проблеми, що потребують вирішення. Сформовано систему показників, які характеризують фінансовий стан підприємств. На підставі дискримінантного аналізу зазначених показників підприємств енергетичного сектору виявлено, що їх більшість перебуває в задовільному фінансовому стані, що підтверджує потребу вирішення нагальних проблем, таких як нестача фінансування, інвестиційних ресурсів, необхідність зміни підходів до управління, як на мікро-, так і на макрорівнях. Запропоновано методіку класифікації підприємств на підставі фінансових коефіцієнтів на три групи, а саме підприємства з критичним рівнем фінансово-економічного стану, із задовільним рівнем та хорошим рівнем.

Ключові слова: економічні проблеми, системний аналіз, енергетична галузь, дискримінантний аналіз, система показників, класифікація підприємств.

В статье исследованы экономические проблемы предприятий энергетической отрасли Украины с использованием методов системного анализа. На основе обработки литературных источников определены наиболее актуальные проблемы, требующие решения. Сформирована система показателей, характеризующих финансовое состояние предприятий. На основе дискриминантного анализа указанных показателей предприятий энергетического сектора обнаружено, что большинство из них находится в удовлетворительном финансовом состоянии, что подтверждает потребность решения насущных проблем, таких как недостаток финансирования, инвестиционных ресурсов, необходимость изменения

подходов к управлению, как на микро-, так и на макроуровнях. Предложена методика классификации предприятий на основе финансовых коэффициентов на три группы, а именно предприятия с критическим уровнем финансово-экономического состояния, с удовлетворительным уровнем и хорошим уровнем.

Ключевые слова: экономические проблемы, системный анализ, энергетическая отрасль, дискриминантный анализ, система показателей, классификация предприятий.

The research paper deals with the economic problems of the enterprises engaged in power industry of Ukraine using the methods of systems analysis. Based on the study of literary sources, the most urgent problems that need to be addressed are identified. The system of indicators characterizing the financial condition of enterprises is formed. On the basis of discriminatory analysis of the said indicators of the enterprises engaged in power industry, it has been found that most of them are in a satisfactory financial condition, which confirms the need for solving urgent problems: lack of financing, investment resources and the need to change management approaches, both at micro- and macro levels. The methodology of classification of enterprises based on financial coefficients into three groups is suggested: enterprises with a critical level of financial and economic condition, with satisfactory and adequate level.

Keywords: economic problems, systems analysis, power industry, discriminant analysis, system of indicators, classification of enterprises.

Постановка проблеми. Низка проблем політичного та економічного характеру зумовлює виникнення економічних проблем підприємств енергетичної галузі України, таких як відсутність фінансування технічної бази, що зумовлює її зношеність, низький рівень самофінансування, інвестування, інноваційності галузі та економічної ефективності, залежність від певних енергетичних ресурсів. Зазначені проблеми загалом є причиною високої енергоємності економіки України та підприємств, низького рівня енергетичної ефективності, низької конкурентоспроможності підприємств енергетичної галузі, зумовлюючи потребу їх реструктуризації. Крім того, великого значення набуває пріоритетність вирішення проблем, що зумовлене нестачею фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців енергетичного сектору України зводяться до аналізу енергоємності економіки, аналізу ключових проблем енергетичної сфери, інноваційно-інвестиційного потенціалу, системи державного управління та потреби її реформування, енергетичної ефективності тощо. Сьогодні відсутнє дослідження основних проблем енергетичного сектору на основі використання методів системного аналізу. Проблематику енергетичного сектору України відображено в працях таких вчених, як, зокрема, О.В. Літвінов [9], К.О. Кузнецова [8], О.С. Ченуша [8], С.І. Бухкало [2], О.В. Коваленко, Ю.О. Янчуков [7], О.А. Зінченко, А.М. Турило [6], Л.Г. Мельник, І.М. Сотник [10], І.В. Височин [3], Т.О. Артемчук [1], Ю.І. Дорошенко [5], Н.В. Люта [5], С.В. Войтко [4].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у виявленні першочергових економічних проблем підприємств енергетичної галузі на підставі використання методів системного аналізу та їх класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергетична галузь є сукупністю відносин та процесів виробництва, перетворення, розподілу та споживання енергетичних ресурсів, що починаються з видобутку та закінчуються прийманням (збутом) енергії [10].

Енергетичний сектор України включає підприємства паливного комплексу, електроенергії, транспортування та зберігання природного газу, нафти, нафтопереробки. Електроенергетика включає підсектори виробництва атомної, гідро- та теплової енергії. Паливний комплекс включає галузі з видобутку природного газу, вугілля, нафти, біомаси для виробництва палива [15].

Нестача фінансових ресурсів для оновлення виробничих потужностей зумовлює проблему високого рівня енергоємності економіки України, про що йдеться в численних дослідженнях науковців [4; 6–9]. При цьому існує проблема енергоємності підприємств енергетичної галузі, яка зумовлена витратами енергоресурсів на забезпечення їх функціонування. Це зумовлює проблему низької конкурентоспроможності підприємств на міжнародних ринках енергетики та скорочення енергоефективності.

Загалом систематизація наукових праць дає змогу виокремити низку проблем, які характерні для підприємств енергетичної галузі України, таких як високий ступінь зносу обладнан-

ня та незадовільний стан об'єктів підприємств енергетики України; відсутність інновацій та ноу-хау в галузі; нестача фінансування та проблема залучення інвестиційних ресурсів через неефективність системи управління енергетичним сектором; відсутність економічних стимулів розвитку підприємств галузі; низька економічна ефективність діяльності підприємств енергетичної галузі [6]; нестача енергетичних ресурсів (нафта, газ, вугілля) [14], постійна залежність від декількох енергетичних ресурсів, а саме ядерного палива, сирої нафти та нафтопродуктів, природного газу; низькі ступені доданої вартості виробництва ядерного палива; високий рівень старіння енергетичних активів, глибока деградація вітчизняної нафтопереробної промисловості; забезпечення безпеки та оперативної безпеки, ціноутворення та необхідності модернізації [3]; вплив світової кон'юнктури енергетичного ринку на функціонування підприємств енергетичного сектору України, зокрема в контексті зростання цін на енергоресурси.

Дослідження зазначеної проблематики підприємств енергетичної галузі доцільно здійснити за допомогою використання економічного аналізу на основі показників фінансового стану. При цьому систему коефіцієнтів, які характеризуватимуть основні економічні проблеми підприємств, потрібно сформувати на основі зазначених проблем, оскільки вони найповніше характеризуватимуть стан галузі.

Для проведення економічного аналізу вибрано такі відносні показники, як коефіцієнт зносу основних засобів, фондовіддача, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнт ліквідності абсолютної, коефіцієнт ліквідності поточної (покриття), коефіцієнт фінансової стійкості, рентабельність власного капіталу, рентабельність реалізованої продукції за чистим прибутком, рентабельність виробничих фондів, коефіцієнт реінвестування (ROE, Return On Equity; ROA, Return On Assets). Зазначена система коефіцієнтів найповніше відображатиме наявні економічні проблеми підприємств енергетичної галузі.

Для проведення аналізу обраховано зазначені коефіцієнти для підприємств енергетичного сектору станом на 2017 рік.

На основі табл. 1 виділимо пріоритетні фінансові проблеми підприємств енергетичного сектору України:

- низька ефективність використання основних засобів, адже фондовіддача залишається на низькому рівні;

- нездатність підприємств нафтогазової та вугільної промисловості фінансувати діяльність за рахунок власних фінансових ресурсів, що свідчить про високий рівень ризику в середньостроковій перспективі, низький рівень фінансової стійкості;

- проблема ліквідності підприємств, що зумовлена високим рівнем кредиторської заборгованості або неефективною політикою управління дебіторською заборгованістю, що впливає на високий рівень заборгованості клієнтів;

- проблема ліквідності, що виявляється у таких критичних станах: підприємства енергетичної галузі не здатні своєчасно розрахуватися зі своїми зобов'язаннями, значна частина коштів використовується неефективно, відбувається відволікання фінансових ресурсів, які б могли бути використані для фінансування інновацій та придбання ОЗ;

- проблемний стан платоспроможності підприємств у середньостроковому та довгостроковому періодах, які не здатні своєчасно розрахуватися з власними зобов'язаннями;

- неефективність використання власного капіталу;

- низька рентабельність виробничих фондів, що зумовлена недостатнім рівнем ефективності виробничих процесів;

- низький рівень реінвестування в розвиток діяльності підприємств, що зумовлює недостатню інтенсивність виробничої та збутової діяльності, відсутність оновлення обладнання, неефективність розподілу прибутку;

- проблема неефективності вкладеного капіталу та прибутковості активів, що підтверджується низькими значеннями показників прибутковості капіталу та активів підприємств.

Таким чином, визначені проблеми підтверджують недостатню ефективну політику управління фінансовими ресурсами, низький рівень ефективності їх функціонування, нестачу фінансово-інвестиційних ресурсів для фінансування діяльності тощо. Для подальшого аналізу пріоритетності економічних проблем та виокремлення підприємств, що найбільше потребують фінансування для їх усунення, а отже, активної державної підтримки, доцільно використати методику дискримінантного аналізу. Детально цей метод статистичного аналізу розглянуто в роботах [11; 16].

Таблиця 1

Показники фінансового стану підприємств енергетичного сектору України станом на 2017 рік

Показник	ДПЗД «Укрінтеренерго»	ПАТ «Укрідренерго»	ДП НЕК «Укренерго»	ПАТ «Центренерго»	ПАТ «Укргазвидобування»	ПАТ «Укрнафта»	ПРАТ «Газтек»	ДП НАЕК «Енергоатом»	ПАТ ДТЕК «Західенерго»	ПРАТ ДТЕК «ПЕМ-Енерговугілля»	Середнє значення
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,432	0,126	0,373	0,052	0,115	0,178	1,000	0,677	0,052	0,810	0,381
Фондовіддача	5,848	0,273	0,903	3,961	0,970	1,931	0,000	0,244	2,741	36,309	5,318
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,910	0,777	0,351	0,684	0,840	0,092	-6,981	0,754	0,332	-1,793	-0,403
Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	2,586	1,709	2,142	0,528	7,501	0,397	0,007	2,781	0,504	19,188	3,734
Коефіцієнт ліквідності абсолютної	5,586	0,780	0,658	0,411	0,037	0,013	0,007	0,021	0,000	0,022	0,754
Коефіцієнт ліквідності поточної (покриття)	7,591	1,551	1,578	1,617	4,295	0,405	0,000	1,613	0,492	0,325	1,947
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,911	0,949	0,642	0,741	0,937	0,145	-0,283	0,874	0,453	-1,791	0,358
Рентабельність власного капіталу	0,221	0,072	0,197	0,722	0,311	0,150	1,428	-0,008	-0,348	-0,282	0,246
Рентабельність виробничих фондів	0,806	0,070	0,187	0,262	0,384	0,024	0,000	-0,013	-0,138	19,719	2,130
Коефіцієнт реінвестування	0,232	0,548	-0,045	0,801	0,806	-66,932	0,000	1,004	0,555	1,029	-6,200
ROE (Return On Equity)	2,369	1,310	1,425	3,938	7,906	0,440	-3516,613	-0,008	-0,204	49,996	-344,944
ROA (Return On Assets)	0,169	0,057	0,128	0,203	0,255	0,013	-0,156	-0,006	-0,079	0,438	0,102

Джерело: розраховано автором на основі джерел [17–26]

Для проведення аналізу потрібно задати залежну змінну, визначивши межі її значень, що дасть змогу класифікувати підприємства за рівнем критичності економічних проблем (табл. 2). В нашому випадку такою змінною виступає фінансовий стан підприємств, який класифіковано на три групи залежно від обрахованих коефіцієнтів.

Розрахунок дискримінантних функцій проводився за допомогою пакета для проведення дискримінантного аналізу SPSS 22 на основі покрокового включення в модель змінних, що дало змогу визначити приналежність підприємств до певного класу за рівнем критичності фінансово-економічного стану. Для уникнення зміщених оцінок та незначущості параметрів

моделі, що призводить до хибних висновків щодо віднесення підприємств до певного класу, доцільно побудувати матрицю кореляції вхідних показників для побудови дискримінантної функції (табл. 3).

Розраховані коефіцієнти кореляції вказують на взаємозалежність між факторами, тому доцільно здійснити відбір факторів, що мало корелюють між собою, з метою уникнення неправильної класифікації підприємств за рівнем їх критичності в контексті економічних проблем. Таким чином, у дискримінантну функцію включено такі показники, як коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), коефіцієнт ліквідності абсолютної, коефіцієнт ліквідності поточної

Таблиця 2

Значення показників, що характеризують економічні проблеми підприємств енергетичного сектору України, відповідно до різних станів

Показник	Значення показника за різних станів		
	Критичний стан	Задовільний стан	Хороший стан
V1	$V1 \geq 0,7$	$0,5 \geq V1 \geq 0,7$	$V1 \leq 0,5$
V2	$V2 \leq 1,0$	$1,01 \geq V2 \geq 5,0$	$V2 \geq 5,01$
V3	$V3 \leq 0,2$ або $V3 \geq 0,8$	$0,2 \leq V3 \leq 0,4$ та $0,601 \leq V3 \leq 0,79$	$0,4 \geq V3 \leq 0,6$
V4	$V4 \leq 0,69$ та $V4 \geq 1,41$	$0,7 \leq V4 \leq 0,89$ та $0,111 \leq V4 \leq 1,4$	$0,9 \leq V4 \leq 0,11$
V5	$V5 \leq 0,034$ та $V5 \geq 0,501$	$0,21 \leq V5 \leq 0,5$ та $0,035 \leq V5 \leq 0,049$	$0,05 \leq V5 \leq 0,2$
V6	$V6 \leq 1,0$	$1,01 \leq V6 \leq 3,0$	$V6 \geq 3,01$
V7	$V7 \leq 0,49$ або $V7 \geq 0,1$	$0,5 \leq V7 \leq 0,69$ та $0,901 \leq V7 \leq 0,99$	$0,7 \geq V7 \leq 0,9$
V8	$V8 \leq 0,0$	$0,01 \leq V8 \leq 0,5$	$V8 \geq 0,501$
V9	$V9 \leq 0,0$	$0,01 \leq V9 \leq 0,5$	$V9 \geq 0,501$
V10	$V10 \leq 0,0$	$0,01 \leq V10 \leq 0,5$	$V10 \geq 0,501$
V11	$V10 \leq 0,0$	$0,01 \leq V10 \leq 0,5$	$V10 \geq 0,501$
V12	$V10 \leq 0,0$	$0,01 \leq V10 \leq 0,5$	$V10 \geq 0,501$

Джерело: складено автором на основі нормативних значень коефіцієнтів фінансового стану

Таблиця 3

Матриця кореляції вхідних показників для побудови дискримінантної функції

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12
V1	1,00											
V2	0,38	1,00										
V3	-0,74	-0,14	1,00									
V4	0,35	0,91	-0,05	1,00								
V5	-0,01	-0,02	0,24	-0,11	1,00							
V6	-0,19	-0,14	0,43	-0,02	0,85	1,00						
V7	-0,59	-0,85	0,56	-0,72	0,29	0,49	1,00					
V8	0,33	-0,38	-0,66	-0,40	-0,02	-0,04	0,08	1,00				
V9	0,44	0,99	-0,19	0,94	-0,11	-0,20	-0,87	-0,36	1,00			
V10	0,21	0,12	-0,06	0,21	0,14	0,23	0,08	0,06	0,13	1,00		
V11	-0,63	0,18	0,94	0,24	0,15	0,29	0,25	-0,81	0,13	-0,10	1,00	
V12	-0,05	0,72	0,33	0,80	0,15	0,30	-0,35	-0,34	0,70	0,19	0,53	1,00

Джерело: розраховано автором

(покриття), рентабельність виробничих фондів, коефіцієнт реінвестування та ROA (Return On Assets).

У табл. 4 відображено змінні, які включені до дискримінантої моделі оцінювання рівня критичності фінансового стану підприємств енергетичного сектору України згідно з виділеними економічними проблемами. Отже, під час включення до дискримінантної функції коефіцієнта абсолютної ліквідності лямбда Уїлкса прямує до нуля, що вказує на високу дискримінантну здатність моделі.

З ймовірністю допущення помилки 0,01% робимо висновок про те, що спостереження не належать до одного класу, тому відібрані підприємства енергетичного сектору суттєво відрізняються за рівнем критичності економічних проблем та фінансового стану. Якість дискримінації скорочується під час включення до моделі наступних змінних після коефіцієнта абсолютної ліквідності. При цьому значення

критерія Хи-квадрату становить 25,029, а значення функції – 34,714.

Таким чином, дискримінантна функція має такий вигляд:

$$F = 3,057 - 2,304 V3.$$

У табл. 6 відображено результати класифікації підприємств за рівнем критичності фінансово-економічного стану, що дає змогу визначити пріоритетність фінансування, стимулювання та підтримки конкретного підприємства.

Таким чином, загалом більшість підприємств енергетичного сектору України перебуває у задовільному фінансовому стані, проте це потребує вирішення виявлених в ході аналізування економічних проблем, що насамперед пов'язані з нестачею фінансування, інвестування та політикою управління, зокрема на державному рівні.

Для вирішення виявлених економічних проблем доцільно здійснити зміну підходів до дер-

Таблиця 4

Змінні, які включені до дискримінантої моделі оцінювання рівня критичності підприємств енергетичного сектору України згідно з виділеними економічними проблемами

	Лямбда Уїлкса	F-виключення	p-value
Коефіцієнт зносу основних засобів	,885	,454	,653
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	,932	,253	,783
Коефіцієнт ліквідності абсолютної	,028	121,499	,000
Коефіцієнт ліквідності поточної (покриття)	,273	9,341	,011
Рентабельність виробничих фондів	,981	,068	,935
Коефіцієнт реінвестування	,972	,099	,907
ROA (Return On Assets)	,934	,248	,787

Джерело: розраховано автором

Таблиця 5

Коефіцієнти канонічної дискримінантної функції

Показник	Функція
	1
Коефіцієнт ліквідності абсолютної	3,057
(Константа)	-2,304

Джерело: розраховано автором

Таблиця 6

Результати класифікації підприємств енергетичного сектору України

Output: level of economic problem			Результати класифікації			Всього
			Критичний стан	Задовільний стан	Хороший стан	
Вихідні значення показників	Кількість	Критичний стан	1	0	0	1
		Задовільний стан	2	6	0	8
		Хороший стан	0	0	1	1
	%	Критичний стан	100,0	0,0	0,0	100,0
		Задовільний стан	25,0	75,0	0,0	100,0
		Хороший стан	0,0	0,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором

жавного управління енергетичного сектору, що має передбачати перш за все стимулювання галузі, а не низький рівень її фінансування з державного бюджету. Основними стимулами мають стати гармонізація законодавства відповідно до стандартів ЄС, сприяння залученню іноземних інвесторів до фінансування діяльності підприємств шляхом формування прозорих механізмів державного управління. Для подолання внутрішніх економічних проблем доцільно вдосконалити фінансову, виробничу, збутову політику.

Висновки. Аналіз економічних проблем функціонування підприємств енергетичного сектору України дає змогу систематизувати та узагальнити проблематику розвитку їх діяльності, яку можна розділити на дві категорії, а саме зовнішню, що зумовлена перш за все низьким рівнем ефективності державного управління та стимулювання розвитку, та внутрішню, що зумовлена недосконалою внутрішньою політикою управління підприємствами. До першої категорії віднесемо такі економічні проблеми, як високий ступінь зносу обладнання та незадовільний стан об'єктів підприємств енергетики; відсутність інновацій та ноу-хау в галузі, що зумовлена нестачею фінансування та проблемою залучення інвестиційних ресурсів через неефективність системи управління енергетичним сектором; відсутність економічних стимулів розвитку підприємств галузі; низька економічна ефективність діяльності підприємств енергетичної галузі. Внутрішні економічні проблеми пов'язані з низькою ефективністю використання основних засобів; нездатністю фінансувати діяльність за рахунок власних фінансових ресурсів; проблемою ліквідності та платоспроможності підприємств; неефективністю використання власного капіталу; низькою рентабельністю виробничих фондів; низьким рівнем реінвестування в розвиток діяльності підприємств, що зумовлює недостатню інтенсивність виробничої та збутової діяльності; відсутністю оновлення обладнання; неефективністю розподілу прибутку; проблемою неефективності вкладеного капіталу та прибутковості активів.

Подальші дослідження економічних проблем підприємств енергетичного сектору України доцільно здійснювати на основі застосування методів прогнозування розвитку їх діяльності, що дасть змогу виокремити сценарії розвитку галузі на основі результатів цього дослідження.

Бібліографічний список:

1. Артемчук Т.О. Ключові фактори успіху завдяки програмі трансформації енергетичної галузі. Економічний аналіз. 2016. Т. 24. Вип. 2. С. 65–70.
2. Бухкало С.І. Основні складові комплексних підприємств енергетичного міксу. Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ». 2015. Вип. 7 (1116). С. 3–21.
3. Височина І.В. Реструктуризація підприємства як економічна категорія. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: Економічна. 2004. Вип. 75. С. 160–165.
4. Войтко С.В. Системний аналіз енергетичної безпеки країн: аспект використання відновлювальних джерел енергії. Економічний форум. 2013. Вип. 4. С. 29–35.
5. Дорошенко Ю.І., Люта Н.В. Огляд сучасних методик розрахунку втрат нафтопродуктів від випаровування за умов зберігання у наземних резервуарах. Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. 2012. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvif_2012_3_11.
6. Зінченко О.А., Турило А.М., Павліщій Д.О., Ріонідзе Д.Н. Удосконалення системи управління ефективністю підприємства в контексті стратегії енергоефективності. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Вип. 16. С. 286–296.
7. Коваленко О.В., Янчуков Ю.О. Розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств енергетичної галузі Придніпровського економічного району. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2015. Вип. 2 (4). Ч. 1. С. 150–156.
8. Кузнєцова К.О., Ченуша О.С. Тенденції розвитку підприємств паливно-енергетичного комплексу України. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2017. Вип. 14. С. 1–8.
9. Літвінов О.В., Холостенко В.І. Енергоємність ВВП та шляхи підвищення енергоефективності економіки України. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2014. Вип. 9. С. 123–134.
10. Мельник Л.Г. Економіка енергетики: підручник / за ред. Л.Г. Мельника, І.М. Сотник. Суми: Університетська книга, 2015. 378 с.
11. Новоселецький О.М., Якубець О.В. Моделювання кредитоспроможності юридичних осіб на основі дискримінантного аналізу та нейронних мереж. Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці. 2014. Вип. 3. С. 120–150.
12. Огляд енергетичної галузі станом на 2 листопада 2017 року. URL: <https://vse.energy/publication/355-review20171102>.
13. Реформа енергетичного сектору України: важливі незавершені завдання. URL:

https://carnegieendowment.org/files/Ukraine_Energy_reform_UKR_Final.pdf.

14. Сорокіна І.О. Енергетична криза та стимулювання розвитку енергетичної незалежності України. Проблеми та перспективи розвитку економіки Донбасу і Приазов'я: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Маріуполь, 25–26 травня 2017 року). Маріуполь, 2017. С. 202–203.
15. Співробітництво між Україною та ЄС в енергетичній сфері. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/energy-cooperation>.
16. Ким Дж.-О., Мьюллер Ч.У., Клекк У.Р. и др. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ / пер. с англ. под ред. И.С. Енюкова. Москва: Финансы и статистика, 1989. 215 с.
17. Фінансова звітність ДП «НЕК «Укренерго». URL: <https://ua.energy/diyalnist/zvitnist/finansova-ta-ekonomichna>.
18. Фінансова звітність ДП НАЕК «Енергоатом». URL: http://www.energoatom.kiev.ua/ua/actvts/financial_statements.
19. Фінансова звітність ДПЗД «Укрінтеренерго». URL: <http://www.uie.kiev.ua/ua/main/content398/content417>.
20. Фінансова звітність ПАТ «Укргазвидобування». URL: <http://ugv.com.ua/page/docs?count=9>.
21. Фінансова звітність ПАТ «Укрідроенерго». URL: <http://uhe.gov.ua/company/documents>.
22. Фінансова звітність ПАТ «Укрнафта». URL: <https://www.ukrnafta.com/f%D1%96nansov%D1%96-rezultatii>.
23. Фінансова звітність ПАТ «Центренерго». URL: <http://www.centrenerg.com/shareholders/annual>.
24. Фінансова звітність ПАТ ДТЕК «Західенерго». URL: https://dtek.com/content/files/30-04-2018_richniy-zvit-za-2017-rik.pdf.
25. Фінансова звітність ПрАТ «Газтек». URL: <http://gaztek.prat.ua/emitents/reports/year/2017>.
26. Фінансова звітність ПрАТ ДТЕК «ПЕМ-Енерговугілля». URL: https://dtek.com/content/files/2017_richniy-zvit-prat-dtek-pem-energovugillya_data-oprilyudnennya-30.04.2018.pdf.
- ho universytetu. Ser.: Ekonomichna, no. 75, pp. 160–165.
4. Voitko S.V. (2013), "System Analysis of the Energy Security of the Countries: the Aspect of the Use of Renewable Energy Sources", *Economic Forum*, no. 4, pp. 29–35.
5. Doroshenko Yu.I., Luta N.V. (2012), "Review of Modern Methods of Calculating Losses of Petroleum Products from Evaporation during Storage in Terrestrial Reservoirs". *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu*, no. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvif_2012_3_11.
6. Zinchenko O.A., Turilo A.M., Pavlyshchii D.O., Ri-onidze D.N. "Improvement of the Enterprise Efficiency Management System in the Context of Energy Efficiency Strategy", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, no. 16, pp. 286–296.
7. Kovalenko O.V., Yanchukov Yu.A. (2015), "Development of Investment and Innovation Activity of Energy Industry Enterprises of the Pridniprovskiy Economic Region", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 2 (4), p. 1, pp. 150–156.
8. Kuznetsova K.O., Chenusha O.S. (2017), "Trends in the Development of Enterprises of the Fuel and Energy Complex of Ukraine", *Economic Bulletin of NTUU "KPI"*, no. 14 pp. 1–8.
9. Litvinov O.V., Khosostenko V.I. (2014), "Energy Intensity of GDP and Ways to Increase Energy Efficiency in the Economy of Ukraine", *Scientific Bulletin of the Odesa National Economic University*, no. 9, pp. 123–134.
10. Melnyk L.H. (2015), *Ekonomika enerhetyky [Energy Economics]*, Universitetska Knyha, Sumy, Ukraine.
11. Novoseletsky O.M., Yakubets O.V. (2014), "Modeling of Creditworthiness of Legal Entities on the Basis of Discriminant Analysis and Neural Networks", *Neuro-Fuzzy Modeling Technologies in Economics*, no. 3, pp. 120–150.
12. "Overview of the Energy Sector as of 11.02.2017.", available at: <https://vse.energy/publication/355-review20171102>.
13. "Energy Sector Reform in Ukraine: Important Pending Tasks", available at: https://carnegieendowment.org/files/Ukraine_Energy_reform_UKR_Final.pdf
14. Sorokina I.O. (2017), "Energy Crisis and Stimulation of Ukraine's Energy Independence Development" *Problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky Donbasu i Pryazov'ia [Prospects for the Economy Development of the Donbas and Azov Areas]*. 2017. Mariupol, 25–26 May, pp. 202–203.
15. "Cooperation between Ukraine and the EU in the Energy Sector", available at: <http://mfa.gov.ua/ru/>

References:

1. Artemchuk T.O. (2016), "Key Success Factors due to the Energy Sector Transformation Program", *Economic Analysis*, vol. 24, is. 2, pp. 65–70.
2. Bukhkalov S.I. (2015), "Main Components of Complex energy Mix Enterprises" *Bulletin of the National Technical University of Ukraine KhPI*, no. 7 (1116), pp. 3–21.
3. Vysochyna I.V. (2004), "Enterprise Restructuring as an Economic Category", *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichno-*

- about-ukraine/european-integration/energy-cooperation.
16. Kim J.-O., Mueller C.W., Clack W.R. et al. (1989), Faktornyj, diskriminantnyj i klasternyj analiz [Factorial, Discriminant and Cluster Analysis]. Finance and Statistics, Moscow, Russia.
17. Financial Statements of SE NEC "Ukrenergo", available at: <https://ua.energy/diyalnist/zvitnist/finansova-ta-ekonomichna>.
18. Financial Statements of NNEGC "Energoatom", available at: http://www.energoatom.kiev.ua/ru/actvts/financial_statements.
19. Financial Statements of SFTC "Ukrinterenergo", available at: <http://www.ue.kiev.ua/ru/main/content398/content417>.
20. Financial Statements of PJSC "UkrGasVydobuvanny", available at: <http://ugv.com.ua/page/docs?count=9>.
21. Financial Statements of PJSC "Ukrhydroenergo", available at: <http://uhe.gov.ua/company/documents>.
22. Financial Statements of PJSC "Ukrnafta", available at: <https://www.ukrnafta.com/f%D1%96nansov%D1%96-rezultatii>.
23. Financial Statements of PJSC "Tsentrenergo", available at: <http://www.centrenergo.com/shareholders/annual>.
24. Financial Statements of PJSC DTEK "Zakhiden-ergo", available at: https://dtek.com/content/files/30-04-2018_richniy-zvit-za-2017-rik.pdf.
25. Financial Statements of PJSC "Gaztek", available at: <http://gaztek.prat.ua/emittents/reports/year/2017>.
26. Financial Statements of PJSC DTEK "PES-Energougol", available at: https://dtek.com/content/files/2017_richniy-zvit-pr.

Reznikov R.B.

Postgraduate Student, Institute of Industrial Economics,
National Academy of Sciences of Ukraine

SYSTEMS ANALYSIS OF ECONOMIC PROBLEMS OF ENTERPRISES ENGAGED IN THE POWER INDUSTRY

The research paper deals with the economic problems of the enterprises engaged in the power industry of Ukraine using the methods of systems analysis. Based on the study of literary sources, the most urgent problems that need to be addressed are identified. The system of indicators characterizing the financial condition of enterprises is formed. On the basis of discriminatory analysis of the said indicators of the enterprises engaged in the power industry, it is found that most of them are in a satisfactory financial condition, which confirms the need for solving urgent problems: lack of financing, investment resources, and the need to change management approaches, both at micro and macro levels. The methodology of classification of enterprises based on financial coefficients into three groups is suggested: enterprises with a critical level of financial and economic condition, with satisfactory and adequate level.

The research paper deals with the classification of economic problems into external and internal ones. The first category includes the following: high degree of wear of equipment and unsatisfactory condition of facilities of the enterprises engaged in the power sector; lack of innovations and know-how in the industry over the lack of funding, and the problem of attracting investment resources due to the ineffectiveness of the energy sector management system; lack of economic incentives for the development of enterprises of the industry; low economic efficiency of enterprises engaged in the power industry. Internal economic problems are related to the low efficiency of the use of fixed assets; failure to finance activities from own financial resources; the problem of liquidity and solvency of enterprises; inefficient use of equity; low profitability of production assets; low level of reinvestment in the development of enterprises, which leads to insufficient intensity of production and sales activity; lack of equipment update; inefficient distribution of profits; the problem of inefficiency of invested capital and return on assets.

These problems, in general, are the cause of high energy intensity of the Ukrainian economy and enterprises of the industry, low level of energy efficiency, low competitiveness of the enterprises engaged in the power industry, causing the need for their restructuring.

Сокол Н.А.

старший викладач кафедри економічної теорії та права
Харківського державного університету харчування та торгівлі

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У статті проведено аналіз упровадження соціально відповідальних практик у світі та Україні. Встановлено тенденції реалізації соціальної відповідальності світовими компаніями. Визначено особливості відповідальних бізнес-практик в Україні. Досліджено застосування форматів соціальної звітності українськими та міжнародними компаніями. Діагностовано впровадження цілей сталого розвитку в діяльність українських підприємств.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна репутація, міжнародні стандарти, сталий розвиток, нефінансовий звіт.

В статье проведен анализ внедрения социально ответственных практик в мире и Украине. Установлены тенденции реализации социальной ответственности мировыми компаниями. Определены особенности ответственных бизнес-практик в Украине. Исследовано использование форматов социальной отчетности украинскими и международными компаниями. Диагностировано внедрение целей устойчивого развития в деятельность украинских предприятий.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, корпоративная репутация, международные стандарты, устойчивое развитие, нефинансовый отчет.

The analysis of introduction of socially responsible practices in the world and in Ukraine is presented. The tendencies of implementation of social responsibility by the world companies are established. The features of responsible business practices in Ukraine are determined. The application of social reporting formats by Ukrainian and international companies is researched. The implementation of the goals of sustainable development in the activities of Ukrainian enterprises was diagnosed.

Keywords: social responsibility of business, corporate reputation, international standards, sustainable development, non-financial report.

Постановка проблеми. Аналіз динаміки глобального ринку соціального інвестування [1], публікації та дослідження чинників споживчої лояльності [2] і розвитку компаній [3] свідчать про значне поширення у світі процесів соціально відповідального інвестування, підвищену увагу суспільства до соціальної активності підприємств та успішність розвитку компаній, що впроваджують практики соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з даними звіту компанії “Nielsen” більшість споживачів під час прийняття рішень про придбання товару певного бренду враховують активність останнього щодо вжиття заходів соціального спрямування. Зокрема, на програми підприємства щодо захисту природного середовища звертають увагу 85,0% опитаних респондентів, вирішення соціальних проблем – 80,0%, підтримки локальної економіки – 82,0%, прозорості бізнесу компанії – 84,0%. Стосовно успіш-

ності компаній, то більшість тих, що входять до груп G250 та N100 [4] і мають найвищий рівень репутаційного капіталу [5–7], є учасниками Глобального договору ООН (ГД ООН) та активно впроваджують практики соціального менеджменту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Активність українських підприємств щодо впровадження соціальних практик у діяльність певною мірою визначається світовими тенденціями розвитку соціальної відповідальності, що зумовлює актуальність досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження соціально відповідальних практик у світі та Україні, визначення особливостей їх реалізації світовими й українськими компаніями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження соціально відповідальних практик здійснено за даними світових компа-

ній, що входять до рейтингів G250 та N100, а також найбільших українських підприємств за оцінками Центру «Розвиток КСВ» [4; 8]. Для забезпечення порівняння результатів під час дослідження використано характеристики, які, згідно з оглядом наукової літератури [4; 8], є найбільш загальними та дають змогу отримати однозначний висновок про соціальну діяльність підприємств. До таких характеристик віднесено активність реалізації соціальних проектів на підприємствах загалом та в галузевому розрізі зокрема, пріоритетні напрями розвитку соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) та формати оприлюднення нефінансової звітності.

Вивчення світових тенденцій у сфері розвитку СВБ на підставі опублікованих даних [4] дає змогу стверджувати, що практики соціальної відповідальності та подання інформації за її результатами впроваджені в більшості великих компаній світового рівня. Згідно з даними 2017 р. 93,0% компаній, що входять до сукуп-

ності G250, та 73,0% з рейтингу N100 подають соціальні звіти (CR-звіт) (табл. 1).

Причому їх кількість останнім часом істотно збільшується. За 1993–2017 рр. питома вага компаній, що подають звіти соціальної відповідальності, із групи G250 збільшилась у три рази, а з групи N100 – у шість разів. Тенденція до активного впровадження практик соціальної відповідальності підтверджується також рейтингом компаній з найбільш високим репутаційним капіталом. Усі компанії, що входять до складу Топ-10 світових репутаційних лідерів за останні два роки, відзначені як такі, що складають соціальну звітність і позиціонуються як компанії з високим рівнем корпоративного громадянства (табл. 2).

Слід зазначити, що, згідно зі звітами міжнародної консалтингової компанії “Reputation Institute” за 2016–2018 рр., критерій корпоративного громадянства разом з якістю продукції та управлінням визнаний основним чинником

Таблиця 1

Динаміка публікації звітів соціальної відповідальності світовими компаніями за 1993–2017 рр., %

Рік	Компанії групи N100	Компанії групи G250
1993	12,0	–
1996	18,0	–
1999	24,0	35,0
2002	18,0	45,0
2005	41,0	64,0
2008	53,0	83,0
2011	64,0	95,0
2013	71,0	93,0
2015	73,0	92,0
2017	75,0	93,0

Джерело: складено за даними джерела [4]

Таблиця 2

Рейтинг компаній за рівнем корпоративної репутації за 2017–2018 рр.

Місце в рейтингу корпоративної репутації	2017 р.		2018 р.	
	Назва компанії	Соціальна звітність	Назва компанії	Соціальна звітність
1	Rolex	+	Rolex	+
2	Lego	+	Lego	+
3	Walt Disney Company	+	Google	+
4	Canon	+	Canon	+
5	Google	+	Walt Disney Company	+
6	Bosh	+	Sony	+
7	Sony	+	Adidas	+
8	Intel	+	Bosh	+
9	Rolls-Royce	+	BMW Group	+
10	Adidas	+	Microsoft	+

Примітка: «+» – соціальна звітність публікується; «–» – соціальна звітність не публікується

Джерело: складено за даними джерел [5–7; 12]

корпоративної репутації, частка якого в загальній оцінці репутації компаній хоча й зменшується, проте є досить значною та становить 14,5–14,1% за періодами часу [5–7].

Щодо подання соціальних звітів за секторами економіки, то аналіз компаній G250 та N100 дав змогу визначити, що здебільшого соціальні звіти представлені компаніями добувної, хімічної, автомобільної, харчової промисловості, сфери комунальних послуг, охорони здоров'я, медіа- та телекомунікацій. У цих галузях частка підприємств, які подають соціальні звіти, становить 73,0–83,0% за періодами часу. Щодо торговельних компаній, то за даними 2017 р. питома вага підприємств, які подали соціальні звіти, становила 63,0%; хоча цей показник більше в динаміці порівняно з попереднім періодом (58,0%), проте поступається показникам компаній за секторами економіки, зазначеними вище.

Аналіз чинників, які певною мірою впливають на розвиток компаній, дав змогу зробити висновок, що серед економічних, екологічних і соціальних чинників найбільш суттєво на фінансові результати діяльності підприємства впливає ризик зміни клімату. Цей чинник як найбільш значущий відзначили 48,0% компаній, що входять до списку G250, та 28,0% з рейтингу N100 [4]. Найбільші застереження щодо кліматичних змін відзначені в торговельних, нафтогазових та автомобільних компаніях, про що свідчить висока питома вага підприємств, респонденти яких у звітності цей вид ризиків визначили як найбільш значущий для фінансових результатів. Із загальної кількості компаній, що виявили стурбованість щодо кліматичних змін, цей показник становив 67,0%, 65,0% та 63,0% відповідно за вказаними видами діяльності. З огляду на глобальний характер негативних наслідків для економіки та суспільства в разі поглиблення екологічних проблем експерти прогнозують у перспективі усвідомлення важливості та зростання уваги до реалізації екологічних проектів компаній за всіма видами економічної діяльності [4]. Крім того, для зменшення негативних наслідків зміни клімату необхідна подальша активізація діяльності країн з підвищення зобов'язань компаній у рамках реалізації національних екологічних програм.

Певний інтерес викликає інформація про формат подання соціальної звітності. Згідно з наявною практикою звітність соціального характеру подається у вигляді стандартизованих звітів (за стандартами GRI, AA1000, SA8000),

комплексних звітів (за методом потрійного підсумку, Лондонської групи порівняльного аналізу, комплексного звіту за методом групи корпоративного громадянства), у довільній формі [9–11]. Щодо практики оприлюднення соціальних звітів за групами G250 та N100, то більшість компаній цих груп відображає результати соціальних програм та проектів у складі фінансової звітності. У групі G250 питома вага таких компаній становить 78,00%, у N100 – 60,0%. Збільшення частки підприємств, що відображають соціальні досягнення у складі фінансової звітності, підтверджує тезу про значущість цієї інформації для інвестора та вплив соціальної відповідальності на інвестиційну привабливість компанії.

Результати аналізу свідчать про те, що найбільш популярним форматом для CR-звіту є GRI. Згідно з опублікованими даними в середньому 88,0% компаній застосовують формат GRI G4, 2,0% – формат GRI G3, різні аспекти GRI Standards використовує кожна десята компанія. Відзначено також формування звітності GRI з огляду на SDG (Глобальні цілі сталого розвитку ООН). Згідно з оцінками експертів у чотирьох із кожних десяти звітів відзначено впровадження елементів SDG до формату GRI (табл. 3).

Відзначено, що до країн з найвищими показниками розкриття CR-інформації належать Індія (98,0%), Велика Британія (92,0%), Данія (86,0%), Франція (83,0%), Норвегія (81,0%), США (81,0%), Швеція (80,0%) тощо. Такий високий рівень упровадження CR-практик зумовлений особливостями розвитку моделей корпоративної відповідальності, зокрема наявністю національної стратегії або стандартів КСВ (Велика Британія, США, Данія, Норвегія, Франція, Швеція), активним впливом держави (Велика Британія, Франція, Швеція) та міжнародних організацій (Велика Британія, США, Індія, Данія, Норвегія, Франція, Швеція), що пов'язане з культурними, соціальними, інституційними, економічними, правовими та іншими чинниками розвитку країн [10].

Щодо України, то, попри світові тенденції, практика впровадження соціальної відповідальності вітчизняними підприємствами є недостатньою. Згідно з результатами проведених досліджень установлено, що станом на липень 2018 р. інформацію про соціальну активність оприлюднили тільки 65 зі 100 найбільших підприємств України (табл. 4), серед яких біль-

шість представлена гірничо-металургійними комбінатами (17 підприємств), підприємствами сфери агропромислового комплексу (16 підприємств) та енергетики (17 підприємств).

Аналіз даних про соціальну відповідальність компаній за вибірковою сукупністю підприємств України свідчить про обмеженість напрямів вжиття заходів соціального спрямування та низький рівень розкриття інформації про їх результати. З ключових заходів соціальної відповідальності підприємства акцентують увагу переважно на програмах розвитку працівників,

таких як підвищення кваліфікації, покращення умов праці, вирішення питань охорони здоров'я та безпеки працівників підприємства.

Щодо повноти розкриття інформації, то в більшості досліджених підприємств дані про соціальні програми мають описовий характер. Згідно з нашими оцінками лише кожне четверте із 65 досліджених підприємств не тільки декларує соціальні проекти, але й публікує дані про їх результативність. Проте ці дані здебільшого малоінформативні, адже не упорядковані та подані в довільній формі. Із 65 українських компа-

Таблиця 3

Застосування форматів соціальної звітності, %

Показник	Значення
Застосування формату GRI найбільшими компаніями світу	
<i>Кількість компаній, які використовують для підготовки CR-звіту формат GRI</i>	
GRI G3	2,0
GRI G4	88,0
GRI Standards	10,0
<i>Кількість компаній, які поєднують у CR-звіті формати GRI та SDG</i>	
Компанії N100	39,0
Компанії G250	43,0
Застосування формату SDG найбільшими компаніями світу	
<i>За країнами</i>	
Німеччина	83,0
Франція	63,0
Велика Британія	60,0
Японія	46,0
США	38,0
<i>За секторами економіки</i>	
Комунальні послуги (Utilities)	58,0
Автомобільна промисловість	58,0
Роздрібна торгівля	57,0
Медіа- та телекомунікації	56,0
Охорона здоров'я	47,0
Фінансові послуги	37,0

Джерело: складено за даними джерела [4]

Таблиця 4

Дані про соціальну відповідальність компаній за вибірковою сукупністю підприємств України

Показник	Кількість
Число підприємств сукупності, усього	100
Із них підприємства, які оприлюднили інформацію про СВБ на сайтах компаній	65
Зокрема, підприємства за сферами діяльності:	16
агропромисловий комплекс	17
гірничо-металургійний комплекс	2
дистрибуція	17
енергетика	2
надання послуг зв'язку	5
торгівля	4
транспорт	2
хімічна промисловість	

Джерело: розроблено самостійно за даними джерела [12]

Таблиця 5

Позиція України в міжнародних рейтингах за 2015–2017 рр.

Рейтинг	2015 р.	2016 р.	2017 р.
<i>Рейтинг за індексом легкості ведення бізнесу "Doing Bussiness"</i>			
Місце України в загальному рейтингу	96	83	76
Кількість країн у рейтингу	189	189	190
<i>Рейтинг за індексом репутації "Country Rep Trak"</i>			
Місце України в загальному рейтингу	47	59	45
Кількість країн у рейтингу	55	70	55
<i>Рейтинг за індексом екологічної ефективності</i>			
Місце України в загальному рейтингу	44	44	109
Кількість країн у рейтингу	180	180	180
<i>Рейтинг за індексом економічної свободи</i>			
Місце України в загальному рейтингу	162	162	149
Кількість країн у рейтингу	178	178	159
<i>Рейтинг за індексом сприйняття корупції</i>			
Місце України в загальному рейтингу	130	131	130
Кількість країн у рейтингу	168	176	180

Джерело: складено самостійно за даними джерел [16–19]

ній, які подають інформацію про соціальні проекти, 8 формалізують їх у вигляді певних звітів зі включенням інформації про результати своєї соціальної діяльності, а тільки 6 публікують соціальну звітність із дотриманням стандартів GRI та SDG.

Щодо розвитку дослідження з упровадження практик соціальної відповідальності в діяльність українських підприємств проаналізовано стан і динаміку підприємств-членів Глобального договору ООН. Згідно з результатами дослідження визначено, що станом на липень 2018 р. учасниками мережі ГД ООН в Україні є 60 компаній, серед яких 33 комерційні структури та 27 некомерційних структур [12]. Щодо періоду приєднання, то більшість діючих членів Глобального договору ООН України, а саме 39 учасників, долучилась до цієї ініціативи за останні п'ять років, зокрема 17 компаній приєдналися протягом 2017–2018 рр.

Результати дослідження «Центру розвитку КСВ» з упровадження цілей сталого розвитку свідчать про те, що українські компанії в діяльності перш за все орієнтуються на трудові практики, інновації та охорону довкілля. Найменшу увагу українські компанії звертають на вирішення питань зменшення нерівності та збереження морських екосистем [14].

Незважаючи на позитивну динаміку кількості учасників ГД ООН України за останні роки та значно більшу їх кількість порівняно із сусідніми країнами (60 організацій України проти 27 організацій Білорусі, 7 організацій Молдови, 29 організацій Румунії, 4 організацій Словаччини) [12],

Україна досі не вибрала жодну з наявних моделей СВБ та не сформувала власну [10, с. 91], що негативно позначається на позиціях України в міжнародних рейтингах з легкості ведення бізнесу, рівня репутації країн, екологічної ефективності, економічної свободи, сприйняття корупції (табл. 5).

Як вважають деякі дослідники, така ситуація зумовлена відсутністю належного соціокультурного контексту формування соціальної відповідальності [15, с. 102], а також інституційними проблемами, які «не тільки заважають розвитку підприємництва, але й формують негативний погляд на СВБ в суспільстві» [10, с. 84]. З огляду на значущість соціальної відповідальності у забезпеченні стійкого розвитку підприємств та проблеми її розвитку в Україні розроблено Концепцію Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу [20], реалізація якої дасть змогу створити інституційні механізми поширення соціальної відповідальності вітчизняного бізнесу.

Висновки. Враховуючи результати проведеного дослідження, ми зробили певні висновки. Практика формування та впровадження соціальної відповідальності є сучасною тенденцією розвитку світових компаній, що підтверджується активною реалізацією соціальних програм підприємствами груп G250 та N100. За результатами дослідження особливостей реалізації соціальної відповідальності зроблено висновок про високий рівень дотримання соціальної відповідальності світовими компаніями та обмеженість такої практики на українських підприєм-

ствах. Аналіз пріоритетних цілей розвитку дав змогу визначити, що світові компанії здебільшого будуть свою стратегію та соціальну політику з огляду на природно-кліматичні зміни. Щодо українських компаній, то їх соціальні заходи зорієнтовані переважно на забезпечення внутрішньої соціальної ефективності, зокрема розвиток трудових відносин у межах окремого підприємства. За результатами аналізу практики нефінансової звітності у світових компаніях діагностовано тривалість публікації соціальних звітів та формування їх із дотриманням міжнародних стандартів. Водночас за більшістю досліджених українських компаній зроблено висновок про відсутність стандартизованої нефінансової звітності та практики її підготовки. У подальшому передбачено дослідити особливості формування та впровадження соціальної відповідальності на торговельних підприємствах.

Бібліографічний список:

1. Global Sustainable Investment Review-2016. URL: http://www.gsi-alliance.org/wp-content/uploads/2017/03/GSIR_Review2016.F.pdf.
2. Локтев К. Новые грани социальной ответственности. URL: <http://www.nielsen.com/ru/ru/insights/news/2017/new-angles-of-social-responsibility.html>.
3. Топ-10 компаний с лучшей репутацией в мире. URL: http://mmr.ua/show/top-10_kompaniy_s_luchshey_reputatsiey_v_mire#715583243.1529479308.
4. The road ahead. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017. URL: https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/campaigns/csr/pdf/CSR_Reporting_2017.pdf.
5. Annual Ranking of Most Reputable Companies Worldwide. URL: <https://www.reputationinstitute.com/global-reptrak-100>.
6. Мировые лидеры в области корпоративной репутации – 2017. URL: <https://reputationcapital.blog/2017/04/lidery-korporativnoj-reputacii-2017-ana>.
7. Глобальные лидеры в области корпоративной репутации – 2018. URL: <https://reputationcapital.blog/2018/03/globalnye-lidery-v-oblasti-korporativnoj-reputacii-2018>.
8. Индекс прозрачности сайтов украинских компаний // Центр КСВ. URL: csr-ukraine.org/wp-content/uploads/TransparencyIndex-2016_final.doc.
9. Король С. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку: монографія. Київ: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 416 с.
10. Петрашко Л. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики: монографія. Київ: КНЕУ, 2013. 372 с.
11. Удод Н. Соціальний капітал міжнародного бізнесу. Молодий вчений. 2014. № 12 (15). С. 144–148.
12. United Nation Global Compact. See who's involved. URL: https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants/search?page=6&search%5Bcountries%5D%5B%5D=206&search%5Bkeywords%5D=&search%5Bper_page%5D=10&search%5Bsort_direction%5D=asc&search%5Bsort_field%5D=sector&utf8=%E2%9C%93.
13. 200 найбільших компаній України 2016 року. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3033764/200_nayiblishih_kompanyi_ukrani_2016_roku.
14. Рівень впровадження цілей сталого розвитку компаніями в Україні. URL: http://csr-ua.info/csr-ukraine/wp-content/uploads/2018/01/SDG-Report_print.pdf.
15. Грицина Л. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств: зарубіжний та вітчизняний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 10. Ч. 1. С. 99–102.
16. Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. URL: www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/.../DB2018-Full-Report.pdf.
17. Позиція України в рейтингу екологічної ефективності. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciyi-ukrayiny-v-reytingu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2018-roci>.
18. Economic Freedom of the World. URL: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2017.pdf>.
19. Индекс корупції CPI-2017. URL: <https://ti-ukraine.org/cpi>.
20. Концепція Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні. URL: http://svb.ua/sites/default/files/201108_koncepciya_nacionalnoyi_strategiyi_svb.pdf.

References:

1. Official site of Global Sustainable Investment Alliance (2018) "Sustainable Investment Review – 2016", available at: http://www.gsi-alliance.org/wp-content/uploads/2017/03/GSIR_Review2016.F.pdf.
2. Loktev K. (2017), "New facets of social responsibility" [Online], available at: <http://www.nielsen.com/ru/ru/insights/news/2017/new-angles-of-social-responsibility.html>.
3. Official site of Marketing Media Review (2018), "Top 10 companies with the best reputation in the world", available at: http://mmr.ua/show/top-10_kompaniy_s_luchshey_reputatsiey_v_mire#715583243.1529479308.

4. Official site of KPMG (2018), "The road ahead. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2017", available at: https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/campaigns/csr/pdf/CSR_Reporting_2017.pdf.
5. Official site of Reputation Institute (2018), "Annual Ranking of Most Reputable Companies Worldwide", available at: <https://www.reputationinstitute.com/global-reprtrak-100>.
6. Official site of Reputation Capital Group (2018), "World leaders in corporate reputation – 2017", available at: <https://reputationcapital.blog/2017/04/lidery-korporativnoy-reputacii-2017-ana>.
7. Official site of Reputation Capital Group (2018), "Global leaders in corporate reputation – 2018", available at: <https://reputationcapital.blog/2018/03/globalnye-lidery-v-oblasti-korporativnoy-reputacii-2018>.
8. Official site of Center for Development of Corporate Social Responsibility (2018), "Transparency Index of Ukrainian Companies Sites", available at: csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2018/01/SDG-Report_print.pdf.
9. Korol S. (2016), *Sotsialna vidpovidalnist biznesu: teoriia ta metodolohiia obliku: monohrafiia* [Social responsibility of business: the theory and methodology of accounting: monograph.], Kyiv, Ukraine.
10. Petrashko L. (2013), *Korporativna vidpovidalnist: kros-kulturni modeli ta biznes-praktyky: monohrafiia*. [Corporate Responsibility: Cross-Cultural Models and Business Practices: monograph.], Kyiv, Ukraine.
11. Udod N. (2014), "Social capital of international business", *Molodyi vchenyi*, no. 12 (15), pp. 144–148.
12. Official site of United Nation Global Compact (2018), "See who's involved", available at: https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants/search?page=6&search%5Bcountries%5D%5B%5D=206&search%5Bkey-words%5D=&search%5Bper_page%5D=10&search%5Bsort_direction%5D=asc&search%5Bsort_field%5D=sector&utf8=%E2%9C%93.
13. Official site of Business censor (2018), "200 largest companies of Ukraine in 2016", available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3033764/200_nayiblishih_kompanyi_ukrani_2016_roku.
14. Official site of Center for Development of Corporate Social Responsibility (2018), "The level of implementation of the goals of sustainable development by companies in Ukraine", available at: http://csr-ua.info/csr-ukraine/wp-content/uploads/2018/01/SDG-Report_print.pdf.
15. Hrytsyna, L. (2016), "Corporate social responsibility of enterprises: foreign and domestic experience" *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya :Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, issue 10, p. 1, pp. 99–102.
16. Official site of World Bank (2018), "Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs", available at: www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/.../DB2018-Full-Report.pdf.
17. Official site of Economic Discussion Club (2018), "The position of Ukraine in the rating of environmental efficiency", available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciyi-ukrayiny-v-reytingu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2018-roci>.
18. Official site of Fraser Institute (2018), "Economic Freedom of the World – 2017", available at: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2017.pdf>.
19. Official site of Transparency International Ukraine (2018), "CPI – 2017 Corruption Index", available at: <https://ti-ukraine.org/cpi>.
20. Official site of Community of social responsibility of business in Ukraine (2018), "Concept of the National Strategy of Corporate Social Responsibility in Ukraine", available at: http://svb.ua/sites/default/files/201108_koncepciya_nacionalnoyi-strategiyi_svb.pdf.

SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS: PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND IN THE WORLD

The results of the analysis of the implementation of practices of socially responsible business in the activities of world and Ukrainian companies are presented in the research paper, which is carried out in view of the activity of implementing social projects at enterprises in general and in branch, priority tendencies of development of social responsibility of business and formats of non-financial reporting disclosure. The research is conducted on the basis of the world companies' data, which form G250 and N100 ratings, as well as the largest Ukrainian enterprises of various types of economic activity. According to the results of the analysis, it is concluded that social responsibility practices and the presentation of information on its results are implemented in most world-class companies. It is established that companies, which are a part of world reputable leaders, make social reporting and are characterized by a high degree of corporate citizenship. Most world-class companies reflect the results of the social programs' and projects' implementation in the financial reporting. It is established that in the majority of cases, social reports are represented by mining, chemical, automobile, food, utilities, healthcare, media and telecommunications companies. According to the results of the analysis, it was concluded that the practice of introducing social responsibility by Ukrainian enterprises is insufficient. Only 2/3 of the enterprises made public information about social activity, most of which were represented by mining and smelting mills, enterprises of the agro-industrial complex and energy sector. It is determined that social measures are directed mainly to the internal environment of the enterprise. The most common measures of social orientation at Ukrainian enterprises are programs for improving the skills of workers, career development and training, improving working conditions, problems which are connected with the health and safety of workers. On the basis of the research, it is concluded that Ukrainian companies compile non-financial reporting and provide information about the results of social practices in an arbitrary form, primarily focusing on labour practices, innovation, and environmental protection.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.17(477)

Мица В.В.

керівник Центру доуніверситетської підготовки
та роботи з іноземними громадянами
Ужгородського національного університету

МІСЦЕ І РОЛЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Ефективне функціонування економіки, зокрема економіки регіонів, неможливе без малого підприємництва, роль якого полягає не тільки в заповненні ринкових ніш, які не охоплені великим бізнесом, але й у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територій, пом'якшенні соціальної напруги, зростанні кількості середнього класу. У статті розглянуто дефініційний апарат малого підприємництва в контексті його ролі в розвитку сучасної економіки регіонів. Конкретизовано зміст понять «мале підприємництво», «інститут», «інституційне середовище малого підприємництва» на основі сучасного інституціоналізму.

Ключові слова: мале підприємництво, регіон, інституціоналізм, інститут, інституційне середовище малого підприємництва, економіка, розвиток.

Эффективное функционирование экономики, в частности экономики регионов, невозможно без малого предпринимательства, роль которого заключается не только в заполнении рыночных ниш, которые не охвачены большим бизнесом, но и в решении вопросов социально-экономического развития территорий, смягчении социальной напряженности, росте численности среднего класса. В статье рассмотрен дефиниционный аппарат малого предпринимательства в контексте его роли в развитии современной экономики регионов. Конкретизировано содержание понятий «малое предпринимательство», «институт», «институциональная среда малого предпринимательства» на основе современного институционализма.

Ключевые слова: малое предпринимательство, регион, институционализм, институт, институциональная среда малого предпринимательства, экономика, развитие.

Effective functioning of the economy, including the regions, is impossible without small business, whose role is not only in filling market niches that are not covered by a large business, but also within the framework of addressing the issues of socio-economic development of territories, mitigating social tension, growth the number of middle class. The article deals with the definition of small business in the context of its role in the development of the modern economy of the regions. The article specifies the meaning of the concepts of "small business", "institute", "institutional environment of small business" on the basis of modern institutionalism.

Keywords: small business, region, institutionalism, institute, institutional environment of small business, economy, development.

Постановка проблеми. Питання стимулювання й підтримки діяльності підприємств малого бізнесу в сучасних умовах є одним з основних напрямів соціально-економічного зростання України загалом та її регіонів зокрема. Протягом останніх двох років, згідно з даними Державної служби статистики України

[15], динаміка розвитку малих підприємств має стійку тенденцію до зниження як за кількістю підприємств, так і за обсягом реалізації, а рівень розвитку українських малих підприємств, як і раніше, значно поступається аналогічним суб'єктам господарської діяльності в західних країнах. Ефективність діяльності багатьох під-

приємств знижується, що говорить про необхідність забезпечення динамічності розвитку підприємництва, основним інструментом регулювання якого є державні та регіональні програми підтримки [9; 10], в рамках яких відбувається вжиття заходів, спрямованих на розвиток підприємств малого бізнесу.

Сучасний стан малого бізнесу в Україні має складний і суперечливий характер. Діяльність підприємств малого підприємництва переважно орієнтується на задоволення потреб місцевого населення регіонів країни, розвиток регіону, більшою мірою на вирішення соціально-економічних проблем міст, невеликих селищ і сіл. Це підвищує не тільки економічну, але й соціальну значимість малого бізнесу. Важливо усвідомлювати, що стійка й стабільна діяльність підприємств малого підприємництва виступає інструментом розвитку регіональних економік. При цьому не тільки влада повинна управляти розвитком підприємництва, але й підприємці мають відігравати суттєву роль в управлінні регіоном.

Значення й роль інститутів у розвитку підприємництва практично не позначена. Інституційний аспект малого підприємництва відноситься до недостатньо вивчених процесів. Залишаються нез'ясованими питання про те, як пов'язані між собою соціальні та економічні інститути підприємництва, чи можна говорити взагалі про інститут підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, присвячені теорії розвитку підприємництва, висвітлювалися в працях багатьох вчених. Зарубіжні економісти зробили істотний внесок у виявлення концептуального розуміння підприємництва, зокрема Й. Шумпетер назвав підприємництво феноменом розвитку і його рушійною силою [13, с. 148]; Ф. Хайек вважав підприємництво не родом заняття, а поведінкою суб'єкта господарської діяльності [12]. Серед українських дослідників виділимо напрацювання таких вчених, як В. Небрат, А. Чуйно, О. Вербова, Н. Горін (історичні закономірності розвитку) [8], З. Варналій [1; 2], Т. Говорушко, О. Тимченко [4], Г. Козаченко, А. Воронкова, В. Медяник, В. Назарова [7]. Теоретичні концепції, що обґрунтовують роль підприємництва в сучасній економіці, зокрема на регіональному рівні, досліджені в роботах В. Кредісова, І. Комарницької [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені автори зроби-

ли вагомий внесок в розроблення цієї проблематики, проте в перерахованих дослідженнях недостатньо представлено дефініційний апарат, що стало метою статті.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розгляд дефініційного апарату та конкретизація змісту понять «мале підприємництво», «інститут», «інституційне середовище малого підприємництва» на основі сучасного інституціоналізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор малого підприємництва є однією з невід'ємних складових практично будь-якої розвиненої економічної системи, без якої вона не може нормально розвиватись. Регіональний аспект розвитку соціально-економічної системи в контексті внеску малого бізнесу нині набуває все більшого значення, яке виражається в дослідженні умов, факторів і механізмів переходу до інноваційного шляху розвитку економіки регіону. Сучасні умови розвитку суспільства й економіки створюють для регіонів об'єктивну необхідність цілеспрямованого, самостійного управління розвитком власних територій, впливу на соціальні та економічні процеси всередині регіону та поза ним, постійного врахування впливу зовнішніх факторів і співвідношення їх наслідків з можливостями та потенціалом регіону. Ці причини сприяють формуванню регіонального управління як нового рівня державного управління та створюють необхідність розроблення нових наукових підходів до цього процесу.

Малий бізнес стає частиною цього процесу, проте розгляд його як автономного джерела модернізації регіональної економіки нині обмежений збереженням економічної слабкості, що виражається в невеликій кількості суб'єктів, незначній частці у структурі валового продукту регіону, низькому ступені координації та недоліках регулювання з боку місцевих органів влади.

Всі дефініції поняття «підприємництво» можна розділити на технічні, тобто ті, які визначають рамки поняття в законодавчому, економічному та інших аспектах, і концептуальні, тобто ті, які визначають сутність явища.

Сутність і зміст, що вкладається в поняття «підприємництво», змінювались і впорядковувались у процесі розвитку економічної теорії [2]. Як науковий термін поняття «підприємець» з'явилося в роботах англійського економіста Річарда Кантільйона, який під підприємцем розумів людину, що діє в умовах ризику у зв'язку

з тим, що купує за певною ціною, а продає за невідомою. Д. Рікардо і А. Сміт ототожнювали підприємця з капіталістом. Згідно з Ж.-Б. Сеєм, функція підприємництва полягає в комбінації чинників виробництва, під час здійснення якої людина бере на свій рахунок ризик. Також підприємець розглядався як фактор виробництва [2, с. 20–24].

Ширше трактують підприємництво Й. Шумпетер (1982 р.) і Ф. фон Хайек (1989 р.), а саме як універсальну загальноекономічну функцію будь-якої суспільної формації, яка полягає в пошуку і дослідженні нових можливостей, реформуванні виробництва шляхом використання винаходів або різноманітних можливостей для випуску нових або старих, але новим шляхом товарів, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту, реорганізації виробництва [12; 13]. Хоча у Ф. фон Хайєка немає розгорнутої концепції підприємництва, проглядаються елементи інституціоналізму, які заслуговують особливої уваги, оскільки інституційний аспект дослідження підприємництва в сучасній українській економіці набуває все більшого значення, що підтверджують дослідження, які провели Н. Краус і О. Манжура [6]. Досвід свідчить про те, що реформування української економіки і сам характер реформ визначаються логікою інституційних змін, інерцією економічних інститутів та формуються інституціональним середовищем [11].

Підтримуємо точку зору Д. Норта, який визначив інститути як правила гри або більш формально як винайдені людством обмеження, які

надають форму й обумовлюють порядок і взаємодію в поведінці людей. Іншими словами, інститути – це формальні та неформальні обмеження і заходи примусу для їх дотримання, норми й правила, якими слід керуватися людині у своєму повсякденному житті [14, с. 2].

Процеси взаємодії підприємницьких структур засновані на правилах і нормах, які реалізуються за допомогою організаційних механізмів. Все це в сукупності утворює інституційне середовище, яке прийнято розглядати як базову складову взаємодії ринку й фірми. Також слід зазначити, що в рамках інституційного підходу фірма й ринок розглядаються як крайні точки простору угод.

Але важливо відзначити, що зміни в економічній сфері життя суспільства відбуваються швидше, ніж у соціальній. Сформований економічний інститут не означає засвоєння соціальних норм, що регулюють адекватну роботу соціального інституту.

В українських реаліях ця обставина мала два головні негативні наслідки для становлення інституту підприємництва. Звичне очікування державного патерналізму і загострене почуття соціальної справедливості сформували у населення України спочатку негативне ставлення до підприємництва. В українській традиції радянського часу історично не вітались ініціативність, гедонізм, індивідуалізм, властиві моделі поведінки приватного підприємця. Тому лише мала частина населення країни з набуттям незалежності виявилась готовою до підприємницької діяльності, а різко негативне ставлення до цього

Рис. 1. Функції малого підприємництва

го виду діяльності гальмувало його розвиток. Проте необхідно відзначити, що ця тенденція майже спала, а мале підприємництво стало невід'ємним елементом сучасної ринкової системи господарювання, без якого економіка та суспільство загалом не можуть нормально існувати та розвиватися.

Значення малого бізнесу найкраще виявляється, а сутність розкривається в характерних для нього функціях. Єдиного підходу у науковців до цього питання немає. Зокрема, З. Варналій виділяє інноваційну (творчу), ресурсну, організаційну, стимулюючу (мотиваційну) функції [1, с. 26]. Т. Говорушко підтримує З. Варналія щодо наявності ресурсної та інноваційної функцій і додає функцію ризику [4, с. 27]. В класифікації ще присутні загальноекономічна, соціальна, регулююча та багато інших функцій.

Пропонуємо виділити такі функції малого підприємництва (рис. 1).

Таким чином, економічні функції полягають у виробництві товарів і послуг, збільшенні добробуту суспільства, формуванні конкурентних відносин. Малі підприємства через свою мобільність швидко реагують на постійно мінливі потреби суспільства. Завдяки своїм особливостям сектор малого підприємництва може скласти серйозну конкуренцію середнім і навіть великим компаніям. Основними причинами цього може стати численність суб'єктів малого підприємництва та їх гнучкість; швидке оновлення; використання, наприклад, джерел сировини, які не є привабливими для великого бізнесу; близькість до споживача. МП є основним джерелом бюджетних надходжень регіонів.

Оскільки МП, як правило, діють на обмеженій території, важливою стає екологічна функція, тобто мале підприємництво може бути задіяне в розвитку природоохоронних технологій та виробництв, а також може займатись екологізацією та раціоналізацією використання ресурсів навколишнього середовища, зокрема природоохоронного.

Таким чином, мале підприємництво є складним суспільним феноменом, який, незважаючи на свою початкову економічну сутність, несе багато інших важливих функцій, орієнтованих на створення сприятливих умов життя людини, що приводить до значної різноманітності підходів до визначення його сутності.

Висновки. Малий бізнес виконує особливі функції в економіці регіону, а саме оновлення економічної системи, сприяння інноваційному

розвитку, підвищення конкурентоспроможності економіки та соціально-політичної стабільності суспільства шляхом забезпечення власного добробуту учасників та досягнення користі для суспільства загалом. З огляду на те, що підприємство в сучасній економіці – це історично сформоване складне явище, яке охоплює всі аспекти життя суспільства, ця категорія проникла практично в усі сучасні науки. І саме інституційний підхід дасть змогу об'єднати економічну, юридичну, соціальну та інші галузі науки в дослідженні та розумінні сутності малого підприємництва як складного соціально-економічного феномена і правил (інститутів), в рамках яких підприємства можуть проводити свою діяльність, що стане напрямом подальших досліджень.

Бібліографічний список:

1. Варналій З. Мале підприємництво: основи теорії і практики: монографія. 3-тє вид. Київ: Товариство «Знання», КОО, 2005. 302 с.
2. Варналій З. Основи підприємницької діяльності: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2002. 239 с.
3. Говорушко Т. Ефективність розвитку підприємства у харчовій промисловості України: дис. ... докт. екон. наук. Київ, 2008. 453 с.
4. Говорушко Т., Тимченко О. Малий бізнес: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 200 с.
5. Комарницький І. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств: монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2003. 236 с.
6. Краус Н., Манжура О. Теоретико-методологічний контент інституціонального зрізу економіки інноваційного типу в умовах хаотично-структурованої трансформації. Економіка та суспільство. 2017. №12. С.16–25. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-12>.
7. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: монографія / Г. Козаченко, А. Воронкова, В. Медяник, В. Назарова. Київ: Лібра, 2003. 328 с.
8. Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу: матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.). Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2016. 84 с.
9. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2157-III; редакція від 10 червня 2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

10. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 3. С. 23.
11. Ткач А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 304 с.
12. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия. Мировая экономика и международные отношения. 1989. № 12. С. 5–14.
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. Москва: Прогрес, 1982. 455 с.
14. North D. Institutional change: a framework of analysis. URL: <https://www.iei.liu.se/nek/730A22/filarkiv-2013/del-1a-andersson/1.516348/NorthInstchangeframework.pdf>.
15. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Kozachenko H., Voronkova A., Medyanyk V., Nazarova V. (2003). *Malyy biznes: stiykist' ta kompensatorni mozhlyvosti* [Small business: stability and compensatory opportunities], 328 p.
8. Pidpryyemnytstvo yak rushiyna syla suspil'noho prohresu [Entrepreneurship as the driving force of social progress], *materialy kruhloho stolu*, Kyiv, 2016, NAN Ukrayiny, DU "In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrayiny", 84 p.
9. Pro Natsional'nu prohramu spryannya rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukrayini [About the National Program for Promotion of Small Business Development in Ukraine], *Zakon Ukrayiny vid 21.12.2000 № 2157-III; redaktsiya vid 10.06.2012*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
10. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini [On development and state support of small and medium enterprises in Ukraine]: *Zakon Ukrayiny № 4618-VI vid 22 bereznia 2012 roku* // *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, 2013, № 3, s. 23.
11. Tkach A. (2007). *Instytutstional'na ekonomika. Nova instytutstional'na ekonomichna teoriya* [Institutional economy. New institutional economic theory] Center for Educational Literature, 304 p.
12. Khayyek F. (1989). *Konkurentsia kak protsedura otkrytiya* [Competition as an Opening Procedure] *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya – World Economy and International Relations*, 12, 5–14.
13. Shumpeter Y. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Issledovaniye predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla kon'yunktury* [The theory of economic development. (Study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and cycle of conjuncture)], M.: Progres, 455 p.
14. North D. Institutional change: a framework of analysis – Retrieved from: <https://www.iei.liu.se/nek/730A22/filarkiv-2013/del-1a-andersson/1.516348/NorthInstchangeframework.pdf>.
15. The official site of the State Statistics Service. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Varnaliy Z. (2005). *Male pidpryyemnytstvo: osnovy teorii i praktyky* [Business: Fundamentals of Theory and Practice] *Tovarystvo "Znannya"*, 302 p.
2. Varnaliy Z. (2002). *Osnovy pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti* [Basics of entrepreneurial activity], teaching. manual, *Znannya-Pres*, 2002. – 239 p.
3. Hovorushko T. (2008). *Efektivnist' rozvytku pidpryyemnytstva u kharchoviy promyslovosti Ukrayiny* [Efficiency of business development in the food industry of Ukraine], *dys. d.e.n., Hovorushko Tamara Andriyivna*, – 453 p.
4. Hovorushko T., Tymchenko O. (2006). *Malyy biznes* [Small business], *navch. Posibnyk*, 200 p.
5. Komarnyts'kyi I. (2003). *Rehional'na polityka orhanizatsiyno-ekonomichnoyi pidtrymky malykh pidpryyemstv* [Regional policy of organizational and economic support of small enterprises], *Lviv: Institute for Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 236 p.
6. Kraus N., Manzhura O. (2017). *Teoretyko-metodolohichnyy kontent instytutstional'noho zrizu ekonomiky innovatsiynoho typu v umovakh khatychno-strukturovanoyi transformatsiyi* [Theoretical and methodological content of the institu-

Mitsa V.V.

Head of the Centre for Pre-University
Preparation and Work with Foreign Citizens,
Uzhhorod National University

LOCATION AND THE ROLE OF SMALL ENTERPRISE IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

The issue of stimulating and supporting the activities of small business enterprises in modern conditions is one of the main directions of socio-economic growth of Ukraine as a whole and its separate regions. Effective functioning of the economy, including the regions, is impossible without small business, whose role is not only in filling market niches that are not covered by a large business but also within the framework of addressing the issues of the socio-economic development of territories, mitigating social tension, growth the number of middle class. The purpose of the article is to consider the defining apparatus and to specify the content of concepts of "small business", "institute", "institutional environment of small business" on the basis of modern institutionalism. The significance and role of institutions in the development of entrepreneurship are practically not marked. The institutional aspect of the small business is one of the few processes studied. The following issues remain unclear: how are the social and economic institutions of entrepreneurship interlinked, and whether one can speak in general about the institute of entrepreneurship. The article deals with the definition of small business in the context of its role in the development of the modern economy of the regions.

УДК 332.05

Герасимчук З.В.

доктор економічних наук, професор
Вищої школи міжнародних стосунків та суспільних комунікацій
(м. Хелм, Польща)

Свида І.В.

кандидат економічних наук, докторант
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(м. Київ, Україна)

ТИПОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті актуалізовано проблематику типології проблемних регіонів у сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність визначення проблемності регіонів та здійснення їх типології на засадах стійкого розвитку. Акцентовано увагу на тому, що підходи до проведення типології проблемних регіонів є застарілими. Аргументовано, що сучасна типологія проблемних регіонів має врахувати результати функціонування не тільки первинного та вторинного секторів економіки, але й сфери послуг та інформаційних технологій.

Ключові слова: *стійкий розвиток, проблемний регіон, типологія проблемних регіонів, сфера послуг, інформаційні технології.*

В статье актуализирована проблематика типологии проблемных регионов в современных условиях. Обоснована необходимость определения проблемности регионов и осуществления их типологии на основе устойчивого развития. Акцентировано внимание на

том, что подходы к проведению типологии проблемных регионов являются устаревшими. Аргументировано, что современная типология проблемных регионов должна учитывать результаты функционирования не только первичного и вторичного секторов, но и сферы услуг и информационных технологий.

Ключевые слова: устойчивое развитие, проблемный регион, типология проблемных регионов, сфера услуг, информационные технологии.

The article focuses on the typology of problem regions in modern conditions. The necessity of determining the problem of regions and implementing their typology on the basis of sustainable development is substantiated. It is emphasized that approaches to the typology of problem regions are outdated. It is argued that the current typology of problem regions should take into account the results of the functioning of not only the primary and secondary sectors, but also the spheres of services and information technologies.

Keywords: sustainable development, problem region, typology of problem regions, sphere of services, information technologies.

Постановка проблеми. Стійкий розвиток держави визначається рівнем соціально-еколого-економічного розвитку її регіонів. Посилення диспропорцій між регіонами, погіршення якості проживання у всіх регіонах, загострення екологічних проблем, нестача інновацій, нераціональне та неефективне управління обмеженими фінансовими, інвестиційними, природними, людськими та іншими видами ресурсів ускладнюють процес досягнення стійкого розвитку країни загалом.

Вчені сходяться на думці про те, що причини проблемності регіонів полягають у нестачі фінансових коштів, невідповідному місці розташуванні та інших факторах. Вважаємо, що визначення проблемності регіону в сучасних реаліях не може обійтися, по-перше, без врахування завдань концепту стійкого розвитку, по-друге, без подолання проблем регіонів та досягнення стійкого розвитку, що має здійснюватися на базі нового техноукладу, тобто інформаційних технологій та сфери послуг. Незважаючи на те, що не потрібно багато коштів, щоби стимулювати розвиток проблемних територій, потрібна ефективна система стратегічного управління, яка націлена на пошук та використання нових можливостей територій для забезпечення соціально-еколого-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку проблемних регіонів переймалися такі провідні вчені, як, зокрема, В.Л. Галушак, А.Г. Гранберг, Є.П. Качан, Є.Г. Коваленко, В.С. Коломійчук, А.В. Куклінський, М.А. Хвесик.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак аналіз фахової літератури дає підстави стверджувати, що вчені у своїх напрацюваннях недостатньо пов'язують досягнення стійкого розвитку з подоланням різного ступеня проблемності регіонів. Сучасні ре-

алії увиразнюють невідкладність розроблення нових методів та технологій управління регіонами в напрямі досягнення ними стійкого розвитку та подолання проблем територій, зокрема через розумне використання ресурсів та перехід на новий техноуклад, пов'язаний зі становленням інформаційної економіки та сфери послуг.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в дослідженні поняття проблемності регіону, встановленні відповідності наявних підходів до типології проблемних регіонів умовам інформаційної економіки з урахуванням завдань стійкого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіон виступає складною динамічною системою, функціонування якої повністю залежить від доступності ресурсів та якісного управління ними. НТП та пов'язані з ним динамічні перетворення на фоні вичерпання природних запасів, нераціонального ресурсоспоживання та низки інших проблем, з одного боку, ускладнюють ситуацію через постійні зміни, що робить середовище існування нестабільним, а з іншого боку, змушують адаптуватися до змін через удосконалення, що може сприяти розв'язанню наявних проблем. Регіони, які не зуміють пристосуватися до нових умов, вчасно «перевести» ключові галузі та сфери діяльності на нові засади функціонування, а саме інформаційної економіки, ризикують залишитися в стадії проблемних. У зв'язку з переходом до нової базової технології та виконанням стратегічного завдання, що полягає в досягненні стійкого розвитку, мають змінитись і підходи до визначення проблемності регіонів, їх типізації та пошуку можливостей до довгострокового розвитку.

У фаховій літературі вчені трактують категорію «проблемний регіон» з декількох позицій. Є.П. Качан проблемними називає такі регіони,

в розвитку яких виникає низка несприятливих обставин постійного або тимчасового характеру, зокрема занепад економіки, соціально-політичні та етнічні конфлікти, масштабні техногенні аварії або стихійні природні явища [3]. Втім, такому негативному стану передують низка передумов, а на кожному з етапів є можливість втрутитися, щоб не допустити небажаного сценарію. Навіть негативні наслідки стихійних лих можна частково зменшити завдяки вчасному їх передбаченню, що можна забезпечити завдяки інформаційним технологіям та управлінню.

Є.Г. Коваленко проблемним вважає регіон, що самотійно не в змозі вирішити свої соціально-економічні проблеми чи реалізувати свій високий потенціал, тому потребує активної підтримки з боку держави. Основними ознаками проблемних регіонів вчений назвав особливу кризовість вияву масштабної проблеми, що створює загрозу соціально-економічному становищу, політстабільності та екорівновазі; наявність ресурсного потенціалу, використання якого особливо важливо для національної економіки; особливе значення геополітичного та геоекономічного положення регіону для стратегічних інтересів країни; нестачу у регіону власних фінансових ресурсів для вирішення проблем загальнонаціонального та світового значення [4]. Отже, вчений пропонує відносити до проблемних регіонів такі, ситуація в яких тією чи іншою мірою становить загрозу державі. Вважаємо упушенням те, що вчений в центр інтересів поставив тільки державу, а не регіон чи соціум.

Згідно з названими вченим критеріями до проблемних регіонів тією чи іншою мірою можна віднести більшість регіонів країни. Крім того, в Україні жоден регіон не відповідає критеріям стійкого розвитку. Ф.В. Заставний взагалі виходить з того, що вся Україна перебуває в значній економічній, демографічній, екологічній кризі, тобто в «депресії», і веде дослідження з точки зору рівня депресивності [3]. Але Є.Г. Коваленко попередив, що число виділених проблемних регіонів має бути не дуже великим, інакше зусилля держави щодо їх підтримки виявляться розмитими та малоефективними [4]. Є.П. Качан також стверджує, що слід виділяти невелику кількість проблемних регіонів, щоб мати реальні шанси (потрібний обсяг фінансових, матеріальних та інших ресурсів) на подолання негативної ситуації. В Україні, наприклад, вся її територія є зоною еколіха, але для реального розв'язання

екопроблем треба виокремити лише території з найбільш критичним станом довкілля і справді почати на них щось робити, інакше розпорошення дефіцитних ресурсів на велику кількість об'єктів ніколи не дасть швидкого позитивного результату [3]. Погоджуємося з тим, що вирішувати треба перш за все ті проблеми, які відіграють вирішальну роль у характеристиці регіонів.

З.В. Герасимчук та В.Л. Галушак під характеристиками проблемного регіону пропонують розуміти об'єктивно наявні невідповідності між справжнім та бажаним станом соціально-економічної та екологічної сфер регіону. Досягнути бажаного (дещо ідеалізованого) стану регіону можна тільки через стратегічне управління стійким розвитком регіону.

М.О. Барановський вважає, що поняття «проблемний регіон» є узагальненим означенням різних типів територій, які характеризуються певними негативними тенденціями [1]. А.Г. Гранберг проблемними вважає регіони, які мають аномалії в розвитку.

Таким чином, зважаючи на наведені вище розуміння сутності визначення «проблемний регіон», можемо виокремити головні ознаки, за якими вчені відносять регіон до категорії проблемних: 1) виникнення низки несприятливих обставин постійного або тимчасового характеру (Є.П. Качан); 2) неспроможність самотійно вирішити свої соціально-економічні проблеми чи реалізувати свій високий потенціал (Є.Г. Коваленко); 3) невідповідності між справжнім та бажаним станом соціально-економічної та екологічної сфер регіону (З.В. Герасимчук, В.Л. Галушак); 4) узагальнене означення різних типів територій, які характеризуються певними негативними тенденціями (М.О. Барановський); 5) регіони з аномаліями в розвитку (А.Г. Гранберг).

О.О. Гребенюк підкреслює, що визначення «проблемний регіон» є занадто загальним і не дає змогу навіть на концептуальному рівні досить чітко визначити межу між проблемними регіонами та успішними територіями, при цьому ступінь вирішення певних соціально-економічних проблем в кожному регіоні буде завжди відносним під впливом різних внутрішніх та зовнішніх змін [2]. Погоджуємося з тим, що різнобічність проблематики забезпечення управління регіональним поступом для досягнення регіоном стійкого розвитку на тривалу перспективу з урахуванням сукупності специфічних територіально-локальних проблем і складно вирішуваних ситуацій ускладнює саме визначення

змістового наповнення категорії «проблемний регіон».

В економічній літературі вчені класифікують проблемні регіони з різних позицій. А.Г. Гранберг пропонує класифікувати проблемні регіони за двох підходах: 1) за ступенем гостроти (кризовості) головних проблем економічного, геополітичного, етнічного та екологічного характеру; 2) за цілеспрямованого впливу на підставі типологізації регіонів за основними проблемами [3]. Головними типами проблемних регіонів вчений назвав відсталі (слаборозвинені) та депресивні регіони. Відсталими (слаборозвиненими) вчений вважає регіони, в яких традиційно низькі показники рівня життя порівняно з іншими регіонами країни. Депресивні регіони – це регіони, які в минулому посідали провідні місця в країні за рівнем економічного розвитку, але з різних причин, переважно не зумівши адаптуватися під НТП, занепали. Термін “distressed areas” перекладають як «територія в занепаді», «постраждалі території», «несприятливі території», хоча однозначного тлумачення терміна «депресивний регіон» немає. Багато вчених у своїх працях не надають чіткого типу проблемності регіону, переважно використовуючи термін «депресивний регіон», який у них асоціюється з відсталістю, кризою, слабким розвитком.

Підхід, запропонований А.Г. Гранбергом, дає змогу систематизувати та дослідити низку проблем регіону, однак його класифікація регіонів за типом головних проблем є досить обмеженою з точки зору стійкого розвитку.

М.А. Хвесик, Л.М. Горбач та П.П. Пастушенко відсталі та депресивні регіони доповнили новим типом проблемних регіонів, а саме прикордонними. Таким чином, вчені пов'язали проблемність регіону з периферійним місцем його розташування в країні.

В.В. Селіверстов, М.О. Бандман та С.І. Гузнер розширили перелік проблемних регіонів за типом, виокремивши традиційно відсталі, депресивні, традиційно розвинені, регіони, що програмно розвиваються. Як бачимо, вчені, виокремлюючи типи проблемних регіонів, керуються їх економічним розвитком без належного врахування соціальної чи екологічної складової.

Закон України «Про стимулювання розвитку регіону» визнає один тип проблемного регіону, а саме депресивний, під яким розуміє регіон чи його частину, рівень розвитку якого за показниками, визначеними Законом, є найнижчими серед територій відповідного типу. Законом ви-

значено такі типи депресивних територій: а) регіони; б) промислові райони; в) сільські райони; г) міста обласного підпорядкування.

В.С. є одним з перших вітчизняних науковців, який класифікував 5 типів адміністративних регіонів, таких як адмінрегіони, території яких постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; адмінрегіони, які сильно забруднені, але головні і дуже потужні депресанти яких розташовані на суміжних територіях; прикордонні адмінрегіони; депресивні адмінрайони у гірській місцевості; депресивні райони, територія яких перетворюється на таку через слабкий розвиток транспортної мережі та інших елементів каркасу території [3].

Є.П. Качан здійснив типологію проблемних регіонів та навів два критерії їх визначення: 1) за оцінюванням ступеня кризової ситуації (райони з глибоким постійним економічним занепадом, конфліктні території, регіони стихійних (техногенних) катастроф); 2) головні об'єкти державної регіональної політики (відсталі, прикордонні, старопромислові регіони, піонерні райони) [3].

М.А. Хвесик, Л.М. Горбач та Н.В. Вишневська пов'язували депресивність з порушеннями у функціональній і галузевій структурі регіону. Депресивними можуть бути як малі монофункціональні та середні міста, так і цілі регіони. Вчені розширили класифікацію депресивних регіонів, віднісши до них не тільки старопромислові, але й аграрні та видобувні території.

На думку багатьох вчених, старопромислові регіони найбільш перспективні для відтворення з-поміж усіх інших типів регіонів, оскільки мають збережений певний потенціал для розвитку. Зауважимо, що старопромислове виробництво є енерго- та матеріалозатратним, а також здійснюється на підставі застарілих технологій, тому може серйозно шкодити довкіллю та бути неспроможним виробляти конкурентоспроможну продукцію. Потенціал (будівлі, обладнання) може бути занадто застарілим та занедбаним, навіть кваліфікований в минулому персонал може розтратити кваліфікаційні навички без їх практичного застосування. Сучасні будівельні технології дають змогу зводити промислові об'єкти у порівняно короткий час, під конкретний вид виробництва та з дотриманням сучасних стандартів. Тому менш витратним та більш ефективним може стати будівництво нового об'єкта, ніж модернізація наявного. Більшу цінність можуть представляти сама територія,

розташована у міській чи приміській зоні, проведені до неї комунікації, доступність та стан інфраструктури регіону.

До аграрно-промислових відносять регіони, які не знали крайнощів індустріалізації та урбанізації, тому зберегли мережу невеликих поселень з високою часткою зайнятих у сільському господарстві. Вчені зазначають, що низку цих територій може становити також консервативна периферія, населення якої зберігає цінності доіндустріальних культурно-економічних укладів, тому такі території найменш перспективні для нового розвитку [3]. Вважаємо, що такі осередки старого укладу життя можуть розвиватись як культурно-історичні території зі збереженими традиціями, що становитиме інтерес для туристів.

Видобувні території характерні для локалітетів і пов'язані з видобутком корисних копалин. Виснаження родовищ або занепад гірничодобувного підприємства (наприклад, шахти), може зумовити деградацію цілого населеного пункту та прилеглих територій, якщо не диверсифікована структура економіки (відсутні галузі, прямо не пов'язані з добуванням ключового ресурсу).

Досить широка типологія використовується в економічно розвинених країнах. Вона включає такі типи регіонів, як депресивні (в минулому з високими темпами розвитку); стагнації (дуже низькі темпи розвитку); піонерні (нового освоєння); мікрорегіони (первинні регіони, за подальшого подрібнення яких їх ознаки втрачають сутність економічного розвитку); економічні регіони 1-го порядку (генеральні, які утворюють схеми

регіонального макроподілу країни); програмні (планові, на які поширюються цільові програми); унікальні (пов'язані зі зведенням крупних новобудов (проектні) або з дуже низьким рівнем розвитку (проблемні)) [1]. Така розширена типологія регіонів дає можливість більш широко та глибоко охопити дослідження проблемності регіонів, але вона не пов'язана із завданням досягнення стійкого розвитку регіону.

Типологію проблемних регіонів щодо особливостей інноваційних процесів проводить А.В. Куклинський, який класифікував креативні та інноваційні регіони, тобто лабораторії НТП, де зароджуються і проходять первинну апробацію базисні нововведення; адаптивні території, що здатні широко впроваджувати інновації на стадії їх масового поширення; консервативні ареали, які не сприймають багатьох інновацій [3]. О.В. Майборода розглядає таку класифікацію як найбільш відповідну депресивним регіонам. Зауважимо, що жодна галузь без інновацій та покращень не має майбутнього, тому вважаємо, що така класифікація буде актуальною для будь-якого типу регіону.

Отже, класична типологія регіонів включає такі типи проблемних регіонів (табл. 1).

Дослідивши типологію регіонів, звертаємо увагу на таке: 1) один регіон може мати декілька типів проблемних територій; 2) межі схожих по типу проблемності територій можуть виходити за межі однієї адміністративної області, наприклад гірські території Львівської, Закарпатської та Івано-Франківської областей мають більше схожих проблем між собою, ніж з низинними те-

Таблиця 1

Типологія проблемних регіонів

Автори класифікації	Типологія регіонів
А.Г. Гранберг	Відсталі (слаборозвинені), депресивні регіони.
М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко	Відсталі, депресивні, прикордонні регіони.
В.В. Селіверстов, М.О. Бандман, С.І. Гузнер	Традиційно відсталі, депресивні, традиційно розвинені, регіони, що програмно розвиваються.
Закон України «Про стимулювання розвитку регіону»	Регіони, промислові райони, сільські райони, міста обласного підпорядкування.
В.С. Коломійчук	Адмінрегіони (території яких постраждали через аварію на ЧАЕС; сильно забруднені та суміжні з ними території; прикордонні), адмінрайони (депресивні у гірській місцевості; депресивні через слабкий розвиток транспортної мережі та інфраструктури).
Є.П. Качан	Згідно з оцінюванням ступеня кризової ситуації (райони з глибоким постійним занепадом; конфліктні; стихійних і техногенних катастроф), головні об'єкти державної регіональної політики (відсталі; прикордонні; старопромислові; нового освоєння).
М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Н.В. Вишневська	Депресивні (старопромислові; аграрнопромислові; добувні) регіони.
Типологія на прикладі розвинених країн	Депресивні, стагнації, піонерні, мікрорегіони, економічні регіони 1-го порядку (генеральні), програмні (планові), унікальні регіони.
А.В. Куклинський	Інноваційні, адаптивні, консервативні регіони.

риторіями регіону, до якого вони належать адміністративно; 3) високий конкурентний потенціал територій може залишатися нереалізованим та розглядатися як стан проблемності, а не як невикористані можливості, наприклад гірські, прикордонні території розглядаються як проблемні.

Сучасний розвиток регіону безпосередньо пов'язаний зі сферою послуг, яка виступає як сукупність і самостійних галузей, і видів економічної діяльності, що обслуговують виробництво. Проте в найбільш відомих класифікаціях проблемних регіонів цього не враховано, тобто сфері послуг не приділено уваги ні як самостійній галузі, ні як обслуговуючій. Таким чином, наявна типологія регіонів заснована на визначенні проблемності з точки зору первинного та вторинного секторів. Як відомо, до первинного сектору належать сільське господарство, рибальство, лісова промисловість та гірництво, до вторинного – галузі економіки, що створюють закінчений продукт, а саме будівництво і виробництво. В індустріальному суспільстві навіть транспорт та зв'язок зараховувалися до виробництва, а результати діяльності сфери послуг не враховувалися у ВВП, а фінансувалась вона за залишковим принципом.

Постіндустріальне суспільство характеризується бурхливим розвитком третинного сектору, а саме сфери послуг, адже постійно з'являються нові види послуг, розширюється їх номенклатура. Найбільш поширеними видами сфери послуг є фінансова діяльність, туризм, готельно-ресторанний бізнес, транспортно-логістичне обслуговування, зв'язок і комунікації (інформаційні технології), консалтинг, будівництво, торгівля, страхування, медицина, індустрія розваг, нерухомість, прокат, аудиторські, юридичні, комунальні, сервісні та інші професійні послуги. Таким чином, якщо взяти до уваги фінансові надходження від різних видів діяльності, які відносяться до сфери послуг, їхній вплив на довкілля та швидкість створення нових робочих місць, то невиробнича сфера має враховуватися в типології проблемних регіонів.

В економічно розвинених країнах ВВП зростає переважно за рахунок сфери обслуговування, більше половини населення цих країн також зайняте у сфері послуг, причому зазначені показники постійно зростають. Такі проблемні країни, як Туніс, що слабо забезпечені мінерально-сировинними ресурсами та родючими землями, демонструють високі показники зростання за рахунок розвитку індустрії туризму. Аграрна пе-

риферія Ірландія завдяки сфері послуг (фармацевтиці та інформаційним технологіям) продемонструвала більші показники зростання ВВП, ніж Великобританія. Особливу цінність сфера послуг має для проблемних регіонів та малого й середнього бізнесу, оскільки вимагає порівняно з промисловістю невеликого стартового капіталу за швидшої окупності, менше споживає ресурсів для забезпечення результату, а також через порівняно невеликі розміри невиробничих підприємств сфера послуг характеризується більшою маневреністю та гнучкістю, що дає їй змогу швидше та з меншими витратами адаптуватися до змін, отже, запобігти кризі. Проте типологію регіонів продовжують досліджувати здебільшого на рівні первинного та вторинного секторів. Більше того, економічно розвинені країни перейшли на інформаційні технології, які вчені назвали четвертинним сектором економіки. Перехід галузей регіону на інформаційні технології збільшує показники зростання ВВП, дає змогу створити нові робочі місця та не несе при цьому непоправних збитків довкіллю. Втім, незважаючи на пришвидшений розвиток сфери послуг та її переваги, а також перехід на новий рівень НТП (рівень інформаційних технологій), без промисловості та агропромислового комплексу розвиток регіонів неможливий. Проте виробнича діяльність і сільське господарство мають здійснюватися на базі нового техноукладу. Промисловість має перейти на високі технології та використовувати обладнання, що дасть змогу раціонально використовувати обмежені ресурси та не спричинятиме непоправних збитків довкіллю, агропромислового комплексу до застосовування ощадливих технологій та методів господарювання з метою відтворення та мінімізації нанесення шкоди земельним ресурсам.

В динамічному середовищі роль регіонів під дією зовнішніх обставин змінюється. В минулому периферія вважалася відсталою територією, яка виживала за рахунок дотацій. Нині саме периферія завдяки пропозиції послуг відпочинку та оздоровлення може стати осередком туристичної галузі та обслуговуючих її видів діяльності. Внаслідок зовнішньоекономічної діяльності прикордонні території теж мають шанси відійти від статусу проблемних завдяки транспортно-логістичній галузі та суміжних з нею видів діяльності. Зазвичай розміщені на периферії прикордонні території можуть компенсувати віддаленість від центрів розвитку шляхом створення центрів транскордонного

співробітництва або спеціальних економічних зон, вигоди від чого отримують як прикордонні території, так і регіон та держава.

Динамічне середовище вимагає перегляду традиційних підходів до розвитку проблемних регіонів у напрямі пошуку додаткових можливостей розумного використання їх ресурсів для подолання проблемності та забезпечення соціально-еколого-економічного розвитку.

Висновки. Традиційні підходи до типології регіонів зводяться переважно до виокремлення двох типів регіону, а саме слабозрозвиненого і депресивного, при цьому неврахованими залишаються завдання стійкого розвитку. Вважаємо, що стратегічне управління регіоном має спрямовуватися на пошук додаткових можливостей розвитку слабозрозвинених територій, зокрема за рахунок сфери послуг, а депресивні території повинні відтворити свою виробничу діяльність, але за умови переходу на нову базову технологію, а саме інформаційну економіку. Це забезпечить економічне зростання територій та матеріальний добробут населення за збереження якісного стану довкілля.

Бібліографічний список:

1. Барановський М.О. Депресивні території: підходи до трактування, концепції формування, особливості типології. URL: http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Baranovskiy307.pdf.
2. Гребенюк О.О. Особливості державного регулювання розвитку проблемних регіонів. Державне будівництво. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_19.
3. Качан Є.П. Регіональна економіка: підручник. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/83661-45-problemn-regoni-ta-h-tipologya.html>.
4. Коваленко Е.Г. Региональная экономика и управление. URL: <https://www.twirpx.com/file/145140>.

References:

1. Baranovskyi M.O. Depresywni terytorii: pidkhody do traktuvannia, kontseptsii formuvannia, osoblyvosti typolohii. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ief.org.ua/Arjiv_ET/Baranovskiy307.pdf.
2. Hrebeniuk O.O. Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання розвитку problemnykh rehioniv // Derzhavne budivnytstvo. 2009. № 1. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_19.
3. Kachan Ye.P. Rehionalna ekonomika: pidruchnyk. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://westudents.com.ua/glavy/83661-45-problemn-regoni-ta-h-tipologya.html>.
4. Kovalenko E.H. Rehyonalnaia ekonomika y upravlenye [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.twirpx.com/file/145140>.

Gerasimchuk Z.V.

Doctor of Economic Sciences, Professor
Higher School of International Relations and Public Communications
Helm, Poland

Svida I.V.

Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student
Taurida National V.I. Vernadsky University
Kyiv, Ukraine

TYPOLOGY OF PROBLEM REGIONS IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATION ECONOMY

Sustainable development of the state is determined by the level of socio-ecological and economic development of its regions. Scientists agree that the causes of problem regions are the lack of financial resources, disadvantageous location, and other factors. We believe that the definition of the problem of the region in modern realities cannot be achieved, firstly, without taking into account the objectives of the concept of sustainable development, and secondly, overcoming the problems of regions and achieving sustainable development should be based on a new technology, i.e., information technology and services, according to that a lot of funds are not needed to stimulate the development of problem areas, but an effective system of strategic management is needed, aimed at finding and using new opportunities for

territories to ensure socio-economic and ecological development.

The purpose of the article is to investigate the concept of the problem of the region and establish the conformity of existing approaches to the typology of problem regions to the conditions of the information economy, taking into account the problems of sustainable development.

The region is a complex dynamic system, the functioning of which depends entirely on the availability of resources and the quality management of them. NTP and its associated dynamic transformations against the background of exhaustion of natural resources, inappropriate resource consumption, and a number of other problems, on the one hand, complicates the situation through constant changes, making the habitat unstable, on the other hand, makes adaptation to change through the improvement that can help to solve existing problems. In connection with the transition to a new basic technology and a strategic task – the achievement of sustainable development, the approaches to determining the problem of regions should change.

The diversity of the problems of ensuring the management of regional progress to achieve the regional sustainable development for a long-term perspective, taking into account a set of specific territorial-local problems and difficult situations to be solved, makes it difficult to determine the content of the category “problem region”.

The modern development of the region is directly connected with the sphere of services. However, in the most well-known classifications of problem regions, this is not taken into account. The existing typology of regions is based on the definition of problems from the perspective of the primary and secondary sectors. Post-industrial society is characterized by the rapid development of the tertiary sector – the sphere of services. Moreover, economically developed countries have switched to information technology, which scientists called the quaternary sector of the economy.

The dynamic environment requires revision of traditional approaches to the development of problem regions in search of additional opportunities for the wise use of their resources to overcome the problem and ensure socio-ecological and economic development.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.2

Крисак А.І.

доктор економічних наук
Національного університету
водного господарства і природокористування

Крисак М.Ф.

юрист
ТОВ «Госпрозрахунковий центр науково-технічних послуг – плюс»

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ІМПЕРАТИВИ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті обґрунтовано імплементацію системи регулювання земельних відносин у міжнародну парадигму сталого розвитку. Сформовано імперативи оновлення такої системи з урахуванням окремих Цілей сталого розвитку, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН, що передбачають необхідність подолання бідності, голоду; використання альтернативних джерел енергії; впровадження інновацій та забезпечення інфраструктурою; створення стійких моделей споживання і виробництва; упередження змін клімату; формування систем інтегрованого управління природними ресурсами та збереження екосистем суші.

Ключові слова: сталий розвиток, землекористування, глобальні цілі, регулювання земельних відносин.

В статье обоснована имплементация системы регулирования земельных отношений в международную парадигму устойчивого развития. Сформированы императивы обновления такой системы с учетом отдельных Целей устойчивого развития, утвержденных Генеральной Ассамблеей ООН, которые предусматривают необходимость преодоления бедности, голода; использование альтернативных источников энергии; внедрение инноваций и обеспечение инфраструктурой; создание устойчивых моделей потребления и производства; предупреждение изменений климата; формирование систем интегрированного управления природными ресурсами и сохранения экосистем суши.

Ключевые слова: устойчивое развитие, землепользование, глобальные цели, регулирование земельных отношений.

The implementation of the system of land relations regulation into the international paradigm of the sustainable development is substantiated in the article. The imperatives of the renewal of such a system have been formed taking into account the separate objectives of sustainable development, approved by the General Assembly of the United Nations, which include: necessity to overcome poverty and hunger; usage of alternative energy sources; introduction of innovations and providing of infrastructure; creation of sustainable patterns of consumption and production; preventing of climate changes; formation of natural resources systems with the integrated management; conservation of land ecosystems.

Keywords: sustainable development, land usage, global objectives, land relations regulation.

Постановка проблеми. Тенденції переходу України до сталого розвитку зумовлюють потребу наукового обґрунтування теоретичних і при-

кладних основ регулювання земельних відносин з урахуванням екологічно збалансованого підходу до землекористування. На сучасному

етапі розвитку державотворення наша країна намагається створити цілісну програму соціально-еколого-економічного розвитку земельних відносин, завершити земельну реформу, вдосконалити та зміцнити відповідні механізми господарювання на землі, фінансово-бюджетну, кредитну та грошову системи для реалізації завдань земельної політики, створити соціальні умови для можливостей володіння та розпорядження землями, забезпечити сприйняття громадськістю екологічної політики у заходах щодо охорони та відтворення земель.

Необхідним є формування нової системи регулювання земельних відносин на основі сучасного науково обґрунтованого концепту їх розвитку, який враховуватиме зміни в адміністративно-територіальному устрої, наслідки децентралізації системи управління земельними ресурсами, урізноманітнення форм капіталізації земельних активів, пріоритети екологізації земельно-ресурсної сфери та розвиток ринку земель, що забезпечить формування інституціонального підґрунтя для вироблення стратегічних напрямів регулювання земельних відносин з метою формування моделі екологічно безпечного використання земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми вивчення земельних відносин наведено в наукових працях вітчизняних авторів, таких як А.П. Вервейко [1], В.М. Єрмоленко, В.І. Курило, Т.С. Кирилюк [2], А.Г. Мартин [3], М.А. Хвесик [4], А.М. Третяк [5], В.П. Галушко, Ю.Д. Білик, А.С. Даниленко [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наголос у працях наведених вчених робиться на необхідності формування ринку земель, що залишає поза увагою цілу низку питань комплексного розв'язання соціальних, екологічних та економічних проблем економіко-екологічного регулювання земельних відносин на основі оновлених цілей сталого розвитку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є формування цілей сталого розвитку як імперативів оновлення системи регулювання земельних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток держави на засадах концепції сталого розвитку можливий за умов узгодженого вирішення соціальних, економічних та екологічних питань. Ігнорування хоча б одного з названих аспектів тягне за собою нівелювання досягнутих успіхів у інших галузях та поглиблення

невирішених проблем, що має місце і в сучасній Україні [7].

Економіко-екологічні відносини природокористування, притаманні збігній в минуле командно-адміністративній системі, переплітаються з відносинами, що формуються, тому починає формуватися на власній основі нова ідеологія збалансованого природокористування та розвитку [8]. Як стверджує Т.Ю. Туниця [9], процес формування збалансованої системи природокористування в контексті проблем сталого розвитку повинен ґрунтуватися не тільки на загальновідомих у наукових колах принципах, але й на таких:

- принцип пріоритетності превентивних заходів з охорони природного життєвого довкілля та природних ресурсів;
- принцип обов'язкового своєчасного відтворення використаних природних ресурсів та умов природного життєвого довкілля;
- принцип раціонального екологічно та економічно збалансованого використання природних ресурсів та природного життєвого довкілля на тій чи іншій території або акваторії.

Приєднуючись до думок цих вчених, вважаємо, що земельні відносини також мають бути збалансованими, формуватися на основі упереджуваних принципів та відповідати імперативам сталого розвитку.

Слід відзначити, що І. Кант у своїй праці «Критика практичного розуму», присвяченій проблемам нормативної регуляції людської поведінки, віддавав перевагу не нормам, а імперативу. Імператив у його розумінні – це правило, що містить об'єктивний примус до вчинку певного виду. Всі імперативи він поділяв на дві групи, а саме гіпотетичні та категоричні. Під гіпотетичними він передбачав вимоги, яких варто дотримуватись як необхідних умов, щоб досягти поставлених цілей [10]. Тому імперативами оновлення системи регулювання земельних відносин повинні стати глобальні цілі сталого розвитку.

Незважаючи на вагому роль земельних ресурсів у забезпеченні сталого розвитку суспільства та економіки, вони не стали об'єктом уваги основних міжнародних форумів, які заклали фундаментальні засади переведення національних господарств на модель сталого розвитку. Інституціональною та методологічною передумовою формування моделі сталих земельних відносин виступають сімнадцять глобальних цілей сталого розвитку, прийня-

тих Генеральною Асамблеєю ООН на Саміті з прийняття цілей сталого розвитку 25 вересня 2015 року [11]. Більшість цілей безпосередньо пов'язана з використанням земельних ресурсів як територіального базису розширеного відтворення економічного потенціалу, основного засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві, забезпечувального компонента в рекреаційній індустрії (рис. 1).

Розробка магістральних напрямів збалансованості земельних відносин має відбуватися з урахуванням особливостей використання, розпорядження, володіння, відтворення та охорони земельно-ресурсного потенціалу, а також глобальних цілей сталого розвитку, досягнення яких неможливе без інституціоналізації сучасних форм господарського освоєння земельної складової природного багатства.

Стратегічні імперативи формування конструкції регулювання земельних відносин з метою забезпечення їх збалансованості мають відштовхуватися від необхідності досягнення Цілі сталого розвитку, що полягає в подоланні бідності в усіх її формах та усюди. Земельні ресурси, які належать громадам або ж є безгоспними, мають відчужуватися в інтересах широких мас населення, а особливо депресивних територій. В умовах українських реалій це має йти всупереч тенденціям надмірної концентрації земельних ресурсів через агрохолдингізацію сільськогосподарського виробництва. Також забезпеченість земельними ресурсами має стати іманентною складовою сільського укладу життя, побудованого на основі уникнення проявів безземелля сільських мешканців. Наявне інституціональне обмеження на вільний

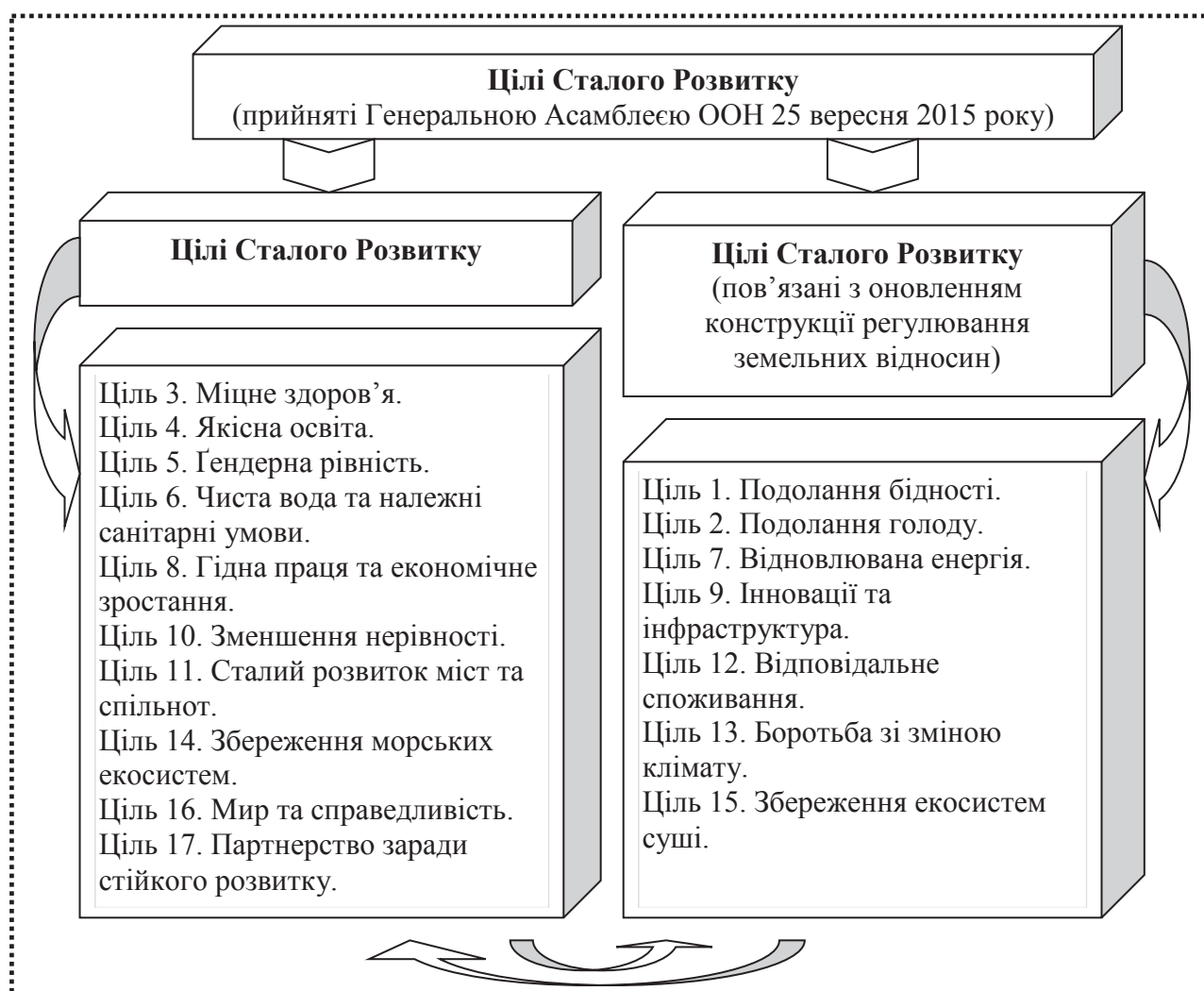

Рис. 1. Диференціація оновлених Цілей сталого розвитку, що пов'язані зі здійсненням регулювання земельних відносин

Джерело: складено автором

обіг сільськогосподарських земель має бути використаним задля формування запобіжного інструментарію, який упереджуватиме прояви відчуження землі у малозабезпечених землекористувачів. Позитивний вплив земельних ресурсів на подолання бідності стане перманентним за умов їх розширеного відтворення через вжиття комплексу природоохоронних заходів, оскільки за таких умов землі не будуть виснажуватись і втрачати здатність до самовідтворення найбільш родючого шару ґрунту.

З метою сталого розвитку, яка передбачає подолання бідності в усіх її формах та усюди, безпосередньо пов'язана Ціль подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Вона має забезпечувати якнайбільш ефективне використання земельних ресурсів з метою отримання високих врожаїв, зокрема виробництва органічної продукції, а також формування ресурсної бази для розвитку тваринництва, оскільки лише за таких умов забезпечуватиметься комплексність ведення сільськогосподарського виробництва і будуть дотримані принципи невиснажливого та екологічно безпечного землекористування. Сталий розвиток сільського господарства буде можливий лише на основі перманентного вжиття агротехнічних, агрохімічних та агролісомеліоративних заходів, які дадуть змогу вчасно відновлювати природну родючість сільськогосподарських угідь і своєчасно уникати втрат агросистемами здатності до самовідтворення.

Раціоналізація землекористування та вдосконалення регулювання збалансованих земельних відносин в контексті забезпечення використання земельно-ресурсного потенціалу значною мірою кореспондуються з Ціллю сталого розвитку, яка передбачає забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх. Її реалізація безпосередньо пов'язана з генерацією земельними ресурсами джерел отримання різного роду енергії. Такі джерела пов'язані з розвитком рослинницької галузі, що передбачає утворення значних обсягів відходів сільськогосподарського виробництва, які є надійними джерелами отримання енергії з відновних джерел і стимулюються Європейським Союзом через прийняття нових енергетичних індикаторів. Натомість необхідною передумовою раціонального використання земельних ресурсів для забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких

і сучасних джерел енергії для всіх є забезпечення прийнятного рівня енергетичної спрямованості сільськогосподарського виробництва, а саме вирощування культур, які виступають сировиною для виробництва біодизелю та біоетанолу, зокрема ріпаку та кукурудзи. Надмірна енергетична спрямованість створить значні ризики для виробництва сільськогосподарської продукції, від обсягів якої залежить продовольча безпека держави.

З реалізацією цієї Цілі пов'язане також використання геотермальної енергії землі, а використання малопродуктивних земель як територіального базису для розміщення сонячних та вітрових електростанцій в умовах зростання цін на енергетичні носії зменшить соціальну напругу серед населення, хоча інфраструктура розвитку альтернативних джерел енергії може мати негативний вплив на навколишнє природне середовище, наприклад вібрації та перевищення рівня шуму від вітряків. Тому виникатиме питання досягнення певного рівня збалансованості соціально-економічної доцільності та екологічних пріоритетів забезпечення всіх сучасними джерелами енергії.

Розвиток земель населених пунктів, а особливо в сільській місцевості, віддзеркалює Ціль сталого розвитку, що охоплює побудову стійкої інфраструктури, поширення всеохоплюючої та сталої індустріалізації та пришвидшення інновацій. Саме поширення інвестиційно-інноваційних проектів є запорукою збільшення рівня ефективності використання земельних ресурсів та запровадження екологічних технологій у виробничі процеси промисловості, сільсько-го, лісового чи рибного господарства. Збалансований розвиток земельних відносин буде пов'язаний зі здійсненням послідовного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, із забезпеченням їх загальнодоступності, інтеграцією в традиційні сектори економіки та суспільного життя, інформатизацією діяльності органів влади та самоврядування, формуванням засад електронного врядування. Доступність до інтернет-мереж широких мас населення забезпечить застосування альтернативних інструментів фінансово-кредитного механізму регулювання земельних відносин з метою екологічно безпечного використання земельних ресурсів.

Важливою для забезпечення збалансованості земельних відносин є реалізація Цілі сталого розвитку, пов'язаної із забезпеченням переходу

до раціональних моделей споживання й виробництва. Перш за все йдеться про недопущення надмірної хімізації сільськогосподарських угідь з метою уникнення прецедентів отримання екологічно небезпечної продукції. Необхідною передумовою досягнення Цілі є всебічна підтримка органічного землеробства, що дасть можливість поступово послабити негативний вплив застосування на значних територіях надмірних обсягів препаратів захисту рослин та мінеральних добрив. Розширення ареалу органічного землеробства через певний часовий проміжок сприятиме покращенню екологічного стану сільськогосподарських угідь і зменшенню негативного впливу на водні об'єкти, які наближені до місць здійснення сільськогосподарського виробництва. Формування раціональних моделей виробництва та споживання також має передбачати звуження територіального базису розміщення екологічно небезпечних відходів, наявність яких послаблює асиміляційний потенціал територій та згортає ареал продуктивної господарської діяльності.

Збалансований розвиток земельних відносин нерозривно пов'язаний також з досягненням Цілі сталого розвитку, яка стосується вжиття термінових заходів з боротьби зі зміною клімату та її наслідками. Вона передбачає збільшення площі земель, вкритих рослинністю, та водно-болотних угідь, що сприятиме збільшенню обсягів емісії кисню та даватиме можливість збільшити об'єми поглинання вуглекислого газу. Розширення площі земель, вкритих рослинністю, також підвищить ефективність надання екосистемних послуг як агроландшафтами, так і лісоландшафтами. Також це упереджуватиме прояви глобального потепління. З огляду на сказане в стратегію регулювання земельних відносин як на загальнодержавному, так і на регіональному та локальному рівнях мають бути закладені імперативи щодо стимулювання процесів збільшення площі земель, вкритих рослинністю.

Натомість це сприятиме зменшенню питомої ваги площ, які перманентно або ж періодично піддаються оранці. Отже, це безпосередньо вплине на структурні зрушення як в аграрному секторі, так і в інших сегментах природно-ресурсного сектору національного господарства загалом. Період підвищення капіталізації великих агропромислових об'єднань шляхом розширення площі посівів експортно орієнтованих культур сформував передумови виник-

нення суперечності між пріоритетами розвитку сільськогосподарського виробництва та метою сталого розвитку, яка передбачає вжиття термінових заходів з боротьби зі зміною клімату та її наслідками. Досягнення названої мети безпосередньо пов'язане з активізацією процесів заліснення малопродуктивних земель та розширенням площі захисних лісосмуг, а також збільшенням площі пасовищ та сіножатей, що, зрештою, зменшить рівень розорювання території та упередить тенденції зміни клімату в бік глобального потепління через зменшення викидів парникових газів в атмосферне повітря.

Формування сучасного механізму регулювання земельних відносин на засадах сталості має бути скориговане згідно з Ціллю, яка передбачає захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональному лісокористуванню, боротьбі з опустелюванням, припиненню та поверненню назад (розвертанню) процесу деградації земель, а також зупиненню процесу втрати біорізноманіття. З огляду на багатокомпонентність Цілі регулювання земельних відносин на засадах сталості має враховувати ресурсні та організаційні складові використання кожного окремо взятого компонента, отже, реалізацію Цілі загалом.

Виходячи з потреби захисту та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, вважаємо, що необхідно забезпечувати апроксимацію пріоритетів господарського використання земельних ресурсів до пріоритетів зміцнення екосистем того чи іншого ареалу, а саме сільської та міської території. При цьому коригування пріоритетів господарського використання земель в контексті захисту та відновлення екосистем суші має враховуватись під час інституціоналізації механізмів стимулювання відтворення, відновлення та охорони складових земельно-ресурсного потенціалу як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях, а також на рівні суб'єкта господарювання.

Великого значення набуває проблема уникнення рецидивів минулого (часи командно-адміністративної економіки), коли максимальною мірою відбувалося залучення земельної складової національного багатства у відтворювальний процес. Це викликало ланцюг екологічно деструктивних процесів, таких як надмірне осушення земель гумідних зон, окислення та засолення ґрунтів в зоні ризикового землеробства, посилення процесів ерозії та дефляції ґрунтів.

Необхідною передумовою забезпечення належного захисту та відновлення екосистем суші є формування принципово нового формату аграрного виробництва, де залучення земель у господарський обіг супроводжується комплексом агрохімічних, агроекологічних та агротехнічних поліпшень, спрямованих на забезпечення науково обґрунтованої пропорційності та збалансованості структури сільськогосподарських угідь.

Забезпечення регулювання земельних відносин на засадах сталості в умовах необхідності забезпечення раціонального лісокористування пов'язується зі впровадженням механізмів стимулювання розширення площі земель лісогосподарського призначення. Йдеться як про заліснення малопродуктивних та рекультивованих сільськогосподарських угідь, так і про розширення масштабів відтворення лісів через посадку лісових культур, а також природне поновлення. Нині має місце така антиномія щодо лісовідновлення та розширення земель лісогосподарського призначення: власники сільськогосподарських угідь, які піддалися природній ренатуралізації та фактично перетворились на лісовкриті площі, не мають можливості швидко змінити цільове призначення земель і отримати статус постійних лісокористувачів для здійснення лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, отримувати бюджетне фінансування на лісовідновлення, як це передбачене чинними нормативно-правовими актами, які регулюють процес ведення лісового господарства.

Багаторічне екологічно деструктивне та природоруйнівне землекористування, яке мало місце на значних територіях, призвело до виникнення прецедентів опустелювання, деградації земель та розширення площі втрати біорізноманіття. Інституціональною передумовою усунення перерахованих проявів екологічної деградації є впровадження такої системи регулювання земельних відносин, яка сприятиме локалізації проявів опустелювання, деградації агроландшафтів та втрати біорізноманіття. У короткостроковій перспективі цього найбільшою мірою вдасться досягнути шляхом імплементації положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо розширення площі земель природно-заповідного фонду. Для мінімізації втрат окремих категорій природокористувачів у зв'язку з переведенням частини використовуваних ними площ земель у статус природоохоронних варто інституціо-

налізувати апробовані європейською практикою форми господарювання на кшталт "Natura 2000". Також монтування передового досвіду у вітчизняну практику та отримання позитивних зрушень по землях лісогосподарського призначення можна досягти за умови, коли в перелік завдань Державної цільової програми «Ліси України» на наступні періоди будуть внесені підтримка, збереження, відновлення та збільшення біорізноманіття лісів, що корелює з резолюцією «Збереження й збільшення біорізноманіття лісів у Європі», яку підписала Україна.

З огляду на необхідність швидкої імплементації Цілей сталого розвитку в національну екологічну політику та секторальні політики раціонального природокористування формування сучасного формату регулювання земельних відносин на засадах сталості має передбачати диверсифікацію інструментів регуляторного впливу на окремі категорії природокористувачів. Диверсифікація інструментів регуляторного впливу на землевласників та землекористувачів має відштовхуватися від необхідності введення в спектр інституціоналізованих регуляторів інструментів та важелів, які вже тривалий час регламентуються міжнародними природоохоронними конвенціями та директивами Європейського Союзу.

Інституціональне підґрунтя формування системи регулювання земельних відносин на засадах сталості в Україні вже частково сформоване, оскільки Україна уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. З урахуванням необхідності документальної та реальної імплементації положень Угоди, які стосуються питань забезпечення сталого розвитку, зокрема у сфері земельних відносин, необхідно у короткостроковій перспективі внести суттєві зміни в базові нормативно-правові акти, які регулюють сферу землекористування, а також прийняти комплекс підзаконних актів, які визначають технологію поширення у вітчизняній практиці кращих зразків сталого використання земельних ресурсів, апробованих у передових країнах.

Зауважимо, що названі цілі не є вичерпними для оновлення системи регулювання земельних відносин і залежно від актуальності завдань, які постають перед суспільством, можуть уточнюватися. Це стосується, наприклад, Цілі 11 (сталий розвиток міст та спільнот як створення стійких агломерацій зі зменшенням рівня забрудненості довкілля) або ж Цілі 17 (партнерство заради стійкого розвитку як

реалізація міжнародного співробітництва та державно-приватного партнерства у сфері природокористування).

Висновки. Таким чином, у статті сформовано імперативи оновлення системи регулювання земельних відносин на основі умонтування окремих Цілей сталого розвитку, затверджених ООН (Цілей 1, 2, 7, 9, 12, 13, 15), в національну земельну політику, що передбачають структурування земельних відносин та ув'язку пріоритетів раціоналізації землекористування з необхідністю подолання бідності (наприклад, дотриманням принципу “to be small is beautiful” як пріоритету розвитку фермерства), голоду; використанням альтернативних джерел енергії (заохоченням та преміюванням землекористувачів за розвиток альтернативної енергетики); впровадженням інновацій та забезпеченням інфраструктурою, а особливо в сільській місцевості; створенням стійких моделей споживання і виробництва; упередженням змін клімату; формуванням систем інтегрованого управління природними ресурсами та збереженням екосистем суші. Цілі в подальших дослідженнях повинні лягти в основу концепції регулювання земельних відносин на засадах сталого розвитку.

Бібліографічний список:

1. Вервейко А.П. Земельні відносини на сучасному етапі ринку землі. Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання: матеріали Других регіональних річних зборів Північно-Східного відділення Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (5 лютого 2009 року). Харків: ХНТУСГ, 2009. С. 47–53.
2. Єрмоленко В.М., Курило В.І., Кирилюк Т.С. Правове забезпечення охорони та раціонального використання земельних ресурсів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Магістр; XXI ст., 2007. 248 с.
3. Мартин А.Г. Регулювання ринку земель в Україні: наук. моногр. Київ: Аграр Медіа Груп, 2011. 252 с.
4. Системні аспекти капіталізації природних ресурсів / за наук. ред. М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 72 с.
5. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2011. 520 с.
6. Галушко В.П., Білик Ю.Д., Даниленко А.С. та ін. Формування ринку землі в Україні / за ред. А.С. Даниленка, Ю.Д. Білика. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Урожай, 2006. 280 с.
7. Цілі розвитку тисячоліття. Україна. 2013: національна доповідь. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1807_recomendation.pdf.
8. Інституціональні засади та інструментарії збалансованого природокористування / за ред. С.К. Харічкова. Одеса: ІПРЕД. 2010. 484 с.
9. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст. Київ: Знання. 2006. 300 с.
10. Kant I. Kritik der reinen Vernunft // Kants Gesammelte Schriften. Berlin. 1904. B.3. S. (B) 309.
11. Цілі сталого розвитку: Україна. 2017: національна доповідь. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

References:

1. Verveyko A.P. (2009), “Land relations on a modern stage of a land market”, Transformation of land relations according to the market conditions of management. Materials of second regional annual gathering of South Eastern department of Ukrainian congress of scientist, economists, and agrarians, pp. 47–53.
2. Yermolenko V.M., Kurylko V.I. and Kyrlyuk T.S. (2007), Pravove zabezpechennia ohorony ta racionalnoho vykorystannia zemelnykh resursiv: navchalnyy posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Legal enforcement of land resources protection and rational usage: students book for a high school], Mahistr XXI century, Kyiv, Ukraine.
3. Martyn A.H. (2011), Rehuliuвання rynku zemel v Ukrayini [Land market regulation in Ukraine], Agrar Media Group, Kyiv, Ukraine.
4. Khvesyk M.A. (2013), Systemni aspekty kapitalizatsiyi pryrodnykh resursiv [System aspects of land resources capitalization], Institute of land usage economics and sustainable development of National academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
5. Tretiak A.M. (2011) Zemelnyi kapital: teoretyko-metodychni oshovy formyvannia ta funkcionuvannia [Land capital: theoretical and methodological basics of formation and functioning], Spolom, Lviv, Ukraine.
6. Halushko V.P., Bilyk Yu.D., Danylenko A.S. and others (2006), Formuvannia rynku zemli v Ukrayini [Formation of the land market in Ukraine], Uroжай, Kyiv, Ukraine.
7. National institute of strategical researches (2013), “National report “Objectives of the development of the millennium. Ukraine. 2013””, available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1807_recomendation.pdf.
8. Harichkov S.K. (2010), Instytucionalni zasady ta instrumentariyi zbalansovanoho pryrodokorys-

- tuvannia [Institutional basics and instruments of a balanced land usage], IPREED, Odessa, Ukraine.
9. Tunyia T.Yu. (2006), Zbalansovane prorodokorystuvannia i mijnarodnyi kontekst [Balanced natural usage and international context], Znannia, Kyiv, Ukraine.
10. Kant I. Kritik der reinen Vernunft. // Kants Gesammelte Schriften. Berlin. 1904. B.3. S. (B) 309.
11. United Nations Ukraine (2017), "National report 2017 "Objectives of sustainable development: Ukraine", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

Krysak A.I.

Doctor of Economic Sciences,
National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

Krysak M.F.

Lawyer,
TOV "Self-Supported Centre for Scientific and Technical Services – Plus", Lutsk

OBJECTIVES OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS IMPERATIVES REQUIRED FOR THE RENOVATION OF THE SYSTEM OF LAND RELATIONS REGULATION

This article substantiates the implementation of the system of land relations regulation into the international paradigm of the sustainable development. The imperatives of the renewal of such a system have been formed taking into account the separate objectives of sustainable development, approved by the General Assembly of the United Nations in September 25, 2015 (in particular objectives – 1, 2, 7, 9, 12, 13, 15), into the national land policy, which include: structuring of land resources and relation of land usage rationalization priorities. In particular, it is considered that the objective 1 includes the necessity to overcome poverty (for instance, observation of principle "to be small is beautiful" – as a priority of a farming development). The objective 2 – the necessity to overcome hunger via the achievement of a food safety by the most efficient use of land resources, improvement of nutrition, promotion of the sustainable development of agriculture. The objective 7 – usage of alternative sources of energy – would be achieved through the encouragement and provision of material bonuses for landowners who develop alternative energy systems. The objective 9 – implementation of innovations and provision of infrastructure would be realized thanks to the implementation of ecological technologies especially in the rural area, informatization of state and local power institutions, and self-organization and formation of electronic management basics. The objective 12 – the creation of sustainable models of consumption and production via not allowing the excessive chemicalization of agrarian lands and reduction of the land pollution. The objective 13 – prevention of climate changes – would be achieved by the expansion of lands area, which is covered by vegetation. Formation of systems of integrated management of natural resources and preservation of earth ecosystems are bounded to the implementation of the objective 15, which would be based on the avoidance of environmentally destructive processes and would facilitate the strengthening of ecosystems. These objectives should form a core of the concept of land relations regulation based on the principles of sustainable development.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 65.012.4(477)

Лапшин І.М.

аспірант

Хмельницького національного університету

СЕРЕДНЯ ОЧІКУВАНА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз середньої очікуваної тривалості життя в Україні, на основі чого встановлено тенденцію та динаміку цього показника за 1992–2016 рр. Отримані дані дали змогу оцінити поточний стан ситуації. Детальний аналіз впливу економіки на тривалість життя продемонстрував високу залежність і силу впливу економічного чинника на тривалість життя населення. Розглянуто державне фінансування у сфері охорони здоров'я. На основі порівняння за цим показником України з іншими державами світу сформульовано висновки та низку рекомендацій для поліпшення демографічної ситуації в Україні.

Ключові слова: демографічна ситуація, демографічний показник, очікувана тривалість життя, темпи економічного розвитку.

В статье проведен анализ средней ожидаемой продолжительности жизни в Украине, на основе чего установлены тенденция и динамика этого показателя за 1992–2016 гг. Полученные данные позволили оценить текущее состояние ситуации. Детальный анализ влияния экономики на продолжительность жизни продемонстрировал высокую зависимость и силу влияния экономического фактора на продолжительность жизни населения. Рассмотрено государственное финансирование в сфере здравоохранения. На основе сравнения по этому показателю Украины с другими государствами мира сформулированы выводы и ряд рекомендаций для улучшения демографической ситуации в Украине.

Ключевые слова: демографическая ситуация, демографический показатель, ожидаемая продолжительность жизни, темпы экономического развития.

The article shows the analyzed life expectancy in Ukraine, based on which the trend and dynamics of this indicator for 1992–2016 was established. The obtained data allowed assessing the current state of the situation. A detailed analysis of the impact of the economy on life expectancy has shown the high dependence and influence of the economic factor on the life expectancy of the population. Public health financing was also considered. On the basis of comparison between Ukraine and other countries of the world author provided a conclusion and a number of recommendations for improving the demographic situation in Ukraine.

Keywords: demographic situation, demographic indicator, life expectancy, economic development, deaths rate.

Постановка проблеми. Середня очікувана тривалість життя використовується як спосіб виміру якості життя, розвитку економіки та технологічного процесу, оскільки живуть довго там, де переважно є гарні умови для життя, зокрема економічні, однак сюди ж акумулюються інші фактори, такі як стан довкілля, розвиток системи охорони здоров'я.

Простий показник смертності, або інтегрований показник середньої очікуваної тривалості життя, який розраховується на основі наявних даних зі смертності населення, часто може сказати більше про рівень та напрями розвитку суспільства, ніж складні макроекономічні показники.

Для розуміння того, в якій ситуації перебуває Україна, актуальними є розгляд та аналіз по-

казників тривалості життя, з'ясування причин і факторів, які на це впливають, з подальшим конструюванням можливих наслідків з використанням відповідних аналітичних інструментів та методичних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед науковців, які прямо чи опосередковано розглядали питання тривалості життя українців, можемо виділити Н.М. Левчука, Е.М. Лібанову, Н.О. Рингача, О.П. Рудницького, С.А. Понякіна, П.Є. Шевчука.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак саме аналізу прямого впливу економічної складової проведено не було. Окрім того, мало висвітлювалось питання фінансування системи охорони здоров'я.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в детальному дослідженні та аналізі такого питання, як очікувана тривалість життя в Україні, а також виявленні основних критеріїв та факторів, які впливають на середню тривалість життя в країні. Окрім цього, важливим є встановлення основних тенденцій для розуміння того, яка ситуація є сьогодні, чого варто очікувати в майбутньому. До того ж слід встановити, чи залежить очікувана тривалість життя при народженні від показників економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середня очікувана тривалість життя при народженні – це середнє число років, яке житимуть новонароджені за умови, що вікові рівні смертності залишаться такими, якими вони були на рік розрахунку. Цей показник дає змогу зробити висновок про стан розвитку демографії в будь-якій країні.

Для детального розгляду цього питання візьмемо діапазон даних за період з 1991 р. до 2017 р. (за наявності). За роки незалежності (особливо в останні роки) загальна демографічна ситуація в країні характеризується усталеною та довготривалою тенденцією до погіршення показників. У 2007–2008 рр. показник тривалості життя жінок був найвищим за всі роки незалежності, перевищуючи показник 1991–1992 рр.

Проте тривалість життя чоловіків залишається низькою і у 2007–2008 рр. Вона була на 1,7 років менше, ніж у 1991–1992 рр. Загальний показник тривалості життя за останні 10 років був досить стабільним. Таким чином, можна констатувати, що ситуація із середньою очікуваною тривалістю життя при народженні як

показник стану здоров'я населення України за вибраний період покращилась. Дані, отримані з Державної служби статистики України, наведено на рис. 1.

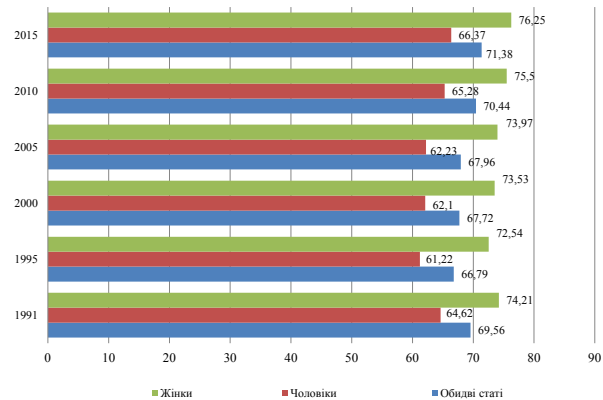

Рис. 1. Середня очікувана тривалість життя при народженні за статтю у 1991–2015 рр. [1; 3; 4]

З рис. 1 видно, що, незважаючи на кризові роки, середина 1990-х – початок 2000-х рр. в Україні характеризувалися значним зростанням середньої очікуваної тривалості життя, а саме з 66,79 років загалом серед усього населення у 1995 р. до 71,38 років у 2017 р. У 1995 р. тривалість життя чоловіків/жінок в Україні становила 61,22/73,53 р. у 2015 р. – 66,37/76,25 р. Як бачимо, ситуація за роки незалежності покращилась, однак цікавим є факт, що жінки в Україні живуть в середньому на 10 років довше за чоловіків.

Хвороби, захворювання та шкідливі звички переважно серед чоловіків сьогодні теж спричиняють деструктивний вплив на демографічну ситуацію. Згідно зі статистикою в Україні у структурі смертності населення неінфекційні захворювання становлять приблизно 82%, а травми та інші зовнішні причини – 12%, тоді як інфекційні захворювання, включаючи ВІЛ/СНІД, туберкульоз, а також материнські, перинатальні та аліментарні стани – лише 6%. Окрім того, алкоголь та наркотики теж негативно впливають на середню очікувану тривалість життя українців [5; 6].

Якщо негативні наслідки економічного розвитку не компенсуються соціальним прогресом, то вони поступово накопичуються та призводять до зростання смертності, як це відбувається в Україні. Для підтвердження цього вирахуємо коефіцієнт кореляції даних на основі показників ВВП на душу населення та середню очікувану тривалість життя при народженні.

Як видно з рис. 2, графіки є досить схожими зі спаданням та зростанням приблизно в 1 період, що говорить про існування зв'язку між цими показниками, що підтверджується також вирахованим коефіцієнтом кореляції, який складає 0,88. Цей показник свідчить про силу зв'язку між ВВП на душу населення та тривалістю життя в Україні. Чим ближче до 1 цей показник, тим зв'язок сильніше. Цей результат підтверджує, що економічний фактор дуже сильно впливає як на показник середньої очікуваної тривалості життя, так і на демографічну ситуацію в країні.

Окрім економічного фактору, розглянемо сферу охорони здоров'я як прямий фактор впливу на тривалість життя населення країни. Так, у 2017 р. на систему охорони здоров'я виділено близько 2,8% внутрішнього валового продукту (ВВП). Зауважимо, що, згідно з розрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я та Європейського Союзу, для ефективного функціонування системи охорони здоров'я її фінансування має становити не менше 6–8% ВВП. В Україні досі практично не зрушилося з мертвої точки питання створення єдиного медичного простору, а бюджетні кошти на фінансування медицини є розпорошеними, що призводить до неефективного використання вкрай обмежених ресурсів державного бюджету.

Оскільки функціонування системи охорони здоров'я залежить від її фінансування, проаналізуємо більш глибоко це питання. Згідно з даними Міністерства охорони здоров'я

та Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21 грудня 2016 р. № 1801-VIII загальнодержавні витрати на систему охорони здоров'я у 2017 р. становлять майже 57 млрд. грн., що на 27% більше, ніж показники 2016 р. Ці витрати розподілені в рамках 7 субвенцій, найбільшою за витратами з яких є медична субвенція, на яку виділено 55,5 млрд. грн. (на 25% більше, ніж у 2016 р.) [8].

На 178% порівняно з минулорічним Держбюджетом збільшився розмір субвенції на реформування регіональних систем охорони здоров'я для вжиття заходів з виконання спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD) проекту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей», що становить 500 млн. грн.

Видатки для Міністерства охорони здоров'я України, передбачені Державним бюджетом на 2017 р., становлять 16 млрд. грн. З них 5,9 млрд. грн. використовуються для здійснення закупівель лікарських засобів через міжнародні організації, що майже на 44% більше, ніж минулого року.

Видатки за бюджетною програмою «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» становлять 150 млн. грн., що на 353% більше, ніж минулого року. На лікування громадян України за кордоном планується витратити стільки ж, скільки у 2016 р., а саме майже 204 млн грн.

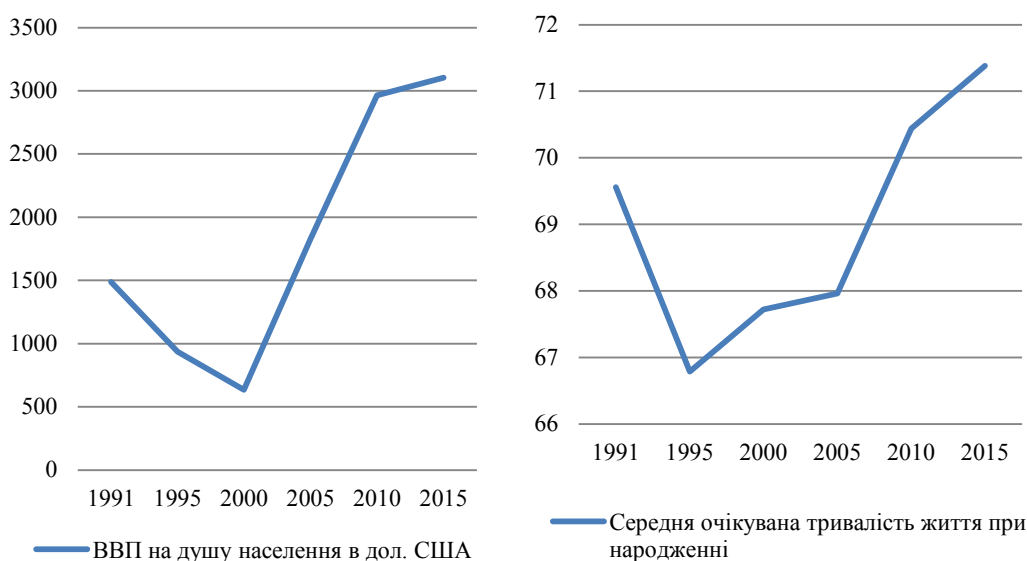

Рис. 2. Кореляція ВВП на душу населення та тривалості життя в Україні у 1991–2015 рр. [7]

Таблиця 1

Фінансування системи охорони здоров'я: бюджет 2017 р. порівняно з бюджетом 2016 р.

Об'єкт фінансування	Бюджет 2016 р., млрд. грн.	Бюджет 2017 р. (проект), млрд. грн.	Зміна у 2017 р. порівняно з 2016 р., %
<i>Державний бюджет</i>	56,3	59,7	6
медична субвенція	44,4	46,8	5,3
закупівля ліків	3,9	5,9	50,6
заклади МОЗ та інші центральні програми	4,8	4,5	-5,5
<i>Інші видатки (зокрема, відомча медицина)</i>	3,2	2,4	-23,5
<i>Місцеві бюджети (прогноз)</i>	18	17,3	-4,2
Всього	74,4	77	3,5

Фінансування бюджетної програми «Проведення епідеміологічного нагляду (спостереження), діяльність лабораторних підрозділів Центру громадського здоров'я та заходи боротьби з епідеміями» становитиме майже 1,5 млрд. грн., що практично на 28% більше, ніж видатки Держбюджету у 2016 р. [8].

З табл. 1 видно, що загалом у 2017 р. порівняно з 2016 р. видатки на систему охорони здоров'я зросли на 3,5%. Ця цифра є досить низькою з урахуванням інфляції та поточного стану економіки країни. Гарним сигналом є зростання обсягу коштів (на понад 50%), виділених на закупівлю ліків. Однак просте зростання видатків без живого порівняння з іншими країнами мало про що говорить [9].

Згідно з даними Центрального розвідувального управління США за показником середньої очікуваної тривалості життя при народженні Україна посідає 150 місце з-поміж усіх країн світу. Цей показник є дуже низьким та негативно характеризує демографічну ситуацію в країні. А за витратами на охорону здоров'я Україна посідає 183 місце зі 194 країн з одним із найнижчих показників (2,8% від ВВП) [2].

Висновки. Проведений аналіз дає змогу охарактеризувати та оцінити демографічну ситуацію в Україні. Загалом ситуація є неоднозначною. З одного боку, порівняно із серединою 90-х рр. ситуація із середньою очікуваною тривалістю життя в Україні покращилась, крім того, видатки з кожним роком на сферу охорони здоров'я зростають.

Однак, проаналізувавши ситуацію більш глибоко, розуміємо, що, попри зростання обсягів фінансування, насправді видатків не вистачає. І красномовні 2,8% від ВВП є одним з найнижчих показників у світі.

Мізерний відсоток на забезпечення українців ліками та якісною медициною вказує, перше, на те, що влада мало уваги приділяє вирішенню демографічної кризи, по-друге, на

те, що стан економічного розвитку сьогодні не дає змогу швидкими темпами покращити ситуацію, по-третє, на те, що якщо ситуація не буде належним чином аналізуватись, не будуть прийматись відповідні рішення, то ситуація в демографічній сфері загрожує стати ще більш скрутною з усіма можливими наслідками.

Бібліографічний список:

1. Статистичні дані по населенню України // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
2. Світовий довідник, дані про Україну // Центральне Розвідувальне Управління США. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2066rank.html#up>.
3. Природний рух населення // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/pp/pp_u/pp0616_u.html.
4. Статистика населення України // Державна служба статистики України. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp.
5. Лібанова Е.М. Новітні тенденції смертності населення України. Демографія та соціальна економіка. 2006. № 1. С. 23–37.
6. Kmscn'sh' K Alcohol-related mortality in Ukraine. Drug and Alcohol Review. 2009. Jul., vol. 28. P. 396–405.
7. Статистика населення України // Світовий Банк. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2014&locations=UA&start=1991&view=chart>.
8. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1801-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
9. Державні закупівлі лікарських засобів та медичних виробів із залученням спеціалізованих організацій. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1rIPi-xfn_4Z-ymuN9a3aZiB1i1tobgiu0x_T4ussFAk/edit#gid=937933167.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: [State Statistics Service of Ukraine]. "Statystychni dani po naselennju Ukrainy". – Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
2. Official site of the US CIA [The World Factbook]. "Svitovyj dovidnyk, dani pro Ukrainu". – Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/rankorder/2066rank.html#up>.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy "Pryrodnyj ruh naselennja" [State Statistics Service of Ukraine]. – Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/pp/pp_u/pp0616_u.html.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy "Statystyka naselennja Ukrainy" [State Statistics Service of Ukraine]. – Available at: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp.
5. Libanova E.M. Novitni tendencii smertnosti naselennja Ukrainy [The latest trends in the mortality rate of the Ukrainian population] / E.M. Libanova // Demografija ta social'na ekonomika. 2006. № 1. S. 23–37.
6. Kmscn'sh' K Alcohol-related mortality in Ukraine // Drug and Alcohol Review. 2009. Jul., vol. 28. P. 396–405.
7. Official site of the World Bank. [Elektronnyj resurs]. Statystyka naselennja Ukrainy. – Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2014&locations=UA&start=1991&view=chart>.
8. Zakonu Ukrainy vid 21 grudnja 2016 r. № 1801-VIII Pro Derzhavnyj bjudzhet Ukrainy na 2017 rik. [Elektronnyj resurs]. – Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
9. Derzhavni zakupivli likars'kyh zasobiv ta medychnyh vyrobiv iz zaluchennjam specializovanyh organizacij [Government purchases of medicines and medical products with the involvement of specialized organizations]. – Available at: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1rlPI-xfn_4Z-ymuN9a3aZiB1i1tobgiu0x_T4ussFAk/edit#gid=937933167.

Lapshyn I.M.

Postgraduate Student at Department of International Economic Relations,
Khmelnytskyi National University

AVERAGE LIFE EXPECTANCY AS AN INDICATOR OF DEMOGRAPHIC SITUATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article shows the analysed life expectancy in Ukraine, based on which the trend and dynamics of this indicator for 1992–2016 were established. The obtained data allowed assessing the current state of the situation. A detailed analysis of the impact of the economy on life expectancy has shown the high dependence and influence of the economic factor on the life expectancy of the population. Public health financing was also considered. On the basis of comparison between Ukraine and other countries of the world, the author provided a conclusion and a number of recommendations for improving the demographic situation in Ukraine.

The average life expectancy is used as a way of measuring the quality of life, economic development, and technological process, as people live for a long time where living conditions are basically good, in particular economic conditions, but other factors such as the state of the environment, the development of healthcare system also make an impact on average life expectancy.

Eventually, the low percentage of Ukrainians provided with medicines and high-quality medicine indicates that the government does not pay much attention and does not attend to make a firm decision regarding the overcoming of demographic crisis and, moreover, the state of economic development today does not allow a rapid improvement of the situation. Finally, if the situation is not properly analysed and no appropriate decisions to be made, the overall situation in the demographic sphere is threatening to become even more difficult, with all possible consequences.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.025

Герасимюк П.В.

аспірант кафедри фінансів
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ЕФЕКТ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті досліджено поняття ефекту митної політики як засобу оцінювання реалізації завдань митної політики за рахунок здійснення митної справи з метою забезпечення сталого розвитку національної економіки. Визначено роль митного ефекту в системі реалізації митної політики. Запропоновано підходи до класифікації ефектів митної політики.

Ключові слова: митна політика, митна справа, ефективність, ефект митної політики, митний ефект.

В статье исследовано понятие эффекта таможенной политики как инструмента оценивания реализации заданий таможенной политики за счет осуществления таможенного дела с целью обеспечения стабильного развития национальной экономики. Определена роль таможенного эффекта в системе реализации таможенной политики. Предложены подходы к классификации эффектов таможенной политики.

Ключевые слова: таможенная политика, таможенное дело, эффективность, эффект таможенной политики, таможенный эффект.

Definition of effect of customs policy as an instrument of evaluation of succeeding of aims of customs policy by state customs affairs for stable development of national economy is researched in the article. The role of customs effect in system of realization of customs policy is pointed out. Approaches to the classification of effects of customs policy are proposed.

Keywords: customs policy, customs affairs, effectiveness, effect of customs policy, customs effect.

Постановка проблеми. Політика держави в кожній соціально-економічній сфері має конкретну мету та завдання. Таким чином, в основу адекватного реагування на зміни, що відбуваються в митній сфері економіки, пов'язані з уніфікацією законодавства з ЄС, спрощення митного контролю, формальностей, процедур тощо, має бути покладено систему індикаторів, що у своїй сукупності відображатимуть стан реалізації мети митної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання митної політики, митного регулювання та митної справи широко досліджені в працях таких українських науковців та практиків митної справи як, зокрема, І. Бережнюк, А. Войцешук, А. Крисоватий, А. Мазаракі, П. Пашка.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у наукових пра-

цях, присвячених митній політиці та митній справі, досі не визначено поняття ефекту митної політики держави.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення поняття ефекту митної політики як інструмента оцінювання стану реалізації митної політики держави, а також розробка класифікації таких ефектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне впровадження будь-яких реформ, забезпечення зростання економіки країни за рахунок інтеграційних та адаптаційних процесів до міждержавних утворень здійснюються, зокрема, за рахунок своєчасного реагування на зміни основних економічно-соціальних показників. У складі таких показників стан реалізації митної політики та здійснення митної справи відіграє одну з ключових ролей з огляду

на його вплив на розвиток національного товаровиробництва.

Стратегічні орієнтири розвитку митної політики та митної справи в Україні хоча й мають суперечливий характер, проте прийняті до виконання митними органами. Проблематику оцінювання в системі запровадження стратегічного управління досліджує А. Сельський. Автор наголошує на тому, що основними компонентами стратегічного управління в процесі здійснення є стратегічне планування та оцінювання, а оцінювання розглядається як подвійний процес моніторингу й оцінки, що спрямовується на визначення певного рівня результативності та ефективності державного управління [1, с. 75].

Повністю погоджуємось з автором щодо необхідності постійного моніторингу стану реалізації певних ініціатив у рамках державного управління, зокрема митної політики. Отже, використання системи певних показників-індикаторів, що легко обчислюватимуться та піддаватимуться аналізу, дасть змогу керівникам вищої ланки митної системи адекватно реагувати на стан реалізації митної політики, отже, вирішувати, чи доводити до підлеглих конкретні задачі для подолання негативних явищ, чи вносити пропозиції органам вищого рівня щодо необхідності застосування певних дій з їхнього боку.

Підтримуємо думку А. Сельського про те, що шаблонне запровадження механізмів та інструментів стратегічного управління в органах державної влади та системі державного управління загалом не може гарантувати максимальної результативності та ефективності [1, с. 76].

Процес здійснення митної справи в рамках реалізації митної політики є типовим прикладом щодо незастосовності шаблонних показників ефективності. Наприклад, застосування системи індикативів, на нашу думку, привело до зміщення акценту митної політики від регульовальної функції до яскраво вираженої фіскальної.

Постійні заяви щодо фіскальної ефективності митної системи високопосадовців підтверджують позицію щодо зміщення вищевказаного акценту. З іншого боку, рідко можна зустріти ґрунтовний аналіз впливу митної політики на певні процеси в реальній економіці України.

Іншою цікавою думкою автора є твердження про те, що оцінка ефективності та результативності стратегічного управління залежить від урахування під час вибору певної стратегії тих факторів, що безпосередньо забезпечують

можливості для її реалізації на проектному рівні стратегування [1, с. 79].

Повертаючись до стратегій розвитку митної системи, зайвий раз наголошуємо на відсутності сьогодні деталізованої стратегії реалізації митної політики. Адже задекларовані цілі повинні мати, по-перше, однозначне визначення для уникнення маніпуляцій результатом в ході їх реалізації, по-друге, чіткі терміни реалізації, по-третє, конкретизацію ресурсної бази для їх втілення.

Вищевказані параметри стратегій дали б змогу виокремити систему показників, що автоматизовано сигналізувала би про відхилення результатів від задекларованих цілей, а тому дала б можливість реагувати на такі відхилення негайно.

Таким показником запропоновано розглянути ефект митної політики, визначення якого, а також його можливу класифікацію буде надано нижче. Варто зазначити, що нині це поняття не висвітлено у фаховій літературі та не закріплено в нормативно-правових актах.

Діяльність державного органу за принципами спрямованості є ідентичною діяльності комерційного підприємства. Відмінність в основній меті, а саме забезпечення соціально-економічних результатів в економіці для державного органу та отримання прибутку для підприємства, не породжує кардинальної різниці в підходах до організації їх діяльності на етапах реалізації та оцінювання.

Проводячи паралель, звернемося до наукової роботи Н. Балан, що аналізує вплив факторів ринкового середовища на діяльність промислових підприємств. Автор схематично представляє алгоритм прийняття рішення на основі довгострокової стратегії, а саме після визначення головної мети необхідне оцінювання зовнішніх та внутрішніх факторів, на базі яких ґрунтуватиметься стратегія. Вжиття заходів у рамках стратегії підлягатиме обов'язковому оцінюванню [2, с. 8].

Зайвий раз підтверджуємо необхідність постійного оцінювання стану реалізації стратегій, а особливо державних органів, що на меті мають досягнення соціально значимих результатів. Показники ефекту та ефективності, на нашу думку, дадуть змогу оперативним чином реагувати на незадовільні або негативні результати стану реалізації митної політики.

Поняття ефективності державного управління досліджує у своїй роботі О. Ткачова, яка

відзначає, що ефективність державного управління – це не просто співвідношення результатів і затрат, а досягнення соціально значущих результатів за суспільно виправданих затрат [3, с. 36].

Тобто результати реалізації та митної політики, зокрема, варто шукати не в стані наповненості державного бюджету, а в обсягах національного виробництва, розподілу товарів у середньостатистичному споживчому кошику на користь вітчизняних. Обмеженість оцінювання реальної картини в митній системі призводить до викривлення її призначення, що сформоване історично, а саме переважного захисту національного товаровиробника.

У своїй статті О. Ткачова аналізує ефективність переважно як багаторівневу характеристику, яка означає співвідношення між продуктом та ресурсами на його створення з огляду на результат [3, с. 32].

Погоджуємось з автором в тому, що поняття «ефективність» має переважно якісний характер, однак поняття «ефект» є більш універсальним та відображає як негативні явища, так і позитивні. Задля досягнення цілей роботи досліджуватимемо саме поняття «ефект», акцентуючи увагу на можливості його висвітлення в конкретних числах. Обчислення самого ефекту передуватиме процесу виділення загальної або секторальної ефективності стану реалізації митної політики, тому поняття «ефект» є базовим.

Однак у ході аналізу фахової літератури встановлено, що основоположними питаннями в процесі дослідження в рамках аналізу митної політики України вітчизняними науковцями виділено не ефект митної політики, а митний ризик, митний інтерес, митну безпеку та інструменти реалізації митної справи, зокрема тарифно-нетарифне регулювання, митний контроль, порядок переміщення вантажів через митний кордон. Але дослідження сукупності вищевказаних показників не дає змогу розглянути стан реалізації митної політики комплексно та зробити цей процес автоматизованим. Більш того, такий аналіз має значну складову суб'єктивної думки автора, напрацьованої внаслідок теоретичного дослідження митної проблематики або практичної діяльності в митних органах.

Найбільш фундаментальними дослідженнями в цій сфері є наукові праці І. Бережнюка, П. Пашка, в яких варто виділити віднесення ключової ролі саме поняттям митної безпеки та митного ризику.

Метою системи митної безпеки вищевказані науковці визначають досягнення усталеної, передбачуваної роботи митної системи, достатнього рівня сприяння ЗЕД у нестабільних зовнішніх та внутрішніх умовах, забезпечення зниження ризиків, а також нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають на стан реалізації [4, с. 26]. Варто зазначити, що цілі митної безпеки визначено майже ідентично складовим митної справи згідно з МКУ, а також зроблено акцент на адмініструванні митних ризиків. Митний ризик досліджено порівняно з економічним ризиком, виділено його основне завдання як ступеня визначення форм та обсягу митного контролю [5, с. 14–28]. Тобто в цих наукових працях відстежується виключно практичне митне спрямування самих понять «митна політика», «митний ризик», не досліджено повною мірою взаємозв'язок, наприклад, реального сектору економіки та стану реалізації митної політики.

Більш того, увагу приділено співвідношенню митної та зовнішньоекономічної безпеки в рамках їх реалізації шляхом досягнення митних інтересів. Але цей процес розглянуто відокремленим чином, тобто задоволення одних митних інтересів стосується митної безпеки, а інших – зовнішньоекономічних [6, с. 9–10].

Для того щоби підійти до визначення поняття «ефект митної політики» («митний ефект»), варто ще раз звернутися до цілей, які ставлять перед реалізацією самої митної політики законодавець та науковці. Законодавче бачення розглянуто в попередніх підрозділах, а науковий варіант найбільш цікавий у працях О. Коломойця, де подано комплекс співвідношень, що мають стати пріоритетами митної політики [7, с. 133].

1) Митна політика має забезпечити впровадження світових стандартів з одночасним дотриманням національних інтересів.

2) Спрощення митних процедур корелює з ефективною системою управління ризиками.

3) Сприятливе середовище для учасників зовнішньоекономічної діяльності має на меті її активізацію.

4) Оперативна робота з ризиками проводиться з метою мінімізації загроз митним та економічним інтересам держави.

Національні, митні та економічні інтереси тут слід розглядати як сталий розвиток економіки, а активізацію зовнішньоекономічної діяльності – як підвищення конкурентоспроможності

вітчизняного виробництва, що дасть змогу виводити українську продукцію всіх галузей виробництва на світові ринки.

Повертаючись до питання визначення сутності митної політики як системи забезпечення сталого розвитку економіки країни, маємо сумнів в адекватній оцінці стану її реалізації. Таким чином, об'єктивно виникає необхідність виокремлення показника, який в абсолютному та відносному вираженні здатний відобразити стан митної політики на певну дату або за певний період часу, показати її комплексну динаміку.

В економіці таку функцію надано показникам ефективності та результативності. Аналіз цих термінів у фаховій літературі дає змогу визначити, що результат більше розглядається як суто наслідок в абсолютному вимірі, а ефект – як наслідок більшою мірою в кореляції з причинно-наслідковим зв'язком, реакцією на певну дію та як саму дію.

Наприклад, О. Ткачова у своєму дослідженні розглядає різні підходи до визначення понять «результативність» і «ефективність», зокрема автор наводить позицію щодо цих понять Е. Ведунга, П. Россі та Х. Фрімена. Отже, зазначені науковці розглядають результативність як ступінь відповідності досягнутих результатів поставленій меті, а ефективність – як погодження використаних засобів і результатів з поставленою метою [3, с. 31].

Отже, економічне поняття «результат» (від лат. *“resultatus”* – «відображений») слід розглядати як вихід системи, її вплив на зовнішню сферу, підсумок, продукт діяльності [8, с. 1007].

Таким чином, загалом ефект (від лат. *“effectus”* – «виконання», «дія») – це результат, наслідок будь-яких причин, дій [9, с. 1556]. В економічному тлумаченні ефект варто розглядати як досягнутий результат у різних формах вияву, зокрема матеріальній, грошовій, просуванні по службі, соціальній [10, с. 216].

Поняття «ефект» дає змогу аналізувати явище не як закінчену дію, що більше відноситься до поняття «результат», а як наслідок самої дії, її вплив на інше соціально-економічне явище, як реакцію певної системи на дію визначених чинників тощо.

Більш того, поняття «результат» націлене на позитивну оцінку, тоді як «ефект» може бути як позитивним, так і негативним, що дасть змогу оцінювати стан реалізації митної політики та її підсистем повною мірою.

Поняття «ефект митної політики» на даному етапі розвитку економіки країни та згідно з вибраним зовнішньополітичним вектором має охопити такі складові:

1) розвиток національного виробництва у співвідношенні з лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності;

2) спрощення форм, методів та обсягів тарифно-нетарифного регулювання та митного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон, у співвідношенні з ефективним застосуванням системи управління ризиками задля недопущення втрат державного бюджету.

Інтеграційні процеси до ЄС передбачають наближення законодавства України до європейського та поступову ліквідацію бар'єрів зовнішньої торгівлі як для українських підприємств, так і для європейських. Одночасно тарифні та нетарифні обмеження загалом відіграють протекціоністську роль для національного виробника. Ці обмеження знижуватимуться впродовж перехідного періоду інтеграції України до повного їх ліквідування. Обсяги та форми митного контролю також підлягатимуть спрощенню на противагу використанню системи управління ризиками та переорієнтації на контроль за дотриманням митного законодавства після випуску товарів у вільний обіг.

Саме перехідний період передбачає високі загрози як для функціонування господарського комплексу країни, так і для її бюджету. Пропонований показник «ефект митної політики» має відображати регульовальну спроможність вжитих заходів у рамках здійснення митної політики, а також рівень реалізації фіскального потенціалу, що є переважним сьогодні, а тому не може не оцінюватись і не досліджуватись.

Таким чином, за основу для визначення поняття «ефект митної політики» варто взяти таке трактування митної політики: взаємопов'язаність стану здійснення митної справи та ступеня розвитку національної економіки.

Отже, ефект митної політики (митний ефект) – це вплив (результат) конкретних заходів здійснення митної справи на забезпечення розвитку національного товаровиробника.

Таким чином, відійшовши від трактування митної політики як інструмента формування дохідної частини державного бюджету, робимо акцент саме на її впливі на національну економіку, розширивши такий вплив від державної системи перерозподілу доходів до реального сектору національної економіки.

Ефект митної політики є поняттям динамічним, що в кожний проміжок часу може змінювати своє значення як кількісно, так і якісно. Цей факт пояснюється кореляцією митних ефектів з конкретними завданнями митної політики, що мають визначатися в рамках стратегії, що визначатиме митну політику держави.

Якщо логічно відобразити взаємопов'язаність основоположних понять у системі реалізації митної політики, то отримаємо таку схему (рис. 1).

Логіку взаємозв'язку наведено у формі кола для зручності сприйняття, однак загалом цей процес однозначно матиме висхідний характер. Цей факт пояснюється тим, що національна економіка для сталого розвитку, згідно із загальноприйнятим правилом, розробленим науковою школою монетаристів, має демонструвати мінімум 3% росту щороку. Однак з огляду на можливі наслідки кризових явищ допускається низхідний розвиток.

Таким чином, поняття «ефект митної політики» («митний ефект») у цьому ланцюгу посідає проміжне місце між митною справою та динамікою розвитку національної економіки. Отримаємо іншу інтерпретацію поняття митної політики: діяльність держави щодо визначення завдань митної політики, їх реалізації шляхом здійснення митної справи, оцінювання митних ефектів її здійснення з метою забезпечення сталого розвитку економіки.

Виходячи з наведеного визначення митної політики, можемо запропонувати іншу інтерпретацію поняття «митний ефект»: засіб оцінювання реалізації завдань митної політики за рахунок здійснення митної справи з метою забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Таким чином, звузивши понятійний апарат, що корелює з поняттям «митна політика», однозначно можемо ідентифікувати митні ефекти як регульовальні, фінансові та інші наслідки здійснення митної справи.

Як зазначалося вище, науковці здебільшого аналізують митну політику в кореляції із запобіганням ризикам, які виникають під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Загалом наскрізними у фаховій літературі є поняття «безпека» та «загроза» («ризик») у формі економічних, фінансових, митних тощо. Відповідно, аналіз впливу державної політики розглядається здебільшого як стан протидії таким ризикам за їх видами. Задля напрацювання можливої класифікації митних ефектів розглянемо класифікації загроз, ризиків, що наводяться науковцями, а також впливів державної політики.

Ґрунтовною в підходах класифікації економічних ризиків та впливів фінансової політики на діяльність суб'єктів економіки є низка наукових праць В. Петрушевської. Наприклад, аналізуючи форми впливу на економічну активність суб'єктів господарювання, автор виділяє пряму,

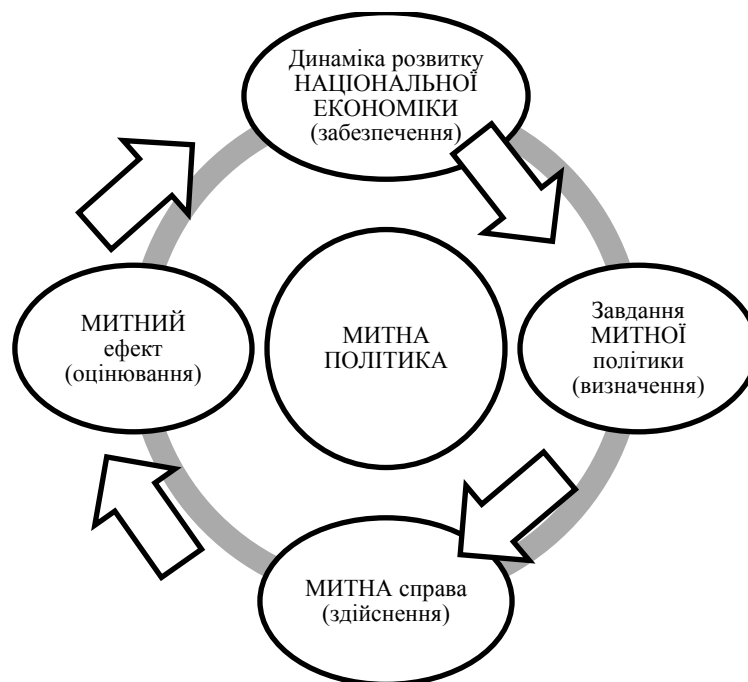

Рис. 1. Процес забезпечення реалізації митної політики

непряму та опосередковану форми, що надалі розділяє за принципом стимулювання або стримування такої активності [11, с. 91].

Такий підхід є застосовним і задля класифікації ефектів митної політики. Особливо прийнятним є їх розподілення на стимулюючі та стримуючі, що підкріплюється самою сутністю митної політики, що розглядалась раніше. Однак точкові заходи в рамках здійснення митної справи матимуть суперечливі ефекти в системі «сприяння – стримування». Наприклад, застосування високих мит на експорт сировини, що приводить до розвитку обробної галузі в країні, може мати стимулюючий митний ефект. Однак водночас зменшиться власне експорт сировини, тому такі заходи матимуть стримуючий митний ефект.

В. Петрушевська у своїх статтях також наводить розгорнуту класифікацію загроз економічної безпеки за різними критеріями. Наприклад, за характером небезпеки автор виділяє реальні та потенційні ризики, за часом прояву – поточні та довгострокові, за величиною втрат – незначні, значні та катастрофічні тощо [12, с. 444].

Більшість класифікаційних ознак має більш теоретичний характер, передбачає складнощі щодо їх фактичного обчислення та високу долю суб'єктивної думки під час оцінювання. Тому в рамках дослідження вони є неприйнятними, адже ефекти митної політики мають однозначно і достовірно сигналізувати про стан реалізації митної політики та здійснення митної справи у співвідношенні із задекларованими завданнями, що повинні визначатися в стратегії такої політики.

Однак, повертаючись до проблематики факторів, що впливають власне на формування

митної політики, погоджуємось із В. Петрушевською щодо виділення головною класифікаційною ознакою саме джерела виникнення ризику [12, с. 444], що задля досягнення цілей роботи варто застосувати з іншої точки зору, а саме як напрям впливу митного ефекту.

Таким чином, головною класифікаційною ознакою для ефектів митної політики пропонується вибрати напрям їх впливу, що розподілить їх на дві групи, такі як зовнішні та внутрішні митні ефекти.

Колектив науковців та практиків митної справи під головуванням І. Бережнюка у своїй роботі щодо митних ризиків також наводить можливу їх класифікацію. Авторами наводиться широкий спектр ознак класифікації митних ризиків, наприклад за цілями митного контролю, об'єктами аналізу ризиків, видом порушення митних правил, частотою прояву [5, с. 36].

Як зазначалося вище, більшість фахових праць стосується саме митної справи, тому має виключне практичне спрямування та високий рівень суб'єктивної точки зору провідних практиків митниці. Однак задля досягнення цілей роботи необхідно вибрати такі класифікаційні ознаки, що були б універсальними для всіх процесів, що виникають у рамках реалізації митної політики.

Серед наведених І. Бережнюком та іншими авторами ознак класифікації митних ризиків варто звернути увагу на ознаку, що стосується сфер митної безпеки. З урахуванням того факту, що науковці в усіх своїх роботах здійснюють аналіз митної політики, виходячи із закріпленого МКУ її визначення, тому ставлячи головною метою митної політики забезпечення митної безпеки країни, відзначаємо той факт, що така

ознака є застосовною і задля досягнення цілей дослідження. Отже, варто виділити цю класифікаційну ознаку у формі сфери впливу на національну економіку, що розподілимо, виходячи з історично сформованих завдань митної політики, на регулювальні та фіскальні.

Регулювальні митні ефекти стосуватимуться впливу митної політики на стан національного товаровиробника, а фіскальні – стан забезпечення достатності доходів державного бюджету.

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо, відкинувши абстрактні та загальнологічні ознаки класифікації, прийняти за основу для класифікації ефектів митної

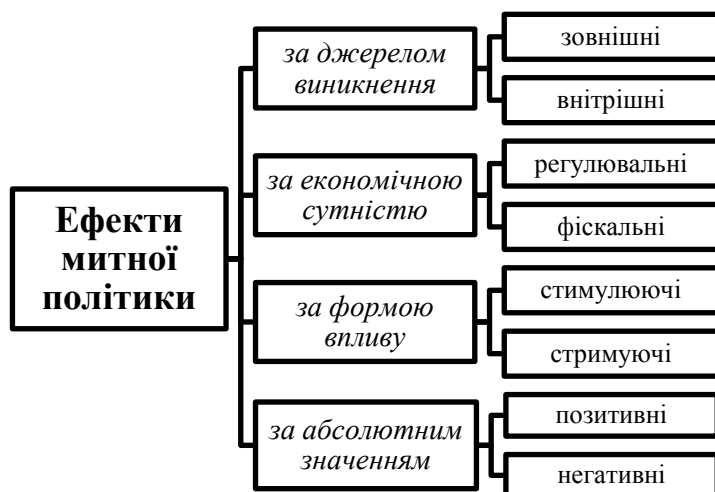

Рис. 2. Класифікація ефектів митної політики

політики такі критерії, як джерело виникнення, сфера економічних відносин, форма сприяння. Отже, митні ефекти можна класифікувати таким чином (рис. 2).

Для досягнення цілей подальшого дослідження закріпимо таке тлумачення видів митних ефектів, що наведені вище. Зовнішні ефекти варто розглядати як наслідок впливу зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання та держави; внутрішні митні ефекти – наслідок діяльності суб'єктів господарювання та держави в межах території України.

Стимулюючі митні ефекти стосуються діяльності суб'єктів господарювання, що позитивно впливають на стан або динаміку певного показника в абсолютному або відносному вираженні, а стримуючі – навпаки. Сутність регулювальних та фіскальних митних ефектів наведено вище.

Зауважуємо, що виділення на практиці такого митного ефекту, що можна трактувати однозначно з огляду на вищенаведену класифікацію, є неможливим. Цей факт пояснюється тим, що один і той самий процес можна оцінити з різних сторін, тому ефект він матиме суперечливий.

Наприклад, стримування експорту сировини із застосування високих ставок вивізного мита одночасно є стимулюванням розвитку внутрішнього товаровиробництва. Більш того, конкретне явище можна описати всебічно, застосувавши всі виділені вище класифікаційні ознаки. Таким чином, описані заходи для обмеження експорту сировини матимуть зовнішній фіскальний стримуючий ефект, а також внутрішній регулювальний стимулюючий ефект.

Додатково до вищезазначеної двозначності кожного конкретного заходу чи явища в рамках митної політики наголошуємо на суперечності самого ефекту в певних випадках, виходячи з його економічної сутності, що буде детальніше розглянуто в подальших дослідженнях.

Наприклад, збільшення ставок ввізного мита матиме короткостроковий зовнішній позитивний фіскальний ефект, але за рахунок зниження обсягів імпорту в довгостроковій перспективі – зовнішній негативний фіскальний ефект. З іншого боку, завищений позитивний зовнішній фіскальний ефект матиме негативний внутрішній фіскальний ефект через зменшення бази оподаткування, наприклад, податком на прибуток.

Висновки. Отже, кожне явище в рамках митної політики варто розглядати всебічно та комплексно. Неможливо однозначно класифікувати той чи інший процес з огляду на його

належність до певного виду митних ефектів, але застосування розгляду різноманіття таких ефектів спростить адекватне реагування на негативні явища під час реалізації митної політики, що дасть змогу здійснювати ефективні управлінські рішення для їх нівелювання.

Більш того, для кожного заходу в рамках митної політики варто виділяти основний митний ефект, чого потрібно досягти, але при цьому слід розглядати всі супутні митні ефекти, що матимуть місце. Таким чином, існуватиме можливість адекватно реагувати на певні негативні явища, що загалом матимуть супутній, але не визначальний вплив на певний процес.

Бібліографічний список:

1. Сельський А. Оцінювання в запровадженні стратегічного управління. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 1. С. 75–82.
2. Пар'єва Н., Балан О. Аналіз впливу факторів ринкового середовища на діяльність промислових підприємств. Економіка. Фінанси. Право. 2015. № 12. С. 7–9.
3. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 2. С. 30–37.
4. Митна політика та митна безпека України: монографія / за заг. ред. П. Пашка, І. Бережнюка. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. 338 с. (Митна справа в Україні. Т. 24).
5. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія / за заг. ред. І. Бережнюка. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. 288 с.
6. Пашко П. Митна складова в системі економічної безпеки держави. Регіональна економіка. 2008. № 2. С. 7–12.
7. Коломоець О. Сучасний стан митної політики та митного права в Україні. Бізнес-навігатор. 2014. № 2. С. 131–136.
8. Большой экономический словарь / под ред. А. Азрилияна. 7-е изд., доп. Москва: Институт новой экономики, 2010. 1472 с.
9. Советский энциклопедический словарь / под ред. А. Прохорова. 3-е изд. Москва: Сов. энциклопедия, 1985. 1600 с.
10. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1 / за ред. С. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
11. Петрушевська В. Фінансова політика держави та її вплив на економічну активність суб'єктів господарювання. Економічний простір. 2014. № 85. С. 82–93.

12. Петрушевська В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 32. С. 441–448.

References:

1. Selskyi A. (2013), *Otsiniuvannia v zaprovadzhenni stratehichnoho upravlinnia* [Evaluation in the implementation of strategic management], *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 1. pp. 75–82.
2. Par'ieva N. and Balan O. (2015), *Analiz vplyvu faktoriv rynkovoho seredovyshcha na diialnist promyslovykh pidpriemstv* [Analysis of the influence of factors of the market environment on the activity of industrial enterprises], *Ekonomika. Finansy. Pravo.*, vol. 12, pp. 7–9.
3. Tkachova O. (2013), *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia: poniattia ta pidkhody do otsiniuvannia* [Effectiveness of public administration: concepts and approaches to evaluation], *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 2, pp. 30–37.
4. Pashko P. and Berezhniuk I. (2013), *Mytna polityka ta mytna bezpeka Ukrainy* [Customs policy and customs security of Ukraine], PE Melnyk A.A., Khmelnytskyi, Ukraine.
5. Berezhniuk I. (2014), *Upravlinnia ryzykamy v mytnii spravi: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzni-ana praktyka* [Risk management in customs: foreign experience and domestic practice], PE Melnyk A.A., Khmelnytskyi, Ukraine.
6. Pashko P. (2008), *Mytna skladova v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [Customs component in the system of economic security of the state], *Rehionalna ekonomika*, vol. 2, pp. 7–12.
7. Kolomoiets O. (2014), *Suchasnyi stan mytnoi polityky ta mytnoho prava v Ukraini* [The current state of customs policy and customs law in Ukraine], *Biznes-navihator*, vol. 2, pp. 131–136.
8. Azrylyan A. (2010), *Bolshoi ekonomicheskii slovar* [Big economic dictionary], Ynstytut novoi ekonomyky, Moscow, Russian Federation.
9. Prokhorov A. (1985), *Sovetskyi entsyklopedycheskii slovar* [Soviet encyclopedic dictionary], Sov. Entsiklopediya, Moscow, Soviet Union.
10. Mochernyj S. (2005), *Ekonomichni entsyklopedychnyi slovnyk* [Economic encyclopedic dictionary], Svit, Lviv, Ukraine.
11. Petrushevska V. (2014), *Finansova polityka derzhavy ta yii vplyv na ekonomichnu aktyvnist sub'ektiv hospodariuvannia* [The financial policy of the state and its impact on the economic activity of business entities], *Ekonomichniy prostir*, vol. 85, pp. 82–93.
12. Petrushevska V. (2012), *Ekonomichna bezpeka derzhavy: zmist i klasyfikatsiia zahroz* [Economic security of the state: the content and classification of threats], *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 32, pp. 441–448.

Herasymiuk P.V.

Postgraduate Student at Department of Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

EFFECT OF CUSTOMS POLICY: CONCEPT AND CLASSIFICATION

Every governmental policy always has its own particular aim. Timely response to negative issues in such policy must be held on the basis of specific indicators that are calculated constantly and easily.

Realizing of customs policy of Ukraine is in need of evaluation of its results using some economic indicators. Effect of customs policy or, in other words, customs effect, is proposed to use in such evaluation.

Customs effect is an instrument to evaluate the realization of customs police by means of state customs affairs that aims at providing stable economic development. On the other hand, the effect of customs policy is a result of particular measures providing by state customs affairs for a stable development of national producer.

Customs effects can be classified according to four main criteria: by source of appearance, by economic meaning, by a form of influence, and by absolute value. Customs effects are divided according to the criteria: by source of appearance into external and internal, by economic meaning into regulative and fiscal, by a form of influence into stimulating and restricting, and by absolute value into positive and negative.

Furthermore, every issue of customs policy must be analysed from different points of view. It's impossible to classify particular process unequivocally in accordance with a certain customs effect. But a comprehensive analysis of a certain issue in the field of customs policy with the use of such indicators as customs effects let a government deal with them effectively and quickly.

УДК 330.567.28

Гордей О.Д.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул
Університету державної фіскальної служби України

Марченко А.В.

магістрант
Університету державної фіскальної служби України

Страховська Ю.О.

магістрант
Університету державної фіскальної служби України

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто динаміку сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств. Визначено основні проблеми низької інвестиційної активності домашніх господарств. Обґрунтовано важливість активізації можливостей фінансового ринку щодо залучення інвестиційних ресурсів домогосподарств у посткризовий період.

Ключові слова: фінансові ресурси, домогосподарства, інвестиційний потенціал, сукупні ресурси, сукупні витрати, споживчі витрати, неспоживчі витрати.

В статье рассмотрена динамика совокупных ресурсов и совокупных расходов домохозяйств. Определены основные проблемы низкой инвестиционной активности домашних хозяйств. Обоснована важность активизации возможностей финансового рынка по привлечению инвестиционных ресурсов домохозяйств в посткризисный период.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, домохозяйства, инвестиционный потенциал, совокупные ресурсы, совокупные расходы, потребительские расходы, непотребительские расходы.

The dynamics of aggregate resources and total costs of households was considered in the article. The main problems of low investment activity of households were identified. The importance of activating the financial market opportunities to attract household investment resources in the post-crisis period was grounded.

Keywords: financial resources, households, investment potential, total resources, total costs, consumer spending, non-consumption expenditure.

Постановка проблеми. Основною метою функціонування будь-якої економічної системи є задоволення матеріальних та нематеріальних потреб кожного індивіда суспільства або певного соціуму. Потреба в інвестуванні для отримання додаткового доходу притаманна усім структурним елементам економіки, зокрема домогосподарствам. Тільки за умови вивільнення частини фінансових ресурсів домогосподарств можна активізувати інвестиційні процеси в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансових ресурсів домогосподарств з'явилися у вітчизняній науковій та науково-методичній літературі не так вже й давно.

Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми варто назвати таких, як І. Бондар, О. Гордей, О. Івашко, Е. Лібанова, Л. Ліпич, В. Мандибура, С. Мостенець, А. Ревенко, С. Реверчук, М. Шаповал.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ринкові перетворення посилюють залежність економічної системи від фінансового добробуту домогосподарств, вимагають широкого використання фінансових ресурсів населення для стимулювання споживчого попиту, формування інвестиційного потенціалу економіки, зростання бюджетних ресурсів, збільшення інвестицій в людський капітал.

При цьому зростає значення принципу самофінансування життєдіяльності домогосподарств. Зростання економічної самостійності домашніх господарств змушує теоретиків по-новому подивитись на деякі початкові постулати економічної науки та її такої специфічної сфери, як теорія фінансів. Складність наявних при цьому проблем посилюється теоретичними уявленнями, що склались у рамках радянської економічної школи, про незначну роль домогосподарств у розвитку національної економіки, що потребує ґрунтовнішого дослідження.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення інвестиційного потенціалу фінансових ресурсів домогосподарств в Україні, а також виявлення основних причин в економіці, які стримують інвестиційний розвиток за рахунок цих коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінанси домогосподарств визначаються як соціально-економічні грошові відносини щодо формування та використання фондів фінансових ресурсів з метою задоволення особистих потреб громадян. Формування фінансових ресурсів населення здійснюється внаслідок отримання домогосподарством доходів від належних йому ресурсів.

Проаналізуємо стан сукупних ресурсів в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство України (табл. 1).

З даних табл. 1 видно, що за аналізований період загалом сукупні ресурси домогосподарств України мають тенденцію до збільшення. У період з 2004 р. до 2007 р. показник збільшувався приблизно на однакову величину (близько 300 грн.). Максимального росту сукупні ресурси на одне домогосподарство отримали у 2008 р. (2 892,8 грн., що на 880,7 грн. більше, ніж аналогічне значення, отримане в попередньому році). Надалі з 2009 р. по 2013 р. темп росту сукупних ресурсів (в середньому за місяць) у розрахунку на одне домогосподарство послаб, і такого росту, як у 2008 р., вже не спостерігалось. Ми можемо бачити найбільші темпи зростання у 2016 та 2018 рр. Отже, загалом динаміка росту сукупних ресурсів домогосподарств України є позитивною, а зростання відбувається в певній послідовності.

Зазначимо, що кожне домогосподарство, яке функціонує на ринку, володіє певними ресурсами, які воно прагне найбільш вдалим способом «продати», щоб отримати додатковий дохід, який згодом витратить.

Ще однією статтею ресурсів населення, яка зросла у відсотковому відношенні, є грошові соціальні трансферти, а саме пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою. Зазначимо, що збільшення соціальної допомоги населенню не повинне мати постійного характеру, а повинне бути лише складовою підтримки в періоди кризових процесів, що орієнтована на подальше залучення членів домогосподарства саме до отримання доходів від факторів виробництва.

Водночас такі статті доходів, як грошові надходження від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції особистого селянського господарства, показали негативну динаміку у відсотковому відношенні. Сукупна частка цих напрямів одержання доходів за аналізований період з 2004 по 2018 рр. зменшилась. Це зменшення виникало за рахунок підвищення оплати праці домогосподарств, більша частина відмовилась виробляти сільськогосподарську продукцію та її реалізовувати, оскільки їх задовольняє отриманий дохід від оплати праці. Всі інші показники, які входять до структури сукупних ресурсів домогосподарств України, мають незначну частку та теж мають тенденцію до зменшення.

Загалом слід відзначити, що протягом досліджуваного періоду відбулась переорієнтація домогосподарств України від самозабезпечення до отримання доходів від організованої економічної діяльності. Це, безумовно, підвищує ефективність економіки, але також збільшує вразливість населення до впливу економічної кризи.

Доходи домогосподарства формують матеріальну базу для можливості здійснення витрат. Витрати домогосподарства є сукупністю грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначені для забезпечення належного його функціонування.

Структура витрат домогосподарств є одним з найважливіших показників розвиненості економіки країни. В нерозвинених країнах населення витрачає більшу частину своїх доходів на продукти харчування, в розвинених економіках ця частка не перевищує 20–25%. Динаміка змін у структурі витрат українських домогосподарств проаналізована в табл. 2.

Якщо аналізувати структуру сукупних витрат домогосподарств, то можна дійти висновку, що сукупні витрати домогосподарств України складаються зі споживчих та неспоживчих сукупних

Таблиця 1

Динаміка змін сукупних ресурсів домогосподарств України

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	911,8	1 321,4	1 611,7	2 012,1	2 892,8	3 015,3	3 469,1	3 841,7	4 134,2	4 454,2	4 563,3	5 231,7	6 238,8	8 165,2
Зміни до попереднього року, %	128,7	144,9	122,0	124,8	143,8	104,2	115,0	110,7	107,6	107,7	102,4	114,6	119,2	130,9

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: зведено авторами за даними Державної служби статистики України [1; 2]

Таблиця 2

Динаміка змін у структурі сукупних витрат домогосподарств України, грн.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	903,5	1 229,4	1 442,8	1 722,0	2 590,4	2 754,1	3 072,1	3 456,0	3 591,8	3 841,0	4 048,9	4 952,0	5 720,4	7 139,4
Зміни до попереднього року, %	122,6	136,1	117,4	119,4	150,4	106,3	111,5	112,5	103,9	106,9	105,4	122,3	115,5	124,8

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [1; 2]

Таблиця 3

Структура сукупних витрат населення України в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2010–2017 рр.

Рік	Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство		Споживчі сукупні витрати		Неспоживчі сукупні витрати		Оплата житла, комунальних продуктів та послуг (частка від сукупних витрат)	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
2010	3 073,3	100,0	2 762,90	89,9	310,40	10,1	233,57	7,6
2011	3 458,0	100,0	3 115,66	90,1	342,34	9,9	276,64	8,0
2012	3 592,1	100,0	3 261,63	90,8	330,47	9,2	298,14	8,3
2013	3 820,3	100,0	3 445,91	90,2	374,39	9,8	305,62	8,0
2014	4 048,9	100,0	3 708,79	91,6	340,11	8,4	327,96	8,1
2015	4 952,0	100,0	4 600,41	92,9	351,59	7,1	505,10	10,2
2016	5 720,4	100,0	5 331,41	93,2	388,99	6,8	840,90	14,7
2017	7 139,4	100,0	6 632,50	92,9	506,90	7,1	1 099,47	15,4

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [1; 2]

Таблиця 4

Порівняльний аналіз сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств України, грн.

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. ¹	2015 р. ¹	2016 р. ¹	2017 р. ¹
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	911,8	1 321,4	1 611,7	2 012,1	2 892,8	3 015,3	3 469,1	3 841,7	4 134,2	4 454,2	4 048,9	4 952,0	5 720,4	7 139,4
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	903,5	1 229,4	1 442,8	1 722,0	2 590,4	2 754,1	3 072,1	3 456,0	3 591,8	3 841,0	4 563,3	5 231,7	6 238,8	8 165,2
Баланс бюджету домогосподарств, +/- грн.	-8,3	-92,0	-168,9	-290,1	-302,4	-261,2	-397,0	-385,7	-542,4	-613,2	514,4	279,7	518,4	1 025,8

¹ Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України [1; 2]

витрат (табл. 3). Найбільша частка належить витратам на споживання, проте необхідно відзначити загальну тенденцію до її зменшення та відповідного збільшення питомої ваги неспоживчих сукупних витрат.

З точки зору макроекономічного змісту доходів населення (домогосподарств) можна зробити висновок про те, що доходи домашніх господарств відображають сукупність економічних відносин, за допомогою яких заново створена вартість розподіляється між власниками факторів виробництва, а також здійснюється перерозподіл первинних доходів з метою оптимізації кінцевого споживання благ і послуг у межах суспільства. За мікроекономічного підходу доходи домогосподарств є сукупністю надходжень упродовж певного періоду часу з усіх можливих джерел як у грошовій, так і в негрошовій формах, що збільшують активи домашнього господарства і можуть бути спожиті ним без зменшення реальної вартості майна [3, с. 177–181].

Дослідження структури витрат населення України (табл. 3) показало, що лівову частку витрат населення складають споживчі витрати (більше 80% витрат домашніх господарств), а також спостерігається тенденція до збільшення цих витрат. Так, у 2010 р. їх частка складала 89,9%, а у 2017 р. – 92,9%. При цьому частка витрат на оплату комунальних послуг значно зросла, а саме із 7,6% у 2010 р. до 15,4% у 2017 р. Це пояснюється стрімким зростанням вартості комунальних послуг, що негативно відображається на загальному рівні матеріально-го добробуту домашніх господарств [4].

В Україні (без урахування Криму, Севастополя та частини зони АТО) середній розмір субсидії на оплату ЖКП на одне домогосподарство в лютому збільшився на 15,9%, склавши 1 571,2 грн. При цьому загальна сума субсидій, призначених домогосподарствам для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, у січні-лютому 2017 р. склала 1 млрд. 636,1 млн. гривень, з яких у міських поселеннях реалізовано 1 млрд. 58,5 млн. гривень, у сільській місцевості – 577,6 млн. гривень. Згідно з даними Державної служби статистики України в січні-лютому 2017 р. за субсидіями для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг звернулися 870,4 тис. домогосподарств, що на 5,7% більше, ніж у січні-лютому 2016 р. Серед домогосподарств, які отримують субсидії, 35,1% становлять домо-

господарства з однієї особи, майже третину – з двох, решта – з трьох і більше осіб [5].

Зауважимо, що витрати домогосподарств України є досить типовими для постсоціалістичних країн. Частка витрат, яка спрямована на придбання алкогольних напоїв та тютюнових виробів в домогосподарствах України, за аналізований період має тенденцію до несуттєвого зниження, а саме з 3,4% до 3,1%. Це скорочення позитивно впливає на соціальну сферу розвитку України загалом, оскільки керівництво країни спрямовує населення на подолання таких соціальних проблем (шкідливих звичок), як, зокрема, пияцтво та паління. Також слід відзначити ріст неспоживчих сукупних витрат домогосподарств за аналізований період.

Вважаємо доцільним проведення порівняльного аналізу доходів і витрат домогосподарств України з 2004 р. по 2017 р. (табл. 4). З 2004 р. по 2013 р. домогосподарства України перейшли в посткризовий період, дохід домогосподарств почав перевищувати витрати, а це означає, що домогосподарства України отримали можливість заощаджувати вільні кошти. Дані Державної служби статистики свідчать про зростання доходів населення, але не слід забувати про те, що зростають, на жаль, не реальні доходи, а номінальні. Загалом підвищення добробуту населення веде до збільшення платоспроможного попиту, який сприяє розвитку економіки країни.

З даних табл. 4 видно, що з 2004 р. по 2013 р. сукупні витрати переважали над сукупними ресурсами, тобто фактично домогосподарства України за цей період переживали нестачу власних ресурсів для задоволення потреб. Саме цей період був найважчим з усього аналізованого проміжку. Доходи населення характеризують стан купівельної спроможності та є визначальним фактором щодо соціальних можливостей домогосподарств.

Таким чином, розглянувши структуру доходів та витрат домогосподарств України у 2004–2017 рр., можемо стверджувати, що:

- основним джерелом фінансових ресурсів домогосподарств є заробітна плата, яка з урахуванням ситуації на ринку праці України є нестійким джерелом доходів;

- другим за величиною джерелом доходів є пенсії та стипендії, які з урахуванням свого середнього розміру по Україні не можуть достатньою мірою задовольняти першочергові потреби домогосподарств;

- переважна частина витрат домогосподарства спрямована на споживчі потреби, зокрема на продукти харчування та безалкогольні напої;

- з огляду на середній дохід домогосподарств розуміємо, що цих коштів більшості домогосподарств не вистачає на задоволення навіть фізіологічних потреб, не говорячи вже про потреби в освіті, культурному розвитку.

З огляду на те, що грошові доходи домогосподарств формуються з трьох основних джерел, а витрати домогосподарств поділяються на споживчі, податки і добровільні платежі та заощадження, під час аналізування фінансів домогосподарств потрібно враховувати не лише обсяги фінансових ресурсів, але й їх розподіл у часі, тобто існування у певних співвідношеннях ресурсів для «споживання» і ресурсів для «інвестування» у бюджеті домогосподарства. Ресурси для «споживання» – це заробітна плата, разові премії та інші кошти, що витрачаються переважно на поточне споживання. Ресурси для «інвестування» використовуються на фінансування народження дітей, довгострокових інвестицій, створення фонду самострахування, накопичення багатства тощо.

Сьогодні в розрізі національної економіки нагальним є перетворення фінансів домогосподарств на потужний інвестиційний ресурс. Домогосподарства отримують поточний дохід, витрачаючи його на споживання і заощаджуючи залишок через вплив ощадних мотивів. Домогосподарства заощаджують дохід у двох формах:

- 1) неорганізовані заощадження (готівка);
- 2) організовані заощадження (інші форми заощадження, зокрема банківські депозити, покупка акцій).

Сучасний фінансовий ринок України не має інвестиційних ресурсів, які були би більш-менш ліквідними та надійними. Отже, сьогодні фінансовий ринок України не спроможний зробити організовані форми заощадження більш привабливими для домогосподарств із середнім рівнем поточного доходу і доходом нижче середнього.

Висновки. На фінансові рішення, що приймаються домашніми господарствами, впливають різноманітні фактори, найважливішими з яких є поточні та перспективні цілі домогосподарства; відносини між членами домогосподарства; рівень сукупного доходу домашнього господарства; уподобання та схильність до ризику його членів; зовнішнє середовище (законодав-

че регулювання доходів і витрат, особливості оподаткування доходів, призначення соціальних допомог, специфіка ринку праці тощо).

Рішення, які приймають домашні господарства, зрештою, справляють суттєвий вплив на динаміку темпів економічного зростання (зростання реального ВВП у розрахунку на одну особу, зменшення безробіття) і коливання цін.

Очевидним є також зворотний зв'язок: розвиток національної економіки безпосередньо впливає на фінансово-господарську діяльність домогосподарств та характер рішень, що ними приймаються. Отже, інвестиційна активність домашніх господарств, які функціонують в умовах нестабільного ринкового середовища, залежить від прийнятих фінансових рішень, що дає змогу нейтралізувати потенційні загрози та економічні ризики, а також забезпечити гідний рівень життя членів своєї родини.

Бібліографічний список:

1. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році // Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): статистичний збірник. Ч. 1. 380 с.
3. Ліпич Л., Івашко О., Мостенець С. Формування системи управління доходами та витратами домогосподарств: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 204 с.
4. Україна 2016–2017: ознаки прогресу та симптоми розчарування (аналітичні оцінки) // Офіційний сайт Центру Разумкова. URL: www.razumkov.org.ua.
5. Держстат озвучив кількість сімей, які отримують субсидії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>.

References:

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2018" [Online], available at: www.ukrstat.gov.ua.
2. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy): Statystychnyi zbiryk. – Ch 1.
3. Lypych L., Ivashko O. and Mostenets S. (2015) Formuvannia systemy upravlinnia dokhodamy ta vytratamy domohospodarstv [Formation of income and expenditure management system of households]: monohrafiia, Lutsk, Vezha-Druk.
4. The official website of the Razumkov Center "Ukraine 2016–2017: signs of progress and disappointment symptoms (analytical assessments)" [Online], available at: www.razumkov.org.ua.
5. Derzhstat ozvuchyv kilkist simej, yaki otrymuut subsydii [Online], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>.

Hordei O.

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Finance Department named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Marchenko A.

Graduate Student at Finance Department named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Strahovskaya J.

Graduate Student at Finance Department named after L.L. Taragul,
University of the State Fiscal Service of Ukraine

THE INVESTMENT POTENTIAL OF FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE

The unresolved practical issues of investment growth in the economy, the lack of effective programs to attract household financial assets in the economic development process of holding back reforms in the Ukrainian economy. Theoretical and applied research in the sphere of household finances will promote the use of their potential in the process of formation of the market economy, the achievement of the positive effect of economic and social reforms in Ukraine.

An important function of financial resources of households in the system of social reproduction is the investment function. It is households that are one of the participants in the formation of investment capital. Therefore, the availability of wealth in households, together with the conditions for transforming their savings into investment, is important factors for economic growth.

Savings from households provide them with the necessary freedom of entrepreneurship and choice, reduce dependence on the labour market. It ensures the growth of personal welfare and social security. Own savings realize the possibilities of personal development (opening of own enterprise, getting additional education, etc.). The wealth of households, together with the flow of current income, creates the economic basis for the development of household finance and the investment potential of the economy.

The initial level of development of human capital depends on the effectiveness of household investments. Thus, investment resources that are created with the participation of households that can be used for growth and development of the economy, and also can improve the welfare of the population and the quality of its life are discussed in the article.

Gryshchuk N.V.

Assistant Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance,
Faculty of Economics and Entrepreneurship,
Vinnytsia National Agrarian University

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FINANCIAL PROVISION OF COMPETITIVENESS OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STRUCTURAL SUBDIVISIONS

The article deals with financial support issues through the prism of the competitive development of agricultural enterprises and scientific and technological structures as an important factor in the development of innovation infrastructure in the agrarian sector.

The importance and significance in ensuring the competitive development of agricultural enterprises, financial security, and effectiveness of the use of financial resources, as well as the main features of innovative processes in the agrarian sector, are determined.

It is established that research and development facilities are the priority vector of development and growth of competitiveness of the national economy. For the effective operation of agricultural enterprises, it is proposed to introduce their positive financial performance and development into the production of modern, adapted to Ukrainian regional conditions technologies, as well as innovations for the implementation of new financial methods.

Keywords: consortium, separate structural subdivision, sustainable development, agrarian sector, state support, agrarian policy, advisory services.

В статті розглядаються питання фінансового забезпечення через призму конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств та науково-технологічних структур, як важливого фактора розвитку інноваційної інфраструктури аграрної сфери.

Визначено важливість та значення в забезпеченні конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств фінансової забезпеченості та результативності використання фінансових ресурсів, а також основні особливості інноваційних процесів в аграрному секторі.

Встановлено, що пріоритетним вектором розвитку й зростання конкурентоспроможності національної економіки є науково-дослідні господарства. Запропоновано, задля ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств, їх позитивної фінансової результативності та розвитку впроваджувати у виробництво сучасних, адаптованих до українських регіональних умов технологій, а також інновацій щодо впровадження нових фінансових методів.

Ключові слова: консорціум, відокремлений структурний підрозділ, сталий розвиток, аграрний сектор, державна підтримка, аграрна політика, дорадництво.

В статье рассматриваются вопросы финансового обеспечения через призму конкурентоспособного развития сельскохозяйственных предприятий и научно-технологических структур, как важного фактора развития инновационной инфраструктуры аграрной сферы.

Определены важность и значение в обеспечении конкурентоспособного развития сельскохозяйственных предприятий финансовой обеспеченности и результативности использования финансовых ресурсов, а также основные особенности инновационных процессов в аграрном секторе.

Установлено, что приоритетным вектором развития и роста конкурентоспособности национальной экономики является научно-исследовательские хозяйства. Предложено, для эффективного функционирования сельскохозяйственных предприятий, их положительной финансовой результативности и развития внедрять в производство современных, адаптированных к украинским региональным условиям технологий, а также инноваций по внедрению новых финансовых методов.

Ключевые слова: консорциум, обособленное структурное подразделение, устойчивое развитие, аграрный сектор, государственная поддержка, аграрная политика, вспомогательная деятельность.

Formulation of the problem. The separate structural unit "Agronomic Research Farm" of the Vinnytsia National Agrarian University in a composition with the Institute of Bioenergetic Cultures and Sugar Beet of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine with structural subdivisions and the Institute of Food Resources of the National Academy of Sciences of Ukraine are the founders of the Educational Scientific and Production Complex "All-Ukrainian Scientific Educational-Production Consortium" in the form of consortium.

Conducting scientific and research works in the field of agriculture, testing, reproduction, and introduction into production of new varieties of agricultural crops and the introduction of new breeds of agricultural animals, carrying out research, scientific and technical activities, providing services and performing works using the latest achievements of science and equipment for enterprises and institutions of agrarian sphere and other forms of ownership, integration of scientific, educational, and production activity are embodied in statutory activities this Consortium, it is the decisive megatrend of the industry's innovation development. Activation of innovation activity in the agrarian sector of Ukraine is an urgent and necessary prerequisite for ensuring and maintaining the competitive advantages of the country since the modern agrarian sector of the economy is transformed into a knowledge-intensive industry.

Innovation transformations are extremely important for the further functioning of the agrarian sector. The primary source of innovation is the agrarian education and science system, which, as the basis for the competitiveness of the agroindustrial complex of Ukraine, requires significant reformation in accordance with the requirements of time [4].

The need for restructuring the network of regional institutions and enterprises that transfer knowledge, research, and innovation has become an important aspect of the functioning of the modern economy and is a powerful force that determines the future vectors of social development. Specifically, it concerns a system of research facilities and separate structural subdivisions.

Analysis of recent research and publications. In the agrarian sector of the Ukrainian economy, V. Gordienko, O. Datsi, S. Volodin devoted their efforts to find ways to innovate the industry and the region. Problems of ensuring the competitiveness of agrarian enterprises, which today are of in-depth character, are constantly considered

by Ukrainian scientists in their writings: M. Demianenko, Y. Lupenko, S. Kvasha, B. Paskhaver, and others. Fundamental scientific researches of P. Sabluk, A. Dibrov, O. Gud, N. Davydenko are worthy of attention to the research of problems of financial provision of agrarian formations, their reforms, formation, and development. Important scientific papers and fundamental publications on the problems of innovation in the agrarian sector in the context of the intensification of integration processes and the provision of competitiveness are highlighted in the works of G. Kaletnik [4], V. Kurilo [5], and others.

Formation of the purposes of the article. Highly appreciating the contribution of scientists and the importance of studying this issue, it is objectively necessary to further deepen theoretical research on innovative approaches to the financial provision of the competitiveness of research and development farms and separate structural subdivisions. All this determines the relevance and timeliness of the chosen topic in the current market conditions and requires in-depth study.

Presentation of the main material. Innovative activities carried out on the basis of progressive scientific and technological achievements are the main tool for the overcoming of crisis phenomena, stabilization and growth of the economy, and an increase of competitiveness of enterprises of the agrarian sphere. Reliable platform for innovative development is created by economic entities that carry out innovative activities for the purpose of obtaining benefits. However, its effectiveness depends on the state of the external and internal economic environment, the availability of necessary conditions for the introduction and rational use of innovative products. In the agrarian sector of the economy, the development of innovation activity is slowing due to insufficient incentives on the part of the state to introduce innovations into production, the limited internal and external sources of financing for innovation, and the impossibility of their rapid mobilization.

Here are some data on the costs of financing innovative activities in Table 1. For the analysed period, we will take a lag from 2000 to 2016. Proceeding from the period analysed, we can observe a tendency to increase their size in absolute terms. It should be noted that positive dynamics are not justified and fully offset by inflationary factors in Ukraine.

As to the structure of the sources of financial resources of innovative enterprises in Ukraine,

Table 1

Key Indicators of Ukraine's Innovative Activity Over 2000–2016*

Indexes	years										
	2000	2005	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016		
1. Number of organizations conducting research and development	1490	1510	1378	1340	1303	1143	999	978	-		
2. Volume of performed research and scientific and technical works, mln.	1978,4	4818,6	8538,9	8653,7	9867,1	11781,1	10950,7	12611,0	11530,7		
3. Share of the volume of performed research and scientific-technical works in GDP, %	1,16	1,09	0,9	0,95	0,9	0,8	0,69	0,64	0,63		
4. Total number of scientists, persons	120773	105512	94138	92403	89564	77853	69404	63864	-		
5. Share of enterprises engaged in innovations, %	18,0	11,9	13,0	12,8	13,8	16,8	16,1	17,4	18,9		
6. Total amount of expenses for financing innovative activity, UAH million, incl.	1757,1	5751,6	11994,2	7949,9	8045,5	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5		
- at own expense, % to the total amount	79,6	87,7	60,6	65,0	59,4	72,9	85,0	97,2	94,7		
- at the expense of the State Budget of Ukraine, % to the total	0,4	0,5	2,8	1,6	1,1	0,3	4,5	0,4	0,8		
- at the expense of foreign investors' funds, % to the total	7,6	2,7	1,0	19,0	30,0	13,1	1,8	0,4	0,1		
- other sources of funding	12,3	9,0	35,7	14,3	9,6	13,3	8,3	2,0	4,3		
7. Share of enterprises that implemented innovations, %	14,8	8,2	10,8	10,7	11,5	13,6	12,2	15,2	16,6		
8. Share of realized innovative products in the total volume of industry, %	9,4	6,5	5,9	4,8	3,8	3,3	2,5	1,4	-		

*Systematized by sources [1]

significant deformations in their structure during the analysed period can be noted. Thus, during 2005–2011, there is a significant decrease in the structure of expenditures of the share of own funds, whereas in the period of 2012–2016 there is a tendency to increase them. The negative phenomenon is a rather low share in the volume of financing of innovative activity of enterprises of the state budget funds and external financing, including funds of foreign investors. Thus, the share of financing of technological innovations at the expense of the state budget during the period under study does not exceed 2.8% in 2008 and 4.5% in 2014 and remains at a dangerous level compared to the most innovative countries in the world. At the expense of foreign investors' funds, in 2010 it was possible to attract up to 30% of the total structure of own and attracted sources, while during the crisis years of 2013–2016, the share of foreign financing is rather low (in 2013 – 13.1%; in 2014 – 1.8%, in 2015 – 0.4%, in 2016 – 1.0%). These phenomena can be explained by the instability of the military-political, financial, and economic situation, the low investment attractiveness of the Ukrainian economy, and the impact of other destructive factors, directly determined by the development of innovative processes. In today's dynamic conditions of economic development, the most important strategic priorities of the development of both the agro-industrial complex and scientific-research facilities are the continuous renewal of production on the basis of the development of the achievements of science and technology.

The main objective of innovative development is to increase the technological and technical levels of production and processing of agricultural products on the basis of high-quality new technologies, as well as to create agro-industrial production, which is fully oriented on the processing, sale, and export of highly profitable food, competitive both in the domestic and foreign markets.

Innovative activity is a process aimed at realizing the results of the completed research and development or certain scientific and technical advances in a new or improved product implemented in the market, in a new or improved technological process used in practice, and also related to this process scientific developments and research.

A compulsory attribute of innovative economic development is a combination of scientific, educational, and manufacturing industries. This necessitates the close link between educational establishments of research centres and a sepa-

rate structural unit with production. An important component of the introduction of innovation and investment development of agrarian production is the promotion and formation of new integration structures in the agrarian sector, which, due to a combination of science and production, significantly improve the use of the entire economic potential of the agrarian sector.

In the world practice, it is considered that science is the most effective sphere of investments, the profit of which is 100-200%, which far exceeds the level of profitability in other industries. In Ukraine, for 1 hryvnia, spent on research and development work, the profit is 3-8 hryvnias.

Today, in the field of teaching and methodical and logistical support, there is the creation of the appropriate conditions for the formation and development of professional communication networks to enhance the intellectual and professional development of teachers of educational institutions. Also, innovative implementation is: the creation of a unified information system and resource database of educational and scientific, research units of the Consortium's Founders (Participants); coordination of the systematic equipping of scientific research, educational laboratory, and experimental production base of scientific institutions and enterprises with modern laboratory equipment, agricultural, computing, microprocessor, and copying equipment, and office equipment; the sharing of modern equipment and the creation of joint chairs with the aim of conducting classes on modern trends in agrarian education and science, bioenergy, biotechnology, breeding and seed production, etc.

Under current conditions, in order to support innovation development, the state innovation policy is necessary based on the analysis of world experience of innovative development, features and trends of socio-economic and scientific and technological development of the economy, its innovative potential, and identification of opportunities for the interaction of participants in the innovation process.

The main directions of innovative development in the separate structural units should be considered: an increase in the funding of agricultural science, the formation and implementation of programs of fundamental and applied scientific research, their investment support, cooperation with the international scientific community.

As the world practice shows, scientific organizations and higher education establishments should

function in a complex, linking together training of personnel with conducting of fundamental and applied researches. In addition, the intensive development of market relations predetermines closer contact of scientific institutions of the agroindustrial profile with the universities of the country, trained by the relevant specialists.

State support for fundamental research and critical applications for rapid returns should be a top priority [5].

Also one of the possible directions may also be the development of the venture industry. World experience has shown that countries that consistently provide continuous and high-quality transfer of scientific knowledge to new technologies and products receive significant benefits in ensuring sustainable economic development. In turn, innovation development involves attracting venture capital as a necessary attribute. Under certain conditions, venture capital can be an effective source of financial support for scientific developments and turning them into a competitive product, which determines the relevance of this research topic in the context of implementation in research-type farms.

The experience of developed countries that used the venture industry to create a competitive economy convincingly shows a significant increase in their production of competitive products, accelerated use of advanced technologies in all industries, employment growth, etc.

The priority of investing in venture companies is given to those industries that are associated with the ability to realize science-intensive products, which is in demand, and which brings significant profits.

Venture financing has a number of benefits. The venture investor permanently retains ownership of the investment and income of the venture capital fund, which increases the security of its contribution and reduces the risks associated with the collective investment. The venture capital should also include flexible and efficient forms of investment of funds and distribution of profits, as well as the possibility of qualified selection of a project and its technical, economic, and legal expertise with the professional management of the management company.

In accordance with Ukrainian legislation, the venture fund belongs to closed-end investment funds. The structure of its assets is formed without significant restrictions, and investors can be solely legal entities. Assets of a venture fund are managed by an asset management company (manag-

ing company) and the responsible asset retention is provided by a special security company.

This form of attracting financial resources into venture business is relevant, especially in the context of Ukraine's accession to the WTO, when a significant increase of competition in the domestic and foreign markets is expected.

As the world experience shows, the formation and sustainable development of small technological enterprises and separate structural subdivisions cannot be effectively implemented without state support. Therefore, the key direction should be the development of modern financial instruments and mechanisms for attracting extrabudgetary funds in the field of high-tech development, production, and sales.

Conclusions. Higher education institution today is an oasis of entrepreneurial type, which acts as a participant in markets for educational services and products, labour, and high-tech developments and services [4]. At this stage, in our opinion, it is advisable to develop conceptual foundations of the effectiveness of financial support for Ukraine's innovative development, which take into account the need for the creation of research-based universities that deal with research and collaborate with employers who formulate orders for the needs of high-quality specialists in the agrarian sector.

Implementation of state support for innovative development of agro-industrial complex should include: statutory support for innovation activity; comprehensive development in the production of scientific achievements and best practices; development of the infrastructure of the innovation process, certification systems and promotion of scientific and technical development, training and retraining of personnel; state support of rural commodity producers in order to increase their solvency and possibility of innovation; formation of eco-

nomic mechanism of management and stimulation of innovation processes at all levels; property reform and entrepreneurship development in innovation activities.

References:

1. Ahrarnyi sektor Ukrainy: tendentsii, subiekty, perspektyvy reformuvannia. Instytut stratehichnykh doslidzhen Nova Ukraina. <http://newukraineinstitute.org/media/news/549/file/Agro%202015.pdf2>.
2. Hordiienko V.P. Innovatsiyni rozvytok rehioniv na osnovi tekhnoparkovoi kontseptsii // Ekonomichnyi prostir. – 2011. – № 46. – S. 37-44.
3. Hudz O.Ie. Dzherela formuvannia finansovykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv / O.Ie. Hudz // Oblik i finansy APK. – 2007. – № 3-5. – S. 100-105.
4. Datsii O.I. Finansove zabezpechennia innovatsii v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy // Problemy investytsiino-innovatsiinoho rozvytku. – 2011. – № 1. – S. 65-76.
5. Kaletnik H.M. Naukovo-navchalno-vyrobnychy kompleks yak kontseptsii mekhanizmu perekhodu ahropromyslovoho vyrobnytstva na innovatsiinu model rozvytku / H.M. Kaletnik // Ekonomika APK. – 2013. – № 9. – S. 5-11.
6. Kurylo V.I. Pro zmist i spivvidnoshennia deiakykh ahrarnykh definitsii / V.I. Kurylo // Ekonomika APK. – K., 2014. – № 2. – Problemy ekonomichnoi teorii. – S. 87-92.
7. Nauka, tekhnolohii ta innovatsii. Ekonomichna statystyka / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Sabluk P.T. Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrarnoi ekonomiky / P.T. Sabluk, M.F. Kropyvko // Ekonomika APK. – 2010. – № 1. – S. 3-13.
9. Solomonko D.O. Rozvytok ahrarnoho sektoru rehionu na osnovi klasternoho pidkhodu / D.O. Solomonko // Ekonomika APK. – 2008. – № 3. – S. 60-66.

Gryshchuk N.V.

Assistant Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance,
Faculty of Economics and Entrepreneurship
Vinnytsia National Agrarian University

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FINANCIAL PROVISION OF COMPETITIVENESS OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STRUCTURAL SUBDIVISIONS

Conducting scientific and research works in the field of agriculture, testing, reproduction and introduction into production of new varieties of agricultural crops, and the introduction of new breeds of agricultural animals, carrying out scientific, scientific and technical activities, providing services and performing works using the latest achievements of science and equipment for enterprises and institutions of agrarian sphere and other forms of ownership, integration of scientific, educational, and production activities are embodied in statutory activities of Consortium, it is the decisive megatrend of the industry's innovative development. Activation of innovation activity in the agrarian sector of Ukraine is an urgent and necessary prerequisite for ensuring and maintaining the competitive advantages of the country since the modern agrarian sector of the economy is transformed into a knowledge-intensive industry.

The main objective of innovative development is to increase the technological and technical levels of production and processing of agricultural products on the basis of high-quality new technologies, as well as to create agro-industrial production, which is fully oriented on the processing, sale, and export of highly profitable food, competitive both in the domestic and foreign markets.

Innovative activity is a process aimed at realizing the results of the completed research and development or certain scientific and technical advances in a new or improved product implemented in the market, in a new or improved technological process used in practice, and also related to this process scientific developments and research.

A compulsory attribute of innovative economic development is a combination of scientific, educational, and manufacturing industries. This necessitates the close link between educational establishments of research centres and a separate structural unit with production. An important component of the introduction of innovative and investment development of agrarian production is the promotion and formation of new integration structures in the agrarian sector, which, due to a combination of science and production, significantly improve the use of the entire economic potential of the agrarian sector.

In world practice, it is considered that science is the most effective sphere of investments, the profit of which is 100-200%, which far exceeds the level of profitability in other industries. In Ukraine, for 1 hryvnia, spent on research and development work, the profit is 3-8 hryvnias.

Today, in the field of teaching and methodical and logistical support, there is the creation of the appropriate conditions for the formation and development of professional communication networks to enhance the intellectual and professional development of teachers of educational institutions. Also, innovative implementation is: creation of a unified information system and resource database of educational and scientific, research units of the Consortium's Founders (Participants); coordination of the systematic equipping of scientific research, educational laboratory and experimental production base of scientific institutions and enterprises with modern laboratory equipment, agricultural, computing, microprocessor, and copying equipment, and office equipment; the sharing of modern equipment and the creation of joint chairs with the aim of conducting classes on modern trends in agrarian education and science, bioenergy, biotechnology, breeding and seed production, etc.

Under current conditions, in order to support innovation development, the state innovation policy is necessary based on the analysis of world experience of innovative development, features and trends of socio-economic and scientific and technological development of the economy, its innovative potential, and identification of opportunities for the interaction of participants in the innovation process.

The main directions of innovative development in the separate structural units should be considered: an increase in the funding of agricultural science, the formation and implementation of programs of fundamental and applied scientific research, their investment support, cooperation with the international scientific community.

As the world practice shows, scientific organizations and higher education establishments should function in a complex, linking together training of personnel with conducting fundamental and applied researches. In addition, the intensive development of market relations predetermines closer contact of scientific institutions of the agroindustrial profile with the universities of the country, trained by the relevant specialists.

The formation and sustainable development of small technological enterprises and separate structural subdivisions cannot be effectively implemented without state support. Therefore, the key direction should be the development of modern financial instruments and mechanisms for attracting extrabudgetary funds in the field of high-tech development, production, and sales.

УДК 336.71

Коваль В.В.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри прикладної економіки
Одеського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Балицька А.Р.

магістрант
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Шевченко А.П.

магістрант
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ФІСКАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті розкрито роль впливу податкового навантаження на діяльність банківських установ. Проведено аналіз стану розвитку банківського сектору та частки сплачених податків до бюджетів банківськими установами. Здійснено розрахунок показників конкурентоспроможності банківського сектору, що засвідчив низьку концентрацію сектору на основі розрахунку індексу Герфіндаля-Гіршмана та ринкової концентрації. Розкрито обмеження ринкової конкуренції, запропоновано основні напрями розвитку оподаткування банківської діяльності.

Ключові слова: банки, оподаткування банківського сектору, податкове навантаження, конкурентоспроможність.

В статье раскрыта роль влияния налоговой нагрузки на деятельность банковских учреждений. Проведен анализ развития банковского сектора и доли уплаченных налогов в бюджеты банковскими учреждениями. Осуществлен расчет показателей конкурентоспособности банковского сектора на основе расчета индекса Герфиндаля-Гиршмана и рыночной

ной концентрації. Раскрыты ограничения рыночной конкуренции, предложены основные направления развития налогообложения банковской деятельности.

Ключевые слова: банки, налогообложения банковского сектора, налоговая нагрузка, конкурентоспособность.

The role of the influence of the tax burden on the activities of banking institutions is disclosed in the article. The analysis of the development of the banking sector and the share of taxes paid to budgets by banking institutions is analyzed. The calculation of the competitiveness indicators of the banking sector based on the Herfindahl-Hirschman index calculation and market concentration was carried out. The limitations of market competition are revealed and proposed by the main directions of the development of taxation of banking activities.

Key words: banks, taxation of the banking sector, tax burden, competitiveness.

Постановка проблеми. Сучасна банківська сфера як центр концентрації та перерозподілу капіталу впливає на стабільність економічної ситуації та функціонування бюджетної системи, оскільки частка в наповненні бюджету банками складає близько 6–7%, що характеризує банківські установи як, з одного боку, платників податків, а з іншого боку, податкових агентів, що свідчить про їх суспільну вагу. Проте в умовах фінансових криз функціонування банківської системи характеризується загрозами стабільності банківської системи України та національної економіки, оскільки створюватимуться обмеження щодо забезпечення бюджету стійкими податковими надходженнями.

Актуальність питання оподаткування банків визначається можливістю впливу податків на розвиток банківської сфери через підвищення чи зниження їх конкурентоспроможності. Фіскальний вплив механізму оподаткування на фінансові результати банків лише частково розглядається в науковій літературі у складі чинників конкурентоспроможності діяльності банків.

Однак питання, пов'язані з оподаткуванням у системі чинників конкурентоспроможності банків та збільшенням доходів бюджету, залишаються неповністю вирішеними. Тому постає необхідність обґрунтування напрямів оподаткування діяльності банків з метою впливу на їх конкурентоспроможність в умовах трансформації податкового законодавства та потреби покриття бюджетного дефіциту, що багато в чому залежить від дієвого податкового адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними основами дослідження податкових систем виступили праці таких дослідників, як, зокрема, О. Амоша, В. Вишневський [1], А. Крисоватий [5], І. Сало, Н. Євченко [8]. Основні аспекти визначення проблем забезпечення конкурентоспроможності банківських установ

досліджено в наукових працях таких учених, як В. Коваленко [3], Б. Самородов [9], Л. Федулова [11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи результати досліджень відзначених вище авторів, зауважимо, що при цьому не приділялось достатньо уваги проблемам оподаткування діяльності банків з метою впливу на їх конкурентоспроможність.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження механізму дії оподаткування в системі чинників конкурентоспроможності банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківський сектор України характеризується високою економічною значущістю, оскільки активи банків складали у 2017 році близько 45% ВВП, а сума депозитного портфеля банківського сектору становила приблизно 30% ВВП. Основою стабільності банківського сектору виступає протидія перманентним змінам зовнішнього середовища та можливості реагувати на заходи конкурентів для забезпечення конкурентних позицій та переваг. Проте внаслідок кризових явищ та підвищення рівня банківських ризиків виникає потреба підвищення конкурентоспроможності банківських установ.

Під конкурентоспроможністю будемо розуміти спроможність суб'єкта господарювання (банківської установи) досягати відповідних результатів в певному періоді з можливістю реалізовувати чи задовольняти попит клієнта порівняно з іншими учасниками (банківськими установами).

Банк може ефективно виконувати свої функції в умовах формування здорової конкуренції в банківському секторі. Трансформація структури банківського сектору висунула нові вимоги перед банками, оскільки, крім досягнення конкурентоздатності послуг, необхідною умовою

ефективної їх діяльності як суб'єктів господарювання та регулятора виступає задоволення потреби споживачів в рамках надання банківських послуг.

Банківський сектор як найбільш динамічний у сфері послуг характеризується поступовим збільшенням його частки та обумовлює можливості інтеграції у світову фінансову систему з підвищенням конкурентоздатності вітчизняного підприємницького сектору.

Специфічне положення банківського сектору порівняно з іншими сферами економіки продукувало в останнє десятиліття його відносно не стабільне положення. Адже за зростання на 20% ВВП у 2015–2017 роках темп падіння доходів банків від надання послуг складав в середньому 9% у відзначений період.

Проте, в структурі банківського сектору динамізм доходів від надання банківських послуг спостерігався за комісійним доходом, який

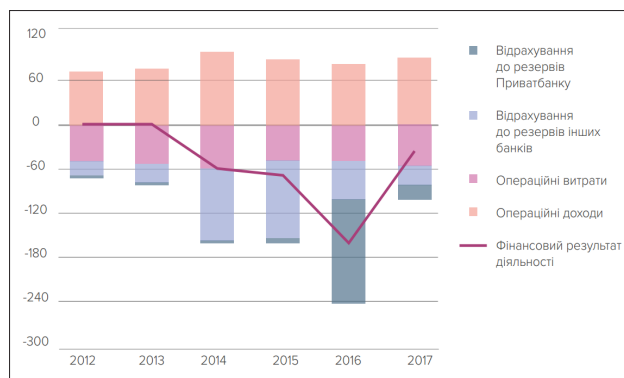

Рис. 1. Фінансовий результат платоспроможних банків, млрд. грн. [2]

зростав як через збільшення обсягу платежів, так і за рахунок зміни тарифних програм.

Загалом за аналізований період банківський сектор отримав збиток, який був найбільшим у 2016 році, склавши тоді 159,4 млрд. грн., а у 2017 році – 24,4 млрд. грн., здебільшого через значні відрахування до резервів. Окрім наведеного результату, доцільно зазначити, що рівень рентабельності також був на рівні 2–3% за досліджуваний період. Зазначені тенденції до зниження рівня прибутку обумовлюють зменшення фіскальних надходжень до бюджету [4], тому постає питання мобілізації фінансових ресурсів через податки, які банки зобов'язані самостійно обчислювати та сплачувати до відповідних бюджетів [6].

Оподаткування як фіскальний чинник банківської діяльності дає змогу впливати на діяльність банків. Проте зменшення податкового навантаження на банківський сектор продукува-

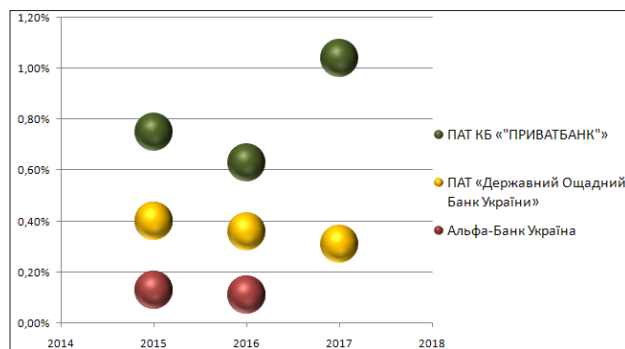

Рис. 2. Частка сплачених податків до бюджетів банківськими установами, %

Джерело: складено за даними джерел [2; 10]

Таблиця 1

Доходи і витрати банків України за 2012–2017 роки (млн. грн.)

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Доходи	150,45	168,89	210,20	199,19	190,69	178,14
процентні доходи	117,55	129,93	151,26	135,15	135,81	124,08
комісійні доходи	21,16	24,97	28,28	28,41	31,36	37,13
результат торговельних операцій	3,23	3,30	15,51	21,49	8,24	7,23
інші операційні доходи	5,80	5,11	10,09	9,57	9,61	7,28
інші доходи	1,05	2,40	2,17	2,73	3,95	1,35
повернення списаних активів	1,66	3,16	2,90	1,85	1,73	1,07
Витрати	145,55	167,45	263,17	265,79	350,08	204,61
процентні витрати	68,20	80,88	97,17	96,08	91,64	70,97
комісійні витрати	3,08	3,98	4,89	5,85	7,18	9,65
інші операційні витрати	13,20	12,32	15,58	12,99	10,92	11,72
загальні адміністративні витрати	37,27	40,67	44,61	36,74	39,36	44,20
інші витрати					3,09	15,12
відрахування в резерви	23,42	27,98	103,30	114,54	198,31	49,27
податок на прибуток	0,38	1,63	-2,38	-0,41	-0,42	3,68
Чистий прибуток (збиток)	4,90	1,43	-52,97	-66,60	-159,39	-26,47

Джерело: складено за даними НБУ [2]

тиме зменшення надходження до бюджету податків, обсяг яких у 2017 році перевищив 3%. Під час планування податкових надходжень варто враховувати також можливе зменшення найближчими роками у зв'язку з тим, що зменшується кількість платоспроможних банків та збільшуються їх витрати.

Оподаткування банківської діяльності регулюється нормами Податкового кодексу та характеризується потребою удосконалення правового регулювання, оскільки здійснюється за допомогою зміни системи оподаткування, зокрема пільгового оподаткування [4; 7]. Актуальність питання формування Банківського кодексу посилюється вимогами до регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі, а саме банківського оподаткування. Відповідність вимогам Європейського Союзу у подальшому має сприяти визначенню варіантів введення гармонізованої структури оподаткування банківського сектору.

В банківському секторі можуть використовуватись різні інструменти для коригування структури капіталу, зокрема зміни в податковому навантаженні. Аргументом трансформації податкового навантаження в урахуванні його впливу на конкурентоспроможність банків є подальша потреба залучення ресурсів банків у реальну економіку, оскільки збільшення сум сплачених податків до бюджетів частково посилює нестабільність банків, хоча в разі зменшення податкового навантаження обумовлює ризики зниження надходжень до бюджету.

З огляду на сучасний рівень податкового навантаження банківського сектору можна говорити про його відповідний сучасним вимогам рівень, проте через значний збиток в діяльності банків це приведе до зменшення надходжень до бюджету.

Підсумовуючи результати діяльності банківського сектору, визначимо податкове навантаження з податку на прибуток (рис. 3), що не дає дійсної інформації, оскільки фінансові результати більшості банків є від'ємними.

Сучасні умови господарювання, визначені десятиліттями проведення реформування фінансової сфери загалом та банківського сектору зокрема, потребують урахування фіскального впливу на конкурентоспроможність комерційних банків.

З урахуванням того, що в сучасних умовах відбувається загострення конкурентної боротьби в усіх сегментах банківського сектору, виникає необхідність визначення ваги впливу ефективної податкової політики, яка сприяє збалансованості державного бюджету та податкового навантаження, що підвищує рентабельність бізнесу та конкурентоспроможність банків.

Загальними показниками оцінювання конкурентоспроможності діяльності на ринку виступає коефіцієнт ринкової концентрації та індекс Герфіндала-Гіршмана [9; 11]. Коефіцієнт ринкової концентрації розраховується за показниками фінансово-економічної діяльності суб'єктів ринку, що мають одну з найбільших часток у банківському секторі, і визначається за формулою:

$$CR_i = \sum_{i=1}^k Si (\%), \quad (1)$$

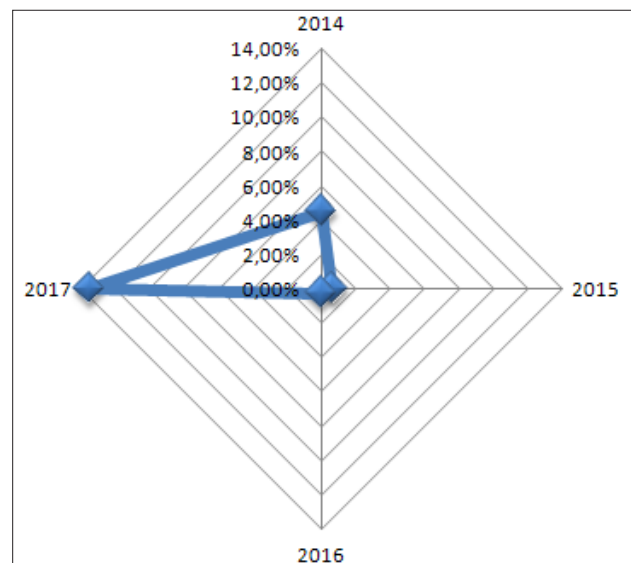

Рис. 3. Рівень податкового навантаження з податку на прибуток банківського сектору, %
Джерело: складено за даними джерел [2; 10]

Таблиця 2

**Індекс Герфіндала-Гіршмана (ННІ) та коефіцієнт ринкової концентрації (CR)
у банківському секторі України за 2016–2017 роки**

Роки	ННІ (за загальними активами)	CR ³ (за загальними активами), %	CR ⁵ (за загальними активами), %
2016	896	47,5	56,33
2017	980	49,71	60,29

Джерело: складено за даними джерел [2; 10]

де S_i – ринкова частка оператора, за якого $S_i = q_i / Q$ ($i=1, \dots, k$).

Індекс Герфіндаля-Гіршмана розраховується за ринковими частками всіх банків у банківському секторі за формулою:

$$HHI = \sum_{i=1}^k S_i^2, \quad (2)$$

Розрахунок коефіцієнта ринкової концентрації та індексу Герфіндаля-Гіршмана представлено в табл. 2.

Як свідчать наведені дані, оскільки $HHI \leq 1000$, то цей сектор відноситься до низькоконцентрованого (концентрація на ринку є низькою), на ньому домінують три банки із загальною ринковою часткою близько 49%. Якщо розглядати індекс концентрації протягом останніх років, то можна побачити, що вищим є темп зростання рівня концентрації на ринку п'яти фірм (CR^5), ніж темп зростання рівня концентрації трьох фірм (CR^3) (3,96% проти 2,21% відповідно).

Розраховане значення індексу Герфіндаля-Гіршмана HHI перебуває в інтервалі $0 < HHI < 1000$, що говорить про позитивну тенденцію розвитку конкуренції в банківському секторі. Крім того, виявлені індекси концентрації засвідчують, що на ринку є активна конкуренція в його прибуткових сегментах. З одного боку, сучасний ринок послуг мобільного зв'язку характеризується стабільним потенціалом зростання, а з іншого боку, він має бар'єри входу на нього та мережеву організацію.

Проведений аналіз засвідчив, що розкриті вище коефіцієнти дають змогу досліджувати рівень розвитку конкуренції в банківському секторі, виявляючи різні обмеження та фактори впливу.

По-перше, йдеться про структурні обмеження ринкової конкуренції (обмеження доступу на ринок), що обумовлюють становлення структури конкуренції (через розподіл на ринку активних агентів).

По-друге, слід назвати інституціональні обмеження (неефективність державного регулювання, деформація ринкових взаємозв'язків, незавершеність трансформації відносин контракти та власності, податкове навантаження), пов'язані з неефективністю не тільки формальних інститутів, але й останнім часом неформальних, які у сукупності можуть сприяти зменшенню ефективності ринкового механізму.

Не меншого значення набуває якість заходів державної економічної політики, зокрема податкової політики на господарські процеси.

Питання банківського оподаткування на рівні сплати корпорацій податків (Податок на прибуток, ПДФО тощо) не може бути не пов'язане з проблемою рентабельності та конкурентоспроможності сектору.

Низька фіскальна ефективність оподаткування банківської діяльності спонукає до вирішення важливого питання підвищення прибутковості та рентабельності банків як основних показників їх конкурентоспроможності.

Основними напрямками розвитку оподаткування банківської діяльності виступають удосконалення нормативно-правового забезпечення щодо пільгового оподаткування новостворених банків з градацією від 25% до 100% ставки податку на прибуток на період до 5 років; прийняття на законодавчому рівні системи оцінювання податкових ризиків для розвитку податкового менеджменту; розвиток нормативно-правової бази в Україні щодо податкового регулювання в банківському секторі; прийняття Банківського кодексу тощо.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що фіскальне навантаження на банківський сектор пов'язане з впливом на надходження до бюджету та конкурентоспроможністю, проте за умови низького рівня прибутку та рентабельності для банків конкуренція посилюватиме їх нестабільне положення. Аналіз конкурентоспроможності банківського сектору засвідчив, що сектор відноситься до низькоконцентрованого (концентрація на ринку низька), на ньому домінують три банки із загальною ринковою часткою близько 49%, а індекс Герфіндаля-Гіршмана HHI перебуває в інтервалі $0 < HHI < 1000$, що засвідчує позитивну тенденцію розвитку конкуренції в банківському секторі. Запропоновано такі напрями розвитку оподаткування банківської діяльності, як удосконалення нормативно-правового забезпечення щодо пільгового оподаткування; удосконалення системи оцінювання податкових ризиків; розвиток нормативно-правової бази в Україні щодо податкового регулювання.

Бібліографічний список:

1. Амоша О., Вишневський В. До питання про оцінку рівня податків в Україні. Економіка України. 2007. № 6. С. 11–19.
2. Дані фінансової звітності банків України // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.

3. Коваленко В. Методологічні підходи до створення й розвитку конкурентного середовища на ринку банківських послуг України. *Фінанси України*. 2010. № 10. С. 87–99.
4. Коваль В. Організаційно-методичні засади програмно-цільового методу управління бюджетним процесом на сучасному етапі розбудови України. *Вісник ЖДТУ: економічні науки*. 2010. № 3 (53). Ч. 1. С. 326–328.
5. Крисоватий А., Кошук Т. Податкові трансформації та економічне зростання. *Фінанси України*. 2008. № 9. С. 10–24.
6. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
8. Сало І., Євченко Н. Податковий менеджмент у банку. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 187 с.
9. Самородов Б. Аналіз та визначення сутності управління розвитком банку. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2012. Вип. 1. С. 66–75.
10. ТОП-100 найбільших платників податків України. Офіційно про податки. URL: <http://www.visnuk.com.ua>.
11. Федулова Л., Волощук І. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки: монографія. Київ: Наук. Світ, 2002. 301 с.
2. Dani finansovoyi zvitnosti bankiv Ukrayiny / Oficijne Internet-predstavny'ctvo Nacional'nogo banku Ukrayiny. available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
3. Kovalenko V. Metodologichni pidxody' do stvorennya j rozvy'tku konkurentnogo seredovy'shha na ry'nku bankivs'ky'x poslug Ukrayiny'. *Finansy' Ukrayiny'*. 2010. 10. pp. 87–99.
4. Koval V. Organizacijno-metody'chni zasady' programno-cil'ovogo metodu upravlinnya byudzhety'nym procesom na suchasnomu etapi rozbudovy' Ukrayiny. *Visny'k ZhDTU: ekonomichni nauky'*. 2010. 3 (53) vol. 1 pp. 326–328.
5. Kry'sovatyj A., Koshhuk T. Podatkovi transformaciyi ta ekonomichne zrostan'nya. *Finansy' Ukrayiny*. 2008. 9. pp. 10–24.
6. Podatkovyj Kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny vid 02.12.2010r. 2755-VI. available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
7. Pro banky i bankivs'ku diyalnist: zakon Ukrayiny vid 07. 12. 2000 2121-III. available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
8. Salo I., Yevchenko N. Podatkovy'j menedzhment u banku [Tekst]. Sumy': DVNZ "UABS NBU", 2009. 187 p.
9. Samorodov B. Analiz ta vy'znachennya sutnosti upravlinnya rozvy'tkom banku. *Finansovo-kredy'tna diyal'nist': problemy' teorii ta prakty'ky'*. 2012. Vy'p.1. pp. 66–75.
10. TOP-100 najbilshyx platnykiv podatkov Ukrayiny. *Visnyk. Oficijno pro podatky'*. available at: <http://www.visnuk.com.ua>.
11. Fedulova L., Voloshhuk I. Upravlinnya konkurentospromozhnistyu bankiv v umovax transformacijnoyi ekonomiky': monografiya. – K.: Nauk. Svit, 2002. 301 p.

References:

1. Amosha O., Vy'shnevs'ky'j V. Do py'tannya pro ocinku rivnya podatkov v Ukrayini. *Ekonomika Ukrayiny'*. 2007. 6. pp. 11–19.

Koval V.V.

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Applied Economics,
Odesa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics*

Balytska A.R.

*Odesa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics*

Shevchenko A.P.

*Odesa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics*

TAXATION IN THE SYSTEM OF FACTORS OF FISCAL INFLUENCE ON THE COMPETITIVENESS OF BANKING INSTITUTIONS

Modern banking as a centre of concentration and redistribution of capital affects the stability of the economic situation and the functioning of the budget system since the share in filling the budget with banks is about 6-7%, which, on the one hand, characterizes banking institutions as taxpayers, and on the other hand, acts as tax agents, indicating their public importance. However, in the context of financial crises, the functioning of the banking system is characterized by threats to the stability of the banking system of Ukraine and the national economy, as restrictions on ensuring the budget with sustainable tax revenues will be created. The fiscal impact of the tax mechanism on the financial results of banks is only partially considered in the scientific literature as part of the factors of the competitiveness of banks.

The purpose of the article is to study the mechanism of taxation in the system of factors of competitiveness of banks. The role of the influence of the tax burden on the activities of banking institutions is disclosed. The analysis of the development of the banking sector and the share of taxes paid to budgets by banking institutions is analysed. The calculation of the competitiveness indicators of the banking sector based on the Herfindahl-Hirschman index calculation and market concentration is carried out. The limitations of market competition are revealed and proposed by the main directions of the development of taxation of banking activities.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.22

Єремян О.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аудиту і оподаткування
Херсонського національного технічного університету

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті доведено, що головним завданням управління товарними запасами є відображення їх як складової ресурсного потенціалу торговельного підприємства. Визначено, що саме облікове відображення торговельних запасів дає змогу зробити управління товарними запасами більш ефективним. На підставі дослідження класифікації товарних запасів зроблено висновок, що товарні запаси в процесі обліково-аналітичного відображення потрібно розглядати всебічно з урахуванням усіх можливих варіантів їх формування та використання. Обґрунтовано, що облік є елементом системи інформаційної підтримки управління, інструментом збору, обробки, передачі та інтерпретації інформації про діяльність господарюючого суб'єкта з точки зору витрат і вигод, зумовлених рухом товарних запасів.

Ключові слова: облікове забезпечення, товарні запаси, торговельне підприємство, управління.

В статье доказано, что главным заданием управления товарными запасами является отражение их как составляющей ресурсного потенциала торгового предприятия. Определено, что именно учетное отражение торговых запасов позволяет сделать управление товарными запасами более эффективным. На основе исследования классификации товарных запасов сделан вывод, что товарные запасы в процессе учетно-аналитического отражения нужно рассматривать всесторонне с учетом всех возможных вариантов их формирования и использования. Обосновано, что учет является элементом системы информационной поддержки управления, инструментом сбора, обработки, передачи и интерпретации информации о деятельности хозяйствующего субъекта с точки зрения затрат и выгод, обусловленных движением товарных запасов.

Ключевые слова: учетное обеспечение, товарные запасы, торговое предприятие, управление.

In the article it is proved that the main task of management of commodity stocks is to reflect them as a component of the resource potential of a trading company. It is determined that the accounting reflection of trading stocks makes it possible to make inventory management more efficient. Based on the study of the classification of inventories, it was concluded that commodity stocks in the process of accounting and analytical mapping should be considered comprehensively, taking into account all possible options for their formation and use. It is substantiated that accounting is an element of the system of information management support, a tool for collecting, processing and transmitting and interpreting information about the activities of the entity in terms of costs and benefits arising from the movement of inventories.

Keywords: accounting support, inventory, trading company, management.

Постановка проблеми. Товарні операції для торговельного підприємства є основною статтею обігових коштів, за рахунок яких у процесі торговельної діяльності (обігу) підприєм-

ство отримує прибутки, які є метою та основою життєдіяльності будь-якого підприємства, тому оперативний та достовірний їх облік на підприємстві є також невід'ємною частиною управлін-

ня підприємством, без якого неможливе досягнення цілей підприємства. Від достовірності, об'єктивності та повноти відображення в бухгалтерському обліку та звітності господарських фактів, пов'язаних з рухом товарів, залежать правильність визначення, правдивість і неупередженість усіх суттєвих для користувачів показників, які характеризують результати господарської діяльності та реальний фінансовий стан підприємства торговельного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням обліку товарних запасів присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити Ф.Ф. Бутинця, Ю.А. Веригу, О.А. Зоріна, І.Ю. Осадчого, Н.В. Хоменко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій щодо вдосконалення обліку й управління товарними запасами, існують невирішені питання, які потребують подальшого дослідження з метою вдосконалення та повної адаптації обліку до сучасних умов господарювання.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є обґрунтування класифікації товарних запасів, визначення їх ролі в процесі обліково-аналітичного відображення, дослідження основного завдання управління товарними запасами на підприємствах торгівлі, доведення ролі ефективності обліково-аналітичного відображення товарних запасів у системі управління задля ефективності роботи торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товарні запаси – це запаси, які створюються продавцем на ринку на випадок циклічного, сезонного або іншого коливання кон'юнктури ринку [1, с. 143], з іншого боку, це товари, які перебувають у даний момент у сфері товарного обертання, у дорозі від одного підприємства до іншого або на складах підприємств-виробників. Товарні запаси – це придбані або отримані підприємством товари, призначені для подальшого перепродажу, це оборотні кошти, реалізація яких повинна принести йому прибуток [9, с. 16]. При цьому підприємство, як правило, не вносить суттєвих змін в їх фізичну форму, адже вже під час придбання вони є готовою продукцією [5, с. 223]. Вищевикладене дає можливість стверджувати, що товарні запаси – це товари, які очікують моменту реалізації. Вони формуються з метою безперервної реалізації товарів на випадок збоїв у процесі постачання та по-

стійного оновлення. Обсяг запасів залежить від масштабів діяльності, головною їх особливістю є підвищення мобільності, тобто можливість маневрування товарами для задоволення більшого числа споживачів, потреби яких у товарах не збігаються в часі.

Таким чином, існування товарних запасів як категорії товарного обертання зумовлене необхідністю забезпечення нормального процесу обігу товарів. До моменту продажу будь-який товар відноситься до категорії товарних запасів.

Згідно з П(С)БО 9 «Запаси» товарні запаси – це товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу [8].

Так, згідно з п. 4 П(С)БО 9, запасами є активи, які:

- утримуються для подальшого продажу за умови звичайної господарської діяльності;
 - перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
 - утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.
- При цьому визнати запаси активами можна тільки в разі обов'язкового додержання таких умов (п. 5 П(С)БО 9):
- підприємству перейшли ризики та вигоди, пов'язані з правом власності або правом повного господарського відання (оперативного управління) на придбані (отримані) запаси;
 - підприємство здійснює управління запасами й контроль над ними;
 - існує ймовірність отримання в майбутньому економічних вигід, пов'язаних з використанням запасів;
 - вартість запасів може бути достовірно визначена.

Характерна особливість запасів полягає в тому, що вони належать до оборотних активів, тобто призначені для реалізації чи споживання протягом одного операційного циклу (а не декількох, як, наприклад, основні засоби) або протягом 12 місяців з дати балансу.

Класифікацію товарних запасів торговельних підприємств з метою раціональної організації обліку та контролю пропонуємо проводити за ознаками, представленими в табл. 1.

Отже, метою створення товарних запасів є забезпечення безперебійної діяльності торговельних підприємств. Необхідність їх створення зумовлюють такі фактори, як дискретність поста-

вок; випадкові коливання (у попиту за проміжком між поставками, в обсягу поставок тощо); передбачені зміни в кон'юктурі (сезонність попиту, сезонність виробництва, інфляційні очікування тощо). Перераховані фактори, діючи окремо чи в певних групуваннях, зумовлюють тенденцію збільшення товарних запасів. Таким чином, перелічені понятійні та сутнісні особливості товарних запасів необхідно брати до уваги під час побудови ефективної системи обліку й контролю.

Класифікацію товарних запасів у бухгалтерському обліку визначено Інструкцією № 291 [7]. Для обліку товарних запасів призначено рахунок 28 «Товари». На цьому рахунку ведуть облік руху товарно-матеріальних цінностей, що надійшли на підприємство з метою продажу. Його використовують переважно збутові, торговельні та заготівельні підприємства й організації, а також підприємства громадського харчування (табл. 2).

Саме інформація на рахунках бухгалтерського обліку про наявність товарних запасів на підприємстві створює етапи управління цим підприємством. Таким чином, виділення класифікаційної ознаки має значення як для цілей бухгалтерського обліку, так і для прийняття рішень в процесі управління торговельним підприємством.

Завдання обліку на торговельному підприємстві потрібно розглядати через обліковий процес, який є досить багатограним явищем. Торговельні підприємства самостійно затверджують правила документообігу та визначають права працівників на підписання документів. Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій у торговельних підприємствах є первинні документи, оскільки саме в них зафіксовано факти здійснення господарських операцій [2, с. 27].

На рахунках бухгалтерського обліку накопичується інформація з метою її узагальнен-

Таблиця 1

Класифікація товарних запасів торговельних підприємств

Ознака класифікації	Види товарних запасів
За місцем знаходження	– На підприємствах торгівлі; – у промисловості (збутові); – у дорозі.
За джерелами виникнення	– Власні; – позикові (залучені) або запаси, які не є власністю підприємства (товари на комісії, тобто одержані в межах договорів комісії (консигнації), поруки та інших цивільно-правових договорів, що уповноважують підприємство здійснювати продаж товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари).
За ступенем лімітування	– Нормовані; – ненормовані.
За строками	– Запаси на початок періоду; – запаси на кінець періоду.
За одиницями виміру	– Абсолютні (у вартісному та натуральному вираженні); – відносні (у днях товарообігу).
За призначенням	– Поточного зберігання для забезпечення повсякденних потреб торговельного підприємства; – сезонного призначення для забезпечення безперебійної торгівлі в період сезонних змін попиту та пропозиції; – дострокового завезення для забезпечення безперебійної торгівлі у віддалених місцевостях у період між строками завезення товарів; – цільові товарні запаси для здійснення відповідних заходів.
За ступенем використання	– Витратні (запас готової продукції) для забезпечення поточної господарської діяльності; – резервні (буферні) для забезпечення безперебійної торгівлі в пік реалізації, страхування від затримок та зривів реалізації та відвантаження, врахування можливих непередбачених обставин.
За функціональними типами	– Матеріальний запас, що підвищує надійність господарювання внаслідок закупівельної економії, економії під час транспортування, створення фонду безпеки, спекулятивних закупівель, сезонного забезпечення та використання ресурсів підтримки; – запаси фізичного розподілу, що складаються з товарів, що очікують відвантаження клієнтам; одна з причин нагромадження запасів фізичного розподілу полягає в економії під час перевезень.
За видами	– Продовольчі; – Непродовольчі.

ня та представлення у звітності підприємства. Підприємство самостійно розробляє систему та форми внутрішнього (управлінського) обліку, звітності й контролю господарської діяльності [2, с. 24].

Формування інформації, необхідної для управління товарними запасами в обліковій системі торговельного підприємства, представлено на рис. 1.

Ефективність управління товарними запасами торговельного підприємства обумовлюється багатьма факторами. Вивчення характеру факторів є необхідною передумовою для обґрунтування оцінки стану запасів, планування їх розміру, розроблення та вжиття конкретних заходів щодо їх регулювання.

Управління товарними запасами здійснюється на різних рівнях [4, с. 274] та включає комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримання їх оптимального обсягу. Беручи до уваги те, що основними функціями управління є організація, планування, мотивація й контр-

оль, пропонуємо процес управління товарними запасами здійснювати за підсистемами якісно різного рівня структурної організації та в послідовності, представленої на рис. 2.

Основними цілями та завданнями формування товарних запасів на торговельних підприємствах є забезпечення стійкості асортименту на основі товарної номенклатури та ритмічності здійснення торговельно-технологічного процесу в магазинах та інших пунктах продажу для безперервної реалізації товарів покупцям, а також найбільш повного задоволення їх попиту.

Управління товарними запасами базується на зборі та систематизації внутрішньої інформації про фактичний стан товарних запасів, швидкості їх реалізації, відповідності попиту, зовнішньої інформації про кон'юнктуру відповідного сегменту споживчого ринку та моніторингу товарної пропозиції (збутової та цінової політики постачальників), а також орієнтується на планові показники обсягу реалізації товарів

Таблиця 2

Класифікація товарних запасів на рахунках (субрахунках) бухгалтерського обліку

Код	Рахунки першого порядку (синтетичні рахунки)	Код	Рахунки другого порядку (субрахунки)	Зміст субрахунку
28	Товари			
		281	Товари на складі	На цьому субрахунку ведуть облік руху та наявності товарних запасів, що перебувають на оптових і розподільних базах, складах, в овочесховищах, морозильниках тощо.
		282	Товари в торгівлі	Тут ведуть облік руху та наявності товарів, що перебувають на підприємствах роздрібної торгівлі (у магазинах, наметах, кіосках, буфетах підприємств громадського харчування тощо).
		283	Товари на комісії	На цьому субрахунку ведуть облік товарів, переданих на комісію за договорами комісії та іншими цивільно-правовими договорами, які не передбачають переходу права власності на ці товари до їх продажу (наприклад, за договорами доручення). Аналітичний облік ведуть за видами товарів і комісіонерами.
		284	Тара під товарами	Тут ведуть облік наявності та руху тари під товарами та порожньої тари. Торговельні підприємства можуть вести облік тари за середніми обліковими цінами, які встановлюються керівництвом підприємства за видами (групами) тари та цінами на тару. Різницю між цінами придбання та середніми обліковими цінами на тару відносять до субрахунку 285 «Торгова націнка».
		285	Торгова націнка	На цьому субрахунку підприємства роздрібної торгівлі під час ведення обліку товарів за продажними цінами відображають торгіву націнку на товари, тобто різницю між покупною та продажною (роздрібною) вартістю товарів.
		286	Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу	Тут ведуть облік наявності та руху необоротних активів і груп вибуття, які визнаються утримуваними для продажу. Нагадаємо, що такі необоротні активи переводять до складу запасів відповідно до П(С)БО 27.

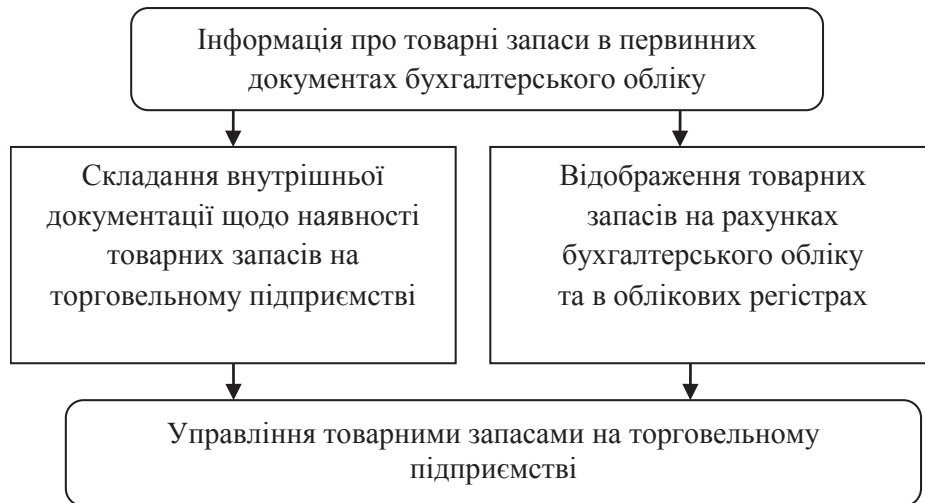

Рис. 1. Інформація щодо управління товарними запасами в обліковій системі торговельного підприємства

Рис. 2. Управління товарними запасами

та використання матеріальних та фінансових ресурсів.

Від керівників і менеджерів торговельного підприємства потрібне вміння не лише визначати необхідну величину запасів, але й розробляти графіки постачань, розраховувати оптимальні партії нових замовлень, добиватися ув'язки обсягу продажів з величиною запасів, за необхідності організовувати складування запасів, брати до уваги вимоги логістики та маркетингу, постійно проводити фінансовий аналіз потреб у запасах, розраховувати витрати, пов'язані із запасами, а також враховувати політику у сфері цін.

Теорія та практика доводять, що управлінська ланка, що приймає оптимальні, виражені рішення, не може існувати без інформаційного продукту, який створюють бухгалтери, використовуючи спеціальні методики. Вони створюють інформацію про «вхід», тобто наявний стан підприємства (рух активів, капіталу та зобов'язань, тобто про його «буття»), а також прогнозні стани, у які має перейти підприємство, тобто «вихід». Це дає змогу стверджувати, що облік є елементом системи інформаційної підтримки управління, інструментом збору, обробки, передачі та інтерпретації інформації про діяльність господарюючого суб'єкта з точки зору витрат і вигід, зумовлених рухом товарних запасів.

Висновки. Оскільки товарні запаси складають основну частку обігових активів торговельного підприємства, вони є важливішим об'єктом управління на ньому.

Дослідження класифікаційних ознак товарних запасів загалом доводить необхідність всебічного розгляду товарних запасів у процесі управління ними з урахуванням усіх можливих варіантів їх створення та використання.

Таким чином, управління товарними запасами є дуже важливим на підприємстві. Адже саме завдяки йому ми можемо оцінити забезпеченість підприємства товарними запасами, створити ритмічний та безперебійний продаж товарів, здійснити майбутні прогнози прибутковості. Правильне управління товарними запасами суттєво впливає на фінансовий стан торговельного підприємства. Присутність або відсутність товарних запасів веде як доходи, так і витрати. Кожне підприємство вибирає форму управління товарними запасами, виходячи з особистих потреб і поточного стану споживчого попиту.

Бібліографічний список:

1. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. Москва: Фонд «Правовая культура», 1994. 528 с.
2. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: навчально-практичний посібник / за ред. С.Ф. Голова. Дніпропетровськ: ТОВ «Баланс-Клуб», 2001. 768 с.
3. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996XIV (із змінами та доповненнями).
4. Деньга С.М. Моделі оптимізації в управлінні товарними запасами. Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2001. Вип. 24. 280 с.
5. Малюга Н.М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи. Житомир: ЖІТІ, 1998. 384 с.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» (зі змінами та доповненнями, внесеними Наказами Міністерства фінансів України від 28 січня 2000 р. № 15, від 14 червня 2000 р. № 131), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 1999 р. за № 751/4044. Все про бухгалтерський облік. 2001. № 37. С. 35–37.
9. Шафранова Г.О. Формування вартості запасів (частина 1). Баланс. 2000. № 13. С. 16–20.

References:

1. Azryliyan A.N. (1994), Big economic dictionary, Moscow, Russia.
2. Accounting and Financial Reporting in Ukraine: A Practical Guide, Ed. SF Head. (2001), Dnipropetrovsk, LLC Balance-Club, Ukraine.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Law of Ukraine no. 996XIV dated 16.07.99 r. "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" (with amendments and supplements).
4. Den'ga S.M. (2001) Models of optimization in the management of commodity stocks // Technical progress and production efficiency. Issue 24. 280 p.
5. Maluga N.M. (1998) Ways to improve assessment in accounting: theory, practice, perspectives. Zhytomyr, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated October 20, 1999, no. 246 Regulation (Standard) of Accounting 9 "Inventories".

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Order of the Ministry of Finance of Ukraine of 30.11.99 r. № 291 "Instruction on the application of the Plan of Accounts of Accounting for Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations".
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), Regulation (standard) of accounting 9 "Stocks" (as amended by orders of the Ministry of Finance of Ukraine dated January 28, 2000, No. 15, dated June 14, 2000, no. 131), registered with the Ministry of Justice of Ukraine on November 2, 1999. for № 751/4044 // All about accounting. 2001. № 37. P. 35–37.
9. Shafranov G.O. (2000) Formation of stock value (part 1) // Balance, no. 13, pp. 16–20.

Yeremian O.M.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Audit, and Taxation,
Kherson National Technical University

ACCOUNTING SUPPORT FOR STOCK MANAGEMENT OF TRADING ENTERPRISES

The reliability, objectivity, and completeness of reflection in the accounting and reporting of economic facts associated with the movement of goods depends on the accuracy of the definition, as well as the truth and impartiality of all essential indicators for users, which characterize the results of economic activity and the real financial situation of the enterprise of the trading company.

Commodity stocks – are purchased or received by the company goods intended for further resale, it is current assets, the realization of which should bring profits. In this case, the company, as a rule, does not make significant changes in their physical form, already at the time of purchase, they are finished products. The foregoing makes it possible to assert that commodity stocks are products that are expected to be realized. They are formed for the purpose of continuous sale of goods in the event of a failure in the process of supply and continuous updating. The volume of stocks depends on the scale of activity, the main feature of which is the increase in mobility, that is, the possibility of manoeuvring goods to meet a greater number of consumers, whose needs in products do not coincide in time.

Thus, the existence of inventories as a category of commodity rotation is due to the need to ensure the normal process of rotation of goods.

A characteristic feature of stocks is that they belong to current assets, that is, they are intended for sale or consumption within one operational cycle (and not several, such as fixed assets), or within 12 months from the balance sheet date.

The article proposes to classify commodity stocks for the purpose of rational organization of accounting and control at trade enterprises. The factors influencing the maintenance of uninterrupted activity of trading enterprises are determined. The listed factors, acting separately or in certain groups, tend to increase inventories. Thus, the listed conceptual and essential features of inventories must be taken into account when constructing an efficient accounting and control system.

Classification of inventories in accounting is defined by the Instruction 291. The article presents the characteristics of sub-accounts for the inventory accounting and it is proved that information on the accounts of the stock of inventories at the enterprise creates the stages of management of this enterprise. Thus, the allocation of a classification mark is important both for the purposes of accounting and for making decisions in the process of managing a trading enterprise. Generalized information on inventory management in the trading system accounting system.

The management of commodity stocks is carried out at different levels and includes a set of measures aimed at creating and maintaining their optimum volume. Taking into account that the main functions of management are an organization, planning, motivation, and control, the article proposes the process of managing inventories to carry out subsystems of a qualitatively different level of structural organization and in sequence.

The theory and practice prove that the managerial unit, adopting optimal, well-considered solutions, cannot exist without the information product that accountants create using special techniques. They create information about the “entrance”, that is, the existing state of the enterprise (the movement of assets, capital, and liabilities, that is, its “being”), as well as the predicted states in which the enterprise should go, that is, “exit”. This suggests that accounting is an element of the system of information management support, a tool for collecting, processing, transmitting, and interpreting information on the activities of the entity in terms of costs and benefits arising from the movement of inventories.

Thus, inventory management is very important in the enterprise. It is precisely because we can assess the security of the company's inventory, create a rhythmic and uninterrupted sale of goods, and make future profit forecasts. Proper management of inventories significantly affects the financial position of the trading company. The presence or absence of inventories leads to both revenue and expenses. Each company chooses the form of inventory management based on personal needs and the current state of consumer demand.